

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ

นาย ทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ต.ช..ต.ม.

ณ เมรุวัดธาตุทอง

พระโขนง กรุงเทพมหานคร

วันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๒๐

วันรับปริญญา Bachelor of Architecture
ของมหาวิทยาลัยลิเวอร์พูล
๕ กรกฎาคม ๒๕๐๑

ประวัติ

นายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์

ต.ช. ต.ม.

นายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เกิด ณ วันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็นบุตรคนที่ ๘ ของพ่อเลี้ยง พนาสิทธิ์ จันทรวิโรจน์ และแม่เลี้ยงเต่า จันทรวิโรจน์ เกิดที่บ้านเลขที่ ๒๓๔ ถนนสายกลาง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๙ คน คือ

๑. นางโสพส จันทรวิโรจน์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นายรัศมี จันทรวิโรจน์
๓. นายนิกรณ์ จันทรวิโรจน์
๔. นายบุญเทียม จันทรวิโรจน์
๕. นายทองอ่อน จันทรวิโรจน์
๖. นางจิตรจุล วิรยศิริ
๗. นางอรุณ กัมปนาทแสนยากร
๘. นายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์
๙. นายวิวัฒน์ จันทรวิโรจน์

ประวัติการศึกษา

๑. การศึกษาเมื่อเยาว์วัยที่จังหวัดลำปาง

เมื่ออายุได้ ๕ ขวบ ได้เริ่มเข้าเรียนในโรงเรียนราษฎร์มณีศึกษา จนจบชั้นประถมปีที่ ๓ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ต่อจากนั้นได้เข้าเรียนต่อในโรงเรียนวรรณศาสตร์ศึกษา จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๒ ในปีการศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๕ และได้ย้ายเข้าเรียนในโรงเรียนประจำจังหวัดบุญวาทย์วิทยาลัย จบชั้นมัธยมปีที่ ๕ ในปีการศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๘

๒. การศึกษาชั้นเตรียมอุดมศึกษา ที่ กรุงเทพมหานคร

ในปีการศึกษา ๒๔๘๙ ได้เข้ารับการศึกษาเป็นนักเรียนประจำในโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ซึ่งเป็นโรงเรียนกินนอน ในชั้นมัธยม ๖ (ม.ศ.๓) จนจบชั้นมัธยม ๘ (ม.ศ.๕) ในปีการศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๒

๓. **การศึกษาในต่างประเทศ**

- ปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้เดินทางไปประเทศอังกฤษ และเข้าศึกษาในโรงเรียนเตรียมมหาวิทยาลัย ลิเวอร์พูลเท็คนิคอลค็อลเล็จ (Liverpool Technical College)
- ปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้เข้าศึกษาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ หลักสูตร ๕ ปี ในมหาวิทยาลัย ลิเวอร์พูล ประเทศอังกฤษ จนสำเร็จได้รับปริญญา Bachelor Of Architecture เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๑
- ระหว่างหยุดภาคเรียนของมหาวิทยาลัย ลิเวอร์พูล ทุกปี ได้เข้าฝึกงานตามสำนักงานสถาปนิก และทำการทัศนศึกษา อาคารบ้านเรือน และตัวเมืองทั้งในประเทศอังกฤษ และประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตะวันตก ซึ่งเป็นระเบียบของมหาวิทยาลัยแนะนำให้นักเรียนกระทำทุก ๆ ระยะเวลาปิดภาค

ขณะกำลังศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัย ลิเวอร์พูล
ประเทศอังกฤษ

- ระหว่างภาคเรียนสุดท้ายของการศึกษาปีที่ ๔ ในมหาวิทยาลัย ลิเวอร์พูล ได้เดินทางกลับประเทศไทย เพื่อเข้าฝึกงานที่กรมโยธาเทศบาล และเตรียมการค้นคว้าข้อมูลความรู้ต่าง ๆ สำหรับการทำวิทยานิพนธ์ของปีสุดท้าย รวมเป็นเวลา ๔ เดือน
- เมื่อสำเร็จการศึกษาที่มหาวิทยาลัย ลิเวอร์พูล แล้ว ได้เข้าศึกษาวิชา Tropical Architecture ต่อที่ School of Architecture, Architectural Association ณ กรุง London เป็นเวลา ๖ เดือน ได้ Certificate in Tropical Architecture (A.A.LONDON) เมื่อ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๒
- จบการศึกษา Tropical Architecture แล้ว ได้เข้าทำงานกับสำนักงาน Basil Spence and Partners ณ เมือง Edinburgh, Scotland เป็นเวลา ๔ เดือน
- เมื่อสิ้นสุดการทำงานแล้ว ได้เดินทางไปทัศนศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมในภาคพื้นยุโรปตะวันตกเฉียงเหนือ (Scandinavia) รวม ๕ ประเทศ แล้วได้เข้าทำงานในสำนักงาน A. Remondet, Architecture du Gouvernement กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส รวมเป็นเวลาประมาณ ๓ เดือนเศษ

ประวัติการรับราชการ

หลังจากที่ นายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ได้สำเร็จการศึกษา และดูงานจากประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสแล้ว ได้กลับมารับราชการในกองแบบแผน กรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย และได้เลื่อนตำแหน่งเป็นลำดับดังนี้

๒๙	มิถุนายน	๒๕๐๓	ประจำในกองแบบแผน กรมโยธาธิการ
๑	มกราคม	๒๕๐๔	สถาปนิกโท กองแบบแผน กรมโยธาธิการ
๑	ตุลาคม	๒๕๐๘	สถาปนิกเอก กองแบบแผน กรมโยธาธิการ
๒๙	มีนาคม	๒๕๑๙	ลาออกจากราชการ เพื่อประกอบอาชีพส่วนตัว

การรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์

๕	ธันวาคม	๒๕๐๕	จัตุรถาภรณ์ มงกุฎไทย (จ.ม.)
๕	ธันวาคม	๒๕๑๐	ตริตาภรณ์ มงกุฎไทย (ต.ม.)
๕	ธันวาคม	๒๕๑๓	ตริตาภรณ์ ช้างเผือก (ต.ช.)

เครื่องหมายเชิดชูเกียรติ

๒๙	มิถุนายน	๒๕๑๔	ได้รับพระราชทานโล่ห์เกียรติยศจาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จากผลงานการออกแบบตึก ๗๒ ปี โรงพยาบาลศิริราช

รับพระราชทานโล่ห์เกียรติคุณ เนื่องในโอกาสวันเปิด ตึก ๗๒ ปี โรงพยาบาลศิริราช ซึ่งคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เป็นผู้ออกแบบ ขณะยังรับราชการอยู่ในกรมโยธาเทศบาล

๒๔ ตุลาคม	๒๕๑๙	ได้รับเกียรติจากองค์การสหประชาชาติ ให้จารึกชื่อในแผ่นป้ายทองเหลืองติดไว้ในอาคาร สำนักงานคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจ และสังคม สำหรับเอเชียและแปซิฟิค (UNO/ESCAP) ในฐานะสถาปนิกผู้ออกแบบ
๑๔ มกราคม	๒๕๒๐	ได้รับเข็มรูปกระเป๋ากระสุนคันชีพ เครื่องแบบเต็มยศ ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ จากกองทัพภาคที่ ๑

เข้ารับแหนบคันชีพ ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์

จาก

พล.ท. อำนาจ ดำริการ แม่ทัพภาคที่ ๑

เมื่อ ๑๔ มกราคม ๒๕๒๐

ราชการพิเศษ

- ได้รับอนุมัติจากกรมโยธาเทศบาล ให้เป็นผู้แทนสมาคมนายช่างเหมาไทย เดินทางไปร่วมประชุมสหพันธ์สมาคมนายช่างเหมา ระหว่างประเทศภาคพื้นอาเซียและแปซิฟิค (International Federation of Asian And Western Pacific Contractors) ครั้งที่ ๘ ณ กรุงมานิลา ประเทศฟิลิปปินส์ระหว่างวันที่ ๑๕ ถึง ๒๕ มีนาคม ๒๕๑๑
- ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกรรมการตรวจแบบฝ่ายด้านสถาปัตยกรรม ในการก่อสร้างสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา เมื่อ ๑๕ กันยายน ๒๕๑๒
- ได้รับเชิญจากสำนักงานอีคาเฟ่ องค์การสหประชาชาติ ให้เดินทางไปดูอาคารที่ทำการขององค์การสหประชาชาติที่กรุงนิวยอร์ค ประเทศสหรัฐอเมริกา ในฐานะผู้ออกแบบอาคารที่ทำการใหม่ของอีคาเฟ่ที่จะสร้างขึ้นที่กรุงเทพฯ ระหว่าง ๒๙ เมษายน ๒๕๑๔ ถึง ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๔

คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ถ่ายร่วมกับ Mr. H.P.T.WILLIS
CHIEF CONFERENCE AND GENERAL SERVICE SECTION
หน้า Model อาคาร UNO/ESCAP

- ได้รับการแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาฝ่ายพัฒนา จัดใช้ประโยชน์ที่ดินและผังเมืองของฝ่ายรักษาความมั่นคงแห่งชาติ กองบัญชาการคณะปฏิวัติ ตามคำสั่งคณะปฏิวัติที่ ๖๖/๒๕๑๔ ลงวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๑๔
- ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่ประสานงานในการกู้เงินสร้างสะพานที่ปลายถนนสาธร ตามคำสั่งกรมโยธาเทศบาล ที่ ๗๘๒/๒๕๑๕ ลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๕
- ได้รับเชิญจากสำนักงานอีคาเฟ่ ให้เดินทางไปดูรายละเอียดการตกแต่งภายในอาคารสำนักงานใหญ่ของสหประชาชาติที่กรุงนิวยอร์ค และสำนักงานสาขาที่กรุงเยนีวา และดูเครื่องเรือนที่ประเทศเดนมาร์ค ตั้งแต่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ ถึง ๓ สิงหาคม ๒๕๑๗
- ได้รับแต่งตั้งให้เป็น สถาปนิกอาวุโส กรมโยธาเทศบาล

กิจกรรมพิเศษในอดีต

- ได้รับการแต่งตั้งเป็นประธานคณะกรรมาธิการ คณะการบัญญัติควบคุมการก่อสร้าง ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๑ - ๒๕๑๓
- เป็นสมาชิกของคณะกรรมการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม และวางผังประชานิเวศน์บ้านไก่ และหนองจอก
- เป็นกรรมการในคณะอนุกรรมการปรับปรุงสถานที่ราชการ และวัสดุก่อสร้างของสำนักงบประมาณ
- เป็นประธานคณะกรรมการกำหนดมาตรฐานกรอบหน้าต่างเหล็กและอลูมิเนียม
- ได้รับแต่งตั้งจากคณะกรรมการธนาคารแห่งประเทศไทย ให้เป็นสถาปนิกที่ปรึกษาในการก่อสร้างอาคารธนาคารแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘

ตำแหน่งการงานที่ดำรงอยู่ก่อนถึงแก่กรรม

- ประธานกรรมการ บริษัท ทวีศักดิ์และบุตร จำกัด
- กรรมการผู้จัดการ บริษัท ราชดำริอาเขต จำกัด
- กรรมการผู้จัดการ ห้างหุ้นส่วนจำกัด พนาสิทธิ์

- กรรมการ สำนักงาน ดวง ทวีศักดิ์ ชัยยา และสหาย
- กรรมการ บริษัท ไทยไดมารู จำกัด
- กรรมการ บริษัท สยามโคช จำกัด
- กรรมการ บริษัท สัณฑวัฒน์ จำกัด
- กรรมการ บริษัท ไทยโตชิบา ไทยแลนด์ (ขาย) จำกัด
- กรรมการ บริษัท ไทยโตชิบา อุตสาหกรรม (ผลิต) จำกัด
- กรรมการ บริษัท ผลิตอุปกรณ์ก่อสร้าง จำกัด

นอกจากนั้น นายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ยังได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสถาปนิกที่ได้รับอนุญาตให้ประกอบวิชาชีพสถาปัตยกรรมควบคุม ที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและนนทบุรี โดยคณะกรรมการควบคุมการประกอบวิชาชีพสถาปัตยกรรม (ก.ส.) กรมโยธาเทศบาล ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ซึ่งมีปลัด-กระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน

ผลงานทางสถาปัตยกรรม เกี่ยวข้องกับส่วนราชการ

นายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ได้ออกแบบอาคารสำนักงานหลายแห่ง เฉพาะที่สำคัญ ๆ ควรจะกล่าวถึง มีดังนี้คือ

- เป็นผู้ออกแบบ โรงแรมสมิหรา ซึ่งเป็นโรงแรมชายทะเลชั้นหนึ่ง ขนาด ๗๐ ห้องนอน ที่จังหวัด สงขลา

อาคารโรงแรมสมิหรา ชายทะเล สงขลา

ตึกอาคารสหประชาชาติ (UNITED NATIONS/ESCAP)

ถนนราชดำเนิน กรุงเทพมหานคร

ดื่มฉลองวันก่อสร้างเสร็จชั้นสูงสุด

อาคารสำนักงานคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจ และสังคมสำหรับเอเชีย และแปซิฟิค

(UNITED NATIONS/ESCAP)

เมื่อ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๘

จากซ้ายไปขวา คุณวงศ์ ว่องปรีชา ประธานกรรมการบริษัท ประมวลพัฒนาการ จำกัด

MR. J.B.P. MARAMIS EXECUTIVE SECRETARY

- ออกแบบตึก กรมพิธีการทูต กระทรวงการต่างประเทศ
- ออกแบบอาคารศูนย์บริการเอกสารการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ สภาวิจัยแห่งชาติบางเขน ซึ่งเป็นอาคารหลังแรกที่ออกแบบให้ใช้ชั้นใต้ดินเป็นที่จอดรถได้รับผลเป็นที่พอใจมากโดยเฉพาะอาคารหลังนี้ต้องทำงานร่วมกับผู้เชี่ยวชาญของ UNESCO เป็นเวลาแรมปีเพราะการวางผังห้องต่าง ๆ สับสนมาก
- ออกแบบทางเดินที่มีหลังคาคลุมระหว่างอาคารในบริเวณโรงพยาบาลศิริราช เพื่อให้สามารถบังแดด บังฝน และการเข็นรถคนไข้ระหว่างตึกเป็นไปได้สะดวก
- ออกแบบซ่อมแซม และดัดแปลงตึกมหิดลวรานุสรณ์ โรงพยาบาลศิริราช ซึ่งมีอายุ ๓๐ ปีเศษ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีนครินทรา บรมราชชนนี ทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าใช้จ่าย
- ออกแบบตึก ๗๒ ปี โรงพยาบาลศิริราช ซึ่งผลงานจากการออกแบบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชทานโล่ห์เกียรติยศให้ในวันเปิดอาคาร เมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๔
- ออกแบบอาคารสำนักงาน คณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคม สำหรับเอเชียและแปซิฟิค (UNITED NATIONS/ESCAP) ซึ่งองค์การสหประชาชาติได้ให้เกียรติยศจารึกชื่อในแผ่นทองเหลือง ประกาศเกียรติคุณในฐานะผู้ออกแบบติดไว้ในตัวอาคาร
- ออกแบบตึกศัลยกรรมหลังใหม่ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย

ผลงานทางสถาปัตยกรรม ด้านธุรกิจเอกชน

นายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ได้ออกแบบอาคารบริษัท, สำนักงาน และศูนย์การค้าหลายแห่ง เฉพาะที่สำคัญควรจะกล่าวถึงคือ

- อาคารเพลินจิตอาเขต ซึ่งเป็นศูนย์การค้าแห่งแรกที่มีที่จอดรถชั้นใต้ดิน สร้างเสร็จเปิดดำเนินกิจการได้ในปี ๒๕๑๒

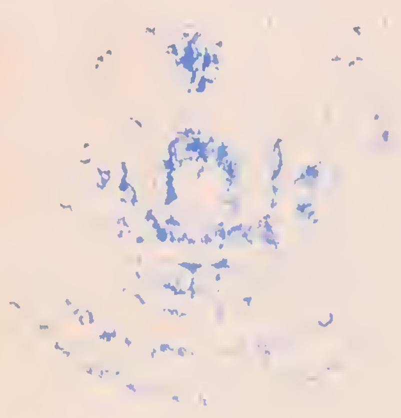

อาคารบริษัท ราชดำริอาเขต กรุงเทพมหานคร

- อาคารราชดำริอาเขต เริ่มสร้างตั้งแต่ปี ๒๕๑๓ แล้วเสร็จในปี ๒๕๑๕ โดยสมเด็จ-พระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดศูนย์การค้าเมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕
- อโศกอาคาร (ไทยสมุทรฯ) ถนนอโศก กรุงเทพมหานคร
- อาคาร บี. แอนด์ พี. (ไฟร์สโตน) ถนนสุขุมวิท กรุงเทพมหานคร
- อาคารโรงงานแช้งค์ส (SHANKS) ถนนซุปเปอร์ไฮย์เวย์
- อาคารสมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษฯ ถนนเพชรบุรีตัดใหม่
- โรงงานนมตรามะลิ สมุทรปราการ
- อาคาร บริษัท ไทยน้ำทิพย์ จำกัด สาขาลำปาง
- ธนาคารกรุงศรีอยุธยา สาขาต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด
- ธนาคารนครหลวงไทย สาขาต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗
เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยม ราชดำริอาเขต เมื่อ ๙ ตุลาคม ๒๕๑๗
ในโอกาสเปิดดำเนินกิจการครบรอบ ๒ ปี
โดยคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เป็นผู้ถวายการต้อนรับ
และ เด็กหญิง วันทวี จันทรวิโรจน์ เป็นผู้ถวายดอกไม้

งานที่กำลังดำเนินการอยู่ก่อนถึงแก่กรรม

- อาคาร ๖ ชั้น โรงพิมพ์ธนบัตร ธนาคารแห่งประเทศไทย
- ศูนย์การค้าขนาดใหญ่ ๒ แห่ง
- อาคารสถาบัน เทคโนโลยี่พระจอมเกล้าฯ ทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ
- สำนักงานใหญ่ ธนาคารกรุงเทพพาณิชยการ
- ที่ทำการใหม่ กระทรวงการคลัง
- ศูนย์การค้าสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่มิ่งเมือง

การสมรส

นายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ได้ทำการสมรสกับ นางสาว วันเพ็ญ พงศ์พยุหะ เมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ณ ประเทศอังกฤษ และเมื่อเดินทางกลับมาประเทศไทยแล้ว ก็ได้ทำการจดทะเบียนสมรสให้ถูกต้องตามกฎหมายไทยเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ มีบุตรธิดา ๓ คน คือ

๑. นายศยาม จันทรวิโรจน์ เกิดเมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔
๒. นายศรัณย์ จันทรวิโรจน์ เกิดเมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๐๕
๓. ด.ญ.วันทวี จันทรวิโรจน์ เกิดเมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘

ขณะนี้บุตรชายทั้ง ๒ คน ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เข้าศึกษาในโรงเรียนจิตรลดา เป็นกรณีพิเศษ ในชั้น ม.ศ.๔ และ ม.ศ.๓ ส่วนบุตรสาวได้เข้าศึกษาในโรงเรียนนี้อยู่แล้วในชั้น ป.๗

จริยาวัตร ในพระพุทธศาสนา

นายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ได้บำเพ็ญตนมั่นคงในความเป็นพุทธศาสนิกชนตลอดมา แม้ว่าการประกอบอาชีพในด้านสถาปัตยกรรม จำเป็นต้องใช้ สติปัญญา และวิริยะอุตสาหะอย่างหนัก แต่เมื่อมีเวลาว่างยามใดก็ได้นำครอบครัว และญาติมิตรไปนมัสการพระภิกษุสงฆ์ ผู้บำเพ็ญกรณียกิจในการประพฤติปฏิบัติธรรม อันควรแก่การบูชาและกราบไหว้ พร้อมทั้งตนเองก็ได้ศึกษาและสดับธรรมะจาก

นมัสการท่านอาจารย์ฝั้น (อาจาโร) ที่สำนักสงฆ์ถ้ำขาม สกลนคร

ทอดกฐินวัดธาตุเสด็จ ลำปาง ๒๕๑๘

กำลังนมัสการหลวงปู่ขาว (อนาลโย)
วัดถ้ำกลองเพล อุดรธานี

พระภิกษุสงฆ์ และปฏิบัติตามหลักธรรมของพุทธศาสนา ที่บรรดาท่านเหล่านั้นได้แสดงธรรมพอสมควรแก่อัตตภาพ ซึ่งมีสิ่งที่ควรจะกล่าวถึงพอสังเขปมีดังนี้

๑. เมื่อสำเร็จการศึกษาได้ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตร์จากมหาวิทยาลัย เดินทางกลับบ้านในต้นปี ๒๕๐๓ พอดีคุณแม่ได้ถึงแก่กรรมลง ก็ได้ทำการอุปสมบทเป็นพระ เพื่อแสดงกตเวทิคุณแด่ผู้ให้กำเนิด

๒. ได้ทำการบริจาคสมบัติ เงินทอง เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตลอดมา ไม่ว่าจะเป็นวัดในถิ่นบ้านเกิดเมืองนอน หรือ ณ ที่อื่น ๆ อาทิ ในปี ๒๕๑๕ นายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ได้เป็นผู้นำครอบครัวและญาติมิตรจัดพิมพ์หนังสือประวัติ หลวงพ่อเกษม เขมโก แห่งสำนักสุสานไตรลักษณ์ (ศาลาดำ) จังหวัดลำปาง จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม และพิมพ์ฉายารูปถ่ายหลวงพ่อฯ จำนวน ๒๐,๐๐๐ แผ่น เพื่อน้อมถวายเป็นมุทิตาสักการะ เนื่องจากหลวงพ่อมีชันษาครบ ๖๐ ปี เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ โดยมอบให้คณะกรรมการซึ่งเป็นศิษยานุศิษย์ของหลวงพ่อฯ ได้จัดจำหน่ายหนังสือประวัติ และฉายารูปถ่ายเหล่านั้น เพื่อนำรายได้ไปบำรุง หรือปฏิสังขรณ์ หรือสนับสนุนการศึกษาของภิกษุสามเณรผู้เรียนธรรมไม่ว่าวัดใด ตามอัธยาศัยของหลวงพ่อฯ

๓. จากบันทึกชิ้นสุดท้าย บนโต๊ะทำงานของนายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ก่อนที่จะเดินทางไปทอดผ้าป่า ณ วัดพระเชตุพน จังหวัดสุโขทัย เมื่อ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๐ ได้บันทึกรายการต่าง ๆ ที่ได้บริจาคทำบุญและทำทานเกี่ยวกับพระบวรพุทธศาสนาไว้ดังนี้

รายการทำบุญ-ทำทาน ๒๕๒๐

๕ ม.ค. ๒๐	ร่วมทุนก่อสร้างโรงพยาบาลท่านอาจารย์ฝั้น (อาจาโร) สกลนคร	๕,๐๐๐.-	บาท
๒๑ ม.ค. ๒๐	ถวายท่านอาจารย์มหาบัว	๓๐,๐๐๐.-	บาท
๑๗ ก.พ. ๒๐	อาจารย์สุธัมโมและคณะ	๑,๕๐๐.-	บาท
๑๙ ก.พ. ๒๐	หลวงปู่โต๊ะ	๑,๐๐๐.-	บาท
๑๙ ก.พ. ๒๐	พระธาตุจอมกิตติ	๒๐,๐๐๐.-	บาท

๒๑ ก.พ. ๒๐	บวชพระอินโดนีเซีย	๒,๐๐๐.-	บาท
ก.พ. ๒๐	ท่านอาจารย์เทศน์	๓,๐๐๐.-	บาท
๑๒ มี.ค. ๒๐	วัดพระเชตุพน สุโขทัย	๒๐,๐๐๐.-	บาท
	ซื้อที่ให้วัดที่จังหวัดน่าน	๙	ไร่
	ถวายเงินเพื่อบวชเณร	๔,๐๐๐.-	บาท

การทำบุญที่ปรากฏตามบันทึกบนโต๊ะทำงานที่ราชดำริอาเขต ที่ยังมีเกี่ยวข้องกับการบริจาคเงินเพื่อปฏิสังขรณ์ปูชนียสถานในพระพุทธศาสนาตามที่ต่าง ๆ ดังนี้

๓.๑ วัดท่ามะโอ ตำบลท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

บริจาคเงินทำรูปปั้นประตู (หลักธรรมจักร) ๒ ประตู ๖,๐๐๐.- บาท

๓.๒ วัดพระเจ้าทันใจ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

บริจาคเงินสมทบซื้อเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ๗,๓๗๐.- บาท

๓.๓ วัดประตูต้นผึ้ง ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง ลำปาง

บริจาคเงินทำพื้นปาเก้ ศาลาวัด ๓๐ ตารางเมตร ๓,๖๐๐.- บาท

๓.๔ วัดหนองกระทิง ตำบลบ้านดง จังหวัดลำปาง

ทำประตูเหล็กกล้ายาว ๗.๐๐ เมตร

๓.๕ วัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง

ทำทองใบ ๖๐,๐๐๐ - ๑๐๐,๐๐๐ แผ่น เพื่อตกแต่งพระเจดีย์

ซึ่งได้รับมาแล้ว ๖๐,๐๐๐ แผ่น เป็นเงิน ๕๒,๒๐๐.- บาท

ในระยะ ๕ - ๖ ปีที่ผ่านมานี้ ได้เป็นผู้นำครอบครัวและญาติมิตรทอดกฐินตามวัดต่าง ๆ เสมอ บางปีได้มีจิตศรัทธาทอดถึง ๒ วัด

ทอดกฐินวัดสวนดอก จังหวัดลำปาง ปี ๒๕๑๘

เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๐ นายทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ได้ออกเดินทางพร้อมกับครอบครัวและญาติมิตร เพื่อนำผ้าป่าไปทอดที่วัดพระเชตุพน จังหวัดสุโขทัย โดยเป็นผู้ขับรถฟอร์ดตู้ทรานซิทออกจากราชดำริอาเขต เมื่อเวลาประมาณ ๐๖.๐๐ น. ขณะขับถึงคอสะพานเดชาติวงศ์ เขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. รถเสียหลักเมื่อวิ่งข้ามไม้ที่ฝังไว้เพื่อให้ยานพาหนะลดความเร็ว แฉลบตกจากสะพานด้านขวามือสู่พื้นดินเบื้องล่าง ศีรษะได้รับความกระทบกระแทกอย่างรุนแรง สุดความสามารถที่แพทย์จะเยียวยาไว้ได้ จึงถึงแก่กรรมพร้อมกับคุณแม่สุมน พงศ์พยุหะ (มารดาคุณวันเพ็ญ จันทรวิโรจน์) คุณวัฒนา พงศ์พยุหะ (น้องชายคุณวันเพ็ญ จันทรวิโรจน์) และคุณวาริณี องคสิงห์ (เพื่อน)

นับอายุได้ ๔๕ ปี ๖ เดือน ๑๗ วัน.

เสียดายคนดีมีฝีมือ

หม่อมราชวงศ์พันธุ์ทิพย์ บริพัตร

เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๐ หนังสือพิมพ์ซึ่งออกตอนเย็นเกือบทุกฉะบับลงข่าวอุบัติเหตุบนทางหลวงแผ่นดิน เนื่องจากถนนลื่นรถยนต์คันหนึ่งแฉลบเสียหลักตกถนนที่คอสะพานเดชาติวงศ์ ซึ่งจะข้ามไปยังตัวเมืองนครสวรรค์ มีผู้ถึงแก่กรรมหลายท่าน ก็ได้แต่คิดว่าอุบัติเหตุทางจราจรนั้นย่อมเกิดได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ และอาจเกิดได้แก่บุคคลทุกคน เมื่อคิดแล้วก็เป็นเครื่องเตือนใจว่า อย่าได้ประมาท ไม่ได้คิดว่าผู้ประสบเคราะห์กรรมครั้งนี้จะรวมคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ซึ่งข้าพเจ้ารู้จักเป็นอย่างดีอยู่ด้วย เมื่อทราบแล้วก็ใจหาย รู้สึกเสียใจและเสียดายเป็นอย่างมาก

ข้าพเจ้ารู้จักและคุ้นเคยกับคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ มานานทั้งในฐานะที่เป็นเพื่อนสนิทของหม่อมราชวงศ์ จิตรคุปต์ เทวกุล ซึ่งเป็นน้องชายของข้าพเจ้า และในฐานะเป็นสถาปนิกมือดีไว้วางใจได้

ในฐานะเป็นเพื่อนของน้อง ข้าพเจ้ากล่าวได้ว่า คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เป็นเพื่อนที่ดีมีบุคคลิกลักษณะดี มีอัธยาศัยนุ่มนวล ทั้งกิริยาและวาจาที่แสดงออกส่อให้เห็นว่าคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เป็นสุภาพบุรุษ และมีมนุษยสัมพันธ์สันทัดแนบเนียนในการติดต่อเป็นอย่างดี

ในฐานะเป็นสถาปนิก ข้าพเจ้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ อยู่มากกล่าวคือคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เป็นสถาปนิกผู้ออกแบบตึกศัลยกรรมหลังใหม่ของโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย ส่วนข้าพเจ้าเป็นกรรมการที่ปรึกษาการก่อสร้างตึกศัลยกรรมหลังนี้ เราได้ประชุมร่วมกันหลายครั้ง จึงทำให้มีความคุ้นเคยและถูกอัธยาศัย ได้ทราบความคิดเห็น ได้เห็นการปฏิบัติงานและได้ชมผลสำเร็จของงานเป็นขั้นตอน นอกจากการก่อสร้างที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์แล้ว ข้าพเจ้ายังได้ทราบและเห็นผลงานสำคัญ ๆ ที่คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เป็นผู้ออกแบบสร้างอีกหลายแห่ง เช่น ศูนย์เอกสารสภาวิจัยแห่งชาติ สำนักงานอีคาเฟ่ และราชดำริอาเขต เป็นต้น ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล้า

กล่าวได้เช่นกันว่า คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เป็นผู้มีความรอบรู้ มีความสามารถ งานใดที่มีปัญหาก็แก้ไขให้เป็นผลดีได้ทันท่วงทีเสมอ นับว่าเป็นสถาปนิกมือดี และมีชื่อเสียงเด่นระดับชาติคนหนึ่ง ซึ่งหาได้ไม่ง่ายนัก

ชีวิตของคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ กำลังรุ่งโรจน์ในหน้าที่การงาน กำลังมีชื่อเสียงเพราะผลแห่งนิสัยใจคอ ฝีมือและความเจริญก้าวหน้าทางธุรกิจ แต่อายุของคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ น้อยเหลือเกิน ข้าพเจ้าจึงรู้สึกสะเทือนใจ และเสียดายคนดีมีฝีมือเป็นอย่างมาก ข้าพเจ้าขอแสดงความเสียใจและเห็นใจต่อบุตร ภรรยา ที่ต้องมาสูญเสียผู้นำที่ดีที่สุดของครอบครัวไปในอุบัติเหตุครั้งนี้ด้วย

คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ถึงแก่กรรมในขณะที่มีเจตนาอันเป็นกุศล กำลังเดินทางไปทอดผ้าป่าที่จังหวัดสุโขทัย ฉะนั้น ขอดวงวิญญาณของคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ จงไปสู่สุคติ และประสบสันติสุขทุกภพทุกชาติเถิด.

คำไว้อาลัย

คุณวันเพ็ญ จันทรวิโรจน์ ได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัยคุณทวีศักดิ์ ซึ่งถึงแก่กรรม เพราะประสพอุปัทวเหตุ ข้าพเจ้ายินดีที่จะเขียนคำไว้อาลัยนี้ ทั้งมีความเสียใจเป็นอันมากในเหตุการณ์อันน่าเศร้าสลดใจเป็นที่สุด คุณทวีศักดิ์กำลังเจริญและรุ่งเรืองในวิชาชีพที่ประกอบอยู่ ดังจะเห็นผลงานซึ่งจะเป็นอนุสาวรีย์อยู่ต่อไปอีกหลายสิบปี เช่น เพลินจิตต์อาเขต ราชดำริอาเขต และตึกสำนักงานใหญ่ของสหประชาชาติ ริมถนนราชดำเนิน เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความสามารถซึ่งนับได้ว่าอยู่ในอันดับสากลชั้นหนึ่ง นอกจากผลงานแล้วคุณทวีศักดิ์ เป็นคนที่มีจิตใจโอบอ้อมอารีและประพฤติอยู่ในธรรม สมควรที่ได้รับความยกย่องเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากผู้ที่รู้จักและเพื่อนฝูงรุ่นเดียวกัน ยกย่องและนับถืออันเป็นคุณสมบัติที่ประเสริฐยิ่ง

การสิ้นสุดลงแห่งชีวิตของคุณทวีศักดิ์ เป็นการปัจจุบันทันด่วนลงเช่นนี้ ซึ่งเป็นที่น่าเศร้าสลดใจ อย่างไรก็ดีคุณประโยชน์และความดีที่คุณทวีศักดิ์ได้ประกอบไว้เมื่อมีชีวิตอยู่นั้น ขอได้นำวิญญาณได้ประสบสุขในสัมปรายภพเทอญ.

เมืองลำปางเมื่อสี่สิบกว่าปีมาแล้ว

เจ้าภาพงานศพคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ได้มาขอให้ผมเขียนเรื่องเมืองลำปางในสมัยก่อนลงในหนังสือที่พิมพ์แจกในงานศพคุณทวีศักดิ์ ในฐานะที่ผมได้รู้จักกับคนในตระกูลจันทรวิโรจน์มาอย่างสนิทสนมจนเห็นว่าตนเองเป็นญาติผู้หนึ่ง จึงได้รับเขียนเรื่องนี้ให้ตามความประสงค์

เมืองลำปางเมื่อสี่สิบกว่าปีมาแล้วนั้น แตกต่างกว่าเมืองลำปางในสมัยนี้อย่างเปรียบเทียบกันไม่ได้เลย เพราะสมัยนั้นเมืองลำปางยังไม่มีความแออัดด้วยสิ่งก่อสร้าง ยังไม่มีความแออัดด้วยผู้คน ยังไม่มีความทันสมัยต่าง ๆ และความเจริญอันรีบร้อนของกรุงเทพฯ

แต่สิ่งหนึ่งที่เมืองลำปางสมัยนั้นมีเหลืออยู่ในเมืองลำปางปัจจุบันก็คือ อิสสรภาพ และความเป็นตัวของตัวเองแห่งคนลำปาง ความเด็ดเดี่ยวและความจริงใจ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของคนลำปาง และความเป็นมิตร ซึ่งถ้าคนลำปางลงให้กับใครแล้วจะไม่มีวันเสื่อมคลาย

สภาพเมืองลำปางในสมัยนั้น เท่าที่จำได้เป็นเมืองกว้างที่มีชุมชนตั้งกันอยู่ห่าง ๆ ส่วนมากเป็นทุ่งกว้างและเป็นป่าละเมาะ มีแม่น้ำวังไหลผ่านกลางเมือง มีสพานเชื่อมโยงระหว่างสองฝั่งที่รถข้ามได้แต่แห่งเดียว ชุมชนที่กล่าวถึงนี้มีที่สบตุ๋ย คือ ที่หน้าสถานีรถไฟแห่งหนึ่ง เป็นตลาดเล็ก ๆ มีห้องแถวไม้เป็นส่วนใหญ่ มีถนนจากสบตุ๋ยเข้ามาในเวียง ผ่านทุ่งนาทั้งสองข้าง มีโรงเรือนประปรายจนถึงห้าแยกเชียงรายแล้วจึงเข้าในตัวเมือง ซึ่งมีร้านรวงอุ่นหนาฝาคั่งขึ้นบ้าง ในเมืองเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ ซึ่งในสมัยนั้นส่วนมากยังทำด้วยไม้ ไม่ว่าจะเป็นศาลากลาง ศาล และจวนผู้ว่าราชการ ตลอดจนกองกำกับการตำรวจ ข้ามแม่น้ำวังไปแล้ว ก็ยังมีชุมชนเล็ก ๆ อีกสองสามแห่งเช่น ท่ามะโอ และปงสนุก ปงสนุกในสมัยนั้นสนุกสมชื่อ เพราะมีซ่องโสเภณีมาก

สมัยนั้นลำปางมีชื่อว่าเป็นเมืองคนดุ แต่อันที่จริงเมืองลำปางเป็นเมืองสงบอย่างยิ่ง ความดุนั้นก็มีอยู่ดังที่จะได้พูดถึงต่อไป แต่ความสงบนั้นเป็นบรรยากาศแห่งเมืองลำปางในสมัยนั้น

เมืองลำปางมีอากาศที่ออกจะรุนแรงคือ ในยามร้อนก็ร้อนจัด และในยามหนาวก็หนาวจัด แต่ความร้อนจัดหนาวจัดนั้นเป็นเรื่องของกลางฤดูกาล ซึ่งเกิดขึ้นในระยะเวลาอันสั้นไม่กี่เดือน อากาศเมืองลำปางที่อยู่ต่อนต้นหรือท้ายฤดูกาล เช่น ต้นฝน ท้ายฝนต้นหนาว และท้ายหนาวจะเข้าสู่ฤดูร้อน จึง

เป็นอากาศที่สบายอย่างยิ่ง และอากาศที่สบายนี้กินเวลาส่วนใหญ่ของปี

อีกอย่างหนึ่งที่ยังจำติดหูอยู่ทุกวันนี้ก็คือ เสียงของเมืองลำปางเมื่อสี่สิบกว่าปีมาแล้ว เสียงนั้นก็คือ เสียงรถม้าวิ่งอย่างหนึ่ง ซึ่งได้ยินอยู่ไม่ขาด เป็นจังหวะชีวิตของคนลำปางในสมัยนั้นเหมือนชีพจรหรือหัวใจเต้น แสดงให้รู้ว่ายังมีชีวิตอยู่ อีกอย่างหนึ่งก็คือเสียงดนตรีที่ดังอยู่เป็น background แห่งกิจกรรมทั้งปวง ได้ยินไม่ขาดหูและยังได้ยินติดหูอยู่จนทุกวันนี้ ถึงแม้ว่าจะได้ห่างเมืองลำปางมาไกล

เสียงดนตรีนั้นมาจากปี่พาทย์เมืองเหนือ ซึ่งมีจังหวะ มีลีลา และมีความกังวาลลึกซึ้งไม่เหมือนของใคร ปี่พาทย์เมืองเหนือนี้เรียกได้ว่าเป็นดนตรีอย่างเดียวที่ใช้ในงานทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นงานมงคลขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญเลี้ยงพระ งานวัด งานฟ้อนผี งานแต่งงาน งานศพ ตลอดจนชกมวย เสียงที่เกิดขึ้นเป็นเสียงเดียว จังหวะเดียว และเมื่อเป็นเสียงที่ใช้ในทุกงานจึงได้ยินอยู่ทั้งวันและทุกวัน ไกลบ้าง ใกล้บ้าง เกือบจะไม่มีขาดหูได้

พูดถึงฟ้อนผีก็ต้องกล่าวถึงผี ผีก็คือบรรพบุรุษคนลำปางสมัยนั้นแบ่งบรรพบุรุษออกเป็นสองสายคือ ผีมดสายหนึ่ง และผีเม็งอีกสายหนึ่ง ผีมดนั้นเข้าใจว่าจะเป็นไทย แต่ผีเม็งนั้นคงจะเป็นมอญ การฟ้อนผีนั้นทำกันในเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งเรียกว่าปีใหม่ในภาคเหนือ สถานที่ที่ทำก็คือ ที่บ้านของคนที่ได้รับการยกย่องให้เป็นต้นผี มีการตั้งเครื่องเซ่นสังเวยบรรพบุรุษและมีการฟ้อน ซึ่งถือว่าเป็นการฟ้อนรำของบรรพบุรุษ โดยบรรพบุรุษมาเข้าทรงลูกหลานให้ออกฟ้อนรำ

การฟ้อนผีมดนั้นต้องทำกระโจมใหญ่ มีผ้าสีต่าง ๆ ห้อยลงมาจากหลังคาหลายผืน ใครจะให้ผีเข้าก็ไปจับชายผ้านั้นถือไว้สักครู่หนึ่งพอผีเข้าแล้วก็ออกฟ้อนรำเข้าปี่พาทย์ ถ้าผู้หญิงออกฟ้อนแล้วก็มักจะเอาผ้าไปคล้องคอผู้ชายออกมาฟ้อนด้วย และก็ฟ้อนกันอยู่ได้นาน ๆ จะให้ผีออกก็ไปจับชายผ้าที่ห้อยอยู่ ผีก็ออก ส่วนฟ้อนผีเม็งนั้นคนเฒ่าคนแก่มักจะออกฟ้อน ถ้าผีบรรพบุรุษจะเข้าก็ดูเหมือนจะเข้าเอาเฉย ๆ ไม่ต้องไปจับชายผ้า เพราะไม่มีผ้าห้อยไว้ พอตกบ่ายก่อนจะเลิกงานก็จะมีการฟ้อนดาบ ถึงผู้ฟ้อนหลายคนถือดาบสองมือออกฟ้อนรำ เพลงมอญรำดาบของไทยก็ดูเหมือนจะมาจากประ-เพณีนี้ จึงพอจะสันนิษฐานได้ว่าผีเม็งนั้นเป็นมอญ บ้านต้นผีเม็งนั้นในสมัยนั้นอยู่ใกล้ ๆ วัดเชียงราย ต้นผีชื่อ เจ้าแม่หลาน

วัดวาอารามในลำปางนั้นมีมาก ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ก็มีอยู่หลายวัด เช่น วัด

ลำปางหลวง วัดพระแก้วดอนเต้า ฯลฯ วัดบุญยวาทย์นั้นเป็นวัดที่เจ้าหลวงบุญยวาทย์สร้างขึ้น และเป็นวัดหลวง ส่วนวัดเชียงรายนั้นออกจะเป็นวัดใหม่

วัดลำปางหลวงนั้น มีประวัติใกล้ชิดกับพระนางจามเทวีอยู่มาก คงจะสร้างขึ้นในสมัยนั้น มีตำนานอยู่ว่าพระนางจามเทวีเคยเสด็จมาที่วัดนั้น ตรัสหาใบตองกล้วย จะมาทำกรวยใส่ดอกไม้บูชาพระ แต่หาไม่ได้ จึงตรัสสั่งให้ปลูกต้นกล้วยขึ้นในวัด แล้วทรงสาปไว้ว่าให้ต้นกล้วยในวัดนี้มีแต่ใบ อย่าให้มีลูก เขาว่า ๆ จนถึงทุกวันนี้ต้นกล้วยในวัดลำปางหลวงก็มีแต่ใบ ไม่มีตกเครือเป็นลูกได้

อีกเรื่องหนึ่งก็คือ ขณะที่พระนางจามเทวีเสด็จมาบำเพ็ญพระราชกุศลอยู่ที่วัดลำปางหลวงนี้ พระราชโอรสองค์หนึ่งทรงวิ่งเล่นตามประสาทารกที่นอกวัด แล้วไปเหยียบเอาเปลือกขนุนล้มลง พระมังสาถลอกตกพระโลหิต พระนางจามเทวีจึงทรงสาปไว้ว่า ต่อไปอย่าให้ต้นขนุนนอกวัดลำปางหลวงนี้มีลูกอีกเลย ให้มีลูกได้แต่ต้นขนุนที่อยู่ในวัด เขาว่า ๆ จนถึงขณะนี้ต้นขนุนในละแวกนั้นก็ยังไม่มีลูก มีลูกแต่ต้นขนุนในวัด

วัดเสด็จ หรือ วัดพระนางเสด็จนั้นอยู่เหนือเมืองลำปางขึ้นไป มีพระธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ ผู้หลักผู้ใหญ่เคยบอกผมไว้ว่า ถึงวันเพ็ญเดือนยี่เหนือ (เดือนสิบสองใต้) พระบรมธาตุจะเสด็จออกปาฏิหารย์ เป็นดวงดาวมีแสงสว่างเสด็จวนไปรอบพระธาตุเจดีย์ เรื่องพระธาตุปาฏิหารย์ที่วัดเสด็จนี้มีคนรู้เห็นมาก คุณแม่ของคุณทวีศักดิ์คือ แม่เลี้ยงเต่า จันทรวิโรจน์ ก็เคยได้เห็นและเล่าให้ผมฟัง

วัดที่มีตำนานอีกวัดหนึ่งก็คือ วัดน้ำล้อม มีตำนานว่า เมื่อก่อนพระเจ้านิพพานได้เสด็จมาจำพรรษาอยู่ที่วัดนี้ วันหนึ่งพระเจ้าบรรทมจนใกล้เพลยังไม่ตื่นบรรทม พระอินทร์ก็ร้อนใจกลัวพระเจ้าจะอดเสวยเพล จึงจำแลงตนเป็นไก่แก้วมาเกาะที่กำแพงวัดแล้วขันขึ้น ปลุกบรรทมพระเจ้าให้ตื่นขึ้นทันเสวยเพล

ตราประจำเมืองลำปางจึงใช้รูปเป็นไก่แก้ว ด้วยเหตุนี้

และก็ดูเหมือนจะที่วัดน้ำล้อมนี้อีกที่เมื่อครั้งสมัยผมยังอยู่ลำปาง มีเจ้าอาวาสที่มีผู้คนนับถือมาก อยู่มามีข่าวว่าเจ้าอาวาสจะสึก หมู่ศรัทธาวัดนั้นได้ยินเข้าก็ร้อนใจ จึงส่งตัวแทนไปหาท่านเจ้าอาวาส พอไปถึงก็ลงกราบแล้วถามว่า

"ได้ยินว่าตุ๊เจ้าจะสิกออกมากา?"

"ไผว่า?" เจ้าอาวาสถาม

"ก็บ่ฮู้เน้อ" ตัวแทนศรัทธาตอบ "หมู่ศรัทธาเขาได้ยินว่าอั้น เขาหื้อผมมาบอกตุ๊เจ้าว่าบ่ถ้าสิกออกมาหนา ถ้าสิกออกมาจะฆ่าเหีย"

ผมไม่ได้ข่าวว่าเจ้าอาวาสองค์นั้นท่านลาสิกขา ดูเหมือนจะมรณภาพในผ้าเหลือง

คำว่าศรัทธาที่ไว้ในที่นี้เป็นคำเมือง แปลว่า ทายก ทายิกา ของแต่ละวัด

ท่านที่เที่ยงอยู่ในความไม่เที่ยงทั้งปวงในเมืองลำปาง และในโลกนั้นก็คือ ตุ๊เจ้าสิงห์คำ เจ้าอาวาสวัดเชียงราย เดี๋ยวนี้ท่านเป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ถ้าผมจำไม่ผิด และเป็นเจ้าคณะจังหวัดลำปาง ท่านเป็นที่เคารพนับถือของคนทั้งเมืองลำปาง และมีลูกศิษย์ลูกหามาก รวมทั้งผมด้วยคนหนึ่งไปลำปางเมื่อไรก็ต้องไปนมัสการท่าน

เท่าที่ผมทราบ ตุ๊เจ้าสิงห์คำท่านไม่นั่งทางใน ไม่ใช่พระวิปัสนา ไม่ใช่พระอาจารย์เครื่องรางของขลัง แต่ไปนมัสการท่านครั้งใดกลับมาก็รู้สึกว่าตัวของตัวนั้นเป็นคนดีขึ้นไปกว่าเก่าไม่มากก็น้อย

ถ้าจะถามว่าทำไมก็เห็นจะต้องตอบว่า ถ้าไม่ดีขึ้นก็กลัวท่านเตะเอา เพราะตุ๊เจ้าสิงห์คำนั้น เมื่อท่านหนุ่ม ๆ ท่านปราบพาลถึงมวยถึงหมัดน่ากลัวอยู่

ของดีที่วัดเชียงราย และประวัติของวัดเชียงราย ตลอดจนอิทธิปาฏิหารย์ต่าง ๆ ของวัดเชียงรายก็คือ ตุ๊เจ้าสิงห์คำ อย่างอื่นไม่เห็นมี

อีกวัดหนึ่งที่ลำปางที่ควรจะกล่าวถึงก็คือ วัดพระแก้วดอนเต้า วัดนี้เคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมณีรัตนปฏิมากรแก้วมรกฎมาครั้งหนึ่ง

ตามตำนานว่าพระแก้วมรกฎนั้นพบที่เชียงราย แต่ก่อนนั้นปั้นปูนแล้วปิดทองหุ้มไว้ ต่อมาปูนกะเทาะออก จึงรู้ว่าเป็นองค์พระแก้วมรกฎ พระแก้วมรกฎเป็นพระพุทธปฏิมาที่มีฤทธิ์เดชมาก เมื่อประทับอยู่ที่เชียงรายชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้ว พระเจ้าเชียงใหม่ผู้มีอำนาจเหนือเชียงรายในสมัยนั้นได้อัญเชิญพระแก้วขึ้นบนหลังช้าง จะนำพระแก้วไปประดิษฐานบูชาที่เมืองเชียงใหม่ แต่เมื่อพระแก้วเสด็จบนหลังช้างมาตามทางจนถึงทางแยกจะมาลำปาง พระแก้วมรกฎก็บันดาลให้ช้างที่ทรงอยู่นั้นหันมาทางลำปาง จะขับไสลงขออย่างไร ช้างก็ไม่ยอมไปเชียงใหม่ จะเดินมาลำปางท่าเดียว คนทั้งปวงเห็นเป็นนิมิตจึงปล่อยช้างนั้นให้เดินมาถึงเมืองลำปาง และเชิญองค์พระพุทธปฏิมากรแก้วมรกฎ

ประดิษฐานไว้ ณ วัดพระแก้วดอนเต้า และประดิษฐานอยู่ที่วัดนั้นนานหลายปี จึงได้เชิญไปยังเมืองเชียงใหม่ในภายหลัง

เมืองลำปางจึงเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่ง ที่พระแก้วมรกฎเคยประทับอยู่ นอกจากเมืองเชียงราย เมืองเชียงใหม่ เมืองเวียงจันทน์ และเมืองหลวงพระแก้วหรือ กรุงศรีรัตนโกสินทร์ ซึ่งยังประทับอยู่ ณ บัดนี้

ว่าด้วยเรื่องเมืองลำปางมาโดยสังเขป ทีนี้ก็จะหยุดด้วยคนลำปาง คนเมืองลำปางเมื่อสี่สิบกว่าปีมาแล้วนั้น ส่วนใหญ่ก็เป็นกสิกร คือ ทำนา ซึ่งเป็นนาข้าวเหนียว เพราะคนไทยภาคเหนือกินข้าวเหนียว ไม่กินข้าวเจ้า แต่เมืองลำปางในสมัยนั้นยังเป็นเมืองที่เป็นหัวรถไฟของเมืองเชียงรายอีกด้วย จึงเป็นเมืองที่มีสินค้าผ่านมาก มีการค้าคึกคัก มีพ่อค้าที่มีฐานะมาก

นอกจากนั้น เมื่อสี่สิบกว่าปีมาแล้ว ไม้สักทางภาคเหนือยังอุดม เมืองลำปางจึงเป็นศูนย์แห่งบริษัทฝรั่งที่ได้รับสัมปทานทำป่าไม้ เช่น ห้างบอมเบย์พม่า ห้างบอร์เนียว ห้างแองโกลไทย ห้างมิสหลุย หรือ หลุยส์ ที ลีโอโนเวนส์ ห้างอีสต์เอเชียติคของเดนมาร์ก และห้างป่าไม้ฝรั่งเศส ทุกห้างเหล่านี้มีนายห้างฝรั่งเป็นผู้จัดการ มีฝรั่งหนุ่ม ๆ มาจากนอกเป็นผู้ช่วย ห้างละสี่ห้าคน และมีคนไทย หรือ พม่า ซึ่งได้โอนชาติมาเป็นไทย รับเป็นลูกช่วงทำป่า

บริษัทป่าไม้เหล่านี้เป็นบริษัทใหญ่โต ใช้ทุนรอนมาก มีเครื่องมือทำป่า และช้าง และกุลีทำป่าเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน เห็นควรจะได้กล่าวถึงไว้บ้างตามควร

ห้างป่าไม้เหล่านี้มีสำนักงานและบ้านพักนายห้าง และฝรั่งผู้ช่วยนายห้างซึ่งปลูกไว้อย่างแข็งแรงใหญ่โตในบริเวณห้างอันกว้างขวาง ฝรั่งที่เข้ามาทำป่าไม้นั้นมีชีวิตและความเป็นอยู่ซึ่งไม่เหมือนกับฝรั่งในสมัยนี้ ชีวิตนั้นเป็นชีวิตแบบอังกฤษในประเทศร้อน หรือในประเทศร้อนซึ่งก็คงจะได้ดัดแปลงไปบ้างให้ถูกกับสภาพของเมืองไทย ซึ่งไม่ใช่เมืองขึ้นของอังกฤษ

บ้านฝรั่งนั้นกว้างขวาง ปลูกเป็นเรือนไม้ใต้ถุนสูง บางแห่งก็กั้นใต้ถุนนั้นเป็นสำนักงาน บางแห่งก็ไม่กั้น ชั้นบนนั้นเป็นที่อยู่ กว้างขวางโอ่โถงเพื่อให้เย็นสบาย เพราะสมัยนั้นยังไม่มีเครื่องปรับอากาศ เครื่องเรือนนั้นออกแบบอย่างเครื่องเรือนฝรั่งในเมืองร้อน ทำด้วยหวายบ้าง ทำด้วยไม้สักบ้าง แต่ก็เป็นอย่างดี มีภาพติดผนังซึ่งนายห้างเอามาจากนอก และปักดอกไม้วางตามที่ ๆ ควรวาง การปักดอกไม้นี้เป็นฝีมือของบ๋อยฝรั่งซึ่งเป็นชาวขมุ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

อาหารนั้นเป็นอาหารฝรั่งล้วน ทำด้วยกุ๊กขมุเช่นเดียวกัน แต่ก็อยู่ในขั้นดี ไม่ขัดสน เริ่มต้นด้วยน้ำชาเช้าเมื่อตื่นนอน ต่อด้วยอาหารเช้าแบบอังกฤษซึ่งออกจะหนัก มีไข่ดาวหมูแฮมหรือหมูเบคอน หรืออาหารอย่างอื่นเช่น เค็ดเจอรี่ เป็นปลาผสมกับข้าวสุก รสชาติชอบกล ขนมปังปิ้ง เนย และแยมส้มที่เรียกว่า มาร์มะเลด และกาแฟ หรือน้ำชาใส่นมแบบอังกฤษตามชอบ อาหารกลางวันนั้นก็เป็นอาหารฝรั่งอีก ซึ่งบางทีก็เป็นข้าวผัด มีของหวานแบบฝรั่งที่เรียกว่า พุดดิ้ง ตกบ่ายมีน้ำชา มีแซนด์วิช มีขนมหวาน ผลไม้ อาหารค่ำนั้นเต็มยศเริ่มแต่ ซุป ปลา เนื้อหรือไก่ ของหวานแล้วกลับไปถึงของเค็มที่เรียกว่า เซเวอรี่ อีกหนหนึ่ง ฝรั่งนั้นบางคนก็กินเหล้าตั้งแต่เช้า แต่ส่วนใหญ่นั้นไปกินเอาตอนบ่ายที่สโมสรหลังจากเล่นกีฬาแล้ว และนั่งกินเหล้าคุยกันที่นั่นจนค่ำจึงจะกลับบ้านกินข้าวค่ำ

การแต่งกายนั้น ชุดกลางวันใส่เสื้อเชิ้รต์สีขาวแขนสั้น กางเกงสั้นสีขาว ถุงเท้าสีขาว และรองเท้า แต่กลางคืนนั้นมีชุดราตรี ซึ่งบังคับให้ใส่เวลากินข้าวค่ำ แม้แต่จะออกไปค้างแรมอยู่คนเดียวในป่าก็ต้องใส่ ชุดราตรีนั้นคือ เสื้อเชิ้รต์แขนสั้นสีขาว กางเกงแพรบังลิ้นสีดำยาวแค่เข่า ถุงเท้าขาวเพียงใต้เข่า และรองเท้าดำ

ชีวิตครอบครัวของฝรั่งนั้น ถ้าเป็นนายห้างใหญ่ก็มีภรรยาได้ บางคนก็มีภรรยาเป็นแหม่มมาจากนอก บางคนก็มีภรรยาไทย ซึ่งเปิดเผยเป็นทางการออกรับแขกบ้าง บางคนก็ไม่เปิดเผยเก็บเอาไว้เงียบ

ส่วนฝรั่งหนุ่ม ๆ ที่เป็นผู้ช่วยนั้นดูเหมือนจะมีข้อบังคับห้ามมิให้มีภรรยา ซึ่งออกจะหนักอยู่ แต่อันที่จริงนั้นก็มีเพื่อนนอนเป็นผู้หญิงไทยด้วยกันทุกคน วิธีหาเพื่อนนอนนั้นทำกันดังต่อไปนี้

พอนายห้างหนุ่ม ๆ อายุยี่สิบหรือยี่สิบกว่ามาจากนอกได้วันสองวัน บ๋อยประจำตัวนายห้างก็จะนำหญิงสูงอายุคนหนึ่งมาพบ หญิงนั้นนัยว่าจะมาขายเครื่องเงิน หรือของที่ระลึกเล็ก ๆ น้อย ๆ แก่นายห้าง และก็มีของเหล่านั้นใส่กระจาดมาจริง ๆ แต่ในระหว่างที่นายห้างเลือกของ แม่เฒ่า (ซึ่งที่เมืองลำปางผมรู้จัก ชื่อ แม่เฒ่าต๊อด) ก็จะเอาภาพถ่ายผู้หญิงสาว ๆ สวยหลายคนออกให้นายห้างดู นายห้างชอบคนไหน แม่เฒ่าก็จะไปตกลงกับบ๋อยต่อไป ต่อจากนั้นไปพอนายห้างเข้านอนก็จะมีคนไปนอนด้วย ไม่ว่านายห้างจะอยู่ในเมือง หรือออกไปนอนไพรเมื่อออกตรวจป่า พอรุ่งเช้านายห้างตื่นขึ้น นายห้างก็จะนอนอยู่คนเดียว และด้วยเหตุนี้นายห้างก็ถือตัวว่าเป็นคนโสด

ผลแห่งกิจกรรมประเภทนี้ ทำให้คนลำปางมีหน้าตาเป็นฝรั่งไปหลายคน ผมเองไปถึง

ลำปางเข้านอนคืนแรก พอรุ่งเช้าก็โผล่หน้าต่างออกดูภูมิประเทศ เห็นแหม่มคนหนึ่งงามเปล่งปลั่งเพราะยังสาวเต็มตัว แต่งกายแบบคนเมืองเหนือ ถีบจักรยานผ่านไปคนหนึ่ง เห็นแล้วก็เคลิบเคลิ้มไปว่าตัวเองยังอยู่ประเทศอังกฤษ เมื่อได้ถามเขาดูภายหลังปรากฏว่าเจ้าของภาพเนรมิตที่ผ่านตาผมไปเมื่อตอนเช้านั้นชื่อว่า บัวก่าย ยังติดตาอยู่จนบัดนี้

ได้กล่าวถึงขมุมาแล้ว ถึงตอนนี้ก็เห็นจะต้องเล่าต่อไป ขมุนั้นเป็นชนชาติหนึ่งอยู่ในสิบสองจุไท เหนือเวียตนามขึ้นไป การป่าไม้ในภาคเหนือในสมัยที่เขียนถึงอยู่นี้ต้องการแรงงานมาก งานที่ทำนั้นก็หนักและส่วนใหญ่ต้องอยู่ในป่าที่กันดาร ด้วยเหตุนี้คนไทยที่ทำไร่ทำนาอยู่ตามบ้านช่องของตนจึงไม่สมัครที่จะไปทำงานกุลีป่าไม้ แต่ขมุเป็นชาวป่า มีความชำนาญในการตัดไม้ และทำงานป่าไม้มากนอกจากนั้นก็มักน้อย พอใจในค่าจ้างที่ไม่สูงนัก ห้างป่าไม้จึงได้นำขมุเข้ามาทำงานป่าไม้มาก นอกจากนั้นก็ฝึกให้เป็นกุ๊ก เป็นบ๋อย เอาไว้ใช้สอยเป็นการส่วนตัวของฝรั่งที่เป็นนายห้างป่าไม้อีกด้วย

วิธีที่จะได้มาซึ่งแรงงานขมุนั้น มาจากคนที่มีอาชีพจัดหาแรงงานขมุให้แก่ห้างป่าไม้ คนพวกนี้เรียกว่า นายฮ้อย หรือนายร้อยในภาษาไทยภาคกลาง นายฮ้อยจะส่งคนไปติดต่อกับชายฉกรรจ์ขมุในสิบสองจุไทเป็นครั้งคราว เพื่อชักชวนขมุเข้ามาทำงานป่าไม้ โดยมีเงื่อนไขว่าจะให้ค่าจ้างเท่าใด ภาระการกินอยู่และในเวลาเจ็บไข้ได้ทุกข์นั้นนายฮ้อยเป็นผู้รับผิดชอบทั้งสิ้น แม้แต่ค่าจ้างจากห้างป่าไม้นายฮ้อยก็เป็นคนรับแล้วเก็บไว้ให้ สัญญาทำงานนั้นทำกันเป็นระยะเวลาสามหรือสี่ปี เมื่อหมดสัญญาแล้วขมุก็จะกลับบ้าน นายฮ้อยก็จะจ่ายเงินค่าจ้างทั้งหมดให้หลังจากที่ได้หักเงินค่าอาหารและเงินจ่ายค่าต่าง ๆ ตลอดจนเงินที่ขมุเบิกไปใช้ส่วนตัวบ้างออกให้ ขมุที่กลับบ้านจึงมีเงินติดตัวไปด้วยคนละมาก ๆ เพราะขมุส่วนใหญ่เป็นคนขยันขันแข็ง กินอยู่อย่างสำรวมที่สุด ค่าจ้างสามหรือสี่ปีนั้นมีรายจ่ายน้อยมาก เมื่อกลับถึงบ้านจึงมีหน้ามีตา เพราะมีเงินและได้มาเมืองไทยแล้ว เหมือนกับคนไทยที่ได้ไปนอกมาแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงมีขมุมาทำงานป่าไม้ในภาคเหนือมาก และมีอยู่หลายพันคนในขณะใดขณะหนึ่งในสมัยนั้น คนขมุนั้นเป็นคนซื่อสัตย์ที่สุดชนิดหนึ่งที่ผมได้เคยประสบพบเห็นมา และเป็นผู้ผลิตกลองสำริดที่เรียกว่ากลองกบ ที่คนไทยเอามาทำเป็นมโหรทึก หรือทำเป็นโต๊ะตั้งในห้องรับแขก แต่ขมุใช้กลองนี้ตีให้เกิดเสียงดังเพื่อส่งข่าวกันระหว่างหมู่บ้าน เป็นโทรเลขป่า

เมืองลำปางสมัยนั้นมีพ่อเลี้ยงมาก คำว่า พ่อเลี้ยงนั้นเป็นภาษาไทยภาคเหนือ ที่เชียงใหม่ใช้เรียกหมอที่มีคนไข้มาก เช่น พ่อเลี้ยงค้อรต์ ซึ่งเป็นหมอฝรั่ง แต่ที่ลำปางใช้เรียกคนที่มีฐานะดีมี

อิทธิพล

เมืองลำปางนั้นแบ่งพ่อเลี้ยงออกเป็นสองชนิด คือ พ่อเลี้ยงป่าไม้ และพ่อเลี้ยงค้าฝิ่นเถื่อน พ่อเลี้ยงชนิดหลังนี้มีเงินมาก เพราะการค้าฝิ่นเถื่อนสมัยนั้นร่ำรวยมาก และก็มีอิทธิพล และอำนาจมาก เพราะการค้าฝิ่นเถื่อนนั้นต้องใช้ทั้งอำนาจและอิทธิพล ใครขัดขวางหรือกระทำตนเป็นอุปสรรคหรือผิดสัญญาก็ต้องฆ่าเสีย พ่อเลี้ยงฝิ่นเถื่อนจึงเป็น God Father ตรงตามศัพท์ภาษาอังกฤษที่ใช้กันในอเมริกา หรือ Il Padrino ในภาษาอิตาเลียน เป็นมาเฟียจริง ๆ แล้วก็ฆ่าฟันกันตายจริง ๆ ตามแบบมาเฟีย เมื่อผมอยู่ลำปางนั้น ผมมีเพื่อนเป็นพ่อเลี้ยงที่เป็น God Father หลายคน ถ้าจะว่าไปก็เป็นเพื่อนผมทั้งหมด เดี๋ยวนี้ก็ตายโหงหมดแล้ว เพราะถูกยิงตายทุกคน บางคนรู้ตัวหนีไปอยู่จังหวัดอื่น หรือมาอยู่กรุงเทพฯ ก็มีคนตามไปยิงตายจนได้

สมัยนั้นมีเสียงปืนดังให้ได้ยินบ่อย ๆ ในยามค่ำคืนเมืองลำปาง ตื่นเช้าขึ้นมาถามว่า "เมื่อคืนใครถูกยิง?" คนลำปางเขาก็จะตอบผมว่า "คนของคุณชายถูกยิง" ถามต่อไปว่า "ตายไหม?" เขาก็จะตอบว่า "ตาย" ถามอีกว่าใครเป็นคนยิง เขาก็จะตอบว่า "คนของคุณชายเป็นคนยิง" คำถามสุดท้ายก็คือ "ตั้งศพที่ไหน จะได้ไปช่วยงาน"

ส่วนพ่อเลี้ยงป่าไม้นั้นเป็นคนที่หากินด้วยความสุจริต ร่ำรวยขึ้นมาได้ด้วยความอุตสาหะวิริยะและความอดทน และเสียสละความสุขส่วนตัวทุกอย่าง ทำงานแบบตีนถีบปากกัดจริง ๆ จึงจะมีฐานะดีและมีคนนับหน้าถือตาขึ้นมาได้ คุณพ่อของคุณทวีศักดิ์ มีลักษณะเป็นพ่อเลี้ยงแบบนี้ครบถ้วน ทำให้ผมมีความเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่งที่ได้รู้จักท่าน และเห็นน้ำจิตน้ำใจก็เพราะเคยได้ทำงานเกี่ยวข้องกัน ท่านมีแต่ความสุจริตเป็นที่ตั้ง มีจิตใจเป็นกุศล ทำบุญสุนทร์ทานเป็นนิจ เป็นคนที่ควรเคารพด้วยประการทั้งปวง

คุณพ่อคุณทวีศักดิ์มีน้องชายคนหนึ่ง ซึ่งผมเคารพนับถือมากเช่นเดียวกัน เป็นคน ๆ เดียวที่ผมยอมแพ้ในการกินเหล้า ผมเมาก่อนทุกครั้ง

คุณแม่ของคุณทวีศักดิ์ก็อยู่ในตระกูลพ่อเลี้ยงป่าไม้เช่นเดียวกัน คนจึงเรียกว่า แม่เลี้ยง คุณทวีศักดิ์จึงมีปู่ย่าตายาย บิดามารดา เป็นพ่อเลี้ยงแม่เลี้ยงทั้งหมด แต่ละท่านเป็นที่เคารพนับถือของคนลำปางในสมัยนั้น ในความสามารถ ในจิตใจอันเป็นกุศล และในความเมตตากรุณาเผื่อแผ่ของท่านเหล่านี้ ซึ่งได้ทำคุณประโยชน์ไว้ให้แก่เมืองลำปางเกินกว่าที่จะประมาณได้

คุณทวีศักดิ์เองเป็นผู้ที่มีความสามารถ และมีคุณสมบัติของบรรพบุรุษอย่างน่าสรรเสริญ เมื่อต้องมาเสียชีวิตลงทั้งที่ยังหนุ่มแน่น ยังสามารถทำคุณงามความดีต่อไปอีกได้มาก ก็ต้องถือว่าเป็นเรื่องของกรรม ซึ่งมีความสับปลับเป็นอาจินต์ เกินกว่าคนอย่างผมจะเข้าใจได้

อย่างไรก็ตาม ผมเชื่อว่าบุญกุศลทั้งปวงซึ่งบรรพบุรุษของคุณทวีศักดิ์ และตัวคุณทวีศักดิ์เองได้บำเพ็ญมา ตลอดจนบุญกุศลที่ครอบครัว และเพื่อนฝูงของคุณทวีศักดิ์ได้บำเพ็ญให้แก่คุณทวีศักดิ์ จะได้ติดตามไปยังผลให้เกิดความสุข ความเจริญ แก่คุณทวีศักดิ์ในทุกชาติทุกภพสืบไป.

ซอยสวนพลู

๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๐

คำไว้อาลัย

เมื่อผมทราบข่าว คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ประสบอุบัติเหตุถึงแก่กรรมอย่างกระทันหันที่จังหวัดนครสวรรค์ ในวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๐ ผมรู้สึกใจหายและอาลัยในการจากไปของคุณทวีศักดิ์อย่างสุดซึ้ง ประหนึ่งได้เสียญาติสนิท

คุณทวีศักดิ์ เป็นผู้ที่ได้ร่วมใจและร่วมงานกับผมอย่างใกล้ชิด ในการดำเนินโครงการก่อ-สร้างอาคารสำนักงานใหญ่ของธนาคารแห่งประเทศไทย และก่อนหน้าที่จะถึงแก่กรรมเพียงวันเดียว ก็ยังได้มีการพบปะเพื่อแสดงความยินดีระหว่างผู้เกี่ยวข้องกับโครงการดังกล่าว ที่ได้อุตส่าห์ฝ่าฟัน-อุปสรรคต่าง ๆ มาด้วยกันจนประสบความสำเร็จผ่านขั้นตอนต่าง ๆ มาโดยเรียบร้อยถึงขั้นที่บริษัทผู้รับเหมาได้เริ่มงานก่อสร้างแล้ว หลังจากที่โครงการนี้ได้ล่าช้าเนิ่นนานมาเป็นเวลาหลายปี

คุณทวีศักดิ์ เป็นสถาปนิกที่มีความสามารถและมีผลงานดีเด่นเป็นจำนวนมาก ชื่อเสียงเกียรติคุณ เป็นที่ยอมรับนับถือโดยทั่วไป ผมจึงรู้สึกภูมิใจและซาบซึ้งในน้ำใจไมตรีของคุณทวีศักดิ์อย่างมาก เมื่อคุณทวีศักดิ์ ได้ตอบสนองคำขอร้องของผม และรับทำหน้าที่สถาปนิกที่ปรึกษาของโครงการก่อสร้างอาคารสำนักงานใหญ่ของธนาคารแห่งประเทศไทย อันเป็นอาคารที่เป็นสมบัติสำคัญชิ้นหนึ่งของชาติ

คุณทวีศักดิ์ ได้อุทิศกำลังกาย กำลังใจทำงานให้แก่ธนาคารแห่งประเทศไทย โดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย แม้จะนอกเวลาทำงานปกติหรือค่ำคืนดึกดื่นประการใด หากมีปัญหาที่จะต้องแก้ไขอย่างรีบด่วนแล้ว เพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ และเพื่อเกียรติและศักดิ์ศรีของสถาปนิกไทย คุณทวีศักดิ์ ก็พร้อมจะเสียสละความสุขส่วนตัวทำงานให้โดยไม่คำนึงถึงเวลา เงินทอง หรือการพักผ่อน

ความสำเร็จของโครงการนี้ จึงขึ้นอยู่กับคุณทวีศักดิ์ เป็นส่วนสำคัญที่สุด ดังที่ผมได้กล่าวไว้ในพิธีลงนามสัญญาก่อสร้างอาคารสำนักงานใหญ่ของธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐ ณ ห้องประชุมของธนาคารแห่งประเทศไทย ว่า "...ธนาคารมีสถาปนิกที่ปรึกษา คือ คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ซึ่งทุกท่านในที่นี้คงจะได้รู้จักในฐานะที่เป็นสถาปนิกผู้มีชื่อเสียงของประเทศไทยแล้ว ทางธนาคารขอขอบคุณที่คุณทวีศักดิ์ฯ ได้ให้ความร่วมมือกับธนาคารอย่างดียิ่งตลอดมา การที่งานต่าง ๆ ได้สำเร็จลุล่วงมาจนถึงขั้นนี้นั้น คุณทวีศักดิ์ได้มีส่วนเป็นผู้วางแผน และเป็นผู้ประสาน

งานอย่างเต็มที่โดยตลอด..."

การจากไปของคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เป็นการสูญเสียสถาปนิกชั้นนำของประเทศ และในส่วนที่เกี่ยวกับธนาคารแห่งประเทศไทย ก็เป็นการสูญเสียสถาปนิกที่ปรึกษาผู้มีความสามารถยอดเยี่ยม อุทิศตน เสียสละ และมีน้ำใจอย่างยากจะหาผู้ใดมาแทนได้ ขอให้ความดีความงามที่คุณทวีศักดิ์ ได้สร้างสมไว้จงดลบันดาลให้วิญญาณของคุณทวีศักดิ์ ประสบความสงบสุขในสัมปรายภพเทอญ.

เสนาะ อูนากุล
ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย
๒๒ เมษายน ๒๕๒๐

คำไว้อาลัย

ประมาณสามสิบกว่าปีมาแล้ว มีเด็กนักเรียนในตระกูลจันทรวิโรจน์ มาเข้าเรียนในวชิราวุธวิทยาลัย คราวละคนบ้างสองคนบ้าง รวมทั้งสิ้นสี่คน เด็กเหล่านี้เป็นคนเอาการเอางาน ไม่เกเรเกกมะเหรก ทั้งสี่คนเข้าอยู่ประจำในคณะจิตรลดา ซึ่งผมเป็นผู้กำกับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายทวีศักดิ์ฯ คนสุดท้าย ได้เป็นหัวหน้านักเรียน ช่วยเหลือดูแลนักเรียนอื่น ๆ จนเป็นที่เบาใจของครูบาอาจารย์

ผมไม่ทราบว่า ทวีศักดิ์ฯ ลาออกจากวชิราวุธฯ เมื่อใด เมื่อผมออกไปเป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยในสหรัฐอเมริกา ทวีศักดิ์ฯ ก็ยังเรียนอยู่ในโรงเรียนนี้ ผมไปอยู่สหรัฐอเมริกาหกปีกว่า เมื่อกลับมาแล้ว ก็ไม่ได้พบปะหรือติดต่อกับทวีศักดิ์ฯ จนหลายปีต่อมาภายหลัง จึงทราบว่า คุณทวีศักดิ์ฯ เป็นผู้จัดการราชดำริอาเขต ถึงกระนั้นก็ดี ผมก็ยังไม่ได้พบปะหรือติดต่อกับคุณทวีศักดิ์ฯ เช่นเดิม

อยู่มาวันหนึ่งในกลางเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๙ คุณทวีศักดิ์ฯ ให้ น.ต.คงศักดิ์ บัวพิมพ์ ร.น. มารับผมและแม่บ้าน (คือภรรยาผม) ให้ไปปรากฏตัวในท่ามกลางนักเรียนเก่าวชิราวุธวิทยาลัยมากมายหลายรุ่น ณ ห้องประชุมใหญ่ของอาคารราชดำริอาเขต ความมุ่งหมายของการประชุมในค่ำวันนั้น ก็เพื่อจะขอเรี่ยไรเงินตั้งทุนการศึกษา "ประหัตสุนทรสาร" มอบให้วชิราวุธวิทยาลัยใช้จ่ายเป็นค่าเล่าเรียนของนักเรียนที่เรียนดีและเก่งเป็นยอดเยี่ยม ต่อมาในปลายเดือนนั้น ก็มีการประชุมกันเช่นนั้นอีก ผลของการประชุมทั้งสองครั้งทำให้ทุน "ประหัตสุนทรสาร" ได้รับเงินพอที่จะสามารถดำเนินการได้ตามความประสงค์

คุณทวีศักดิ์ฯ ยังมีโครงการจะฉลองวันคล้ายวันเกิดของผม ซึ่งจะมาถึงในเร็ว ๆ นี้ให้ครึกครื้นใหญ่โตมโหฬาร และในเวลาเดียวกัน ก็จะขอเรี่ยไรเงินเข้าสมทบทุน "ประหัตสุนทรสาร" ให้มากขึ้นอีก

แต่ **อนิจจา!**

ข่าวมรณกรรมอันกระทันหันของคุณทวีศักดิ์ฯ ทำให้ผมเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่เคยนึกไม่เคยฝันว่า เธอจะต้องละโลกนี้ไปเช่นนั้น และในเวลาอันยังไม่สมควร

ผมไม่เคยได้ยินว่า ในชาตินี้คุณทวีศักดิ์ฯ ได้ก่อกรรมทำเข็ญให้แก่ผู้ใด แต่เธอได้ปฏิบัติ

ตนเยี่ยงอย่างสาธุชนทั้งหลาย ผมจึงเชื่อแน่ว่า ดวงวิญญาณของเธอ คงจะได้เสวยแต่ความสุขสงบในสัมปรายภพโน้น เทอญ.

ประทัตสุนทรสาร

(พระประทัตสุนทรสาร)

อดีตรองผู้บังคับการวชิราวุธวิทยาลัย

๑๔๒ ถนนพระราม ๕
ตรงข้ามวชิราวุธวิทยาลัย
กทม. ๓

อาลัยคุณทวีศักดิ์

ในระยะไม่กี่เดือนที่ผ่านมา ผมได้รับความสะเทือนใจอย่างยิ่งหลายครั้ง เนื่องจากได้สูญเสียผู้ที่ผมมีความใกล้ชิดสนิทสนมเป็นพิเศษไปหลายคน ครั้งสุดท้ายคือการสูญเสียคุณทวีศักดิ์ ซึ่งผมรักเสมือนน้องชาย

ผมรู้จักคุณทวีศักดิ์มานานแล้ว เพียงครั้งแรกที่รู้จักผมก็ประทับใจในความเป็นคนตรงไป - ตรงมาของคุณทวีศักดิ์ กล่าวคือ เมื่อมีการเจรจาธุรกิจเรื่องหนึ่งซึ่งผมมีส่วนเกี่ยวข้อง คุณทวีศักดิ์ก็ได้วางตัวเป็นกลาง โดยไม่เห็นแก่ฝ่ายใด แม้ว่าคุณทวีศักดิ์จะเป็นสถาปนิกของอีกฝ่ายหนึ่งก็ตาม

ต่อมาผมรู้สึกชอบคุณทวีศักดิ์มากยิ่งขึ้น เมื่อได้ร่วมงานกันในการจัดตั้งศูนย์การค้าราชดำริ และการก่อสร้างอาคารสมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษในพระบรมราชูปถัมภ์ คุณทวีศักดิ์ได้แสดงให้ผมเห็นถึงคุณลักษณะดีเด่นหลายอย่าง นับตั้งแต่ความเจนจัดอย่างยิ่งในศาสตร์และศิลป์ของวิชาสถาปัตยกรรม จนถึงนิสัยและรสนิยมส่วนตัวต่าง ๆ เช่น ความประณีตพิถีพิถันในการทำงาน การทุ่มเทกำลังใจ และกำลังกายให้แก่งาน ความเสียสละเพื่อส่วนรวม และการเล็งการณ์ไกลได้อย่างถูกต้องเหมาะสมเป็นต้น ยิ่งกว่านั้นคุณทวีศักดิ์ยังแสดงให้ผมเห็นถึงความสามารถเป็นยอดในการบริหารงานธุรกิจการค้าขนาดใหญ่อีกด้วย ซึ่งเรื่องนี้นอกจากตัวผมเองแล้ว บุคคลชั้นนำในวงการธุรกิจหลายท่านได้ยกย่องชมเชยว่า คุณทวีศักดิ์ไม่เพียงแต่จะเป็นเลิศในทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น ยังมีความสามารถเป็นเลิศในทางธุรกิจอีก คุณทวีศักดิ์มีผลงานยอดเยี่ยมหลายแห่งและมีชื่อเสียงโด่งดังภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว เป็นสถาปนิกและเป็นนักธุรกิจชั้นนำคนหนึ่งของเมืองไทย

การที่คุณทวีศักดิ์ต้องมาด่วนจากไปเช่นนี้ จึงเป็นเรื่องน่าเสียดาย ผมไม่เข้าใจว่าเหตุใดคนดีมีสติปัญญา มีฝีมือยอดเยี่ยม มีความเป็นสุภาพบุรุษ และ ใจบุญสุนทานอย่างคุณทวีศักดิ์ จึงมีชีวิตอยู่ในโลกนี้สั้นนัก

การสูญเสียคุณทวีศักดิ์นั้น ไม่เพียงแต่จะเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวงของเพื่อนฝูง และครอบครัวของคุณทวีศักดิ์เท่านั้น ยังเป็นการสูญเสียคนดีมีฝีมือของเมืองไทยไปอีกคนหนึ่งด้วย

ขอให้ดวงวิญญาณของคุณทวีศักดิ์ จงประสบสุขสิริสวัสดิ์ในสัมปรายภพนั้นเทอญ

(จินดา ณ สงขลา)

คำไว้อาลัย

เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ เวลาประมาณ ๑๔.๐๐ น.เศษ ผมได้กลับบ้านหลังจากที่ได้มาทำงานตามปรกติ พอถึงบ้านก็ได้ทราบข่าวร้ายที่ทาง บริษัท ราชดำริอาเขต โทรศัพท์มาแจ้งว่าคุณทวีศักดิ์ได้เกิดอุบัทวเหตุ และได้เสียชีวิตแล้วที่จังหวัดนครสวรรค์ ผมรู้สึกตกใจและเสียใจอย่างมากครั้งหนึ่งในชีวิต เพราะไม่เคยคิดมาก่อนว่าเหตุปัจจุบันทันด่วนเช่นนี้จะเกิดขึ้นแก่คุณทวีศักดิ์

คุณทวีศักดิ์เป็นบุคคลที่ผมได้สนิทสนมด้วยอย่างใกล้ชิดเสมือนญาติของผมคนหนึ่ง เป็นบุคคลที่น่านับถือ และเป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจได้อย่างสม่ำเสมอ ทั้งเพื่อนฝูงและผู้ที่ได้รู้จักมักคุ้นด้วยมีอัธยาศัยโอบอ้อมอารีต่อผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา การพูดจาก็รู้จักกาละเทศะ สุขุม และเยือกเย็น เรื่องการงานหรือเรื่องส่วนตัว เมื่อรับปากจะทำอะไรแล้ว ย่อมปฏิบัติได้สำเร็จลุล่วงไปอย่างดี ผมเคยพูดเสมอว่า คุณทวีศักดิ์มิใช่แต่เป็นสถาปนิกที่ดีเท่านั้น ยังเป็นนักบริหารที่ดีเลิศผู้หนึ่งด้วย ผมจึงใคร่เห็นเพื่อน ๆ ของคุณทวีศักดิ์และญาติก็ดี ถ้าได้อบรมเด็กรุ่นหลัง ๆ ให้มีนิสัยใจคอ ทั้งการทำงานเช่นคุณทวีศักดิ์แล้ว ความสำเร็จในชีวิตย่อมตามมาอย่างไม่ต้องสงสัย

ในที่สุดนี้ ผมขออาราธนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในโลกนี้ จงดลบันดาลช่วยวิญญาณหรือความประสงค์ของคุณทวีศักดิ์ ให้เป็นไปตามที่คุณทวีศักดิ์ประสงค์และปรารถนาทุกประการ.

(พงส์ สารสิน)

THE DAIMARU, INC.

SHINSAIBASHI, OSAKA, JAPAN
CABLE ADDRESS: "DAIMARUDEPT"
"DAIMARU"
TLX NO: J63379
PHONE: (271)1231

Condolence

I am grieved and shocked to hear the sudden and untimely news of Mr. Thavisakdi Chandrvirochana. This is the saddest news of my life.

Mr. Thavisakdi has kept a profound relation with The Daimaru, Inc., as one of precious partners and one of Directors of Thai Daimaru Co., Ltd. based on his heartily friendship. Mr. Thavisakdi has been respected and admired by all members of our Company, because his great cooperation and assistance were contributed to Thai Daimaru Co., Ltd. in the establishment and the operation of our department store at Rajdamri Arcade Shopping Center.

The loss is no doubt great and irreparable, having an important effect upon our subsidiary company, Thai Daimaru Co., Ltd. but carrying Mr. Thavisakdi's will, I will make unchangerable cooperation to keep Rajdamri Arcade Shopping Center prosperous or more.

May God bless his soul in heaven. Please accept my sincere sympathy and that of my entire organization.

THE DAIMARU, INC.

Yajiro Ikari
President

รำลึกถึง คุณทวีศักดิ์

จาก มร.เทอิจิ ฮาตา

กรรมการผู้จัดการ บริษัท ไทยไดมารู จำกัด

ตั้งแต่ คุณทวีศักดิ์ ประสบอุบัติเหตุ และจากไปอย่างไม่ได้คาดฝันจนถึงปัจจุบันนี้ ผมยังไม่รู้สึกและไม่เชื่อว่า คุณทวีศักดิ์ได้จากไปแล้ว และผมยังคิดอยู่เสมอว่า เดี๋ยวคุณทวีศักดิ์ก็จะมาพูดกับผมด้วยหน้าตายิ้มแย้มและสนิทสนมอย่างเคย โดยคุณทวีศักดิ์จะทักว่า "Hi, Mr. Hata How are you?" ซึ่งหมายถึงคุณทวีศักดิ์เป็นกันเองกับผมอย่างมาก คุณทวีศักดิ์กับผมเริ่มรู้จักกันตั้งแต่เดือนมีนาคม ๑๙๗๓ ตอนที่ผมมารับตำแหน่ง และผู้จัดการเก่า Mr. Honda ได้พาผมไปแนะนำให้คุณทวีศักดิ์รู้จักที่สำนักงานของราชดำริอาเขต ตั้งแต่ผมได้รับคำสั่งจนถึงผมได้มาประจำที่บริษัท ไทยไดมารู ผมเคยได้รับทราบเกี่ยวกับคุณทวีศักดิ์จากผู้ใหญ่หลายท่านที่รู้จักคุณทวีศักดิ์ ซึ่งทำให้ผมวาดภาพคุณทวีศักดิ์ไว้ในใจ แต่เมื่อได้มาพบคุณทวีศักดิ์ครั้งแรก ก็รู้สึกประทับใจในความเป็นสุภาพบุรุษที่มีความรอบรู้อย่างกว้างขวางเกินกว่าที่ผมได้วาดภาพไว้ ผมมีความรู้สึกว่าคุณทวีศักดิ์มีบุคคลิกสมควรที่เป็นเจ้าของสถานที่ที่โอ่อ่าและสวยงาม ในครั้งนั้นคุณทวีศักดิ์ยังไม่ได้เป็นกรรมการของบริษัท ไทยไดมารู ฉะนั้นการพบคุณทวีศักดิ์ ครั้งแรกก็เพื่อขอความร่วมมือในฐานะเจ้าของสถานที่ ในระยะนั้นนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นได้มาเยี่ยมประเทศไทยและกลับไปยังไม่นานนัก การต่อต้านญี่ปุ่นก็ยังมีอยู่ คนญี่ปุ่นที่ประจำอยู่ในประเทศไทยต่างมีความรู้สึกว่า ประชาชนคนไทยมองคนญี่ปุ่นอย่างเย็นชา แต่คุณทวีศักดิ์เป็นผู้ที่เอาใจใส่และให้กำลังใจบริษัท ไทยไดมารู อย่างจริงใจ ทำให้ผมรู้สึกยินดีและมีจิตใจเข้มแข็งขึ้น

นับตั้งแต่วันที่ผมได้พบและรู้จักคุณทวีศักดิ์เป็นต้นมา ผมได้ไปพบเพื่อปรึกษาหารือ และขอความช่วยเหลือจากคุณทวีศักดิ์อยู่เสมอ บางครั้งผมไปพบ และขอในสิ่งที่ยากลำบากจากคุณทวีศักดิ์ซึ่งเป็นเจ้าของสถานที่บริษัท ไทยไดมารู คุณทวีศักดิ์จะรับฟังความต้องการของผมอย่างตั้งใจด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มอย่างใจดี ต่อมาในเดือนธันวาคม ๑๙๗๕ เพื่อที่จะให้บริษัท ไทยไดมารู ใกล้ชิดกับประเทศไทย และอยากให้ประชาชนคนไทยรักบริษัท ไทยไดมารู บริษัท ไทยไดมารูจึงได้เปลี่ยนผู้ถือหุ้นโดยคนไทยถือหุ้นเป็นส่วนใหญ่ และได้เชิญคุณทวีศักดิ์เป็นกรรมการของบริษัท ตั้งแต่นั้นมาความสัมพันธ์

ระหว่างคุณทวีศักดิ์กับผมยิ่งใกล้ชิดสนิทสนมมากกว่าแต่ก่อน คุณทวีศักดิ์เป็นเจ้าของสถานที่ และเป็นกรรมการของบริษัท ไทยไดมารู ทำให้ผมสามารถเปิดใจพูดอะไร ๆ กับคุณทวีศักดิ์ได้เหมือนภาษิตญี่ปุ่นที่ว่า "เพื่อนที่ไว้วางใจ" คุณทวีศักดิ์กับผมคบกันมาเพียงสามปีเท่านั้น แต่มีความรู้สึกว่าเป็น "เพื่อนที่ไว้วางใจ" แม้แต่คนชาติเดียวกับผมก็ยังหายากที่จะเป็น "เพื่อนที่ไว้วางใจ" ระยะเวลาอันสั้นที่ได้คบกันและเป็นเพื่อนกันได้ ก็เพราะความใจกว้างของคุณทวีศักดิ์ คุณทวีศักดิ์กับผมมีอายุเท่ากัน แต่ด้านการศึกษา, ความรู้ ประสบการณ์ทางการค้า ความมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีงาม กับบุคคลในวงสังคม ตลอดจนบุคคลิกที่สง่างาม ทุกสิ่งทุกอย่างที่กล่าวมานี้ดีกว่าผมมาก ฉะนั้นผมจึงนับถือคุณทวีศักดิ์เหมือนพี่ชาย

ผมรู้สึกเสียดายเป็นอย่างมากที่คุณทวีศักดิ์ ได้จากไป ผมยังมีอีกหลายสิ่งหลายอย่างที่จะต้องให้คุณทวีศักดิ์แนะนำ คนญี่ปุ่นเมื่อเวลามีความรู้สึกเสียใจมากจะกล่าวว่า "ไม่มีพระไม่มีพระเจ้า" ฉะนั้นเมื่อได้รับข่าวที่เสียใจครั้งนี้ ทำให้ผมเกลียดพระเจ้า ทำไมถึงได้ให้คุณทวีศักดิ์ไปสู่สวรรค์ในขณะที่ยังหนุ่ม ผมไม่สามารถสรรหาคำพูดที่จะแสดงความเสียใจต่อภริยาและบุตรของคุณทวีศักดิ์ ผมคิดว่าใคร ๆ ก็คิดถึงคุณทวีศักดิ์ แต่ก็ไม่มีโอกาสที่จะได้คุณทวีศักดิ์กลับคืนมา ผมหวังว่าคุณทวีศักดิ์คงไปสู่สรวงสวรรค์ และขอให้พระเจ้ายื่นหัตถ์ที่เมตตามาโอบอุ้มครอบครัวของคุณทวีศักดิ์ให้ได้รับความสุข

คุณทวีศักดิ์จากไปสู่สรวงสวรรค์รวดเร็วเกินไป ต่อไปนี้ผมจะทำแต่ในสิ่งที่ดีเพื่อที่จะได้พบคุณทวีศักดิ์อีกบนสรวงสวรรค์ ซึ่งไม่มีขอบเขตและระบบเข้าเมืองที่ยุ่งยาก ก็คิดว่าคงมีโอกาสได้พบคุณทวีศักดิ์ และในเวลานั้นผมจะได้รายงานเกี่ยวกับบริษัท ไทยไดมารู ให้คุณทวีศักดิ์ได้ทราบ.

タビサクさんを偲んで。

タイ大丸　社長　秦　悌之

タビサクさんが　あの不幸な不慮の事故で急逝されて五十日もたつ今でも私はまだ、タビサクさんの死が信じられない気がするのです。あの何時に変らない親しみのある笑顔で〝エー　MR HATA HOW ARE YOU〟と今にも声を掛けられるように思えてならないのです。
それ程、タビサクさんは私にとって近いな

たでした。
　私とタピサクさんとのお付合いは　私が一九七三年五月に当地に赴任し前任の本田さんに連れられてRACビルの事務所に就任のあいさつに行った時に始ります。私は　タイ大丸に勤務する辞令を日本で受けてからタイに来る迄の間　タピサクさんを知る多くの大丸の幹部から　タピサクさんについて何回となく聞いておりましたので　私なりにタピサクさんのイメージが出来上っておりました。一か

スパルタ原稿用紙　20×20行

し　最初に会った才一印象は　私が想像して
いた以上にスマートで教養豊かな紳士と云う
ことでした。あの見晴らしの素晴しい事務所
の主に相応しい人柄を感じたものでした。当
時は　またタビサクさんは　タイ大丸の役員
ではなく　タイ大丸の大家さんとして『今後
よろしく　お願いします。と云う意味での初訪
問でした。その当時は　日本の田中元首相の
訪泰直後のことで　まだ反日機運が残ってい
ました　タイに住む日本人は　タイの人々

から冷たい目で見られと思っていただけに
大変親切にタイ大丸のことを気付かって下さ
る人つまりタヒサクさんに会って　どんな
に嬉しく　心強く思ったか知れません　それ
からは　折りにふれ相談事を持ちかけたり
お願いに行ったりしたものです　或る時の
成り無理なことタヒサク大家さんに要望もし
たりしましたが　どんな場合でも　あの笑顔
で親切に真剣に聞いて下さいました
その後　一九七五年十二月に　タイ大丸が

スパルタ原稿用紙　20×20行

更にこの国に密着し　市民から愛さる百貨店である様にタイ化を図り　タピサクさんに、当社の取締役に就任していただきました　これを契機にタピサクさんとは　従来にも増して親しいお付合いになった訳です　タイ大丸の大家さんであり、かつタイ大丸の取締役であるタピサクさんには　心を打開けて何んでも話合いするようになりました　日本には「心を許した友」と云う言葉があります　私とタピサクさんとは　わずか3年程のお付合い

でしたが、この心を許したお付合いが出来たと思っております。同国人同志でも、こうした心を許した友人は仲々出来るものではありません。しかも、短期間のお付合いで、そうなれたのは、タピサクさんの心の広さに他ならないと考えています。私とタピサクさんとは同年令でした。しかし、教養と知識、ビジネスの経験、社交のスマートさ、人柄といずれをとっても、私より遥かに優れた資質の持主で、兄貴と尊敬せずにはいられませんでした

スパルタ原稿用紙　20×20行

私は、タヒサクさんが他界された事が残念でなりません。まだ、まだ、私は、タヒサクさんから教えてもらうことが残っていたからです。

日本では、悲しみに打ちひしがれている時に「この世には、神も仏もいないのか」と云ってその不幸を嘆きます。私もタヒサクさんの悲報に接した時、神は、何故、あんな良い人をあの若さで天国に召されたのかと恨みました。特に残された奥様や三人のお子さんの事

を思うと、何んとお悼み申し上げてよいやら言葉がありません。
しかし、誰もが、心の中にどんなに思いをこめて叫んでも、あのタビサクさんが戻って来てくれません。ただ、ただタビサクさんのご冥福を祈ると共に、残されたご遺族の上に神が豊かな愛の手をさしのべることを望んで止みません。
タビサクさん、あなたは、天国に行くのが少し早過ぎました。僕も、地獄に落ちなりよ

うに、これから慈善を積んで天国で再会出来るよう努めます。天国には、国境や煩らわしいビザ制度もないと思いますので、きっとお会い出来ると思います。その時に、その後のタイた丸のことなどご報告します。

合掌

UNITED NATIONS NATIONS UNIES

ECONOMIC AND SOCIAL COMMISSION FOR ASIA AND THE PACIFIC
THE UNITED NATIONS BUILDING, RAJADAMNERN AVENUE
BANGKOK 2, THAILAND.

CABLE : ESCAP BANGKOK

TELEPHONE : 2829161 2829171 2829181
2829191 2829365 2829381

It is with deepest regret that we have had to learn of the untimely demise of Mr. Thavisakdi Chandrvirochana. We feel with his wife and family for the heavy loss which they are suffering from this irreparable bereavement,and the staff of the United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific wish to express their sincere condolences to them.

Mr. Thavisakdi Chandrvirochana was a good and fine man. Not only will he be remembered for his outstanding professional abilities, but he was also held in very high esteem on a personal basis by many members of this Organization. It is felt that his keen mind was strongly behind all of the energetic business activities of his firm.

In recognition of Mr. Thavisakdi's significant role as Architect-in-Charge of the United Nations Buildings Construction Project in Bangkok, his name has been inscribed in a brass plaque on one of the two main columns in the Delegates' Lounge of the Secretariat Building.

We highly appreciate the work he has done for the United Nations.

MAY HIS SPIRIT LIVE ON IN REPOSE, RELEASED IN THE SPLENDOUR OF THE FUTURE WHICH IS VEILED FROM US WHO REMAIN EARTH-BOUND.

18 April 1977

กายไกล – ใจใกล้

เมื่อก่อนนี้ ทวีศักดิ์ กับพี่ มีโอกาสได้อยู่ใกล้กันบ้าง ไกลกันบ้าง ตามแต่วิถีชีวิตประจำวันจะหมุนเวียนไป แต่ไม่ว่า ๆ กายเราจะอยู่ที่ใด โดยมากใจของเราต่างก็จะอยู่กับตัว

ฉะนั้น เมื่อเราอยู่ห่างกัน ใจของเราก็อยู่ห่างกันไปด้วย

ครั้นบัดนี้ ทั้ง ๆ ที่พี่รู้ดีว่า กายของเราอยู่ห่างไกลกันคนละโลก แต่ใจพี่กลับรู้สึกว่าใจของเราอยู่ใกล้กันมาก ไม่ทราบว่าใจของใครโคจรไปหาใครกันแน่

ที่แน่ก็คือ ใจพี่จดจ่ออยู่กับทวีศักดิ์เหลือเกิน จนอยู่เฉยไม่ได้ ต้องหยิบกระดาษ ดินสอมาบันทึกความใกล้ของใจ ขณะที่กายอยู่ไกลกันคนละจักรวาล

ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น โดยเฉพาะขณะนี้ และที่นี่ คือบ้านพักชายทะเลชะอำ ซึ่งความจริงเราไม่เคยมาพักอยู่ที่นี่พร้อมกันเลย แต่วันนี้เองคุณเม้า (เพื่อนรักของคุณวันเพ็ญ ภรรยายอดรักของทวีศักดิ์) มาแวะหาพี่ และเตือนความทรงจำว่า ทวีศักดิ์ และคุณวันเพ็ญ เคยมาค้างแรมอยู่ที่บ้านหลังนี้ด้วย เมื่อหลายปีมาแล้ว คุณเม้ากับพี่ต่างก็ปรารภความเศร้าของเรา ในการที่ทวีศักดิ์ได้จากไปอย่างกระทันหัน

คุณเม้ากลับไปแล้ว แต่พี่ยังคงคิดถึงทวีศักดิ์อยู่

ความดีงามของทวีศักดิ์ ปรากฏขึ้นมาเป็นเรื่อง ๆ เป็นฉาก ๆ อย่างชัดเจน

เริ่มด้วยการที่ทวีศักดิ์ เลือกมาฝึกงานที่กองแบบแผน กรมโยธาเทศบาล (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น กรมโยธาธิการ) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑

ขณะนั้น ทวีศักดิ์ กำลังเรียนวิชาสถาปัตยกรรม อยู่ที่ มหาวิทยาลัยลิเวอร์พูล ประเทศอังกฤษ และถึงเวลาต้องออกฝึกงานระหว่างหยุดภาคปลายปีที่ ๔ ตามระเบียบของมหาวิทยาลัยก่อนที่จะเข้าเรียนปีที่ ๕ ซึ่งเป็นปีสุดท้าย

ทวีศักดิ์ เล่าเหตุผลที่เลือกมาฝึกงานเมืองไทย เพราะจะอยู่ฝึกที่เมืองอังกฤษมหาวิทยาลัยก็ไม่มีข้อขัดข้อง แต่ทวีศักดิ์ก็เลือกมาฝึกงานที่กองแบบแผน กรมโยธาเทศบาล ดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้เพราะเคยมีนักเรียนไทยคนหนึ่ง เรียนจบวิชาสถาปัตยกรรมจากลิเวอร์พูล ด้วยประวัติความประพฤติ

และการศึกษาที่มีผลดีเยี่ยม และเมื่อท่านผู้นั้นกลับมาเมืองไทยแล้ว ก็ได้มาเป็นหัวแรงสำคัญในการก่อตั้งแผนกสถาปัตยกรรมขึ้นในคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งต่อมาจึงยกฐานะเป็นคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มาจนทุกวันนี้

เมื่อได้เป็นอาจารย์ประจำแผนกสถาปัตยกรรมอยู่ระยะหนึ่งแล้ว ท่านได้โอนมาอยู่กระทรวงมหาดไทยมาเป็นหัวหน้ากองสถาปัตยกรรม กรมโยธาเทศบาล ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นกองแบบแผนมาจนทุกวันนี้

ท่านผู้นี้คือ อาจารย์ นารถ โพธิ์ประสาท (B. Arch, First Class Honers F.R.I.B.A.) ในบั้นปลายของอายุราชการของท่าน อาจารย์นารถฯ ได้ย้ายกลับไปเป็นอาจารย์ประจำที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จนถึงแก่กรรม

ทวีศักดิ์ มีศรัทธาในประวัติการเรียน และการทำงานของท่านผู้นี้ จึงเลือกมาฝึกงานในกองเดิมของท่าน

และนี่ก็คือ การเริ่มต้นของความสัมพันธ์ของเรา พี่มีพวกพ้องหลายคนในกองนี้ ซึ่งล้วนแต่เคยเป็นลูกศิษย์อาจารย์นารถฯ มาก่อนทั้งสิ้น ทวีศักดิ์กับคณะของพี่จึงถูกอัธยาศัยกันโดยรวดเร็ว

ความพอใจในกันและกัน เพิ่มพูนขึ้นเป็นลำดับ จนในที่สุดเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๓ ทวีศักดิ์ก็ตัดสินใจกลับมารับราชการในกองนี้ หลังจากที่ได้กลับไปเรียนต่อ และได้รับปริญญาแล้ว แถมยังนำมิตรแท้ยอดดวงใจของทวีศักดิ์ คือ คุณวันเพ็ญ ซึ่งแต่งงานกันที่อังกฤษแล้ว มาให้เป็นเพื่อนที่พวกเรานิยมชมชอบอีกคนหนึ่งด้วย แม้ว่าเธอจะรับราชการกระทรวงอื่น

นอกจากนั้นแล้วทวีศักดิ์ ยังได้ชวนเพื่อนรักคนไทยจากลิเวอร์พูลให้มาฝึกงานที่กรมโยธาเทศบาลอย่างทวีศักดิ์อีกคนหนึ่งด้วย

เพื่อนคนนี้ของทวีศักดิ์ หลังจากกลับไปเรียนต่อจนจบปริญญาสถาปัตยกรรมจากอังกฤษแล้ว ไปอเมริกา ต่อปริญญาโททางผังเมืองเพิ่มเติมแล้ว ก็ได้กลับมาทำงานที่กรมโยธาเทศบาลอีกเช่นกัน ต่อมาแม้ว่าเพื่อนของทวีศักดิ์คนนั้นกับพี่ได้โอนไปอยู่กรมใหม่ ทวีศักดิ์กับพี่ก็ยังติดต่อสนิทสนมกันตลอดมา มีอยู่ระยะหนึ่งที่ครอบครัวเราทั้งสอง ได้มีโอกาสท่องเที่ยวไปในประเทศอินเดียด้วยกัน เป็นเวลา ๒ สัปดาห์ เพื่อไปนมัสการสังเวชนียสถานในพระพุทธศาสนาจนครบทุกแห่ง

คณะของเรามีรวมกัน ๕ คน คือ นอกจากเรา ๒ คู่แล้ว ยังมีเพื่อนรักของคุณเพ็ญอีกคน

หนึ่ง เราทั้ง ๕ อยู่ในขบวนพุทธศาสนิกไทย ที่เดินทางไปร่วมงานผูกพัทธสีมาวัดไทยที่พุทธคยา ซึ่ง ฯพณฯ เอกอัครราชทูตไทยประจำอินเดีย (นายจิตติ สุจริตกุล) เดินทางจากเดลฮีไปเป็นประธาน

ผู้ที่ไปกับขบวนทั้งหมดนอกจากเรา ๕ คน พักที่วัดไทยพุทธคยา แต่คณะเราพักที่ Guest House แห่งเดียวกับที่ ฯพณฯ เอกอัครราชทูตและท่านหญิงพักอยู่ การที่ได้พักอยู่แห่งเดียวกับท่านเอกอัครราชทูต ทำให้เรามีโอกาสแยกจากหมู่คณะใหญ่ตอนขากลับจากนครหลวงเดลฮีคือ แทนที่จะเพียงไปแวะเยี่ยม และรับเลี้ยงอาหารเย็นที่สถานเอกอัครราชทูตไทยแล้ว ต้องเดินทางกลับคยา เราได้แต่อยู่ค้างที่โฮเต็ลในเดลฮี ๓ คืน เพื่อไปดูเมืองใหม่จันดิการ์ ซึ่งออกแบบโดยสถาปนิกชาวฝรั่งเศสผู้มีชื่อเสียง คือ เลอ กอบูซิเอ เมืองนี้อยู่ใกล้เดลฮี นั่งรถยนต์ออกไปไม่กี่ชั่วโมง

ท่านทูตได้กรุณาโทรเลขจากเมืองคยาสั่งให้จอดรถไฟด่วนดีเรี่ยม ให้เราทั้ง ๕ เดินทางกลับไปสมทบคณะใหญ่ที่เมืองกัลกัตตา เพื่อขึ้นเครื่องบินกลับเมืองไทย

รถไฟขบวนนี้กว้างขวาง สะอาด สวยงาม ปรับอากาศ และบริการดีเยี่ยม คิดไปแล้วก็ไม่แพงนัก จึงไม่ค่อยมีที่ว่าง ต้องจองล่วงหน้าเป็นเดือน ๆ แต่ด้วยบารมีท่านเอกอัครราชทูตไทย และสัมพันธ์ไมตรีอันดีระหว่าง รัฐบาลไทย กับ รัฐบาลอินเดีย เราจึงจองได้

พี่ปรียาเป็นหวัดโทรมด้วยความร้อนก่อนได้ขึ้นรถไฟนี้ และคณะของเรามี ๕ คน จึงมีที่ปลีกที่หนึ่งที่อาจมีคนอื่นมานั่งด้วย แต่ด้วยความสามารถของทวีศักดิ์ พ่อการ์ดรถสงวนที่นั่ง (ความจริงที่นอนบุนวม) ซึ่งว่างอยู่ที่หนึ่งไม่ให้ใครซื้อได้ตลอดทาง (หนึ่งวันกับหนึ่งคืน) เราเลยได้มีห้องรับแขก อาหาร และห้องนอนสีแดงที่โอ่อ่ามากโดยเปิด ๒ ห้อง รวมกันเป็นห้องใหญ่ พี่เองอยู่กัน ๒ คนในห้องเล็ก ใช้เฉพาะเวลานอนเท่านั้น เวลาอื่นก็มารวมกันอยู่ห้องใหญ่ สบายมากจนหายหวัด ในรถไฟขบวนนี้ มีบริการดีมาก จะต้องการสิ่งใด เมื่อใด สั่งไปเป็นได้รับถูกต้อง และตรงเวลา อาหารก็อร่อยมาก ทวีศักดิ์ชมเนื้อแกะว่าอร่อยนัก ไม่แพงเลยด้วย

การได้ร่วมสุขกันไปในการเดินทางโดยรถไฟเที่ยวนี้ ทำให้เรากลับย้อนนึกสนุกกับการเดินทางตอนขาไปกับคณะใหญ่ด้วยรถไฟเหมาหลัง ซึ่งมีที่นอน (ไม้) ๒ ชั้น แต่เรานอนกัน ๓ ชั้น พี่ปรียากับเพื่อนคุณเพ็ญได้นอนชั้น ๓ คือ นอนบนกระเป๋าใหญ่ของเราเองคนละใบที่วางกับพื้นทางเดิน พี่ยังจำได้ว่าลืมตาตื่นเห็นทวีศักดิ์ กับ คุณเพ็ญ นอนขดตัวกลับหัวกลับเท้ากันอยู่บนม้านั่ง ซึ่งเราเรียกกันว่าชั้น ๒ และเขาทำไว้ให้นอนคนเดียว แต่ด้วยความแน่นทวีศักดิ์กับคุณเพ็ญจึงต้องเบียดกันอยู่

และบางเวลาทวีศักดิ์สละที่นอนเป็นนั่ง เพื่อให้คุณเพ็ญนอนหนุนตัก และเหยียดตัวได้บ้าง ส่วนพี่สนิทตัวโตและขี้เมารถ เลยได้อนุญาตให้นอนคนเดียวบนชั้นหนึ่ง คือ อยู่เหนือชั้นสองซึ่งต้องคืบคลานขึ้นไปนอน เพราะเกือบติดเพดาน

ความจริงก่อนทวีศักดิ์จากไปเพียงไม่กี่วัน คุณเพ็ญโทรศัพท์มาชวนว่าจะไปอินเดียกันอีก พี่ก็ยังลังเลอยู่ เพียงแต่รับปากว่า จะติดต่อกับผู้จัดทัศนาจรให้

บัดนี้ ไม่มีทวีศักดิ์เสียแล้ว เราจะไปกันอีกได้อย่างไร

ขอย้อนเล่าเรื่องที่ประทับใจที่สุดของเราทั้ง ๕ คน ในการไปอินเดียครั้งนี้ คือ การได้ไปนมัสการที่ประทับของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบนเขาคิชกูฏ

วันนั้นเป็นวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๔ คือวันก่อนมาฆะบูชาหนึ่งวัน เรายังค้างกันอยู่ที่ Guest House ที่เมืองคยา ใกล้บริเวณที่ตรัสรู้ เราได้รับความกรุณาจากท่านศิลานันทะ พระภิกษุไทยที่อยู่อินเดียขณะนั้น เป็นผู้พาเราไป ทวีศักดิ์จัดการหาเช่ารถยนต์ได้คันหนึ่ง เราเดินทางไปด้วยกันรวม ๗ คน ทั้งคนขับ ไปถึงเชิงเขาคิชกูฏตอนบ่ายมากแล้ว เมื่อลงจากรถต้องเดินขึ้นเขาไปเหนื่อยทีเดียว ต้องหยุดพักบ้างเป็นระยะ โดยเฉพาะเมื่อเราเห็นป้ายแจ้งความสำคัญของบริเวณนั้น ๆ เช่นที่ ๆ พระเจ้าพิมพิศาลเสด็จลงจากหลังช้างแล้ว เดินขึ้นไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และบริเวณที่พระเทวทัตทิ้งหินลงมาต้องพระบาทพระพุทธเจ้าจนพระโลหิตตก ขณะที่ท่านเสด็จลงไปรับบิณฑบาตโปรดชาวบ้าน เป็นต้น

เมื่อเดินต่อขึ้นไปเกือบถึงยอดเขาก็จะมีถ้ำตื้น ๆ เป็นที่พำนักของพระอานนท์ แล้วจึงถึงยอดเขา เป็นลานหินไม่กว้างนัก อยู่หน้าที่ประทับของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเสมือนห้องเล็ก ๆ ขนาดกว้างประมาณ ๒ x ๓ เมตร ยังมีหินเป็นลักษณะกำแพงเตี้ย ๆ เหลืออยู่บ้างพอให้เห็นขนาดห้อง

เมื่อเราไปถึงยอดเขานี้ก็พอดี พระจันทร์ขึ้นแล้ว และทอแสงสว่างจ้า

ณ ลานนี้เอง ท่านศิลาฯ หัวหน้าคณะ ได้ชวนนั่งลง หันหน้าสู่อาศรมพระพุทธเจ้า กระทำเบญจางคประดิษฐ์ แล้วท่านจึงนำสวดมนต์บทสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ท่ามกลางแสงจันทร์กระจ่าง ทุกคนนั่งพับขา พนมมือ สำรวมจิต สวดมนต์ตามท่านหัวหน้าคณะจนจบบท

ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายลองพิจารณาด้วยเถิดว่า วาระเช่นนี้ คณะของเราจะรู้สึกอิ่มเอมในกุศลกรรมเพียงใด

เมื่อสวดมนต์จบและกระทำเบ็ญจางคประดิษฐ์อีกครั้งหนึ่งแล้ว พอลุกขึ้นยืน ซึ่งคิดว่าคงจะเมื่อยมาก แต่ตรงกันข้าม ความเมื่อยที่เป็นอยู่ก่อน เนื่องจากการเดินขึ้นเขา กลับหายไปเป็นปลิดทิ้ง ทุกคนเดินลงเขากลับมายังรถด้วยความปีติสุขอย่างเต็มเปี่ยม

การที่ได้ไปรำลึกพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ เขาคิชกูฏครั้งนี้นับว่าเป็นยอดแห่งกุศลที่เราได้ปฏิบัติร่วมกันในชาตินี้ ซึ่งพี่เชื่อว่าจะเป็นกุศลปัจจัยที่จะติดตัวทวีศักดิ์ไปชาติหน้าด้วย

ในการไปทัศนาจรครั้งนี้ ยังมีเรื่องของทวีศักดิ์ซึ่งอยู่ในความทรงจำของพี่อย่างแจ่มแจ้งอีกเรื่องหนึ่ง คือ

ในค่ำวันรุ่งขึ้นนั้นเอง เป็นวันมาฆะบูชา คณะใหญ่ที่ไปด้วยกันทั้งหมด พร้อมด้วย ฯพณฯ เอกอัครราชทูตไทย และท่านหญิง ได้นั่งรอเวลาเวียนเทียนอยู่ที่ลานโพธิหน้าพระสถูปใหญ่ อันเป็นที่ตรัสรู้ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ตอนนั้นเองคนไทย นักท่องเที่ยวอีกคณะหนึ่ง มีพระภิกษุค่อนข้างหนุ่มรูปหนึ่งเป็นมัคคุเทศก์ได้มาถึงบริเวณนี้ ก่อนที่พระผู้นำคณะจะนั่งลง พระองค์นั้นได้ใช้ผ้าเหลืองปัดพื้นลานหินอยู่ไปมา พร้อมกับกล่าววาจาด้วยภาษาบาลีปนภาษาไทย เป็นเชิงว่าคาถา ด้วยเสียงดัง ได้ยินถึงพวกเรา

อันเป็นทั้งกิริยาและวาจาที่สงฆ์ไม่พึงปฏิบัติอย่างยิ่ง พวกเราประหลาดใจมากว่า ทำไมจึงทำเช่นนี้ได้

ทวีศักดิ์ทั้งโกรธทั้งอาย จนทนอยู่ต่อไปในบริเวณนั้นไม่ได้

ทวีศักดิ์ เดินกลับที่พักทันทีแต่ผู้เดียว และทำโทษตัวเองด้วยการอดอาหารมื้อเย็นโดยเด็ดขาด

คุณเพ็ญรู้ดีว่า ไม่มีใครสามารถปลอบโยนให้ทวีศักดิ์คลายโกรธจากสาเหตุในลักษณะนี้ได้

สิ่งที่เรากระทำได้ก็คือ ต้องรับประทานอาหารเย็น ซึ่งเราสั่งทำพิเศษไว้แล้ว โดยไม่มีทวีศักดิ์ ตอนรุ่งเช้าเราจึงพบกันใหม่ เป็นทวีศักดิ์คนเดิม สุภาพบุรุษผู้สุขุมคัมภีรภาพ

ขณะนี้เรื่องต่าง ๆ ข้างต้น ปรากฏขึ้นในใจพี่อย่างชัดแจ้งเหมือนกับว่า เรากำลังอยู่ในเหตุการณ์นั้นด้วยกัน

ครั้นหวลคิดถึงความจริงว่า อนิจจาบัดนี้ พี่ไม่มีทวีศักดิ์ที่พี่จะอาศัยไหว้วานอะไรอีกแล้ว

เพราะเธอจากพี่ไปไกลถึงไหนก็ไม่ทราบ

แต่ก็เป็นการจากไกลกันเฉพาะกาย ส่วนใจนั้นกลับอยู่ใกล้กันกว่าเดิมเสียอีก

ความรู้สึกว่า กายไกลแต่ใจใกล้นี้ นอกจากพี่แล้ว ยังมีคนอื่นอีกอย่างน้อย ๔ คน ทั้ง ๔ คนนี้จะมีความรู้สึกยิ่งไปกว่าพี่เสียอีกว่า ไม่ว่ากายของทวีศักดิ์จะห่างไปไกลจากเขาเท่าใด ใจของเขาทั้ง ๔ กับใจของทวีศักดิ์ จะอยู่ใกล้กันที่สุดเสมอไป

สี่คนนั้นเป็นใคร ทุกคนคงรู้แล้วว่า คือ ครอบครัวของทวีศักดิ์นั่นเอง

ในที่สุดนี้ พี่มีความแน่ใจว่า กุศลผลบุญทั้งหมดที่ทวีศักดิ์ได้ประกอบแล้วอย่างมากมายในชาตินี้ จะติดตามไปเป็นกุศลปัจจัย ให้ทวีศักดิ์ประสบแต่สันติสุขในสัมปรายภาพด้วยอย่างแน่นอน.

สนิท และ ปรียา ฉิมโฉม

ชะอำ

๑๑ เม.ย. ๒๐

คำไว้อาลัย

ข้าพเจ้าได้เริ่มรู้จักคุ้นเคยกับคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เมื่อวันที่คุณทวีศักดิ์ฯ ได้เข้ามาขอรับฝึกงานที่กองแบบแผน กรมโยธาธิการ ก่อนที่จะกลับไปเรียนต่อปีสุดท้ายที่มหาวิทยาลัยลิเวอร์พูล โดยที่คุณทวีศักดิ์ฯ ได้มาถามหาข้าพเจ้าโดยตรง ซึ่งได้มาทราบภายหลังว่าได้ไปพบกับ ม.ล.สันธยา อิศรเสนา ที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้รับคำแนะนำให้ไปพบข้าพเจ้า

ระหว่างการฝึกงาน คุณทวีศักดิ์ฯ ได้มีโอกาสศึกษางานก่อสร้างตามระบบ และวิธีการที่ใช้อยู่ในประเทศไทย และในเวลาเดียวกันก็ได้มีโอกาสคุ้นเคยกับสถาปนิกทั้งรุ่นใหม่และรุ่นเก่า ทั้งในและนอกกรมโยธาธิการ สำหรับตัวข้าพเจ้าและภรรยา ได้มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นพิเศษ เราได้มีโอกาสรู้จักจังหวัดลำปาง และเชียงใหม่ โดยการนำเที่ยวของคุณทวีศักดิ์ฯ ในระหว่างที่มาฝึกงานอยู่นั้น โดยมี ม.ล.ปุ่ม มาลากุล และครอบครัว และ ม.ร.ว.มิตรารุณ เกษมศรี ร่วมเดินทางไปด้วย นับว่าเป็นการเที่ยวที่ได้รับความเพลิดเพลิน และความรู้ในด้านการศึกษาวัดวาอาราม พร้อมทั้งภูมิประเทศอันงดงามของภาคพื้นนั้นเป็นอย่างมาก ความสะดวกสบายและความเพลิดเพลินที่เราได้รับจากคุณทวีศักดิ์ฯ ในครั้งนั้น ยังคงอยู่ในความทรงจำของเราตลอดมา แต่นั้นมาเราต่างก็มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันมากยิ่งขึ้น

คุณทวีศักดิ์ฯ ได้กลับไปอังกฤษจนจบการศึกษา และเมื่อกลับเมืองไทยอย่างถาวร จึงได้ขอเข้ารับราชการในกรมโยธาธิการ ตำแหน่งสถาปนิกประจำกองแบบแผน เนื่องจากที่ได้เคยศึกษาหาประสบการณ์ในด้านการก่อสร้างในประเทศไทยในระหว่างการฝึกงานมาแล้ว ทำให้คุณทวีศักดิ์ฯ มีความเจนจัดในการออกแบบอาคารให้เหมาะสมกับสภาพพื้นภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ และประโยชน์ใช้สรอยได้เป็นอย่างดี

หลังจากที่คุณทวีศักดิ์ฯ อยู่กับกองแบบแผนได้ประมาณ ๓ ปี คุณชัยยา พูนศิริวงศ์ เพื่อนสถาปนิกร่วมมหาวิทยาลัยซึ่งก็ได้เคยมาฝึกงานในกองแบบแผนเช่นเดียวกัน ก็ได้เข้ามารับราชการในกองผังเมือง ซึ่งขณะนี้ยังสังกัดอยู่ในกรมโยธาธิการ ได้ปรึกษาร่วมกันจดทะเบียนตั้งสำนักงานสถาปนิกขึ้น โดยใช้ชื่อ "ดวง ทวีศักดิ์ ชัยยา และสหาย" ใช้ภาษาอังกฤษโดยย่อว่า DTC. อาคารสำนักงานตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน "ยศสุนทร" ด้วยเหตุนี้ คุณทวีศักดิ์ฯ จึงได้ชอบพอคุ้นเคยกับครอบครัวของพี่น้อง

ข้าพเจ้าทุกคน ซึ่งมีบ้านอยู่ในบริเวณนั้น นับแต่เริ่มกิจการสำนักงานมา คุณทวีศักดิ์ฯ ได้เป็นกำลังสำคัญอย่างดีในการดำเนินกิจการจนเป็นที่รู้จักเชื่อถือของลูกค้ามาตลอด ๑๔ ปี

ในด้านราชการ คุณทวีศักดิ์ฯ ได้ทำประโยชน์ให้แก่กองแบบแผนไว้มากมายตลอดเวลาที่อยู่ในราชการ ๑๕ ปี จึงเป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งสำหรับกองแบบแผนที่ได้ขาดกำลังที่มีสมรรถภาพอย่างดีสำหรับราชการไป เมื่อคุณทวีศักดิ์ฯ ได้ลาออกจากราชการไปประกอบธุรกิจส่วนตัวแต่เพียงด้านเดียว และในระหว่างนั้น กองแบบแผนกำลังดำเนินการขอปรับอัตราให้เป็นชั้นพิเศษอยู่แล้วด้วย

ในด้านส่วนตัวแล้ว ครอบครัวของคุณทวีศักดิ์ฯ และของข้าพเจ้ามีความสนิทสนมกันมาก บ่อยครั้งที่เราได้ร่วมเดินทางไปด้วยกันทั้งในและนอกประเทศ และทุกครั้งเราจะได้เห็นความเป็นสุภาพบุรุษของคุณทวีศักดิ์ฯ คอยดูแลเอาใจใส่ในปัญหาต่าง ๆ เป็นอย่างดี เมื่ออยู่ในราชการทุก-กลางวันถ้าเราไม่ติดธุระราชการอันใดแล้ว เราสองคนต้องร่วมรับประทานอาหารด้วยกันเป็นประจำ ความทรงจำต่างๆ ที่หวลฟื้นกลับคิดขึ้นมา มีความรู้สึกเหมือนกับการจากไปของคุณทวีศักดิ์ฯ เป็นแต่เพียงส่วนหนึ่งของการฝันร้ายไปเท่านั้น ที่บ้านของข้าพเจ้ามีภาพปัก Four Seasons แบบของเดนมาร์กซึ่งเป็นฝีมือของภรรยาของข้าพเจ้าอยู่ ๔ ภาพ ติดไว้บนผนังห้องรับแขก คุณทวีศักดิ์ฯ มาที่บ้านครั้งใดจะต้องกล่าวชื่นชมกับภาพ ๔ ภาพดังกล่าวอยู่เป็นนิจ ภรรยาข้าพเจ้าจึงได้เอ่ยปากว่าจะทำให้ และก็ได้มอบภาพให้คุณทวีศักดิ์ฯ ไปเมื่อก่อนหน้าจะเกิดอุบัติเหตุไม่เกิน ๓ เดือน คุณทวีศักดิ์ฯ อุตส่าห์มาขอบคุณภรรยาข้าพเจ้าที่บ้าน และว่าจะยังไม่ติดกับบ้านที่กำลังอยู่นี้หรอก จะเอาไว้ติดบ้านใหม่ซึ่งกำลังจะลงมือก่อสร้างอยู่แล้ว ทุกครั้งที่เราดูภาพ Four Seasons ที่บ้านแล้วก็อดที่จะนึกถึงคุณทวีศักดิ์ฯ ด้วยความเสียดายเพื่อนไม่ได้.

ด้วยความอาลัยยิ่ง

ดวง ยศสุนทร

บันทึกความหลัง

ทวีศักดิ์ เป็นน้องของเพื่อนผมคือ ทองอ่อน จันทรวิโรจน์ วันหนึ่งผมได้ข่าวจากทองอ่อนว่า น้องอั๊วจบสถาปัตย์จากอังกฤษ เขาอยากจะเข้าทำงานกรมโยธาฯ ช่วยรับไว้ด้วยนะ ผมไม่ใช่อธิบดีหรือหัวหน้ากองจะได้รับไว้ง่าย ๆ ทองอ่อนคงยังไม่รู้ว่า กว่าจะรับข้าราชการบรรจุแต่ละคนเลือดตาแทบกระเด็น เพราะระบบราชการมีระเบียบน่าดูน่าชม แต่ใจผมนะอยากจะรับน้องใหม่คนนี้อยู่แล้ว ความจริงทวีศักดิ์ได้โอกาสมาฝึกงานที่กองแบบแผน กรมโยธาธิการแล้ว เมื่อครั้งมหาวิทยาลัยปิดภาคพร้อม ๆ กับ คุณชัยยา พูนศิริวงศ์ เราสนิทสนมและเข้ากันได้ดี อาจจะพูดได้ว่าเป็นเพราะกำลังเห่อนักเรียนนอกในระยะนั้นก็ได้ ในที่สุด ทวีศักดิ์ก็ผ่านระบบและระเบียบของ ก.พ.เข้าบรรจุในกองแบบแผนของกรมโยธาธิการ ได้อย่างราบรื่น และก็จังหวะมหาโชคเสียด้วย นับว่าทวีศักดิ์เป็นคนมีโชคดีมาก เรานั่งทำงานอยู่โต๊ะติดกัน คุยกัน กระเซ้ากัน ทะเลาะกัน ทานข้าวด้วยกันนับเป็นเวลากว่าสิบปี วันหนึ่งทวีศักดิ์ก็ทำให้ผมตกใจด้วยการบอกว่าผมจะลาออก ผมไม่เชื่อนึกว่าพูดเล่น และเขาก็ลาออกจริง ๆ ด้วยสปิริตที่ว่าไม่อยากเอาเวลาราชการไปทำงานส่วนตัว เมื่อจะทำงานส่วนตัวก็ต้องลาออกจากราชการ เขาจากผมไปครั้งแรกก็เพียงรู้สึกเสียดาย เหงา และคล้ายกับว่าของบางอย่างที่เราเคยมีหายไป แต่ก็ยังได้มีโอกาสพบกับทวีศักดิ์อีก เราเคยไปเที่ยวร่วมกันทั้งครอบครัวหลายครั้ง ทวีศักดิ์จึงเป็นทั้งน้องชายและเพื่อนที่วางตัวได้อย่างถูกต้อง และน่าชมเชยมาก ทั้งในหน้าที่การงานและส่วนตัว ผลงานทางราชการก็มากมาย ทำชื่อเสียงให้แก่ประเทศ และกรม กอง ที่สังกัดอยู่อย่างหาตัวจับยากในอายุราชการขนาดนี้ วันหนึ่งทวีศักดิ์ก็ส่งตัวแทนให้มาเชิญผม และสถาปนิกอาวุโสร่วมกรมโยธาธิการครั้งเก่า ๆ เพื่อจะได้รับประทานอาหารกันด้วยความระลึกถึง ผมก็ยังหาเวลารวบรวมสมัครพรรคพวกเพื่อนัดพบกับทวีศักดิ์ที่ราชดำริไม่ได้ แล้ววันหนึ่งทวีศักดิ์ก็จากลูกเมียและพวกเราไปอย่างไม่คาดฝัน เหมือนกับไม่เป็นความจริง แต่มันก็เป็นความจริง ผมเสียดายความสามารถของทวีศักดิ์ เขาจากพวกเราไปในขณะที่ลูก, เมีย, เพื่อนฝูง ยังรักและคิดถึงเขาอยู่ เขาไปแต่ตัว ผลงานและชื่อเสียงของทวีศักดิ์ยังยืนอยู่ให้ครอบครัว และเพื่อนฝูงเห็นอีกนาน แม้ว่าเขาจะหมดกรรมแล้วในชาตินี้.

พล จุลเสวก

แด่"วี" น้องรัก

วี น้องผู้เป็นที่รักยิ่ง

พี่ลัยมีสิ่งปลอบใจอยู่ประการเดียว ซึ่งพอที่จะทำให้บรรเทาจากความทุกข์ระทม ความเสียใจความเสียดาย อาลัยรักในการจากไปของ วี ซึ่งพี่ลัยก็คิดว่าบรรดาญาติสนิทมิตรสหายผู้ที่รัก วี อาลัยวี ก็คงจะต้องปลอบใจตนเองอยู่เช่นกัน ความรู้สึกนั้นก็คือว่า " วีเป็นคนดี วีบริสุทธิ์ผุดผ่องเกินไปที่จะอยู่ในโลกนี้ " วีจึงต้องจากไป จากไปสู่ภพที่สุขสงบอย่างแท้จริง

ความประทับใจ ซาบซึ้งใจที่พี่ลัยมีต่อวีนั้นมิได้เกิดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น หากแต่ความสัมพันธ์ในฐานะญาติสนิท ซึ่งนับได้ว่าเป็นพิเศษนั้นมีมาโดยตลอด พี่ลัยมีความประทับใจในตัว วี มากเหลือเกิน และระลึกได้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับตัววี ครั้งวีอยู่ในวัยเรียน วีต้องจากบ้านไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ขณะนั้นพี่ลัยเรียนสำเร็จออกไปเป็นครูสอนหนังสืออยู่ที่บ้านเกิด วีส่งข่าวถามทุกข์สุขซึ่งพี่ลัยก็เล่าไปตามประสาครูบ้านนอกผู้หนึ่ง ซึ่งต้องรับภาระด้านการสอนเกือบทุกวิชา รวมทั้งภาษาฝรั่งเศส วีก็ได้เอื้อเฟื้อจัดส่งตำราภาษาฝรั่งเศสอันมีคุณค่ายิ่งให้พี่ลัย ซึ่งตำรานั้นพี่ลัยได้ใช้ประกอบการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพตลอดมา โดยเฉพาะทราบดีว่าสภาพของวีตอนนั้นคือนักเรียนคนหนึ่ง ซึ่งต้องเจียดเงินซื้อตำรานั้นส่งให้พี่ลัยด้วยน้ำใจ

เมื่อวีเรียนสำเร็จกลับเมืองไทย พี่ลัยก็ได้สดับตรับฟังข่าวคราวของวี ด้วยความชื่นชม วีเข้ารับราชการ ผลงานของวีดีเด่นเป็นที่ประจักษ์ พี่ลัยภูมิใจในตัววีมากที่สุด ความสัมพันธ์ของครอบครัวของวี และพี่ลัยได้ดำเนินมาอย่างสนิทสนมแน่นแฟ้นโดยสม่ำเสมอ แม้ภาระกิจของวีมีอยู่มากมาย วีไม่เคยละเว้นในการขึ้นไปเยี่ยมเยือนบ้านเกิด ไปทำบุญ ทำกุศล พี่ลัยเล่าถึงสภาพของนักเรียนโรงเรียนที่พี่ลัยทำหน้าที่บริหารอยู่ วีรับฟังด้วยความสนใจ วีอาสารับภาระที่จะบริจาคเงินเพื่อเป็นทุนการศึกษา ทุนอาหารกลางวันแก่นักเรียนที่ขาดแคลน ยากไร้เป็นเงินจำนวนก้อนใหญ่ทุกปีติดต่อกันมาโดยสม่ำเสมอ ครูอาจารย์ ๑๓๕ คน นักเรียน ๒,๓๐๐ คนเศษ ในโรงเรียนของพี่ลัย

รู้จักชื่อ วี ซาบซึ้งประทับใจในเมตตาจิตของวี แม้เขาจะไม่เคยมีโอกาสพบวีเลย เพราะวีห้ามพี่ลัยมิให้มีการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ใด ๆ ทั้งสิ้น น้ำใจของวีที่มีต่อผู้ขาดแคลน ผู้ยากไร้นั้นเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไป วีไม่เคยปฏิเสธที่จะช่วยเหลือ อุ้มชูผู้ที่ตกทุกข์ วีช่วยเหลืออย่างเต็มใจอย่างจริงใจโดยไม่เคยคิดหวังสิ่งใดตอบแทน แม้การประชาสัมพันธ์ หรือต้องประกาศให้ใคร ๆ รู้

วีทำแต่บุญ ทำแต่กุศลโดยตลอดภาระกิจของวีเมื่อว่างเว้นจากงานในหน้าที่ก็คือ การจาริกไปทำบุญ ไปทำกุศล งานในหน้าที่ของวีรุ่งโรจน์ยากที่ผู้ใดจะเสมอเหมือน กระนั้นก็ตาม วีไม่เคยอวดอ้าง วีไม่เคยพูดถึง พี่ลัยภาคภูมิใจในตัววี และผลงานของวีมากที่สุด อัจฉริยะของวีในด้านสถาปัตยกรรมเป็นที่ประจักษ์อย่างแจ่มแจ้ง ผลงานอันเป็นเลิศเป็นเยี่ยมปรากฏในทุกแห่ง เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป

พี่ลัย จำได้หลายปีมาแล้ว พี่ลัยเคยขอร้องวีให้เขียนแปลนบ้านหลังเล็ก ๆ สักหลังหนึ่งเพราะตั้งใจจะรื้อบ้านหลังเก่า ซึ่งเป็นบ้านต้นตระกูลที่ลำปาง เพราะมันใหญ่เกินที่จะดูแลรักษา วีได้ขอร้องไม่ให้พี่ลัยรื้อ วีขอให้ปรับปรุง ซ่อมแซม เก็บรักษาไว้ พร้อมทั้งแนะนำในการจัดทำซึ่งด้วยความรัก และความศรัทธาที่พี่ลัยมีต่อวีอย่างจริงใจ พี่ลัยทำตามวีแนะนำ ซึ่งใช้เวลานานพอสมควรในการปรับปรุงซ่อมแซม จนในที่สุดบ้านหลังนี้ก็อยู่ในสภาพดีเป็นบ้านที่มีคุณค่า

ในวโรกาศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร และพระวรชายาได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดลำปาง เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๒๐ บ้านหลังนี้ก็ได้รับเกียรติสูงสุดโดยที่ทั้งสองพระองค์ได้ทรงพระกรุณาเสด็จเสวยพระกระยาหารกลางวัน ณ ที่บ้าน ทั้งนี้เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้า วันอันเป็นมหามงคลยิ่งนั้น พี่ลัยคิดถึงวีที่สุด พี่ลัยอยากเล่าเหตุการณ์ความประทับใจของพี่ลัยในวันนั้นให้วีฟังด้วยความสำนึกความรู้สึกที่ว่า วีเป็นผู้ที่ทำให้บ้านนี้อยู่ในสภาพเช่นปัจจุบัน

พี่ลัยได้มีโอกาสพบวีและครอบครัวที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๒๐ และพี่ลัยก็ได้เล่า เล่าทุกสิ่งให้วีฟัง วีชื่นชมกับพี่ลัยอย่างจริงใจ พี่ลัยไม่เคยคิดมาก่อนว่าการพบครั้งนั้นจะเป็นการพบครั้งสุดท้ายของเรา

พี่ลัยอยากเขียน อยากระบายทุกสิ่งที่อัดอยู่ในใจ เมื่อพี่ลัยต้องสูญเสียวีน้องผู้เป็นที่รักยิ่งผู้บริสุทธิ์ผุดผ่อง พี่ลัยทุกข์ระทม พี่ลัยเสียใจต้องปลอบใจตัวเอง และก็มีสิ่งเดียวที่คิดได้ และทำ

ได้ก็คือว่า วีของพี่ลัยเป็นคนดีเกินไป บริสุทธิ์เกินไปที่จะอยู่ในโลกนี้เท่านั้น วิญญาณของวีได้ไปจุติ ณ สรวงสวรรค์ ไปสู่ความสุขสงบ คุณงามความดีของวีที่สร้างสมไว้จะอยู่ตลอดไป ผลงานอันทรงคุณค่าจะเป็นอนุสรณ์ถึงวี นานเท่านาน วีจะอยู่ในความทรงจำของพี่ลัยตราบจนชีวิตจะหาไม่.

ด้วยความรักอย่างจริงใจจากพี่ของวี

วลัย ลีลานุช

ผู้อำนวยการ ร.ร.ลำปางกัลยาณี ลำปาง

คำไว้อาลัย

พวกเราร้านค้าในศูนย์การค้าราชดำริอาเขต ได้ทราบข่าวอันน่าสลดใจว่า คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ประสบอุบัติเหตุบนทางหลวง ถึงแก่กรรม ที่จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๐ เราแทบไม่เชื่อว่าจะเป็นไปได้ แต่เมื่อได้รับการยืนยันจาก น.ต. คงศักดิ์ บัวพิมพ์ ร.น. ผู้จัดการศูนย์ฯ ซึ่งได้ไปรับศพมาด้วยตนเองแล้ว พวกเราก็ต้องเชื่อและเสียดายเป็นอย่างยิ่งเพราะคุณทวีศักดิ์ เป็นคนดี เป็นที่นับถือของพวกเรา แม้เป็นกรรมการผู้จัดการ ท่านก็มิได้ถือเนื้อถือตัวแต่ประการใด คงรับฟังความคิดเห็นของบรรดาร้านค้าในศูนย์ และช่วยปรับปรุงการค้า แก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยดีเสมอมา จะเห็นได้ว่านับแต่ศูนย์การค้าแห่งนี้เริ่มเปิดกิจการในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ศูนย์การค้าของเราได้เจริญรุ่งเรืองเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และจัดเป็นศูนย์การค้าอันดับหนึ่ง ยากที่จะหาศูนย์การค้าใดมาเทียบได้

คุณทวีศักดิ์ เป็นยอดของสถาปนิก ซึ่งทุกคนต้องยอมยกให้ เมื่อคุณทวีศักดิ์ต้องมาจากไปก่อนถึงเวลาอันควร จึงเป็นที่น่าเสียดายที่ประเทศชาติต้องสูญเสียสถาปนิกยอดเยี่ยมไปคนหนึ่ง พวกเราร้านค้าในศูนย์การค้าราชดำริก็เสียดาย ที่เราต้องขาดนักการค้าที่ดี นักปกครองที่ยอดเยี่ยมพร้อมทั้งเสียดายอัธยาศัยไมตรีอันดีงามที่พวกเราเคยได้รับจากคุณทวีศักดิ์เป็นอย่างมาก ในที่สุดนี้ พวกเราร้านค้าในศูนย์การค้าราชดำริ ขอน้อมจิตต์อาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก จงช่วยดลบันดาลให้วิญญาณของคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วย เทอญ

(อดุลย์ สุโขบล)

ผู้แทนร้านค้าในศูนย์การค้าราชดำริอาเขต

บริษัท ราชดำริอาเขต จำกัด

RAJADAMRI ARCADE CO., LTD.

จาก ถึง

---

๒๙ มิถุนายน ๒๕๑๙

[illegible]

[illegible]

[illegible]

วัดม่อนจำศีล ป่าขาม ลำปาง

๑ มีนาคม ๒๕๒๐

เจริญพรมายัง พ่อเลี้ยงทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์

ขอบิณฑบาต แว่นสายตา

เนื่องจากทุกวันนี้ พระต้องดูหนังสือทุก ๆ คืน (หนังสือธรรมะ)

อาการที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ดูหนังสือมองเห็นเป็นแถวเดียวกันหมด จนบางครั้งพระเองต้องเพ่งสายตาดู จึงจะดูหนังสือได้

ด้วยเหตุนี้ จึงขอความเมตตาสงสารจากท่านอีกสักครั้งเถิด พระเองก็ไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใครได้ ที่ลำปางนี้ พระเองก็ไม่มีญาติพี่น้องอีกแล้ว มีแต่ก็เพียงพี่ชายคนเดียวเท่านั้น (นายส่วย) ขับรถชลประทานได้เงินเดือน ๆ ละ ๘๖๐ บาท ลูก ๆ อยู่ในวัยเรียนทั้งนั้นตั้ง ๕ คน

พระคุณของพ่อเลี้ยงที่เคยมี หรือให้การเมตตาต่อพระด้วยดีเสมอมา พระคุณนั้น ๆ กี่ครั้งกี่หนพระยังคงระลึกอยู่เสมอ ใช่ว่าพระนี้จะไม่มีความคิดที่จะเกรงใจคนเสียบ้างเลย เห็นว่าพอเขาสงสารแล้ว เอะอะอะไร ๆ ก็ขอซะเรื่อย

นึกว่าเอาบุญเถิด กรุณาอย่าได้คิดเช่นนั้นเลยด้วยความสัจจริง พระเองมีความเกรงใจพ่อเลี้ยง จนไม่รู้จะกล่าวอย่างไรถูก

สิ่งที่พระขอบิณฑบาตมาครั้งนี้ ขอได้โปรดอยู่ในดุลพินิจของท่านว่า จะให้การเมตตาได้หรือไม่ สุดแต่จะมีเจตนา เรื่องแว่นตาพระได้ไปที่ร้านขายแว่นตาในเมือง ทางร้านบอกว่าพระสายตาสั้น วัดสายตาดูแล้วบอกราคา ๑๗๕ บาท (หนึ่งร้อยเจ็ดสิบห้าบาทถ้วน) ขอบิณฑบาตครั้งนี้จากท่าน ๒๐๐ บาท หวังว่าท่านคงจะให้การเมตตาต่อพระตามที่ขอมานี้ด้วยเถิด

ขอเจริญพร

พระหง่วย ทวีสุข

แด่ คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์

ข้าพเจ้าเพิ่งได้มีโอกาสรู้จักกับคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เมื่อต้นปี ๒๕๑๗ โดยการแนะนำของคุณเชี่ยว ว่องปรีชา กรรมการผู้จัดการ บริษัท ประมวลพัฒนาการ จำกัด ทั้ง ๆ ที่เราเคยเป็นนักเรียนเก่าวชิราวุธวิทยาลัยมาด้วยกัน แต่ข้าพเจ้าได้ลาออกไปเมื่อปีการศึกษา ๒๔๘๕ จากนั้นเมื่อได้ทราบว่า คุณคงศักดิ์ บัวพิมพ์ ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมชั้น และคณะเดียวกันมาในโรงเรียนวชิราวุธ เป็นผู้จัดการศูนย์ที่ราชดำริอาเขต และเป็นผู้ร่วมงานกับคุณทวีศักดิ์ด้วย เมื่อข้าพเจ้ามาเยี่ยมเยียนก็มีโอกาสได้พบปะพูดคุยกับคุณทวีศักดิ์ จนอยู่ในฐานะคุ้นเคยกัน ข้าพเจ้าได้เรียนรู้ต่อมาว่า นอกจากคุณทวีศักดิ์ จะเป็นสถาปนิกผู้มีผลงานดีเด่น และชื่อเสียงรุ่งโรจน์ ซึ่งจะต้องใช้สมองและความรู้เคร่งเครียดกับงานทางสถาปัตยกรรมที่ได้ยึดถือเป็นอาชีพอยู่ เวลาว่างจากการทำงานก็เป็นผู้มีจิตใจนุ่มนวล และแสวงหาความสุข และความสันติในทางธรรมด้วยผู้หนึ่ง ดังจะเห็นได้ว่าในต้นปี ๒๕๑๗ ขณะที่บุตรธิดาหยุดภาคเรียนเทอมปลาย ก็ได้ให้บุตรชาย ๒ คน คือ ด.ช.ศยาม และ ด.ช.ศรัณย์ บวชเณรพร้อมกับบุตรชายของคุณเชี่ยว ที่วัดบวรนิเวศ และส่งไปจำพรรษาอยู่ที่วัดสวนดอก จังหวัดลำปาง อันเป็นบ้านเกิดภูมิลำเนาของคุณทวีศักดิ์ เพื่อให้เณรทั้งสองได้ศึกษาธรรมะ และให้ญาติผู้ใหญ่และพี่น้องได้ชื่นชมผลบุญยามหยุดงานวันเสาร์ อาทิตย์ ขณะเณรบวชอยู่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปเยี่ยมเณรทั้งสองพร้อมด้วยครอบครัวของคุณทวีศักดิ์ และเณรบุตรชายคุณเชี่ยว ที่วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี โดยข้าพเจ้าเองนั้นมีธุระกิจการค้าอยู่ที่จังหวัดอุดร คุณทวีศักดิ์มีความเลื่อมใสในหลักธรรมแห่งพุทธศาสนาอย่างแท้จริง โดยให้ความสนใจ และศึกษาเรื่องการนั่งกัมมัฏฐานทำจิตใจให้สงบ นอกจากการสดับธรรมที่ท่านอาจารย์มหาบัวได้เทศน์แล้ว ยังได้ขอให้ข้าพเจ้านำไปนมัสการพระคุณเจ้าอีกหลายรูป อาทิเช่น หลวงปู่บัว, หลวงปู่ขาว, ท่านอาจารย์ฝั้น, ท่านอาจารย์สุพัฒน์ และท่านอาจารย์สิงห์ทอง

นอกเหนือจากการเดินทางนมัสการพระเถรานุเถระดังกล่าว เพื่อการสดับและเสวนาธรรมะ คุณทวีศักดิ์ก็มีจิตศรัทธาในการบริจาคเงินในการปฏิสังขรณ์วัดวาอารามอยู่เสมอ เท่าที่ข้าพเจ้าได้เคยร่วมเดินทางไปในการแสวงหาธรรมของคุณทวีศักดิ์ ได้ทราบว่าคุณทวีศักดิ์ได้ถวายเงินสร้างสิ่งต่าง ๆ ให้วัดที่ขาดแคลน สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ อาทิ ถวายเงินร่วมสร้างรั้ววัดป่าบ้านตาด, ถวายเงินร่วมสร้างรั้ววัดดงสีชมภู, ถวายของใช้ เช่น จักรเย็บผ้า, ถังน้ำ และงานกุศลใหญ่ ๆ อาทิ

เป็นเจ้าภาพทอดกฐินที่วัดสวนดอกลำปาง ทอดผ้าป่าที่วัดพระธาตุจอมกิตติ คุณทวีศักดิ์ขณะมีชีวิตอยู่ เป็นผู้ที่น่าคบหา เป็นผู้นำที่ดีของครอบครัว เป็นผู้บังคับบัญชาที่ดีของลูกน้อง และเป็นพุทธมามะกะที่ดีของพุทธศาสนา แม้วันสุดท้ายแห่งชีวิตก็ยังมุ่งการกุศล โดยมีเจตน์จำนงที่จะเดินทางไปทอดผ้าป่า ณ วัดเชตุพน ที่จังหวัดสุโขทัย คุณทวีศักดิ์ได้ดำเนินสิ่งที่เกิดมงคลกับตัวอยู่เสมอ ตามพระราชนิพนธ์ของล้นเกล้ารัชกาลที่ ๖ องค์พระมหาธีรราชเจ้า จากมงคลสูตรคำฉันท์ ซึ่งทรงถอดมาจากมงคลสูตรที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทานแด่ เทวดา มนุษย์ และสัตวโลกทั้งหลาย ดังนี้คือ

หนึ่งคือบ่คบพาล	เพราะจะพาประพฤติผิด
หนึ่งคนกับบัณฑิตย์	เพราะจะพาประสพผล
หนึ่งกราบและบูชา	อภิปูชนียชน
ข้อนี้แหละมงคล	อดิเรกอุดมดี
ความอยู่ประเทศซึ่ง	เหมาะและควรจะสุขี
อีกบุญญการที่	ณ อดีตมาคล
อีกหมั่นประพฤติควร	ณ สภาวะแห่งตน
ข้อนี้แหละมงคล	อดิเรกอุดมดี
บำรุงบิดามา	ตุระด้วยหทัยปรีดิ์
หากลูกและเมียมี	ก็ถนอมประหนึ่งตน
การงานกระทำไป	บ่มิยุ่งและสับสน
ข้อนี้แหละมงคล	อดิเรกอุดมดี

ข้าพเจ้าขอให้ดวงวิญญาณของคุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เพื่อนผู้จากไปแต่กาย ทิ้งคุณงามความดีไว้แก่ผู้อยู่หลัง จงไปสิงสถิตย์อยู่ ณ ที่อันควร ณ สัมปรายภพโน้นเทอญ

(ชวลิต พิพัฒน์โภคา)

แด่ ทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ เพื่อนรัก

ในต้นปีการศึกษา ๒๔๘๙ หลังจากที่สงครามมหาเอเชียบูรพาได้ยุติลงโรงเรียนวชิราวุธ ซึ่งมีท่านอาจารย์ พระยาภรตราชา เป็นผู้บังคับการโรงเรียน ก็ได้เริ่มเปิดทำการสอนขึ้นใหม่ นักเรียนรุ่นโตได้เข้าประจำคณะใน ซึ่งมีชื่อกำหนดว่า คณะผู้บังคับการ คณะดุสิต คณะจิตรลดา และคณะพญาไท คณะดุสิตซึ่งได้ถูกลูกระเบิดของเครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรทำลายลงเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๔๘๗ ก็ต้องอาศัยอาคารหลังคาจาก ซึ่งปลูกไว้ชั่วคราว ระหว่าง โรงสควอช กับ คณะจิตรลดา ในปีนั้น ทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ก็เป็นน้องใหม่จากโรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย ลำปาง มาเข้าเรียนในวชิราวุธวิทยาลัย ชั้นมัธยมปีที่ ๖ (ปัจจุบันเรียกว่า ม.ศ.๓) ในคณะจิตรลดา ซึ่งท่านอาจารย์พระประหัตสุนทรสารเป็นผู้กำกับคณะ เช่นเดียวกับพี่ ๆ ของทวีศักดิ์อีกหลายคน อาทิ พี่บุญเทียม จันทรวิโรจน์ , พี่นิกร จันทรวิโรจน์ และพี่ทองอ่อน จันทรวิโรจน์ ทวีศักดิ์ได้รับเลขประจำตัวของโรงเรียนที่จำง่ายที่สุด และจะจำได้ไปจนตลอดชีวิตคือ ๑๒๓๔ เพื่อนรุ่นเดียวกันที่เข้าพร้อมกัน ชั้นเดียวกัน ที่จำได้ก็คือ พันโท ปรีดา อุ่นสุวรรณ หมายเลขประจำตัว ๑๒๓๓ และพันตำรวจโท จำทูล สวัสดิ ชูโต หมายเลขประจำตัว ๑๒๓๕ ผู้เขียนได้กลับเข้ามาศึกษาในชั้น ม.๗ (ปัจจุบันเรียกว่า ม.ศ.๔) ใหม่ เช่นเดียวกันในคณะพญาไท หลังจากที่สำเร็จการศึกษาในชั้น ม.๖ ไปเมื่อปีการศึกษา ๒๔๘๖ และต้องหยุดเรียนไปเพราะภาวะสงครามมหาเอเชียบูรพา ในฐานะที่ผู้เขียนมีนิสัยการผูกสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมโรงเรียนคณะต่าง ๆ ก็ได้มีความรู้จักกับทวีศักดิ์พอสมควร ในระหว่างที่ทวีศักดิ์ใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียน ๔ ปี แม้ว่าจะมีอุปนิสัยค่อนข้างเงียบขรึม แต่ก็แฝงไว้ซึ่งความสุขุม เยือกเย็น เอางานเอาการ และก็มีเพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมเป็นจำนวนมาก ทวีศักดิ์ได้เข้าร่วมดำเนินกิจกรรมทั้งด้านคณะจิตรลดาที่ตนประจำอยู่ และของโรงเรียนได้อย่างสมบูรณ์ อาทิ กิจกรรมของโรงเรียนซึ่งประกอบด้วย สมาคมกีฬา สมาคมบันเทิง สมาคมโต้วาที และสมาคมหนังสือพิมพ์ นั้น ในปีการศึกษา ๒๔๙๑ ทวีศักดิ์ได้รับเลือกจากเพื่อนร่วมโรงเรียนให้เป็นประธานกรรมการของสมาคมโต้วาที และกรรมการดำเนินงานของสมาคมหนังสือพิมพ์ด้วย

จากประวัติที่ค้นได้จากหนังสือวชิราวุธานุสาส์น ซึ่งคณะกรรมการสมาคมหนังสือพิมพ์ดำ-

เนินการออกรายภาค ปีละ ๓ เล่ม คือ ภาควิสาขะบูชา ภาคปวารณา และภาคมาฆะบูชา ทวีศักดิ์ได้ร่วมงานสมาคมโต้วาทีในปี ๒๔๙๑ ดังนี้คือ

นายกสมาคม	พระยาภรตราชา
รองนายก	พระประทัตสุนทรสาร

คณะกรรมการสมาคม

ทวีศักดิ์	จันทรวิโรจน์	ประธาน	(จิตรลดา)
ม.จ.ไกรสิงห์	วุฒิชัย	กรรมการ	(พญาไท)
อำพล	ศิลปี	กรรมการ	(ดุสิต)
อาษา	นิติพนธ์	กรรมการ	(ผบก.)
จำทูล	สวัสดชูโต	กรรมการ	(จิตรลดา)
ประกิจ	มัคสุวรรณ	กรรมการ	(พญาไท)
จำนง	ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ	(ดุสิต)
สมศักดิ์	โปษยานนท์	กรรมการ	(ผบก.)

นอกเหนือจากเป็นกรรมการบริหารสมาคมโต้วาที และสมาคมหนังสือพิมพ์ ในด้านการกีฬา ทวีศักดิ์ก็เป็นผู้แทนคณะจิตรลดา ลงแข่งขันรักบี้ฟุตบอลล์ชิงชนะเลิศระหว่างคณะ ในทีมรุ่นใหญ่ของคณะจิตรลดาในปี ๒๔๙๑ นี้ด้วย

ในปี ๒๔๙๒ ทวีศักดิ์ได้รับเกียรติสูงสุดของโรงเรียนที่มีนักเรียนแต่ละรุ่นน้อยคนนักจะได้รับเกียรติคือ ได้รับการแต่งตั้งจากท่านผู้บังคับการให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าคณะจิตรลดาอาวุโสแรก ทั้งที่มีภาระกิจในการปกครองดูแลนักเรียนร่วมคณะ ทวีศักดิ์ก็ยังเสียสละร่วมเป็นกรรมการบริหารของสมาคมโต้วาที และสมาคมหนังสือพิมพ์ ในปีการศึกษา ๒๔๙๒ นี้อีกเช่นเดิม เมื่อสิ้นปีการศึกษา ๒๔๙๒ ทวีศักดิ์ก็ได้เดินทางไปต่างประเทศ และได้ศึกษาสำเร็จได้ปริญญาทางสถาปัตยกรรม จากมหาวิทยาลัยลิเวอร์พูล แห่งประเทศอังกฤษ กลับมารับราชการในกองแบบแผนกรมโยธาธิการในปี ๒๕๐๓ ในตำแหน่งสถาปนิกโท และลาออกจากราชการเมื่อ ๒๕๑๙ เพื่อดำเนินธุระกิจส่วนตัว

ผู้เขียนเมื่อจบการศึกษาจากวชิราวุธชั้น ม.๘ ได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนนายเรือจนได้

ยศเป็นนาวาตรีในกองทัพเรือ ก็ได้ลาออกจากราชการมาประกอบอาชีพส่วนตัวเช่นเดียวกัน โดยใช้ชีวิตเริ่มแรกเป็น วิศวกรฝ่ายผลิต ที่บริษัท อุตสาหกรรมเครื่องจักรกลไทย จำกัด ซึ่งมี ม.ล. ชูชาติ กำภู อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ เป็นกรรมการผู้จัดการเมื่อปี ๒๕๐๙

มีโอกาสได้พบทวีศักดิ์อีกครั้งหนึ่ง หลังจากได้จากกันมา ๒๐ ปีเต็ม เป็นขณะที่ทวีศักดิ์กำลังง่วนอยู่กับการออกแบบแปลน และควบคุมการก่อสร้างเพลินจิตอาเขตของบริษัท เสถียรสุต จำกัด โดยมี เสถียร เสถียรสุต ซึ่งเป็นนักเรียนเก่าวชิราวุธเป็นเจ้าของ และผู้ดำเนินการเมื่อต้นปี ๒๕๑๐ ต่อมาโดยสังสารวัฏของชีวิต ผู้เขียนก็ได้รับการชักชวนจาก พงศ์ เศวตศิลา และทวีศักดิ์ ให้มาร่วมงานด้วยในราชดำริอาเขต เมื่อปลายปี ๒๕๑๖ ซึ่งขณะนั้นผู้เขียนทำงานอยู่ที่ บริษัท ไทยแทรค จำกัด ในตำแหน่งผู้จัดการแผนกบริการ

สามปีกว่าที่ผู้เขียนร่วมงานมากับทวีศักดิ์ โดยเฉพาะในปี ๒๕๑๗ ซึ่งเป็นปีวิกฤติที่สุด ทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมือง อันสืบเนื่องมาจากกรณี ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ตลอดปี ๒๕๑๗ ราชดำริอาเขตต้องเผชิญกับปัญหาการเมือง และปัญหาเกี่ยวกับความตื่นตัวของกลุ่มชนในรูปกลุ่มการเมืองแตกต่างชื่อ และเจตนารมณ์ของแต่ละกลุ่ม ตลอดจนถึงศูนย์กิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ มากมาย ทวีศักดิ์ได้ใช้สมองและการตัดสินใจ ร่วมกับผู้เขียนในฐานะผู้จัดการศูนย์ และคุณอรรถ จักรสิงห์ ผู้ช่วยผู้จัดการศูนย์ จนลุล่วงในปัญหาต่าง ๆ มาด้วยดี ทวีศักดิ์ห่วงราชดำริอาเขตเหมือนห่วงบ้านตนเอง นับตั้งแต่ความสะอาด ความปลอดภัย และความเรียบร้อย ในด้านบริการ ทวีศักดิ์มีวิจารณญาณในความเป็นผู้นำ ซึ่งใช้ทั้งพระเดชและพระคุณในการสั่งการ และปกครองคนซึ่งอยู่ในใต้บังคับบัญชา สามปีกว่าที่สัมผัสกับทวีศักดิ์มา ผู้เขียนรู้สึกเหมือนกับอยู่กับพ่อบ้าน , ผู้บังคับบัญชา และเพื่อนซึ่งรวมอยู่ในตัวคน ๆ เดียวกัน

จริยาวัตรในทางส่วนตัว ทวีศักดิ์มีทั้งความเด็ดขาดในการตัดสินใจที่ถูกต้อง การบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม การบริจาคทานเพื่อการกุศล ทั้งในด้านกิจการของบริษัทและส่วนตัว เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๒๐ ทวีศักดิ์ได้โทรศัพท์ถึงผู้เขียน ซึ่งขณะนั้นอยู่ในระหว่างพักป่วย เนื่องจากคำสั่งหมอให้รักษาตัวเรื่องความดันสูง ผู้เขียนได้มาพบทราบว่าเป็นห่วงเรื่องเครื่องยนต์ขับเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ที่ผู้เขียนเป็นผู้ศึกษารายละเอียดให้ทวีศักดิ์ตัดสินใจซื้อ แต่ทวีศักดิ์ไม่ได้บอกเลยว่า รุ่งขึ้นวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๐ จะไปทอดผ้าป่าที่วัดเชตุพน สุโขทัย วันเสาร์ที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๐ ผู้เขียนได้มาที่

ราชดำริอาเขต เพื่อจะพบกับทวีศักดิ์ และยืนยันเรื่องความเรียบร้อยของเครื่องกำเนิดไฟฟ้าดังกล่าว แต่แทนที่จะได้พบ กลับได้ทราบว่าประมาณ ๑๐.๐๐ น. มีโทรศัพท์ทางไกลจากนครสวรรค์ว่าทวีศักดิ์ และคณะทอดผ้าป่าประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ กำลังเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลนครสวรรค์ ชั่วอีกสักครู่หนึ่งได้ยินเสียงพนักงานรับโทรศัพท์ทางไกลจากนครสวรรค์ และได้ยินเสียงร้องไห้กันทั้งชั้น ๑๒ เมื่อเวลา ๑๐.๔๕ น. ผู้เขียนอยากจะเดา อยากจะคิดว่าสิ่งที่สัมผัสทางโสตรประสาทขณะนั้น คือ ความฝัน แต่มันก็ไม่ใช่ความฝัน เมื่อคุณเชี่ยว ว่องปรีชา ผู้จัดการบริษัท ประมวลพัฒนาการ คุณชวลิต พิพัฒน์โภคา ได้จับตัวผู้เขียนใส่รถไปที่โรงพยาบาลนครสวรรค์ และในที่สุด ผู้เขียนก็ต้องคุมรถบรรทุกร่างไร้วิญญาณของทวีศักดิ์เพื่อนรัก และร่างไร้วิญญาณอีก ๓ ร่าง ที่ประสบชะตากรรม ณ จุดเดียวกัน วันเวลาเดียวกัน มาส่งที่วัดธาตุทองเมื่อเวลา ๒๔.๐๐ น.ตรง ของคืนวันเดียวกันนั้น

เป็นสุขเถิดเพื่อนรัก ผลงาน และกุศลกรรม ที่เพื่อนทำไว้เหลือหลาย นับแต่ผลงานด้านสถาปัตยกรรม อาคารเพลินจิตอาเขต อาคารราชดำริอาเขต อาคารคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคม สำหรับเอเชียและแปซิฟิค (ESCAP) ที่ยืนตระหง่านอยู่ใจกลางกรุงเทพมหานคร ฯลฯ ชื่อทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ จะอยู่ในความทรงจำของมวลชนชาวไทยมิรู้ลืม สิ่งปลูกสร้างในบวรพุทธศาสนา นับแต่ เจดีย์ , พระธาตุ , วัดวาอาราม กุศลผลบุญของเพื่อนได้แฝงอยู่ด้วยคุณธรรมของการบริจาคหลายที่หลายแห่ง

" ทุนประหัตสุนทรสาร " อันเป็นเครื่องหมายแห่งความกตัญญูกตเวที ซึ่งศิษย์พึงมีต่ออาจารย์ และเพื่อนเป็นผู้ริเริ่ม และผลักดันได้ก่อรูปขึ้นอย่างมั่นคง สมเจตนารมณ์ของเพื่อนแล้ว และจะเป็นอนุสาวรีย์แห่งคุณธรรมของเพื่อนอีกอันหนึ่งที่จะยืนยงอยู่ชั่วฟ้าดินสลาย

ทุกวันพุธ ซึ่งเป็นวันที่เพื่อน ๆ นักเรียนเก่าวชิราวุธรุ่นเดียวกัน หรือรุ่นใกล้ ๆ กันมาร่วมรับประทานอาหารกลางวันกันเป็นประจำในราชดำริอาเขต เสร็จแล้วขึ้นมาคุยกันต่อชั้น ๑๒ ในบางครั้งทวีศักดิ์ก็ได้ร่วมวงคุยรำลึกถึงความเก่าครั้งยังอยู่ในโรงเรียน และไต่ถามทุกข์สุขกับเพื่อน ๆ เป็นที่รื่นเริงและสนุกสนาน โดยรักษาจริยาวัตรนี้ไว้อย่างสม่ำเสมอ

เกิดมาเป็นมนุษย์ เรามีทางเดินไปสู่บั้นปลายชีวิตผิดแผกแตกต่างกันหลายทาง แต่ทางของทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ มีทางเดินที่เรียกว่า " สุคติ " สวรรค์มีจริง ขอให้ดวงวิญญาณของเพื่อนจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นเทอญ

" พฤษภและกาสร อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตย์ทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา "

น.ต.คงศักดิ์ บัวพิมพ์ ร.น.

(ในนามเพื่อนนักเรียนเก่าวชิราวุธฯ)

๑๕ เมษายน ๒๕๒๐

คำไว้อาลัย

ทวีศักดิ์ เป็นน้องคนที่ ๘ ในจำนวนพี่น้อง ๙ คน ทวีศักดิ์ เป็นผู้มีนิสัยโอบอ้อมอารีชอบทำบุญสุนทร์ทาน ปฏิบัติตามแนวทางที่คุณพ่อ คุณแม่ได้เคยทำไว้ เป็นที่รักใคร่ของพี่น้อง ภรรยา และลูก ๆ หลาน ๆ ผู้บังคับบัญชา ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และเพื่อนฝูง

การจากไปของทวีศักดิ์ ได้นำความโศรกเศร้าเสียใจเป็นอย่างมากมาสู่ข้าพเจ้า และทุก ๆ คน แต่การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีผู้ใดจะหลีกเลี่ยงได้

ทวีศักดิ์ น้องรัก กุศลผลบุญบารมีที่พี่มีอยู่ ขออุทิศให้แก่น้องทั้งหมด ขอน้องได้รับ และกุศลผลบุญที่น้องได้ประกอบ และบำเพ็ญตลอดมา ขอเป็นผลานิสงฆ์ ดลบันดาลให้น้องประสพความสุขในสัมปรายภพยิ่ง ๆ ขึ้นไป จุติชาติใด ภพใด ก็ขอให้น้องเป็นสุขทุก ๆ ชาติ ทุก ๆ ภพตลอดไป

ทวีศักดิ์ น้องรัก พี่ขอตั้งจิตต์อธิษฐาน เกิดชาติหน้าฉันใด ขอให้น้องเกิดมาเป็นน้องของพี่ทุกชาติทุกภพไป.

รัก อาลัยยิ่ง

รัศมี จันทรวิโรจน์

บ้านหลังแรก แห่งชีวิตสถาปนิก

ของ

ทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์

นับย้อนหลังไป ๑๘ ปีในปีพุทธศักราช ๒๕๐๒ ซึ่งเป็นปีที่แม่ถึงแก่อนิจกรรมที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ทวียังอยู่ต่างประเทศหลังจากไปศึกษาที่นั่นเป็นเวลา ๙ ปี แต่ก็กลับมาทันทีเมื่อทราบข่าวมาถึงก็ได้รีบออกแบบและควบคุมการก่อสร้างบ้านซึ่งเป็นที่ตั้งศพแม่โดยใช้เวลาไม่ถึงเดือนที่จังหวัดลำปาง ยังได้กล่าวถึงในคำไว้อาลัยแม่ที่พิมพ์ลงในหนังสือ เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่า

"สิ่งที่สำคัญในหลาย ๆ สิ่ง ที่ทำให้ผมรู้สึกเสียใจมากที่แม่มาด่วนจากไปเช่นนี้ ก็คือ ผมเป็นลูกคนเดียวที่แม่ไม่ได้บวชให้ แม่เป็นคนเคร่งในศาสนา สิ่งที่แม่ชอบและทำมากที่สุดในชีวิตก็คือบำรุงพุทธศาสนา แม่ทำบุญตลอดเวลา พ่อก็ชอบทำบุญเช่นเดียวกับแม่ ชั้นบนบ้านของเราสร้างไว้สำหรับทำบุญเลี้ยงพระโดยเฉพาะ เป็นห้องโถงใหญ่ จุคนได้นับร้อย บันไดทางขึ้นสำหรับพระก็สร้างไว้ข้างนอกบ้าน เพื่อไม่ให้พระต้องรอดใต้พื้นชั้นบน พ่อถือมากในเรื่องเช่นนี้ ผมยังไม่เคยเห็นบ้านไหนเขาออกแบบไว้เช่นนี้เลย

เมื่อครั้งพ่อยังอยู่ ผมจำได้ว่า เรามีการทำบุญเลี้ยงพระที่บ้านเสมอ นิมนต์พระครั้งละหลายสิบองค์มาฉันภัตตาหาร รับถวายจตุปัจจัย เครื่องไทยทานต่าง ๆ และจะมีผู้คนรวมทั้งญาติมิตรมาร่วมทำบุญกันอย่างคับคั่ง งานทำบุญเช่นนี้ทั้งพ่อและแม่จะลงมือทำเองตั้งแต่ต้นจนจบอย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อย พอเสร็จงานทั้งพ่อและแม่ดูมีความสุขมาก

งานทำบุญเช่นนี้ เป็นของธรรมดาสำหรับที่บ้านเรา ต่อไปนี้คงจะไม่มีใครทำอย่างพ่อและแม่ได้อีกแล้ว พ่อและแม่เคยสร้างวัดครั้งหนึ่ง บวชพระนับ ๕๐ รูปในงานฉลอง แม่เคยทอดกฐินปีหนึ่งถึง ๖๐ วัด

เมื่อเป็นเช่นนี้ ลูกผู้ชายของแม่ทุกคนจะต้องบวชเป็นพระในพุทธศาสนา ผมเองก็ตั้งใจว่าเมื่อกลับจากเมืองนอกแล้ว ผมก็จะมาให้แม่บวชให้ และทราบว่าแม่ได้เตรียมการบวชให้ผม แม่ได้

พูดกับใคร ๆ ไว้เช่นนี้ แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้แม่ต้องด่วนจากไปก่อน แม่ก็จะไม่ผิดหวังในเรื่องการบวชของผม เพราะวันนี้ผมจะบวชให้แม่ ตามความตั้งใจของแม่และของผมเอง

ผมกลับมาบ้านสายไปมาก ไม่ทันเห็นแม่อีก ขณะที่ทราบว่าแม่ไม่สบาย ผมกำลังฝึกทำงานอยู่ที่กรุงปารีส และก็จะกลับบ้านอยู่แล้ว ผมขอกลับบ้านก่อนเมื่อทราบข่าวแม่ไม่สบาย พี่ ๆ ก็คงไม่คิดว่าแม่เป็นมาก จึงยังไม่ให้ผมกลับมาช่วยดูแลแม่

อีกอย่างหนึ่งที่ผมเสียใจมาก ก็คือ ผมได้เรียนสำเร็จแล้ว ยังไม่ทันจะได้ใช้วิชาความรู้ตอบแทนบุญคุณของแม่เลย แต่ผมก็ยังดีใจอยู่นิดหนึ่ง ที่ยังได้ตอบแทนบุญคุณแม่ถึงแม้แม่จากไปแล้ว โดยออกแบบบ้านให้แม่อยู่เป็นหลังแรก บ้านหลังนี้สร้างขึ้นในเวลาไม่ถึงเดือน ดูราวกับว่าแม่อยากกลับมาอยู่บ้านเหลือเกิน งานก่อสร้างจึงเป็นไปโดยรวดเร็วอย่างไม่น่าเชื่อ ผมทราบว่าแม่จะต้องคอยช่วยผมอยู่ตลอดเวลา และผมหวังว่าแม่คงชอบบ้านที่ผมออกแบบให้ แม่คงชอบแน่ เพราะแม่อยู่บ้านหลังนี้มา ๓ ปีแล้ว

วันนี้ แม่จะต้องออกจากบ้านนี้ และไม่มีวันกลับมาอีก แม่คงจะดีใจมากกว่าเสียใจเมื่อแม่ทราบว่า บ้านของแม่จะถูกถวายให้วัดเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่แม่อีก

แม่ครับ ถึงแม่จะไม่มีชีวิตอยู่แล้ว แม่ก็ยังบำรุงพุทธศาสนาอยู่อีก ข้อนี้คงไม่มีใครที่รู้จักแม่จะปฏิเสธได้ และเมื่อเป็นเช่นนี้ ตราบใดที่พระพุทธศาสนายังอยู่ในความคิดของผม แม่ยังไม่ตายไปจากผมเลย

ทวีกล่าวถึงบ้านซึ่งสร้างขึ้นโดยรวดเร็วที่สุดนั้น ว่า "ดูราวกับแม่อยากกลับมาอยู่บ้านเหลือเกิน" ถึงคอยช่วยอยู่ตลอดเวลา แม้แต่ใคร ๆ ก็ยังเห็นว่าเป็นบ้านที่เนรมิตขึ้นมา บ้านที่มีห้องโถงใหญ่ จุพระและคนหลายร้อย เราได้จัดทำบุญเลี้ยงพระทุกวันพระตลอด ๓ ปี เมื่อเสร็จงานพระราชทานเพลิงฯ ก็รื้อบ้านหลังนี้ถวายวัดของคุณปู่ ปลูกเป็นศาลาหลังใหญ่ให้ แทนศาลาหลังเดิมที่ถูกไฟไหม้ไปนั้น ศาลานี้เป็นทั้งกุฏิพระและที่ประกอบศาสนกิจ พี่เองนั้นเห็นว่าเป็นเพราะทวีควบคุมการก่อสร้างอย่างใกล้ชิดโดยตลอดด้วย และเพราะคุณงามความดีของทวีในเรื่องควบคุมงานก่อสร้างอย่างใกล้ชิดโดยตลอดเมื่อเป็นผู้ออกแบบให้นี้เอง ทวีจึงเป็นที่รักใคร่และเชื่อถือของผู้ใหญ่ตลอดจนใครต่อใครนั้น ดังที่พี่ได้เห็นทวีควบคุมการก่อสร้างราชดำริอาเขตทุกเย็นหลังจากเลิกจากงานราชการแล้ว

"ตราบใดที่พระพุทธศาสนายังอยู่ในความคิดของผม แม่ยังไม่ตายไปจากผมเลย" ที่ทวี

กล่าวในสุดท้าย ชีวิตของทวีก็คือการเดินทางจริง ๆ คือเดินทางจากจุดที่เต็มไปด้วยอกุศลมูล (โกรธ โลภ หลง) ไปสู่จุดที่มีอกุศลมูลน้อยเต็มที หรือจนหมดไปได้ โดยเหตุนี้ทวีจึงประกอบแต่กรรมดีเป็นนิจ ประกอบจนในวันสุดท้ายคือเดินทางไปทำบุญที่จังหวัดสุโขทัย ความหวังของลูก ๆ ต้องการจะติดตามพ่อแม่ไปและเป็นลูก ๆ ของพ่อแม่ตลอดไปเมื่อพ่อแม่จากไปแล้ว เวลานี้ทวีก็ได้ติดตามพ่อแม่ไปแล้ว พวกพี่ที่ยังอยู่ก็จะประกอบกรรมดีเพื่อมีโอกาสติดตามพ่อแม่ไปเช่นเดียวกัน

พี่มีความเสียใจที่สุดอยู่อย่างหนึ่ง คือ ทวีจากไปเร็วเกินไป ถ้าทวียังอยู่ต่อไปอีก ๑๐ ปี ทวีก็จะประกอบกรรมดีขึ้นอีก ๑๐ เท่า ได้บำรุงพุทธศาสนาอีก ๑๐ เท่า ยังอยู่ต่อไปอีก ๓๐ ปีก็เป็น ๓๐ เท่าเป็นแน่แท้.

พี่นิกรณ์

คำไว้อาลัย

พวกเรามีพี่น้องรวมทั้งหมด ๙ คนด้วยกัน เป็นผู้ชาย ๖ คน ผู้หญิง ๓ คน โดยที่บรรพบุรุษและพ่อแม่ของเราเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก พวกลูก ๆ ที่เป็นผู้ชายก็ได้บวชเป็นพระภิกษุในพระบวรพุทธศาสนาทุกคน แม้แต่วีเองก็ยังได้บวชหลังจากคุณพ่อคุณแม่เสียชีวิตไปแล้ว คือวีได้บวชในงานพระราชทานเพลิงศพของคุณแม่

วีและผมเดินทางไปอังกฤษเมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๔๙๓ วีไปจากวชิราวุธวิทยาลัยเพื่อศึกษาต่อ พวกเราอยากให้ใครคนหนึ่งในจำนวน ๖ คนนี้ ศึกษาทางการแพทย์สักคนหนึ่ง โดยอยากให้วีนี่แหละศึกษาแพทย์ ผมเองรู้ดีว่า วีมีพรสวรรค์ทางศิลป์ หรือทางสถาปัตยกรรม วีเลือกเรียนวิชาสถาปัตยกรรม ในที่สุดวีก็สำเร็จวิชาสถาปัตยกรรม จากมหาวิทยาลัยลิเวอร์พูล และวีก็ได้กลับมาบวชให้คุณแม่ และต่อมาก็ได้เข้าทำงานในกรมโยธาธิการ และได้ร่วมงานกับคุณดวง และคุณชัยยา ตั้งบริษัทก่อสร้างขึ้น ซึ่งก็เป็นที่ทราบกันดีทั่วไปในวงการก่อสร้าง ในขณะเดียวกัน วีซึ่งชอบทำบุญอยู่แล้วก็ได้ทำบุญตลอดมาจนกระทั่งวันที่ถึงแก่กรรม วีก็ตั้งใจไปทอดผ้าป่าที่วัดพระเชตุพน จังหวัดสุโขทัย และได้เกิดอุบัติเหตุขึ้นโดยเสียชีวิตที่จังหวัดนครสวรรค์ ผมมั่นใจเป็นที่สุดว่า วีไปสู่สุคติอย่างแน่นอน.

(ทองอ่อน จันทรวิโรจน์)

คำไว้อาลัย

เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม เป็นวันวิปโยคสำหรับพวกเราพี่ ๆ น้อง ๆ ตระกูล "จันทรวิโรจน์" ซึ่งพวกเราไม่เคยนึก ไม่คิดฝันมาก่อนว่า วีซึ่งเป็นลูกคนที่ ๗ ของพ่อแม่จะมาจากพวกเราไปเป็นคนถัดมาจากพี่รจน์ซึ่งเป็นลูกคนโต วียังหนุ่มแน่น ยังสมบูรณ์แข็งแรง ชีวิตก็เพิ่งจะเริ่มต้น ยังจะทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคม ให้แก่ครอบครัว และแก่บริษัทของเราได้อีกมากมายมหาศาล เมื่อตอนสูญเสียคุณพ่อ พี่ก็ยังทำใจได้เพราะคุณพ่อไม่แข็งแรง มีโรคกระเพาะเป็นแผล และเมื่อสูญเสียคุณแม่พี่ก็ยังได้มีโอกาสพยาบาล และรับใช้คุณแม่อย่างใกล้ชิดอยู่ตลอดเวลา หมอเองก็ได้บอกอาการของคุณแม่ให้ทราบทุกระยะ ส่วนการสูญเสียวีครั้งนี้ พี่เตรียมตัวเตรียมใจไม่ทันจริง ๆ ก็พี่เพิ่งพูดคุยกับวีอยู่ก่อนหน้าแท้ ๆ แล้วพี่ก็ได้รับข่าวว่าวีน้องพี่ได้จากไปแล้ว ครั้งแรกพี่แทบจะไม่เชื่อหูตัวเอง จนกระทั่งทุกวันนี้พี่ก็ยังจะไม่ค่อยยอมรับความจริง พี่พยายามหลอกตัวเองอยู่เสมอว่า วีไปต่างประเทศบ้างหรือไม่ก็คิดว่าวีคงจะอยู่ที่เชียงใหม่ หรือทำงานอยู่ที่ราชดำริอาเขต เพราะความจริงพี่ก็ไม่ค่อยจะพบวีบ่อยนัก บางครั้งก็ได้แต่คุยกันทางโทรศัพท์เท่านั้น อย่างน้อยที่สุดการหลอกตัวเองเช่นนี้ ก็ยังพอให้พี่หายคิดถึงวีลงไปได้บ้าง แต่พี่ก็ได้แต่หลอกตัวเองเท่านั้นว่า วียังคงอยู่ วียังไม่จากพี่ไป ทั้งที่พี่เองก็ได้ไปรดน้ำให้วีด้วยมือของพี่เอง ยังได้จับตัววี และยืนดูจนกระทั่งเขายกวีใส่หีบขาวแล้วตั้งไว้ที่วัดธาตุทอง หลังจากนั้น วันเพ็ญก็ได้ชวนพี่ไปทำบุญให้วีทุกวันเสาร์ บางครั้งพี่ก็พยายามเลี่ยงไม่ไปทั้งๆที่อยากจะไปทำบุญให้วี แต่พี่ก็ไม่อยากเห็น ไม่อยากรับรู้ว่าวีตายแล้วจริง ๆ

พี่อ่านคำไว้อาลัยที่วีเคยเขียนในหนังสือแจกงานพระราชทานเพลิงศพแม่ของเรา วีเขียนไว้ว่า วีตั้งใจไว้ว่าหลังจากที่เรียนสำเร็จสถาปนิกแล้ว วีจะกลับมาปลูกบ้านให้แม่อยู่ ให้แม่ได้ชื่นชมผลงานของวีเป็นคนแรกและหลังแรก แล้ววีก็ได้ปลูกบ้านให้แม่อยู่จริง ๆ แต่เป็นบ้านให้ศพของแม่ตั้งไว้โดยที่แม่ไม่มีโอกาสได้ชื่นชมเลย เพราะว่าวีกลับมาหลังจากที่แม่จากพวกเราไปแล้วเดือนเศษ พี่ต้องร้องไห้ทุกครั้งที่เอามาอ่านอีก เพราะพี่สงสารความตั้งใจทั้งของแม่และของวี แม่เคยบอกพี่ว่า "รุณอย่าเพิ่งปลูกบ้านนะ คอยวีกลับมาก่อน วีบอกกับแม่ว่าถ้าสำเร็จกลับมา จะออกแบบบ้านและสร้างบ้านให้แม่อยู่ที่ซอยสุทธิสาร ถ้าแม่หายดีออกจากโรงพยาบาลแล้ว เราจะได้ไปอยู่ด้วยกัน" แต่แล้วแม่

ก็มาเสียชีวิตตอนที่วียังฝึกงานอยู่เมืองนอก ไม่ทันได้กลับมาดูใจแม่ พี่เองก็ไม่มีวาสนาจะได้อยู่บ้านที่วีออกแบบให้ เพราะพี่มีความจำเป็นต้องปลูกบ้านเสียก่อน

วีเคยสร้างบ้านให้คนอื่นอยู่ก็เป็นจำนวนไม่น้อย ออกแบบสถานที่ราชการมาแล้วก็นับไม่ถ้วน แต่แล้ววีเอง ลูกเมียของวีกลับไม่ทันได้อยู่บ้านที่วีได้ออกแบบไว้ได้เคยฝันไว้ บ้านที่วีฝันว่าตนเองจะได้อยู่ ได้เริ่มเพียงแค่ลงเสาเอกแล้วเท่านั้น พี่คิดถึงเรื่องนี้แล้วสงสารวันเพ็ญและหลานเป็นที่สุด วันเพ็ญเคยรบเร้าให้วีสร้างบ้านนานแล้ว แต่วีก็ยังไม่อยากจะสร้าง เพราะเป็นห่วงหลานซึ่งพิการอยู่หลายคน

ขาดวีไปเสียคนหนึ่ง ต่อไปนี้พี่ยังไม่รู้ว่าใครจะเป็นคนเชื่อมโยงระหว่างพี่ ๆ น้อง ๆ แทนวีได้ คนทั่ว ๆ ไปมักจะกล่าวกันว่า พวกพี่น้องเราไม่รักใคร่ปรองดองกัน แต่ความจริงแล้วคงจะเป็นเพราะไม่ค่อยจะมีโอกาสได้พบกัน เนื่องด้วยต่างคนต่างก็ต้องแยกย้ายกันอยู่คนละทิศละทาง ทำให้หาโอกาสได้พบปะกันได้ยาก อย่างไรก็ตามทุก ๆ วันที่ ๒ มกราคมของทุก ๆ ปี ซึ่งเป็นวันที่พวกเราจัดเป็นวันที่ระลึกถึง พ่อ แม่ และพี่รจน์ผู้จากไป โดยได้จัดทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ วีเป็นผู้ที่ได้ให้ความคิดในเรื่องนี้ว่า พวกเราพี่ ๆ น้อง ๆ ควรจะได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์กันให้ใกล้ชิดกัน วีจึงได้เป็นผู้จัดให้มีการร่วมรับประทานอาหารกัน และทุกครั้งที่มีการชุมนุมระหว่างญาติพี่น้องเช่นนั้น วีจะชื่นชมและดีใจทุกครั้ง พี่ไม่เคยลืมบรรยากาศเมื่อตอนที่เราพบปะกันทุก ๆ ครั้ง พี่ยังจำได้ว่าวีเป็นคนกุลีกุจอสั่งอาหาร เครื่องดื่ม เพื่อจะให้พอเลี้ยงกัน วีมักจะสั่งพี่ให้เลือกทำอาหารให้หลาย ๆ อย่างให้อร่อยๆ เพราะไม่ใช่แต่จะมีแต่พวกพี่น้องเราเท่านั้น มักจะมีพวกเพื่อน ๆ วีมาร่วมด้วยเสมอที่มาร่วมรับประทานอาหารเป็นที่สนุกสนาน ในบรรยากาศที่ชื่นชม ครั้งสุดท้ายเมื่อเดือนมกราคมปีนี้ อาว์ยวงแก้วซึ่งเป็นอาว์คนสุดท้ายของพวกเราที่มีเหลืออยู่ ท่านก็ยังอุตส่าห์มาร่วมสังสรรค์ด้วย ในวันนั้นพี่รู้สึกว่าวีดีใจมากที่ได้เห็นอาว์ยวงแก้วแข็งแรง และได้มาพบปะหลาน ๆ พี่ไม่เคยคิดเลยว่าวันนั้นจะเป็นวันสุดท้ายที่วีจะได้มีโอกาสร่วมสนุกสนานกับพวกเรา ต่อไปนี้เมื่อขาดวีเสียแล้ว จะมีใครที่จะเป็นผู้เจริญรอยตาม พี่ ๆ น้อง ๆ คงจะไม่มีโอกาสได้พบปะกันอย่างอบอุ่นเช่นนั้นกันอีกต่อไป

พี่คิดว่าพี่ได้เขียนจดหมายฉบับนี้ถึงวีได้ยาวที่สุดในชีวิต เพราะพี่รู้ดีว่าเป็นฉบับสุดท้ายที่พี่จะเขียนถึงวีน้องรัก

พี่จิตรจุล - พี่รุณ

ความรักของวีที่มีต่อป้าตุ้ยและลุงต๊ะ

วันเพ็ญอยากจะให้พี่เล่าเรื่องวีตอนเป็นเด็ก พี่ก็พอจะจำได้บ้างถึงเรื่องที่วีเคยภูมิใจนักที่ตัวเองมีพ่อสองคนแม่สองคนดีกว่าพี่ ๆ น้อง ๆ เพราะวีมีแม่นมคือ ป้าตุ้ยและพ่อต๊ะ (สามีป้าตุ้ย) พอวีจำความได้ก็เรียกป้าตุ้ยว่า แม่ และลุงต๊ะว่า พ่อ ส่วนคุณพ่อจริง ๆ ก็เรียกว่า พ่ออู และ แม่เต่า และวีก็ให้ความรักแก่พ่อต๊ะและแม่ตุ้ยมากกว่าพ่ออูและแม่เต่าเสียอีก การกินอยู่หลับนอนก็อยู่กับแม่ตุ้ยและพ่อต๊ะ ตลอดเวลาไม่ยอมขึ้นไปบนบ้านใหญ่ แม้แต่บางครั้งบนบ้านใหญ่จะมีการทำอาหารพิเศษทานกัน พอเรียกวีทานด้วย วีต้องขอแบ่งลงไปบ้านเล็กด้วย ซึ่งพวกเราก็ทราบดีว่า วี ต้องลงไปทานพร้อมป้าตุ้ยและลุงต๊ะ

เมื่อตอนสงครามโลกครั้งที่สอง ญี่ปุ่นขึ้นไปยึดครองสถานที่ราชการเป็นบางแห่ง คุณพ่อก็เกรงว่าพวกเราจะเป็นอันตรายจากลูกระเบิดก็เลยคิดอพยพไปอยู่บ้านนอก แต่ป้าตุ้ยไม่ยอมไปด้วยแกจะแยกไปอยู่บ้านเดิมของแก ซึ่งเป็นคนละแห่งกับคุณพ่อจะพาพวกเราไป วีก็ไม่ยอมไปกับพวกพี่ ๆ วีจะไปกับป้าตุ้ย แม่ต้องอ้อนวอนทั้งขู่เข็ญ วีถึงจะยอมไปกับพี่ ๆ แต่พอย้ายไปได้เพียงเดือนเดียว วีก็ร้องหาป้าตุ้ย ไม่ยอมทานข้าว รบเร้าจะไปตลอดเวลา คุณพ่อก็เลยยอมแพ้ให้คนไปตามป้าตุ้ยมารับวี หลังจากนั้นอีกไม่นาน ลูกระเบิดก็ลงที่สถานีรถไฟลำปาง คุณแม่นั่งร้องไห้คิดถึงวีมาก เป็นห่วงเพราะทางที่ ๆ วีอพยพต้องผ่านสถานีรถไฟ ผ่านโรงงานน้ำตาลที่อันตราย

เวลาลุงต๊ะทานเหล้าเมาเดินไปไหน ๆ คนเดียว วีก็ต้องไปตามฉุดให้กลับบ้าน พร้อมทั้งพูดอ้อนวอนให้กลับบ้าน แต่ลุงต๊ะไม่ยอมกลับบ้าน นั่งลงข้างถนน วีก็ต้องนั่งเฝ้าจนมืดจนค่ำจนกว่าลุงต๊ะจะสร่างเมาแล้วยอมให้วีจูงกลับ เป็นกิจวัตร เป็นที่เล่าเป็นเรื่องขบขันกันระหว่างวงญาติ วีก็โกรธหัวฟัดหัวเหวี่ยงทุกทีถ้ามีใครล้อเลียน ตอนที่วีมาเรียนอยู่วชิราวุธ ลุงต๊ะก็ลงมาอยู่กรุงเทพฯด้วยแกจะต้องเดินจากบ้านราชประสงค์ไปถึงวชิราวุธ ไปเยี่ยมวีทุกวันเป็นประจำ บางวันก็ได้เจอวี บางวันก็ไม่เจอบ้าง แต่ระหว่างที่อยู่ห่างจากวี ลุงต๊ะก็เป็นคนดีอดเหล้าเพราะเกรงว่าวีจะเป็นห่วง วันที่วีเดินทางไปอังกฤษ ลุงต๊ะไปส่งน้ำตาอาบหน้าเพราะแกสังหรณ์ใจว่า แกคงไม่ทันเห็นวีจนเรียนสำเร็จกลับมา ซึ่งก็เป็นจริงตามที่แกสังหรณ์ใจ เพราะลุงต๊ะเสียชีวิตหลังจากวีไปแล้วไม่นาน แต่ป้าตุ้ย

เองกลับอายุยืนจนได้เผาวี ป้าตุ้ยเล่าว่าวันสุดท้ายก่อนที่วีจะจากพวกเราไป วีมายืนที่ประตูห้องชวนไปให้ได้ ป้าตุ้ยเองก็ลังเล ไม่ค่อยอยากจะไปนัก แต่วีก็คะยั้นคยอจะเอาแกไปด้วยให้ได้ แกก็คว้าได้แต่ตะกร้าหมากได้เท่านั้น เหมือนกับวีสังหรณ์ใจอะไรสักอย่าง อยากจะอยู่ใกล้ชิดกับป้าตุ้ยจนกระทั่งวินาทีสุดท้าย ป้าตุ้ยเคยคิดไว้แน่นอนว่าต้องฝากผีฝากไข้กับวี แต่แล้ววีก็มาด่วนจากไปเสียก่อนป้าตุ้ยกลับต้องมาเผาศพวีเสียเอง ตอนนี้แกก็ต้องพยายามทำใจ คิดเสียว่าวีไปต่างประเทศบ้าง ติดงานกลับบ้านดึกบ้าง เผลอ ๆ ก็ยังคอยฟังเสียงรถวีอยู่เรื่อย ตอนนี้ก็ยังไม่ยอมกลับไปอยู่บ้านลำปาง บอกพี่ว่าจะคอยเผาวี และเก็บกระดูกกลับไปด้วย เพื่อบรรจุไว้แห่งเดียวกับคุณพ่อ คุณแม่ และพี่รจน์

ความรักความห่วงใยที่วีมีต่อป้าด้วยนั้น เป็นไปโดยสม่ำเสมอ ขาดวีเสียอย่างนี้แล้วป้าตุ้ยคงสุดที่จะทนได้ ตอนก่อนจะทราบว่าวีเสียชีวิต ป้าตุ้ยบอกว่าถ้าวีตายป้าตุ้ยบอกว่าจะเอาหัวชนฝาตายตาม ก็ได้บู้ลูกคนโตของวีซึ่งก็ติดป้าตุ้ยมาก คอยปลอบใจอยู่ตลอดเวลา บู้บอกว่าถึงปะป๊าไม่อยู่แล้วบู้ก็จะเลี้ยงยายเอง ใครจะประมาณความรู้สึกของป้าตุ้ยที่สูญเสียวี ความทกุข์ระทม ความอาลัยรักของป้าตุ้ยในครั้งนี้ได้ว่าใหญ่หลวงเพียงใด

ป้าตุ้ย

ระลึกถึงน้าทวีศักดิ์

น้าทวีศักดิ์ เป็นทั้งน้าและผู้บังคับบัญชาของผมในเวลาเดียวกัน ความเป็นน้าและหลาน น้าทวีศักดิ์ก็มีพระคุณอันยิ่งใหญ่กับผมและหลานอื่น ๆ อยู่แล้ว ตัวอย่างนี้หาดูได้ไม่ยากนัก หรือจะสอบถามบรรดาพี่ ๆ น้อง ๆ และลูก ๆ หลาน ๆ ทั่วไป น้าทวีศักดิ์เป็นน้าที่ประเสริฐ และมีจิตใจสูงส่งยิ่ง เป็นบุคคลที่มีความรัก และกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่ และพี่น้อง เห็นความยากลำบากของพี่น้องทุกคนเป็นที่ตั้ง ใครมีเรื่องเดือดร้อนหรือไม่สบายใจอันใด มักจะปรึกษากับน้าทวีศักดิ์ และน้าทวีศักดิ์ก็ให้คำปรึกษาและหาทางช่วยเหลือทุกครั้งไปอย่างดียิ่ง

เป็นคนที่พยายามส่งเสริมและอุ้มชูลูกและหลานทุก ๆ คนให้มีการศึกษาดี และปฏิบัติตัวดี โดยการผลักดันให้ลูก ๆ และหลาน ๆ หลายคนไปศึกษาต่อ ณ ยังต่างประเทศ เพื่อให้กลับมาทำงานที่เจริญก้าวหน้าในชีวิตของตัวเอง

น้าทวีศักดิ์ ผมสามารถกล่าวได้ว่าเป็นศูนย์จิตใจของพวกพี่ ๆ น้อง ๆ ของเราทุกคน เป็นผู้เดียวที่พี่น้องลูกหลานทุกคนให้ความเชื่อถือและไว้วางใจที่สุด

ในด้านผู้บังคับบัญชา จริงอยู่เรามีเวลาร่วมกันทำงานกันจริง ๆ ประมาณ ๘ เดือน ถึงแม้จะเป็นเวลาช่วงที่สั้นมาก เพราะน้าทวีศักดิ์ได้ด่วนจากพวกเราไป แต่ผมก็ได้เรียนรู้และศึกษาการปฏิบัติงานที่ถูกต้องของผู้บังคับบัญชาที่ดีคนนี้ การทำงานที่ตัดสินใจเด็ดขาด และในเวลาเดียวกันก็มีความนุ่มนวลและอะลุ่มอล่วยประนีประนอมไปในตัวในเวลาเดียวกัน

เป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์สูงส่งเป็นที่ตั้ง ไม่เคยหวังผลประโยชน์ส่วนตัวแม้กระทั้งในระยะที่เสียสละเวลามาทำงานให้กับบริษัทของตระกูลตัวเอง ไม่เคยรับเงินเดือนแม้แต่เดือนเดียว ทำงานสุขุม คัมภีรภาพ รอบคอบ ฯลฯ

ดังนั้น การปฏิบัติตัวที่ดีทุกด้านเช่นนี้ จึงทำให้พี่น้องทุกคนมีความเกรงใจ ในตัวน้าของผมคนนี้ เพราะเชื่อว่าน้าทวีศักดิ์คนนี้จะเป็นผู้เข้ามาทำงานให้กับตระกูลของตัวเองจริง ๆ และจะทำให้งานของบริษัทนี้เจริญก้าวหน้าได้อย่างไม่มีปัญหา

ก่อนที่น้าทวีศักดิ์ จะจากผมไป ผมยังได้ขึ้นไปพบน้าทวีศักดิ์ที่ห้องทำงานบนราชดำริอาเขต ในวันศุกร์ที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๒๐ น้าทวีศักดิ์ยังได้ปรึกษาหารือกับผมและช่างของบริษัทฯ อีกห้านายและ

ยังได้สั่งงานพวกผมจนถึงหกโมงเย็น และแล้ววันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๐ น้าทวีศักดิ์ก็ได้จากผม พี่ ๆ น้อง ๆ ลูก ๆ และภรรยา รวมทั้งผู้ใต้บังคับบัญชาไปโดยไม่มีวันกลับ

อย่างไรก็ตาม ผมเชื่อแน่ว่าวิญญาณของน้าผมคนนี้ จะต้องเป็นสุขอย่างที่สุดเพราะตลอดชีวิตของน้าผมเป็นผู้ที่ชอบทำบุญสุนทาน มีจิตใจสูงส่งเป็นผู้ที่เจริญรอยตามคุณยายของผม ซึ่งเป็นคนใจบุญสุนทานเช่นกันอย่างแน่วแน่

ถึงแม้น้าทวีศักดิ์จะจากพวกผมไปโดยไม่มีวันหวนกลับคืนมาอีก แต่ผมซึ่งเป็นหลานของน้าจะขอตั้งใจแน่วแน่ และปฏิภาณที่มั่นคงว่าจะขอทำงานตามนโยบายและมีความซื่อสัตย์ เช่นเดียวกับน้าของผมคนนี้ ขอให้น้าทวีศักดิ์ช่วยส่งจิตใจมาอยู่กับหลานเพื่อให้เจริญรอยตามน้าของผมคนนี้ตลอดไปด้วยเถิด.

จากหลาน

อี๊ด

จดหมายจากวิภา จุลชาต ถึง วันเพ็ญ จันทรวิโรจน์

ลอนดอน

๑๕ มีนาคม ๒๕๒๐

ตัวเอ่ย

เขารู้ข่าวร้ายของตัว ๕ ชั่วโมงก่อนออกเดินทางไปดูงานที่อังกฤษ เขาร้องไห้อย่างไม่อายใคร ทั้งเสียใจ ตกใจ และโกรธในเวลาเดียวกัน ไม่รู้ว่าโกรธใครเหมือนกันแต่โกรธที่ทำไมคุณทวีศักดิ์จะต้องมามีอันเป็นไปอย่างนี้ ในเมื่อเป็นคนดี โอบอ้อมอารี ใจบุญสุนทร์ทาน ตั้งแต่รู้จักกันมายังไม่เคยเห็นคุณทวีศักดิ์ทำอะไรที่ไม่ดีเลย คงจะเป็นเพราะแกดีเกินไปนี่เอง

เขาไม่อยากจะเดินทางไปอังกฤษเลยในวันนั้น แต่จนใจที่เป็นเรื่องราชการ และต้องไปกันเป็นคณะ เขาต้องจัดของไปร้องไห้ไป แวะไปฟังข่าวตัวที่โรงพยาบาล พบเพื่อนฝูงมากมายไปนั่งเศร้ากันอยู่ พอเขารู้ว่าตัวยังไม่รู้เรื่องคุณทวีศักดิ์ในคืนนั้น เขาก็ไม่กล้าเข้าไปเยี่ยม เพราะหน้าของเขาจะฟ้องตัวแน่ ตกลงก็ต้องไปขึ้นเครื่องบินตามกำหนด คณะที่ไปด้วยเห็นหน้าเขาก็ตกใจกัน ต้องเล่าสาเหตุให้ฟัง คงสงสัยกันว่าทำไมเขาจึงเสียใจมากมาย เขาก็ไม่สามารถจะอธิบายถึงความผูกพันระหว่างตัวคุณทวีศักดิ์กับเขาให้เข้าใจกันได้

ระหว่างที่นั่งไปในเรือบิน เขามีเวลามากพอที่จะนั่งนึกถึงเรื่องของตัวกับคุณทวีศักดิ์ที่อังกฤษ ซึ่งมีเขาเป็นยาดำแทรกอยู่เกือบตลอดเวลา เขายังจำได้เมื่อตัวพบคุณทวีศักดิ์ครั้งแรกที่ Meeting ที่เมืองบอร์นมัธ ตัวมีหนุ่ม ๆ มาห้อมล้อมมากมาย เขายังเตือนตัวว่าอย่าไว้ใจผู้ชายที่ไว้หนวดคือ คุณทวีศักดิ์ ต่อมาแกโกนหนวดออก เขาจึงเห็นว่าพอจะไปได้ แต่ที่เขาเปลี่ยนความรู้สึกนั้น อาจจะเป็นเพราะขนมจีบ ซาละเปา ที่คุณทวีศักดิ์ให้คุณทิพย์สมาตย์กับคุณมนัสไปซื้อจากลิเวอร์-พูล มาล่อเขาก็เป็นได้

เมื่อตัวกับคุณทวีศักดิ์รักกันแล้ว เขายังจำได้ถึงเวลาปิดเทอม ที่เราลงไปอยู่ลอนดอนกันมีคุณทวีศักดิ์เป็นเงาของตัว เราก็เที่ยวกัน คุยกัน ทำกับข้าวไทยทานกันกับพวกเพื่อน ๆ คุณทวีศักดิ์

ด้วยกัน เขาแนะนำให้อ่านหนังสือเรื่อง "สี่แผ่นดิน" กัน เป็นที่ติดอกติดใจ จนในที่สุดมายกให้เขาเป็นแม่ช้อย ตั้งแต่แรกแล้วเขาก็ได้ประจักษ์ถึงความรักอย่างท่วมท้นที่คุณทวีศักดิ์มีต่อตัว เมื่อต้องแยกกันไปเรียนหนังสือ บุรุษไปรษณีย์ก็ต้องทำงานหนัก ตัวกับคุณทวีศักดิ์เขียนจดหมายถึงกันทุกวันแล้วยังโทรศัพท์นอกจากนั้น ตัวยังได้รับดอกไม้อีกทุกโอกาส ตัวไปเที่ยวไหนเขาก็ไปด้วยเสมอไป ทั้งตัวและคุณทวีศักดิ์ไม่ได้ทำให้เขาคิดเลยว่าเป็นตัวเกิน

เมื่อคุณทวีศักดิ์กับตัวตัดสินใจแต่งงานกันตอนนั้นอากาศหนาวมาก เขาต้องนั่งรถไฟจากเอ-ดินเบอเรอห์ไปเป็นเพื่อนเจ้าสาวในพิธีแต่งงานที่ครึกครื้นมาก ตัวต้องจำได้แน่ที่เราหน้าเป็นกันจนถูกนายทะเบียนอังกฤษดุเอา เป็นพิธีแต่งงานเงียบ ๆ แต่ตัวก็เริ่มต้นด้วยเสียงหัวเราะขึ้น ก็เป็นการเบิกโรงที่ดี เพราะตลอดชีวิตแต่งงานของตัวกับคุณทวีศักดิ์ เขารู้ว่าเป็นช่วงที่สุขสมบูรณ์ที่สุด ถึงแม้ว่าช่วงระยะนี้ไม่ยืนยาวต่อไป แต่เขาก็คิดว่าตัวจะมีแต่ความทรงจำที่หวานชื่นเกี่ยวกับคุณทวีศักดิ์ตลอดไป

ในส่วนของเขานั้น เขาพยายามสำนึกว่าคุณทวีศักดิ์รู้สึกต่อเขาอย่างไร เขาเข้าใจว่าไม่ใช่แต่ในด้านเพื่อนภรรยาแต่ด้านเดียว เขายังภูมิใจอยู่เสมอที่คุณทวีศักดิ์ซึ่งรักและหวงตัวมาก จนตัวเรียกว่าพ่อคนที่ ๒ กลับไว้ใจเขาและยอมให้ตัวไปไหนมาไหนกับเขาได้ เช่น เมื่อเราขอไปเที่ยวอิตาลีกันตามลำพังสองคน ในระยะหลังมานี้คุณทวีศักดิ์ก็ได้เรียกเขาเป็นลูกสาว ซึ่งเขารู้สึกดีใจเพราะถือว่าเป็นการแสดงความรักและหวังดีต่อเขาอย่างจริงใจ

ในสายตาของคนทั่วไป อาจเห็นคุณทวีศักดิ์เป็นคนขรึม เอาการเอางาน และค่อนข้างจะเคร่งเครียดในบางโอกาส แต่ในหมู่เพื่อนฝูงที่สนิทแล้ว คุณทวีศักดิ์เป็นคนสนุก รักเพื่อน ไม่เคยเอาเปรียบเพื่อนหรือใครอื่น เขาจำได้ว่าบ่อยครั้งคุณทวีศักดิ์จะกระเซ้าเพื่อนทั้งที่ทำหน้าตาย ซึ่งทำให้พวกเราได้หัวเราะกันครื้นเครง เมื่อคุณทวีศักดิ์ทำงานใหญ่สำเร็จครั้งใด เขาก็พลอยปลาบปลื้มไปด้วย บู้ บัน บุ๋ม ลูกของตัวก็เป็นเด็กน่ารัก ทำให้เขาดีใจที่ชีวิตของตัวกับคุณทวีศักดิ์ราบรื่น เมื่อตัวเจ็บหนักเข้าโรงพยาบาล ไม่ให้มีคนเฝ้า ไม่ให้คนอื่นเยี่ยม ตัวยังเล่าให้เขาฟังว่าคุณทวีศักดิ์ดูแลตัวอย่างดี กวาดห้อง เทกระโถน ทำทุกอย่างให้ เขายังภาวนาไม่ให้ตัวเป็นอะไรไปเพราะเขากลัวว่าคุณทวีศักดิ์จะทนไม่ได้ แต่การมากลับกลายเป็นตัวต้องทนอยู่ในขณะที่แกจากไปโดยกระทันหัน

เขามานั่งเขียนถึงตัวในอังกฤษเมืองที่เต็มไปด้วยความหลังของตัว ในขณะที่ตัวกำลังประสบกับความทุกข์อย่างสาหัส โดยที่เขาไม่ได้อยู่ด้วย ตัวคงจะรู้นะว่าเขาเสียใจด้วยมากเพียงใด แม้ว่า

เพื่อน ๆ จะรักอาลัยและเสียดายคุณทวีศักดิ์เพียงใด ก็คงไม่ได้เสี้ยวหนึ่งของความรู้สึกของตัวที่ต้องสูญเสียสามีที่ประเสริฐยิ่ง ซึ่งทำให้ชีวิตมองดูมืดมนและว่างเปล่า แต่เขาก็อยากให้ตัวพยายามหักใจและอยู่ต่อไปเพื่อลูก ๆ

รัก

จากเขา

แด่ ทวีศักดิ์ น้องชายที่รัก

ปี ๑๙๕๕ Meeting ที่เมือง Bournemouth เรา ๓ คน ผมหมายถึง ทวีศักดิ์, ทิพย์สมาตย์ และผม กะกันว่าเราจะไปเที่ยวกันเป็นครั้งสุดท้าย และ ณ ที่นี้เราก็พบสุภาพสตรีสาวสวยผู้หนึ่งชื่อ คุณวันเพ็ญ เป็นนักเรียนที่เพิ่งมาจากเมืองไทย ทวีศักดิ์เห็นก็นึกรักทันที แต่ไม่รู้ว่าจะเข้าจีบอย่างไร วันรุ่งขึ้นก็รีบกลับ Liverpool และกลับมาอีกเมื่อตอนเย็น พร้อมกับซื้อขนมจีบซาละเปามาด้วย (สมัยนั้น ทั่วเกาะอังกฤษมีขนมจีบ-ซาละเปา มีขายที่ Liverpool แห่งเดียวเท่านั้น)

หลังจากแบ่งให้พวกเราทานแล้ว ยังมีอีก ๒ กล่องใหญ่ที่เอามาฝากให้คุณวันเพ็ญ แต่ก็ไม่กล้าเอาไปให้ด้วยตัวเอง และได้ขอร้องผมให้เอาไปให้ ผมยังคิดในใจว่าเขาจะจีบผู้หญิงอย่างไรนะ แค่เอาขนมไปให้ยังไม่กล้า ตกลงผมก็ต้องเป็นฑูตสวาทไปโดยปริยาย (วิธีจีบผู้หญิงโดยใช้ขนมจีบ-ซาละเปา เป็นเครื่องมือนั้นใครจะลองนำไปใช้บ้างก็ได้ เพราะทวีศักดิ์เจ้าของตำรับเขาไม่ได้สงวนลิขสิทธิ์ไว้ น่าจะลองดู !) และเมื่อไปเยี่ยมคุณวันเพ็ญที่ Eastbourne ผมก็ต้องไปเป็นเพื่อนด้วย

ต่อมาทั้งคู่ก็แต่งงานกันสมความตั้งใจ ซึ่งตอนนั้นได้กลับมาอยู่เมืองไทยแล้ว และทราบว่าทั้งคู่เมื่อไปดื่มน้ำผึ้งพระจันทร์กันที่ Lake District ก็ยังต้องมีผู้ปกครองไปด้วย เรื่องนี้ต้องถามคุณวิภา และทิพย์สมาตย์ดู เพราะทั้งคุณวิภา และทิพย์สมาตย์ ก็คือ ผู้ปกครองที่ไปในครั้งนั้น

บัดนี้ ทวีศักดิ์ ก็ได้จากลูก เมีย พี่ น้อง และเพื่อนฝูงไปแล้ว และด้วยบุญกุศล และคุณความดีที่ได้ทำไว้ขอให้ดวงวิญญาณของทวีศักดิ์ผู้เป็นทั้งเพื่อนและน้องของผม จงสิงสถิตอยู่ในที่สูงสุดในวิมานของผู้ทำความดีนั้นเทอญ.

มนัส กีรติปาล

รำลึก ถึง ปะป๊า

ปะป๊า ครับ

บู้บอกตามตรงเลยว่า บู้ไม่อยากเขียนคำไว้อาลัยนี่เลย เพราะบู้ไม่เคยคิดว่าปะป๊าจากพวกเราไปเลย บู้ยังคิดอยู่เสมอว่า ปะป๊ายังอยู่ และทุก ๆ วันก็เป็นไปอย่างตามปรกติ ให้เสมือนว่าปะป๊าไปประชุมเมืองนอกอย่างที่เคยไปทุกปีไงล่ะครับ...ทุกวันเราต้องได้นั่งคุยกันในเวลาทานข้าวกลางคืน หยอกล้อกันเล่นแล้ว บู้ น้องบัน และน้องบุ๋ม ก็จะผลัดกันดีดเปียโนให้ปะป๊าฟังคนละเพลง คืนสุดท้ายบู้ยังเล่นเปียโนให้ปะป๊าฟัง แล้วปะป๊ายังสอนบู้เล่น Monopoly เลย แล้วปะป๊ายังบอกให้บู้ไปสอนน้อง ๆ ต่อ พอกลับจากสุโขทัย ปะป๊าก็จะมาสอนให้ต่อเลยครับ ใครจะคิดบ้างว่าจะเกิดเรื่องนี้ขึ้น แล้วใครจะคิดว่ามันเกิดขึ้นได้อย่างไง จนบัดนี้ก็ไม่มีใครทราบ...

ปะป๊าครับ ถึงแม้ปะป๊าจะจากพวกเราไป ปะป๊าจากไปเพียงกายเท่านั้น แต่ความดีเกียรติยศ และชื่อเสียง ตลอดจนผลงานของปะป๊าก็อยู่ครบถ้วน และบู้จะรักษามันไว้ให้นานที่สุด บู้จะดำเนินรอยตามปะป๊าทุกฝีก้าว จะเรียนให้สำเร็จตามความหวังของปะป๊าทุกประการ และตอนนี้บู้ กับน้องบัน ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้รับเข้าเป็นนักเรียนโรงเรียนจิตรลดา ซึ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ และเป็นเกียรติที่ปะป๊าคงภูมิใจที่สุดเลยครับ

สุดท้ายนี้ บู้ขอให้ปะป๊ามีแต่ความสุข และขอให้บู้และพวกเราได้เกิดเป็นลูก และมีพ่อที่ดีอย่างปะป๊าทุก ๆ ชาติด้วยเถิดครับ...

รักและเคารพอย่างสูง

(ศยาม จันทรวิโรจน์)

๒๔ เม.ย.๒๕๒๐

คิดถึงปะป๊า

น้องบันไม่เคยคิดมาก่อนเลยว่า จะต้องมาเขียนคำไว้อาลัยของปะป๊า มันเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นเลย น้องบันคิดว่ามันคงจะเป็นกรรมของน้องบัน ที่จะต้องสูญเสียปะป๊าไป น้องบันเคยคิดว่าถ้าปะป๊ายังอยู่ น้องบันอยากจะเรียนทหาร ซึ่งอาจจะเป็นที่ Sandhurst ในประเทศอังกฤษ ซึ่งตรงกับอุปนิสัยของน้องบัน แต่เมื่อปะป๊าจากไป น้องบันก็ต้องเปลี่ยนความคิดไปสิ้นเชิง เมื่อมะม้าชี้แนวให้น้องบันว่า ควรเรียนวิศวกรเหมืองแร่ น้องบันคิดถึงปะป๊าและความรับผิดชอบของปะป๊าที่มีอยู่ก่อนปะป๊าจากพวกเราไป น้องบันก็เลยตัดสินได้ทันทีที่จะต้องเรียนวิศวกรเหมืองแร่ เพื่อให้ดำเนินไปตามความมุ่งหวังของปะป๊า น้องบันขอให้ดวงวิญญาณของปะป๊าจงไปสู่สรวงสวรรค์ น้องบันจะทำให้ดีที่สุดเพื่อ "จันทรวิโรจน์" ของเรา

(ศรัณย์ จันทรวิโรจน์)

๑๒/๕/๒๐

ปะป๊า สุดที่รักของบุ๋ม

ปะป๊าขา...

ตอนบุ๋มอยู่ ร.พ. ทุกคนปิดบุ๋มไม่ให้ทราบว่าปะป๊าตาย พอบุ๋มถามบอกว่าอยู่ ร.พ.พญาไท เห็นมะม้า พี่บู้ น้องบัน แต่งดำ บุ๋มถามไว้ทุกข์ใคร บอกไว้ทุกข์ให้น้าตุ๊กับคุณยาย บุ๋มถามทุก ๆ วันว่าปะป๊าเป็นอย่างไรบ้าง มะม้าบอกว่ายังไม่รู้สึกตัว ตั้งแต่รถคว่ำ บุ๋มไม่รู้สึกตัวถึง ๑ อาทิตย์ พี่พยาบาลบอกนานมากค่ะ ขนาดบุ๋มยังนานมาก แล้วปะป๊าจะนานแค่ไหน บุ๋มก็เลยเฉย ๆ ไว้ ตอนใกล้ ๆ จะถึงเดือนเมษายน บุ๋มไม่สบายมาก ปะป๊าใส่เสื้อสีขาวปนเหลืองนิด ๆ ผูกเน็คไทสีดำ ถือเสื้อสูทสีดำ ใส่กางเกงสีดำ ไปหาบุ๋มทุกคืน จนบุ๋มค่อยยังชั่ว ตอนที่มาหาบุ๋มอยู่ห้องแยกค่ะ เพราะตอนนั้นอยู่ห้องที่มีคนไข้อื่นอยู่ด้วยประมาณ ๑๐ เตียง เพราะหมอให้เอาผู้ใหญ่ออกไปอยู่ที่อื่น ทิ้งให้บุ๋มกับเด็ก ๑๐ กว่าวันอยู่ พอบุ๋มย้ายมาอยู่ห้องแยกแล้วถึงเห็นปะป๊าค่ะ ตอนอยู่ห้องรวมไม่เห็นเลยทั้ง ๆ ที่ไม่ได้หลับ พออีก ๒ - ๓ วัน หมอชูเกียรติก็มาบอกบุ๋มว่าปะป๊าตาย และให้แข็งใจไว้ไม่ต้องร้องไห้ เดี๋ยวคนอื่นจะตกใจ หมอที่คอยตรวจดูแลบุ๋มคือ หมอชูเกียรติ บางทีหมอประเสริฐก็ตามมาด้วย หมอที่รักษาบุ๋มมี อาจารย์หมอวิชัย หมอกริช หมอนิตย์ หมอสมนึก หมอประจวบ รวม ๕ คน สวัสดีค่ะ

รักและเคารพอย่างสูง

วันทวี จันทรวิโรจน์

(วันทวี จันทรวิโรจน์)

บันทึกจากครอบครัวของวี

เพ็ญไม่ทราบจะเริ่มต้นอย่างไร มันเหมือนฝันร้ายและขณะเดียวกันก็เหมือนกับเรื่องที่คนเขาแต่งขึ้น มันไม่น่าจะเป็นเรื่องซึ่งเกิดขึ้นจริง ๆ เพ็ญคิดว่าแม้กระทั่งเดี๋ยวนี้ ลูกทั้ง ๓ คนและเพ็ญก็ยังยอมรับไม่ได้ว่าไม่มีวีอยู่ในโลกนี้อีกแล้ว

ลูกชาย ๒ คนโตของเรากำลังจะเดินทางไปเข้าโรงเรียนประจำที่อังกฤษ ในวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๐ บังเอิญพระเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย ได้มาขอร้องให้วีช่วยบริจาคผ้าเพดานศาลา วัดนี้เคยเป็นวัดร้าง ขโมยและโจรผู้ร้ายชุกชุม วีได้อุปถัมภ์วัดนี้มาเป็นเวลากว่า ๑๐ ปีแล้ว จนวัดนี้เจริญขึ้นมาอย่างรวดเร็ว เมื่อท่านมาบอกบุญ วีจะเซ็นเช็คให้ท่าน แต่ท่านไม่ยอม บอกว่าอยากให้วีได้ไปเห็นและไปชื่นชมผลงานของวี ความที่เรามีเวลาน้อย วีมีงานยุ่ง วันที่พอจะปลีกเวลาได้คือ วันเสาร์ที่ ๑๒ มีนาคม ๒๐

ทุกอย่างมันไม่สะดวก ติดขัดมาตั้งแต่ต้น ถ้าเราเฉลียวใจเราก็คงไม่จำเป็นต้องไป แต่นี่เพราะเราถือว่าเราจะไปทำบุญ เราจึงไม่ได้คิดอะไร ครั้งแรกเราจะเอารถไป ๒ คัน แต่บังเอิญคนรถซึ่งลาไปบ้าน ๓ วัน เมื่อครบกำหนดแล้วไม่กลับมา เพื่อนคนหนึ่งจึงออกปากให้ยืมรถใหญ่ แปลกที่ตลอดชีวิตของวี ๆ ไม่ยอมยืมรถใคร เพราะวีจะไม่ยอมขับรถคนอื่นไปทางไกลเป็นอันขาด แต่คราวนี้วีกลับรับปาก เพ็ญซึ่งควรจะห้ามก็ไม่ห้าม เมื่อเห็นรถเพ็ญไม่ชอบใจเลย แต่คิดว่าวีเป็นคนขับ วีเป็นคนระวัง ยิ่งลูกเมียไปด้วย วียิ่งไม่ยอมให้ใครขับ เพ็ญก็เลยไม่ทักท้วง และทุกข์ของเพ็ญครั้งนี้เป็นทุกข์ครั้งแรก และหนักที่สุดเท่าที่มนุษย์จะทนได้

เพ็ญเขียนอะไรไม่ถูก มันสับสนไปหมด ความอาลัยคิดถึงวีมันท่วมท้นหัวใจเพ็ญ ยิ่งดูลูกก็ยิ่งคิดถึงวี แกเคยอบอุ่นด้วยความรักของวี เพ็ญแน่ใจว่าวีคงเดาใจเพ็ญออกเหมือนที่วีเคยเดาใจเพ็ญทุก ๆ ครั้งได้ใช่ไหมจ๊ะ ว่าเพ็ญกลัววันนี้ที่สุด กลัวที่จะต้องเผชิญกับความจริงว่า วีได้จากเพ็ญและลูกไปจริง ๆ ความรัก ความอบอุ่น ความสุขที่เรา ๕ คน พ่อ แม่ ลูก เคยมีร่วมกันจะไม่มีอีกต่อไป

เพ็ญเพิ่งเข้าใจว่าคนที่เขาตายทั้งเป็นนั้นเป็นอย่างไร อาจเป็นเพราะตลอดชีวิตของเพ็ญๆ เคยเป็นคนโชคดีตลอดเวลาที่ผ่านมา ของที่เพ็ญได้ส่วนมากจะเป็นของที่ดีที่สุด เราพบกันเมื่อเพ็ญไปอังกฤษอายุ ๑๙ ปี เรารักกัน ๔ ปี แต่งงานกันมา ๑๙ ปีกว่า วีไม่เคยทำให้เพ็ญผิดหวังเลย วีไม่

เคยยอมให้เพ็ญคลาดสายตา จนบางครั้งเพ็ญอึดอัด ยิ่งระยะหลัง ๆ ที่เพ็ญไม่ค่อยสบาย วียิ่งเพิ่มความเป็นห่วงมากขึ้น เพ็ญจำได้ไม่ลืมว่า วันหนึ่งในเดือนมกราคมนี้เอง เพ็ญไม่ค่อยสบาย แต่เพราะมีนัดทานข้าวกับเพื่อน ๆ จากธรรมศาสตร์ เพ็ญจึงไม่บอกเลิกนัด พอออกมาจากร้านอาหาร เพ็ญเห็นรถคล้ายรถวี จอดห่างไปหน่อยหนึ่ง เปิดฝากระโปรงอยู่ คนรถบอกว่าวีมา เพ็ญจึงทราบว่าวีตามมารอเพ็ญด้วยความเป็นห่วง แต่อายกลัวเพื่อน ๆ เพ็ญจะรู้ว่าวีตามมาดูว่าเพ็ญสบายดีหรือเปล่า

วีเป็นพ่อที่รักลูกเป็นชีวิต วีเลี้ยงลูกเองทุกคน ตื่นชงนมให้ลูกในขณะที่เพ็ญหลับสบายทั้งๆ ที่วีนั่งเขียนแบบจนดึกดื่นเที่ยงคืนทุกวัน เพราะฉะนั้นเวลามีลูกแต่ละคน วีจะผอมโกรกจนคนทัก วีไม่เคยตีลูกเลยแม้แต่แปะเดียว เพียงวีจ้องหน้าแก แกก็กลัวไม่กล้าทำอะไรผิด เพ็ญอยากให้วีภูมิใจในลูกของวี แกน่ารักและรับผิดชอบสมกับที่วีเฝ้าฟูมฟักแกมาด้วยตนเอง

เมื่อเกิดเหตุนั้น ต้องนับว่าเพ็ญโชคดีที่สลบ ไม่รู้ตัว แต่น้องบุ๋มอาการหนักมาก น้องบันเป็นคนมีสติดีเหลือเกิด แกไปขอเขาโทรศัพท์มากรุงเทพฯ แต่ทางโรงพยาบาลเขาไม่ให้เพราะผิดระเบียบ แกจึงไปโทรฯ ที่ไปรษณีย์ ซึ่งไปอีกไกล ส่วนบู้นั้นเป็นห่วงเพ็ญ เพราะวีตายอยู่บนตักแกๆ กลัวเพ็ญรู้ แกเลยวิ่งดูระหว่างเพ็ญ และน้องบุ๋ม พอแกเห็นน้องบันจะไปโทรศัพท์ข้างนอก แกเลยจำใจทิ้งเพ็ญไปเป็นเพื่อนน้อง นับว่าน้องบุ๋มรอดชีวิตมาได้เพราะสติของน้องบันแท้ ๆ

เพื่อน ๆ วี และเพื่อน ๆ เพ็ญ น่ารักมากที่สุด เพื่อนวีและหมอชูเกียรติไปรับเราถึงนครสวรรค์ ทุกคนเป็นธุระจัดการเรื่องทุกอย่างให้ เจ้าหน้าที่ราชดำริและร้านค้าต่าง ๆ แสดงน้ำใจอารีจนกระทั่งเพ็ญคิดว่า ถ้าไม่มีน้ำใจเช่นนี้ เพ็ญคงหมดกำลังใจที่จะอยู่ต่อไป

เพ็ญและลูก ๆ คิดถึงวีเหลือเกิน ทุกอย่างไม่ว่าเรื่องเล็กเรื่องใหญ่ ทำให้เราลืมวีไม่ได้ แม้แต่การ์ตูนในหนังสือพิมพ์ เพ็ญก็ยังทำใจให้อ่านไม่ได้ เพราะเราเคยหัวเราะด้วยกัน เพ็ญรู้ดีว่าเพ็ญหลอกตัวเองต่อไปอีกไม่ได้นาน เพ็ญต้องการให้วีจากไปอย่างสงบ เพ็ญจะดูแลลูกอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ และลูกแกก็จะดูแลเพ็ญแทนวี

ระหว่างที่น้องบุ๋มเจ็บอยู่ที่ศิริราช ทุก ๆ คืน บู้ - บัน จะไปส่งเพ็ญเพื่อไปนอนเป็นเพื่อนลูก เราต้องผ่านตึก ESCAP ซึ่งเปิดไฟสว่างสวยทุกคืน ข้ามสะพานพระปิ่นเกล้าฯ ก็เห็นตึก FAO เพ็ญทำใจไม่ได้สักครั้ง ผ่านตึกต่าง ๆ ที่วีออกแบบ น้ำตาเพ็ญหยดทุกครั้ง เพราะความคิดถึงวี

เพ็ญไม่เข้าใจจนทุกวันนี้ว่า ทำไมเราต้องจากกันทั้ง ๆ ที่เรารักกันเหลือเกิน แต่เพ็ญก็ดีใจที่วีไม่ต้องเจ็บทรมาน เพ็ญอยากขอให้วีช่วยตั้งจิตพร้อมเพ็ญ ขอบคุณแพทย์โรงพยาบาลพญาไทและโรงพยาบาลศิริราชทุกท่าน โดยเฉพาะผู้อำนวยการ แพทย์ พยาบาล ตลอดจนคนงานโรงพยาบาลศิริราชทุกท่าน ไม่ว่าจะเป็นแผนกศัลย์ประสาท ศัลยกรรมตกแต่ง ทันตแพทย์ แผนกออโธปีดิกส์ และกายภาพบำบัด ฯลฯ ทุกท่านแสดงน้ำใจต่อเราแม่ลูก จนยากจะลืมได้ จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

เพื่อนที่เพ็ญเป็นหนี้น้ำใจที่สุดคือ นายแพทย์ ชูเกียรติ อัศวาณิชย์ และนายแพทย์ประเสริฐ สุขุม โดยเฉพาะหมอชูเกียรติ มีน้ำใจอย่างที่เพ็ญคาดไม่ถึง และไม่ทราบจะขอบคุณอย่างไรให้สมกับความรู้สึก

เพ็ญจะไม่อธิษฐานขอให้เราพบกันอีก เพ็ญแน่ใจว่าเราต้องพบกันแน่ ถ้าชาติหน้ามีจริงมันเป็นไปไม่ได้ที่ทุกอย่างจะมาสิ้นสุดลงแค่นี้ ๒๓ ปีที่เรารักกันมา วีมักน้อยใจว่าเพ็ญรักวีน้อยกว่าวีรักเพ็ญ แต่ในอนาคตเพ็ญจะพิสูจน์ให้วีเห็น ด้วยการเลี้ยงลูกของเราให้ดีที่สุด และดำเนินงานของวีต่อไปเท่าที่จะทำได้

วีทราบไหมจ๊ะว่า ภายหลังจากอุบัติเหตุแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บู้และบัน เข้าเรียนต่อ ณ โรงเรียนจิตรลดา เป็นกรณีพิเศษ ทั้งนี้ด้วยความกรุณาของเพื่อนผู้ไม่ประสงค์จะออกนาม และคุณหญิง ทัศนีย์ บุณยคุปต์ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ครอบครัวของเราเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อม วีคงภูมิใจนะจ๊ะ เพราะวีเคยอยากให้ บู้ - บัน ได้อยู่โรงเรียนจิตรลดาเหมือนน้องบุ๋ม

ทุกวันนี้ เพ็ญและลูกอยู่ได้ด้วยความรักที่วีมีต่อเรา เพื่อน ๆ เพ็ญรู้ดีว่าวีตามใจเพ็ญแค่ไหน และการที่วีทุ่มเทชีวิตจิตใจให้เพ็ญเต็มที่นี่แหละจ้ะ ที่ทำให้เพ็ญทนอะไรในชีวิตข้างหน้าได้ทุกครั้งที่เพ็ญหมดกำลังใจ เพ็ญจะนึกถึงความรักความห่วงใยของวี และเพ็ญก็จะทำตัวทำใจเพื่อเป็นกำลังใจให้ลูกต่อไป

ไม่มีใครรู้จักวีดีเท่าเพ็ญ ทั้ง ๆ ที่วีมีครบทุกอย่าง เป็นคนหน้าตาดี ความรู้ฐานะการงานก็ประสบความสำเร็จ แต่วีเป็นคนที่รักลูกเมียที่สุด บุหรี่วีไม่สูบเพราะวีบอกว่าเกลียดที่จะต้องเป็นทาสของอะไรสักอย่างหนึ่ง ฟังดูแล้วมันไม่น่าเชื่อ หรือเป็นเพราะวีดีเกินไปจึงอยู่ในโลกนี้ไม่ได้นาน

เจ้าหน้าที่สหประชาชาติที่เขาเคยทำงานกับวี เขามาเยี่ยมเพ็ญที่บ้าน เขาบอกว่าคนดีอย่างวีหาได้ยากในโลกอันโหดร้ายนี้ เขาว่าวีทำงานปิดทองหลังพระตลอดเวลา เพ็ญรู้ดีว่า วีเป็นคนอย่างนั้นมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว ป้ายแผ่นทองเหลืองที่ตึก ๗๒ ปีศิริราช สำหรับจารึกชื่อผู้บริจาคนั้น วีเป็นคนออกเงินเอง แต่วีก็ไม่เคยใส่ชื่อวีเลย

เขาว่ากาลเวลาเป็นยารักษาความเจ็บปวดที่ดี เพ็ญก็หวังเช่นนั้น แต่เพ็ญสงสัยว่าในส่วนลึกที่สุดของจิตใจมันจะลบเลือนไปได้อย่างไร ในเมื่อเราสนิทกันมากเสียเหลือเกินจนเมื่อคนหนึ่งจากไปมันจึงกลับเป็นโทษอย่างมหันต์ ถ้าเป็นสิ่งของเราก็เป็นของชิ้นเดียวกัน เมื่อมันแตกหักไปครึ่งหนึ่งอีกครึ่งหนึ่งจะสมบูรณ์ได้อย่างไร เพ็ญรู้สึกแต่ว่าชีวิตลูก ๆ และเพ็ญเหมือนหนังขาดที่ต่อไม่ได้

ไม่น่าเชื่อว่าช่วงเวลา ๑๗ ปี ที่วีกลับมาเมืองไทย วีได้ทำงานมากมายให้แก่บ้านเกิดเมืองนอน ไม่ว่าลูกและเพ็ญจะไปทางไหน ก็อดไม่ได้ที่จะเห็นผลงานของวี วีไม่ควรจะต้องตายอย่างไร้เหตุผลเช่นนี้ ทั้งที่ยังทำประโยชน์ได้อีกมากมาย เพื่อนของวีที่ ESCAP เขาบอกเพ็ญว่าเวลานี้กาลเวลาได้พิสูจน์แล้วว่า ตึกที่วีออกแบบเป็นอาคารที่ใช้เงินน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์ได้มากที่สุด แค่นี้เพ็ญก็พอใจแล้ว

ชีวิตของวีมักจะเป็นอย่างนี้ กว่าคนจะเข้าใจปรัชญางานออกแบบของวี ก็มักจะช้าจนบางครั้งก็สายเกินไป ลูก ๆ แกบอกว่าดีใจที่เกิดมาเป็นลูกของวี แม้ว่าจะเป็นระยะเวลาเพียงสิบกว่าปี แต่แกก็ได้รับความรักจากวีเต็มที่ ยิ่งระยะ ๕ ปีหลังของชีวิต วีไปต่างประเทศที่ไหนต้องเอาลูกไปด้วยแทบทุกครั้ง ถึงมันจะสิ้นเปลืองมาก แต่เพ็ญและลูก ๆ ก็ได้ช่วงเวลาของชีวิตนั้นเป็นทั้งต้นทุนและกำไรที่จะช่วยจรรโลงชีวิตข้างหน้าของเราต่อไป.

ลูก ๆ และเพ็ญ

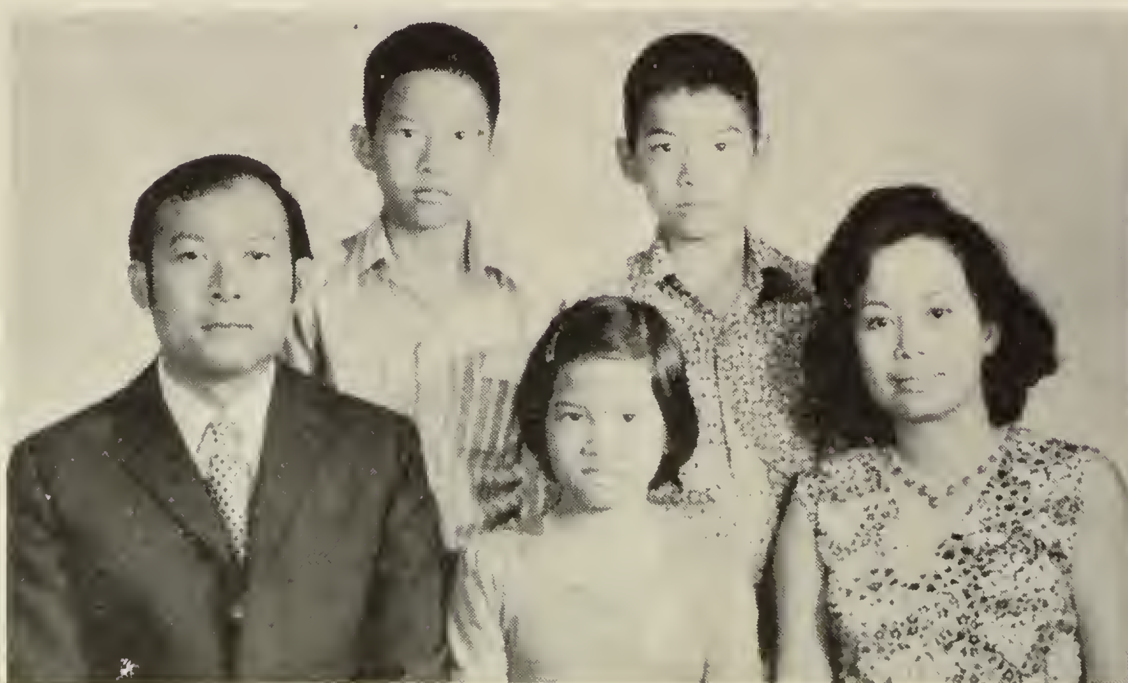
งานฉลองปริญญา คุณวันเพ็ญ จันทรวิโรจน์

ที่ประเทศอังกฤษ ๑๙๕๙

ครอบครัวที่เคยมีความสุข

วันครบรอบแต่งงาน ๑๐ ปี ๒๗ มกราคม ๒๕๑๑

วันครบรอบแต่งงาน ๑๖ ปี ๒๗ มกราคม ๒๕๑๗

สมัยเป็นนักศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ปี ๒๔๙๘
จากซ้ายไปขวา คุณวิภา จงวัฒนา คุณวันเพ็ญ พงศ์พยุหะ
และ คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์

วันเกิด ครบรอบ ๔๔ ปี คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์
เมื่อ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๑๘

ในโอกาสไปเยือน กรุงมอสโคว์ ปี ๒๕๑๙

ถ่ายกับบุตรสาว ณ จตุรัสแดง กรุงมอสโคว์ เดือนพฤษภาคม ๒๕๑๙

ที่ เลนินกราด ประเทศรัสเซีย ในปี ๒๕๑๙

ที่ St. Ive , ประเทศอังกฤษ ในปี ๒๕๑๙

ที่ LAND'S END, ประเทศอังกฤษ ปี ๒๕๑๙

ที่ LAND'S END, ประเทศอังกฤษ ปี ๒๕๑๙

ที่ CAERNARVON CASTLE, WALES, พฤษภาคม ๒๕๑๙

ที่ SCOTLAND, พฤษภาคม ๒๕๑๙

ที่ LOCH LAMOND , SCOTLAND พฤษภาคม ๒๕๑๙

ที่ SOUTH PORT ทำตัวแบบคนแก่อังกฤษไปเที่ยวชายทะเล

หุบเขาในสก๊อตแลนด์ พฤษภาคม ๒๕๑๙

ไปตรวจงาน บริษัท พนาสิทธิ์ ที่ริมฝั่งแม่น้ำสาละวิน ธันวาคม ๒๕๑๙

ตรวจงาน ในป่าของบริษัท พนาสิทธิ์ ในฐานะกรรมการผู้จัดการ

ลูกสาวกับพ่อ ที่เหมืองแม่ละมา ธันวาคม ๒๕๑๙ โดยแม่เป็นผู้ถ่าย

รายนามผู้เป็นเจ้าภาพ ในการสวดพระอภิธรรมศพ

คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ คุณแม่สุมน พงศ์พยุหะ

คุณวัฒนา พงศ์พยุหะ คุณวาริณี องคสิงห์

ณ ศาลาพระสิทธิพยากรณ์ และ ศาลาละไมวิรัชเวชกิจ

วัดธาตุทอง

๑๓ มีนาคม ๒๕๒๐	บริษัท ราชดำริอาเขต จำกัด
๑๔ มีนาคม ๒๕๒๐	บริษัท พนาสิทธิ์ จำกัด ญาติพี่น้องและบุตร
๑๕ มีนาคม ๒๕๒๐	ธนาคารแห่งประเทศไทย
	บริษัท จิตตสุข จำกัด
๑๖ มีนาคม ๒๕๒๐	บริษัท ไทยน้ำทิพย์ จำกัด
	บริษัท ไทยโตชิบา อุตสาหกรรม จำกัด
	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (พลศึกษา)
๑๗ มีนาคม ๒๕๒๐	บริษัท ไทยไดมารู จำกัด
	บริษัท ประมวลพัฒนาการ จำกัด
	สมาคมนายช่างเหมาไทย
	บริษัท, ห้าง, ร้าน ในราชดำริอาเขต
	บริษัท ไทยโทรทัศน์ จำกัด
	ห้างหุ้นส่วนจำกัด กิ้มหยูเส็ง
	บริษัท เยนเนอรัล เอ็นจิเนียริง จำกัด
	บริษัท เบ๊ย่งฮงเส็ง จำกัด
๑๘ มีนาคม ๒๕๒๐	สำนักงาน ดวง ทวีศักดิ์ ชัยยา และสหาย
	บริษัท สัณฑวัฒน์ จำกัด
	บริษัท สยามโค้ช จำกัด
	กองแบบแผนกรมโยธาธิการ
	สำนักงาน สินธุ พูนศิริวงศ์ และสหาย
๑๙ มีนาคม ๒๕๒๐	สมาคมนักเรียนเก่าวชิราวุธวิทยาลัย
	สมาคมนักเรียนเก่า อังกฤษ
	สมาคมสถาปนิกสยาม

ในโอกาสบำเพ็ญกุศลครบ ๗ วัน   เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๒๐

รายนามผู้บริจาคเงินร่วมทำบุญงานสวดพระอภิธรรมศพ

เพื่อเป็นกองทุนการกุศลเป็นที่ระลึกแด่

คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์

อดีตกรรมการผู้จัดการ บริษัท ราชดำริอาเขต จำกัด

๑. ผู้บริจาคในนามเจ้าภาพ

๑.๑	ธนาคารแห่งประเทศไทย	๖,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๒	บริษัท จิตตสุข จำกัด	๕,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๓	บริษัท ไทยไดมารู จำกัด	๕,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๔	บริษัท ประมวลพัฒนาการ จำกัด	๓,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๕	สมาคมนายช่างเหมาไทย	๕,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๖	บริษัท เบี๊ยงฮงเส็ง จำกัด	๓,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๗	ห้างหุ้นส่วนจำกัด กิ้มหยูเส็ง	๓,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๘	บริษัท เยนเนอรัล เอนจิเนียริง จำกัด	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๙	สำนักงานดวง ทวีศักดิ์ ชัยยา และสหาย	๔,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๑๐	บริษัท สัณฑวัฒน์ จำกัด	๒,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๑๑	บริษัท สยามโคช จำกัด	๒,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๑๒	กองแบบแผนกรมโยธาธิการ	๓,๗๖๐.๐๐	บาท
๑.๑๓	สำนักงานสินธุ พูนศิริวงศ์ และสหาย	๒,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๑๔	สมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษ	๕,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๑๕	สมาคมสถาปนิกสยาม	๑,๓๕๐.๐๐	บาท
๑.๑๖	บริษัท ไทยโตชิบาอุตสาหกรรม จำกัด	๕,๐๐๐.๐๐	บาท
๑.๑๗	สมาคมนักเรียนเก่าวชิราวุธฯ	๑,๒๐๐.๐๐	บาท
๑.๑๘	บริษัท ไทยน้ำทิพย์ จำกัด	๓,๐๐๐.๐๐	บาท
	รวม	๖๐,๓๑๐.๐๐	บาท

๒. บริษัท. ห้าง. ร้าน ในราชดำริอาเขต

๒.๑	เกนหลง	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๒	กู๊ดดี้และโรเป้	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๓	เกศโสภา	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๔	ขวัญตา	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๕	คลังแว่น	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๖	คิฎยา	๔๐๐.๐๐	บาท
๒.๗	คาเฟคอนติเนนตัล	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๘	คุณแมว	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๙	จากัวร์	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๑๐	จิมแมนส์ช๊อพ	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
๒.๑๑	เจน	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๑๒	โชคชัยอาเขต	๓๐๐.๐๐	บาท
๒.๑๓	ชีรพงษ์	๔๐๐.๐๐	บาท
๒.๑๔	ชาลิมาร์	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๑๕	ซันเฟลาเว่อร์	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
๒.๑๖	บริษัท ซันทรา จำกัด	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
๒.๑๗	ซาช่า	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๑๘	สำนักงาน ซีต้าเทลคอมมิวนิเกชั่น	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๑๙	ซาร์วิล	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๒๐	เดียร์	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๒๑	ไดมารูบาร์เบอร์	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๒๒	ดิโอนี่	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
๒.๒๓	ดาวน์ทาวน์	๓,๐๐๐.๐๐	บาท

๒.๔๗	ปรินเซส	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๔๘	แผ่นเสียงคิงส์	๔๐๐.๐๐	บาท
๒.๔๙	เพชรละออ	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๕๐	พอลลีน	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๕๑	พรทวี	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๕๒	บริษัท พฐู จำกัด	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๕๓	แฟชั่นเฮ้าส์	๓๐๐.๐๐	บาท
๒.๕๔	มานิลา	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๕๕	มุกดาพันธ์	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๕๖	แม่พลอย	๓๐๐.๐๐	บาท
๒.๕๗	มาย	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๕๘	มากาเร็ต	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๕๙	เมโทรแผ่นเสียง	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๖๐	เมลเบอร์นคลีนิค	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๖๑	ยูเนียนสเตอริโอ	๓๐๐.๐๐	บาท
๒.๖๒	โรจี	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๖๓	ราชดำริแผ่นเสียง	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๖๔	รอยัลเซ็นเตอร์	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๖๕	เร็คเด็คคอร์ด	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๖๖	ล้ำฟ้า	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๖๗	ลาบูติคแวงค์ตองส์	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๖๘	เลดี้อาร์	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๖๙	วีนัส	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๗๐	วิชา	๔๐๐.๐๐	บาท
๒.๗๑	ศูนย์แว่นราชดำริ	๕๐๐.๐๐	บาท

๒.๒๔	เด็บบี้	๔๐๐.๐๐	บาท
๒.๒๕	ถาวรชาวน์ด	๑,๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๒๖	ทองทิพย์	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๒๗	เทพรัตน์	๔๐๐.๐๐	บาท
๒.๒๘	ทรงธรรม	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๒๙	ท.วิจิตรสิน	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๓๐	ไทยปารีส	๔๐๐.๐๐	บาท
๒.๓๑	ทิพย์	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๓๒	บริษัท ไทยโทรทัศน์ จำกัด	๓,๐๐๐.๐๐	บาท
๒.๓๓	ธนาคารอินโดจีนและสุเอซ	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
๒.๓๔	นานาภัณฑ์	๔๐๐.๐๐	บาท
๒.๓๕	นีนี่	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๓๖	นพ	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๓๗	โนเวลตี้	๒๕๐.๐๐	บาท
๒.๓๘	นายจัน	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
๒.๓๙	นวลอนันต์	๒๐๐.๐๐	บาท
๒.๔๐	บูรณ์ลักษณ์	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๔๑	บลู	๔๐๐.๐๐	บาท
๒.๔๒	บางกอกบาซาร์	๒๕๐.๐๐	บาท
๒.๔๓	บาจา	๒,๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๔๔	บูติคนิวซิตี้	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
๒.๔๕	บริษัท แบง แบง แฟชั่น (ประเทศไทย) จำกัด	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
๒.๔๖	ประคัลภอาเขต	๒๐๐.๐๐	บาท

๒.๗๒	สุโภชนา	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๗๓	สหกมลยนต์	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๗๔	สมายล์ - ไอเฟิล	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๗๕	บริษัท สเปเชียลตี้เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๗๖	เสวย	๓๐๐.๐๐	บาท
๒.๗๗	เอช.กฤษณา	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๗๘	แอล	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๗๙	อังกฤษ	๑๐๐.๐๐	บาท
๒.๘๐	อุดมรัตน์ - พิงค์	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๘๑	อมรบูติค	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๘๒	ฮิลตัน	๕๐๐.๐๐	บาท
๒.๘๓	เฮ้าส์ออฟเยอรมัน	๑๐๐.๐๐	บาท
	รวม	๓๘,๒๐๐.๐๐	บาท

๓. เพื่อนนักเรียนเก่าวชิราวุธวิทยาลัย

๓.๑	นายแพทย์ กุณฑล	สุนทรเวช	๑๐๐.๐๐	บาท
๓.๒	ดร. กำจร	สถิรกุล	๑๐๐.๐๐	บาท
๓.๓	ดร. กำแหง	สถิรกุล	๑๐๐.๐๐	บาท
๓.๔	น.ต. คงศักดิ์	บัวพิมพ์ ร.น.	๑๐๐.๐๐	บาท
๓.๕	คุณจงรักษ์	กาลวันตวานิช	๑๐๐.๐๐	บาท
๓.๖	พ.ต.ท. จำทูล	สวัสดิชูโต	๑๐๐.๐๐	บาท
๓.๗	คุณชุมนุม	กัลยาณมิตร	๑๐๐.๐๐	บาท
๓.๘	คุณชวลิต	พิพัฒน์โภคา	๑๐๐.๐๐	บาท
๓.๙	คุณดนัย	ปัจจักขภัติ	๒๐๐.๐๐	บาท

๓.๑๐ นายแพทย์ ดนัย บุนนาค ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๑๑ คุณทองอู่ ธรรมวงศ์ ๒๐๐.๐๐ บาท

๓.๑๒ คุณบุณยรักษ์ จันทรศรีวงศ์ ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๑๓ คุณประสงค์ สุขุม ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๑๔ พ.ท. ปรีดา อุ่นสุวรรณ ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๑๕ นายแพทย์ ประเสริฐ สุขุม ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๑๖ คุณไพโรจน์ เดชะคุปต์ ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๑๗ คุณพิสิษฐ์ สนิทวงศ์ ๒๐๐.๐๐ บาท

๓.๑๘ คุณพงศ์ เศวตศิลา ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๑๙ คุณเมฆ โปษยานนท์ ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๒๐ คุณรังสฤษฎิ์ เลิศศิริ ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๒๑ คุณวีระวัฒน์ บุณยเกตุ ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๒๒ คุณศุภชัย รักษากิจ ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๒๓ คุณสหัส พุกกะมาน ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๒๔ คุณสมาน พินิจชอบ ๑๐๐.๐๐ บาท

๓.๒๕ คุณสุธรรม ฮุนตระกูล ๒๐๐.๐๐ บาท

๓.๒๖ คุณสุวัชร์ คุณอัชฌา จันทรประเสริฐ ๓๐๐.๐๐ บาท

รวม ๓,๒๐๐.๐๐ บาท

๔. ผู้มีเกียรติที่ไปร่วมฟังสวดพระอภิธรรม

๔.๑ คุณนิพนธ์ วัฒนโชบล [illegible]๐๐.๐๐ บาท

๔.๒ เพื่อนวันพฤหัส ๑,๐๐๐.๐๐ บาท

๔.๓ ม.ร.ว.มิตรารุณ เกษมศรี ๑,๐๐๐.๐๐ บาท

๔.๔ คุณวิบูลย์ อินทรียงค์ ๓๐๐.๐๐ บาท

๔.๕	บริษัท ศรีอำพล จำกัด	๒,๐๐๐.๐๐	บาท
๔.๖	คุณสุเทพ บูลกุล	๕๐๐.๐๐	บาท
๔.๗	คุณสนิท - คุณปรียา ฉิมโฉม	๔๐๐.๐๐	บาท
๔.๘	คุณสหัส สงวนดีกุล	๒๐๐.๐๐	บาท
๔.๙	สำนักงาน ว. และสหาย	๑,๖๐๐.๐๐	บาท
๔.๑๐	คุณเฉลิม อยู่เวียงชัย	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
	รวม	๘,๐๐๐.๐๐	บาท

เจ้าภาพขอขอบพระคุณผู้บริจาคทุกท่าน ทั้งในนาม สมาคม, บริษัท, ห้าง, ร้าน, สำนักงาน และเพื่อน ๆ ทุกท่าน ซึ่งได้บริจาคเงินเพื่อเป็นกองทุนการกุศลเป็นที่ระลึกแด่ คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์ ซึ่งรวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๑๐๙,๗๑๐.๐๐ บาท (หนึ่งแสนเก้าพันเจ็ดร้อยสิบบาทถ้วน) เจ้าภาพจะได้นำเงินจำนวนนี้ทั้งหมดตั้งเป็นกองทุนการกุศล ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งเพื่อซื้อเครื่องเวชภัณฑ์มอบแก่โรงพยาบาลศิริราช และอีกส่วนหนึ่งจะตั้งเป็นกองทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนที่ขาดแคลนและยากจน ตามปณิธานของ บริษัท, ห้าง, ร้าน และสำนักงาน ในราชดำริอาเขตต่อไป.

คณะเจ้าภาพขอน้อมขอบพระคุณ

ท่านผู้มีเกียรติที่กรุณาให้เกียรติมาในงานสวดพระอภิธรรมศพ

คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์

คุณแม่สุมน พงศ์พยุหะ คุณวัฒนา พงศ์พยุหะ

รวมทั้ง ส่วนราชการ ธนาคาร สมาคม บริษัท และห้างร้านต่างๆ

ระหว่าง ๑๓ - ๑๙ มีนาคม ๒๕๒๐ ณ วัดธาตุทอง

คุณกร - นิรมล สุริยะสัตย์

คุณกฤษณ์ อัสสกุล บริษัท ไทยสมุทรประกันภัย จำกัด

คุณก่อเกียรติ แย้มมีศรี

คุณกำแหง สถิรกุล สำนักงานเลขานุการรัฐมนตรีทบวงฯ

นายแพทย์ เกษม จิตรปฏิมา

พล.ต.ต. เกษม - ปราณี บุศยศิริ

คุณเกษมจิตต - วนิดา อัศวจิณ

คุณเกียรติพงศ์ - ชวนชื่น กาญจนภี

คุณเกื้อ - พึงจิตต์ สวามิภักดิ์

คุณไขศรี - ประเสริฐ วิปุลาคม

น.ต. คงศักดิ์ - จรินทร์ บัวพิมพ์

ฯพณฯ คนึง ฤาชัย รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย

คุณจรูญ - มธุรา ชินาลัย

นายแพทย์ จำลอง - คุณหญิง ตระหนักจิต หะรินสุต

นายแพทย์ จำลอง - พัชรี ศรีกาญจนา

พ.อ.จินดา - พิมสิริ ณ สงขลา

คุณเจริญ - ตระการ ว่องปรีชา

บ้านเจริญนคร

คุณหญิง ฉวี วรการบัญชา

คุณฉัตรชัย - เชอรลี่

คุณเฉลิม - ปรีมล สุจริต

คุณชวน รัตนรักษ ธนาคารกรุงศรีอยุธยา

คุณชวลิต - ฉวีวรรณ พิพัฒน์โภคา

คุณชวลิต ทั่งสัมพันธ์

คุณชวลิต - ธำรง ธิมาศ

คุณชำนาญ (น้ำ) จิระอนันตกุล

ครอบครัว ชิน เนียวกุล

คุณชัชวาล นิวาศะบุตร

คุณชัยยา - วนิดา พูลศิริวงศ์

นายแพทย์ ชัยยุทธ - พรรณจิต กรรณสูตร

คุณชัยวัฒน์ - รัชนี ศรีศิลป

คุณชูดวง - วนิดา แสงชูโต

ดร. เชาวน์ - ไขศรี ณ ศิลวันต์

คุณเชี่ยว - ประภาศรี ว่องปรีชา

พระอาจารย์ ช่วน ปัญญาธโร วัดท่าลาดใต้

คุณช้าง แซ่แต้ และครอบครัว

นายแพทย์ ดนัย - งามฉลวย บุนนาค

คุณดนัย - วิภา จุลชาต

คุณดวง - ประภา ยศสุนทร

ครอบครัว ดารกานนท์

ร.ต.ท. ดังลั่น - บุษกร บุนนาค

คุณด้วง - อุดมสุข กิตติโกศล

คุณดิลก - จีระนันท์ หิรัญ

คุณดุสิต - ทองพับ พานิชพัฒน์

คุณตรีทิพย์ - จงกลณี เตลาน

คุณแต้ว กุญชร ณ อยุธยา

ม.ร.ว. ถนัดศรี - โรจนา สวัสดิวัฒน์

คุณทรงลักษณ์ - สันต์ รัชฎาวงศ์

คุณทองจันทร์ - มนัสสวาสดิ์ หงศ์ลดารมภ์

คุณทองดี - บัญชี มาริสสวรรค์

พ.ต.อ. ทัก ปัทมสิงห์

คุณทิพย์สมาตย์ - วันดี ณ เชียงใหม่

พนักงาน บริษัท ไทยไดมารู จำกัด

คุณธงชัย - สุมล ลาวัณศิริ

คุณนพรัตน์ ธีรนิตยาธาร

น.อ. โสธร - นิตา สุญาณเศรษฐกร

พล.ต.ต. บันเทิง - จิรวรรณ กัปนาทแสนยากร

คุณบุญต่อ บุญยะปานะ และภรรยา

นายแพทย์ บุญสม มาร์ติน

บุตร - ธิดา พระยาวินิจวนันดร

มร. เบลล์ แมคคอนแนลล์

ร.ต. ปฐม - จันทร์ศรี วรรธนะภูติ

คุณปทุม พานิชพันธ์

คุณประจง พิชัยชาญณรงค์

คุณประพันธ์พงศ์ - ปราณี เวชชาชีวะ

คุณประสิทธิ์ ชินประเสริฐ

คุณปรีดา - สาลินี

คุณแป๋ว - กมล กอวัฒนา

คุณผงาด มนธาตุผลิน

คุณผาด ศรีวนิช

ผู้จัดการ บริษัท โอเลียรี่คัฟเวอร์มาร์ค จำกัด

ผู้อำนวยการ ธนาคารออมสิน และภรรยา

ผู้อำนวยการ ร.ส.พ.

คุณพยัพ - จงกล ศรีกาญจนา

คุณพรรณี ทองคำขาว

คุณพระประทัตสุนทรสาร

คุณพานิช ลิ้สกุล แผนกโอนเงินออกธนาคารเมอร์แคนไทล์

คุณพิสิษฐ์ เอื้อวิทยา

คุณพิสุทธิ์ นิมมานเหมินท์

คุณพีระ - ลัดดา

คุณพุทธชาติ - สดมภ์ ผลาพงศ์

คุณพูนเพิ่ม - กุณฑี ไกรฤกษ์

คุณเพ็ญจันทร์ ธรรมวงศ์

คุณเพียรศักดิ์ - ราตรี ซอโสตถิกุล

คุณไพโรจน์ - พรสุข พรประภา

คุณไพโรจน์ รัตตกุล

คุณฟุ้ง รุ่งนพคุณ และภรรยา

คุณภาญวัฒน์ ทับเที่ยง และภรรยา

คุณมนัส - เปล่งศรี กีรติปาล

คุณมนู ยูประพัฒน์

คุณมันทนา ธาดาสีห์

คุณเมธา เกียรติพงษ์ และภรรยา

บ้านยศสุนทร

คุณหลวงและนาง ยุกต เสวีวิวัฒน์

พล.ต.ต. ยุทธชัย - วิภาวรรณ ไกรวุฒิ

คุณระไว อรุณเวช

คุณลดาวัลย์ - เฉลียว สุวรรณกิตติ

ม.ร.ว. ลักษณสอางค์ เกษมสันต์

คุณวงศ์ ว่องปรีชา

คุณวัลลภ เคียงศิริ

คุณวิชัย องค์วาสิฏฐ์

คุณวิวัธน์ - ผกาวดี อุตตโมทย์

คุณวิศิษฐ์ - สนอง ศรีสมบูรณ์

คุณวิโรจน์ เอื้องอุดม

คุณวีระ โอสถานนท์

พล.ต.ต. ศิริ สิริโยธิน และคุณหญิง

คุณศุภชัย - อรุณี หวั่งหลี

คุณสง่า เนอร์สเซอรี่

คุณสนอง ร้อดโพธิ์ทอง

ดร. สนาม - ทิพยวรรณ สวนศิลป์พงศ์

คุณสนิท - ปรียา ฉิมโฉม

คุณสมชาย - พเยาว์ เหลืองตระกูล

น.อ. สมภพ ภิรมย์

คุณสมรวย เศวตเศรณี ศิริพร ถาวรศิริ

คุณสมาน - พิปราย พินิจชอบ

ศาสตราจารย์ สมานมันตราภรณ์ และภรรยา

คุณสอาด - วราภรณ์ บุญเกิด

คุณสาคร - อนุสร ทรัพย์มนู

ดร. สิริลักขณ์ - สงวนศรี จันทรางศุ

คุณสีมา - เนติมา สีมานันท์

คุณสุชาดา กุลางกูร

คุณสุชัย - กัลยารัตน์ เขตชำนิ

คุณสุชาติ ภู่พานิช

คุณสุดา - วนสิทธิ์ สหัสสานนท์

คุณสุนัย เที่ยงธรรม

คุณสุพัชรี ธีรธำรงค์ ผ.อ. ม.ส.ร. ม.ร.

คุณสุมิดา - ธารารัตน์ บูรณะศิริ

ดร. สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา

พล.ต.ต. เสริม - ชโลบล จารุรัตน์

คุณเสริม ศาลิคุปต และภรรยา

ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี

คุณแสวง - พันธุ์แข โสมศิริ

พล.อ.ท. ไสว - มาลี ช่วงสุวนิช

อธิบดีกรมโยธาธิการ

คุณอภิชัย ไชยวรรธนะ

คุณอมเรศ - ภัทรา ศิลาอ่อน

นายแพทย์ อวย - ส่งศรี เกตุสิงห์

ดร. อาชอำพล ขัมพานนท์

คุณอายุส อิศรเสนาฯ บริษัท ค้าวัสดุก่อสร้าง จำกัด

หลาน ๆ อาวี

ดร. อำนวย - สมศรี วีรวรรณ

พ.ต.อ. อำพล - สะอาดโฉม สุนทรเวช

ดร. อุกฤษ - มณฑิณี มงคลนาวิน

คุณอุดม รักตประจิต

คุณอุดมศักดิ์ อุชชิน

ฯพณฯ โอบบุญ วนิกกุล และภรรยา

คุณโอภาส เสรีนิยม

ธนาคารกรุงไทย จำกัด สาขาปทุมวัน

ธนาคารนครหลวงไทย สาขาตลาดหมอชิต

ธนาคารนครหลวงไทย สาขาสามย่าน

ธนาคารแห่งประเทศไทย

ธนาคารแห่งอินโดจีนและสุเอซ

สำนักงาน ก.อ.ธ. ธนาคารแห่งประเทศไทย

ชมรมผู้ใช้ของไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง

สมาคมนายช่างเหมาไทย

สมาคมนักเรียนเก่าวชิราวุธฯ

สมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษ

สมาคมสตรีอุดมศึกษา

สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

สมาคมโหราศาสตร์นานาชาติ

คุณวันเพ็ญ จันทรวิโรจน์
เข้าเฝ้า กราบบังคมทูลอัญเชิญพระมหากรุณาธิคุณ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ เสด็จพระราชดำเนิน
พระราชทานเพลิงศพ คุณทวีศักดิ์ จันทรวิโรจน์

ร.ร. กวดวิชาสมถวิล

เพื่อนจากกฤษฎีกา

คณะครู ร.ร. วัฒนาวิทยาลัย

เตรียมอุดมรุ่น ๙๐

นิติศาสตร์ ศิลป ๑

บดินทร ๒/๔

พ.พ. ก.บ. ๒/๒

เพื่อนเขมะสิริฯ

เพื่อนบัญชีจุฬาลงกรณ์

สาขาภาษาและวรรณคดีอังกฤษ ม.ธ.

ม.ว.ศ. พละศึกษา

ร.ร. ลำปางกัลยาณี

ร.ร. สอนดัดเสื้อกาญจนา

สถาบันศูนย์ภาษาอังกฤษ

จากเพื่อนคณะศิลปศาสตร์

กองคดี (แพ่ง) กรมอัยการ

กองควบคุมเครื่องสำอาง กระทรวงสาธารณสุข

กองนิติการ กรมสรรพากร

กองแบบแผนกรมโยธา

เขตรับส่งสินค้า ๑ ฝ่ายขนส่ง องค์การ ร.ส.พ.

หน่วยจิตเวช ร.พ. รามาธิบดี

สำนักงาน จีระศิลป์กนก และเพื่อน

สำนักงาน ที.ซี.เอส. ราชดำริ

แผนกประมวลและวิเคราะห์ ร.ส.พ.

เพลินจิตแพทย์

ว. และ สหาย

แผนกศัลยศาสตร์ จุฬาฯ

สมาชิกว่ายน้ำ ราชกรีฑาสโมสร

องค์การสะพานปลา

โรงพยาบาลอายุรศาสตร์เขตร้อน

บริษัท กรุงศรีอยุธยาการลงทุน จำกัด

บริษัท เกรียงพัฒน์ จำกัด

บริษัท เกษมพนาอุตสาหกรรม จำกัด

บริษัท จิตตสุข จำกัด

บริษัท แชงค์ส (ประเทศไทย) จำกัด

บริษัท ซี.อี.เอส จำกัด

บริษัท ซันฟราวเวอร์ จำกัด

บริษัท ดีทแฮล์ม จำกัด แผนกวัสดุก่อสร้างและเครื่องมือ

บริษัท เต็กเซ่งล้ง จำกัด

บริษัท โตชิบา จำกัด

บริษัท ไทยไดมารู จำกัด

บริษัท ไทยโตชิบาไทยแลนด์ จำกัด

บริษัท ไทยโตชิบา ฟลูออเรสเซ่นท์แลมป์ จำกัด

บริษัท ไทยโตชิบาอุตสาหกรรม จำกัด

บริษัท ไทยทาเคนาคาสากลก่อสร้าง จำกัด

บริษัท ไทยโทรทัศน์ จำกัด

บริษัท ไทยน้ำทิพย์ จำกัด

บริษัท ไทยยงค์พาณิชย์ จำกัด

บริษัท ธวัชชัย จำกัด

บริษัท บรีโว่ (ประเทศไทย) จำกัด

บริษัท บุ้นหงัน จำกัด

บริษัท บูติคนิวซิตี้ จำกัด

บริษัท เบ๊ย่งฮงเส็ง จำกัด

บริษัท ประมวลพัฒนาการ จำกัด

บริษัท ผลิตอุปกรณ์ก่อสร้าง จำกัด

บริษัท พฐ จำกัด

พนาสิทธิ์ ลำปาง (แผนกน้ำมัน)

เพลินจิตอาเขต

บริษัท พรหมวิวัฒน์ จำกัด

บริษัท พระนครก่อสร้าง จำกัด

บริษัท พัฒนวิศญ จำกัด

บริษัท มลิฟ้า จำกัด

บริษัท ยังเต็งซือ จำกัด

บริษัท ยิบซั่มอินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด

บริษัท ยูติส จำกัด

บริษัท เยนเนอรัลอินจิเนียริ่ง จำกัด

บริษัท ราชดำริอาเขต จำกัด

สำนักงาน ราชดำริอาเขต ชั้น ๔

บริษัท ลัคกี้เท็กซ์ไทย จำกัด

บริษัท ล็อกซเล่ย์ จำกัด

บริษัท วีณาอินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด

บริษัท ศรีธรณี จำกัด

บริษัท สตรามิตบอร์ด จำกัด

บริษัท สยามโค้ช จำกัด

บริษัท สุรพาณิชย์อลูมิเนียม จำกัด

บริษัท สหพนาสิทธิ์ เชียงใหม่

บริษัท สเปเชียลตี้เอนจิเนียริ่ง จำกัด

บริษัท สีลมเซี่ยงไฮ้เฟอร์นิเจอร์ - ก่อสร้าง จำกัด

บริษัท อลายด์เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด

บริษัท อุตสาหกรรมเสถียรภาพไทย จำกัด

บริษัท อุปกรณ์และวัสดุก่อสร้าง จำกัด

บริษัท เอ็คโซติก เชียงใหม่

บริษัท แองโกลไทยบริการ จำกัด

บริษัท แอ็ดวานส์อินทีเรียโปรดักส์ จำกัด

บริษัท โอทิสเอลิเวเตอร์ จำกัด

บริษัท โอปนายิกุล จำกัด

ห.จ.ก. กิ้มหยูเส็ง

ขนมไทยปิ่นแก้ว

คาเฟคอนติเนนตัล

คันฉ่อง

ห.จ.ก.คุงเจริญกิจ

ห.จ.ก. เคพี

จิมแมนส์ช๊อพ

ห.จ.ก. ช.สิทธิเอนจิเนียริ่ง

ชีระพงษ์

ซอ ฮ๊อก ซิ่ว

ดาวน์ทาวน์ภัตตาคาร

ไดมารูบาร์เบอร์

เทพรัตน์

ภัตตาคารนิวสีฟ้า ราชประสงค์

ร้านบลู

บีบิวตี้

พี.เจ.รามา ลำปาง

พอร์คแฟร์ - ฟุ้งฟ้า

ห้างพอลลีน

เมโทรแผ่นเสียง

ห้างแมนสัน

ราชดำริแฟร์

ห.จ.ก. รุ่งเรืองไม้ไทย

ห.จ.ก. ลินพิศาล

ห.จ.ก. วัฒนาภา

ห.จ.ก. วีเหลี่ยม

ห.จ.ก. สหกมลยนต์

ห.จ.ก. สุขกมล

ห้างเอเจมส์

ฮอลล์มาร์คสยามจัดจำหน่าย

A.A. CO.,LTD.

ACROP

ALFRED C. TOEPFER BANGKOK LTD.

ALLIED METALS CO.,LTD.

BERLI JUCKER CO.,LTD. ENGINEERING DEPT.

BOEHRINCER INGELHEIM (THAI) LTD. MAX KASPER

CHUCHAWAL-DE WEQENTERNATIONAL LTD.

E.J. HODDER

GLORIA CO.,LTD.

JOTUN THAILAND LTD.

K. WATANABE DAIMARU JAPAN

K. YAMAMOTO

OMEGA

P.C.S. (THAILAND) LTD.

MR. AND MRS. PONGPUR PISALSARAKIT

SIAM DARBY (THAILAND) LTD.

T. HATA

THE THAI DAIRY INDUSTRY CO.

TIK

UIC CO.,LTD.

UNION BLUEPRINT CO.,LTD.

UNITED NATIONS ESCAP

Y. IKARI PRESIDENT DAIMARU JAPAN

รวมพระธรรมเทศนา ๘ กัณฑ์

แสดงโดย

อาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน

วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี

กัณฑ์ที่ ๑

พระธรรมเทศนาเรื่อง "ทาน"

ณ วัดอรุณรังษี จังหวัดหนองคาย

วันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ทานํ เทติ สีลํ รกฺขติ ภาวนํ ภาเวตฺวา เอกจฺโจ สคฺคํ คจฺฉติ

เอกจฺโจ โมกฺขํ คจฺฉติ นิสฺสํสยนฺติ

วันนี้ เป็นวันอุดมมงคลของท่านพุทธบริษัทที่อุตส่าห์มาจากสถานที่ต่าง ๆ ด้วยศรัทธาความเชื่อ ปสาทะความเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา ได้อาราธนาพระสงฆ์มาจากอารามต่าง ๆ มีพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ เป็นประธานในงานนี้ เนื่องด้วยคณะเจ้าภาพพร้อมกันขวนขวายก่อสร้างสถานที่นี้ให้ปรากฏเป็นวัดขึ้นมา โดยมีโบสถ์ ศาลา กุฏี และถังน้ำ ล้วนแต่สิ่งมีราคามาก และตั้งเรียงรายทั่วทั้งวัด จนกลายเป็นสถานที่สำคัญอันควรเคารพบูชาขึ้นมา ปรากฏเป็นที่อยู่อาศัยของท่านผู้มีศีลมีธรรม จะได้พักเพื่อบำเพ็ญสมณธรรมโดยสะดวก ทั้งนี้เป็นเครื่องแสดงความสำคัญของท่านผู้มีศรัทธาอันแรงกล้า ต่างเสียสละทรัพย์อันมีค่าของตนออกเป็นทานโดยความพร้อมเพรียง ผลจึงปรากฏเป็นที่พึงพอใจทั้งแก่ตนและประชาชนทั่ว ๆ ไป ตลอดพระสงฆ์ในวัดและนอกวัดที่มาอนุโมทนาในงานนี้ ซึ่งคณะเจ้าภาพจัดให้มีการฉลองขึ้นในวันนี้ บัดนี้ ต่างมีศรัทธาตั้งจิตมุ่งต่อการฟังธรรม เพื่อให้สำเร็จเป็นธรรมสวนามัยอานิสงส์ตรงกับหลักธรรม ๕ ประการ ที่ผู้ฟังจะได้รับในขณะนั้น คือ

๑. จะได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยได้ฟัง

๒. สิ่งที่ฟังแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจชัด จะเข้าใจชัด

๓. จะบรรเทาความสงสัยซึ่งเคยมีอยู่ในใจเสียได้

๔. จะทำความเห็นให้ถูกต้องได้

๕. จิตของผู้ฟังธรรมจะได้รับความผ่องใส

ทั้ง ๕ ประการนี้ คือธรรมสมบัติของท่านผู้ฟังด้วยความสนใจ ดังนั้น ครั้งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดง พุทธบริษัทผู้นั่งฟังในลักษณะนี้ จึงปรากฏผลเป็นลำดับนับแต่ธรรมขั้นต่ำจนถึงธรรมขั้นสูงสุด แม้ผู้หลุดพ้นจากทุกข์ทางใจ กลายเป็นพระอริยบุคคลอย่างเต็มภูมิ เพราะการฟังก็มีจำนวนไม่น้อย เพราะฉะนั้น การฟังธรรมจึงถือเป็นกิจสำคัญทางพระพุทธศาสนา ไม่ด้อยกว่าภาคปฏิบัติอื่น ๆ ที่ผู้เป็นพุทธศาสนิกชนจะพึงบำเพ็ญ

บัดนี้ จะเริ่มพระธรรมเทศนา โดยปรารภกิจการของท่านทั้งหลายเป็นแนวทางแห่งธรรม เพราะเป็นกิจที่ใหญ่โตมาก ไม่อาจจะให้สำเร็จลงได้โดยลำพังของศรัทธาเพียงคนเดียว จำต้องอาศัยกำลังศรัทธามากท่านด้วยกัน ทั้งนี้ ไม่ว่าทางโลกทางธรรม หากเป็นกิจที่เหลือกำลังของบุคคลคนเดียวแล้วต้องอาศัยความสามัคคีจากส่วนรวม กิจนั้นย่อมสำเร็จลงได้ไม่นอกเหนือความสามัคคีอันเป็นกำลังใหญ่ไปได้ ดังสิ่งก่อสร้างภายในวัดอรุณรังษีเป็นต้น ซึ่งอาศัยกำลังความสามัคคีแห่งศรัทธาของผู้ใจบุญทั้งหลายทั้งใกล้และไกลช่วยกันส่งเสริมย่อมสำเร็จขึ้นมาได้อย่างภาคภูมิใจ นอกจากนั้นยังพร้อมใจกันทำการฉลองกิจการนี้ ซึ่งจำต้องสละปัจจัยไทยทานเป็นจำนวนไม่น้อยอีกเช่นเดียวกัน นับว่าท่านทั้งหลายมีวิสารทศรัทธา คือ ศรัทธาแกล้วกล้าในพระศาสนา โดยไม่เห็นแก่ความลำบากและสิ้นเปลืองใด ๆ แต่เห็นประโยชน์ที่พึงจะได้ทั้งแก่ตนและส่วนรวมเป็นสำคัญ ต่างท่านจึงช่วยกันขวนขวายเพื่อให้กิจธุระนี้เป็นไปด้วยดี และสำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยและสมบูรณ์ จึงเป็นที่น่าอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง ถ้าองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าของพวกเรายังทรงพระชนม์อยู่ และทรงทอดพระเนตรกิจการมหากุศลซึ่งสาธุชนผู้ใจบุญทั้งหลายกำลังบำเพ็ญให้เป็นไปอยู่ด้วยความพร้อมเพรียงเช่นนี้ จะทรงอนุโมทนาสาธุการด้วยอย่างพอพระทัย แต่ทั้งนี้ เพราะขันธปัญจกะ คือ พระกายไม่ว่าของพระองค์ท่านและของสาวก ตลอดของเราและสัตว์ ย่อมมีความแปรปรวนประจำตนไม่เลือกสถานที่กาลบุคคล คงดำเนินไปตามเส้นทางคติธรรมดา ไม่มีวันและเวลายับยั้ง ผู้มีปัญญาพิจารณาเห็นเหตุอันเป็นเช่นเดียวกับทางหลวง ซึ่งเต็มไปด้วยอำนาจราชศักดิ์ ไม่มีใครจะสามารถคัดค้านต้านทานได้เช่นนี้แล้ว จึงรีบเร่งดัดแปลงตนเองให้ทันกับเหตุการณ์ ซึ่งกำลังเป็นไปอยู่ในสัตว์และสังขารไม่ว่าท่านและเรา ไม่ให้เสียเวลาไปเปล่าโดยปราศจากประโยชน์ เพราะมาพิจารณาเห็นสังขารผู้กำลังถูกไฟ คือ ชรา พยาธิ มรณะ ไหม้รุมล้อมอยู่ทั้งวันทั้งคืน ยืน เดิน นั่ง นอน หมดหนทางที่จะกั้นกาง

หวงห้ามไว้ได้ จึงรีบเร่งขนทรัพย์สมบัติคือ บุญกุศล ที่ควรจะได้จากร่างกายออกเสียแต่ต้นมือ ที่ยังไม่ถูกไฟไหม้เป็นจุณวิจุณไปเสียก่อน เผื่อจะได้อาศัยสมบัติเหล่านี้เป็นต้นทุน เพื่อหมุนตัวในภพชาติต่อไปจะได้ไม่เป็นผู้ขัดสนจนทรัพย์ในคติภูมิที่ตนอุบัตินั้น ๆ ทั้งจะเป็นผู้สมหวังในสิ่งทั้งปวงที่ตนปรารถนา เพราะอำนาจปัญญาเป็นเครื่องส่องทางให้เห็นแดนแห่งความสมหวังไปเป็นลำดับ แม้ท่านคณะศรัทธาที่กำลังบำเพ็ญอยู่เวลานี้ ก็เพราะอำนาจปัญญาประเภทที่กล่าวแล้ว สามารถให้มองเห็นจุดด้อยของร่างกาย อันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่ประมาทนอนใจ จึงพากันรีบเร่งขวนขวายสร้างคุณงามความดีเพื่อเป็นที่พึ่งของตน จะไม่มีความเดือดในภายหลัง แม้ร่างกายจะแตกสลายลงไปตามกาล แต่ใจผู้ไม่มีป่าช้า เพราะความไม่ตายเหมือนสภาพเหล่านั้น ย่อมอาศัยกุศลผลบุญที่สั่งสมไว้เป็นเสบียงต่อไปในภพนั้น ๆ จนกว่าจะข้ามพ้นไปได้เสียจริง ๆ ไม่พึ่งพิงสิ่งใด หากยังไม่สามารถเป็นได้เช่นนั้น เพราะยังไม่สิ้นไปแห่งกรรมภายในใจ ยังจำต้องมาสู่ภพชาติต่อไปอีก ย่อมจะมาด้วยอำนาจกรรมดีพามาพาอยู่และพาไป สิ่งอาศัยในภพนั้น ๆ จะเป็นเครื่องบำรุงบำเรอให้มีความสุขกายสบายใจนึกสิ่งใดย่อมมีมาสนองความต้องการ ไม่อดอยากขาดแคลน สมบัติทุกประเภทเช่น ลูกหญิง ลูกชาย สามี ภรรยา เป็นต้น ที่ก้าวเข้ามาสู่อ้อมอกตกเป็นของเรา ย่อมเป็นที่พึงพอใจ เพราะสมบัติอันมีคุณค่าน่าพึงใจย่อมเกิดขึ้นจากสาเหตุอันดี ของชั่วย่อมเกิดจากสาเหตุอันชั่ว เมื่อทำลงไปแล้ว ผลจำต้องปรากฏขึ้นตามรอยแห่งเหตุ ดังนั้น จึงควรเลือกเฟ้นทำกรรมดี อันเป็นเส้นทางไหลมาแห่งความดีทุกประเภทไว้เสียแต่ต้นทางผลดีจะไม่มีอะไรกีดขวางไว้ได้ต้องตามสนองผู้ทำกรรมดีโดยแน่นอน เช่นเดียวกับเงาตามตัวฉะนั้น แม้ร่างกายจะแตกดับสลับซับซ้อนและนานกี่กัปจนนับไม่ได้ เพราะใจดวงเดียวเป็นผู้ครองร่างนั้น ๆ ก็ตาม แต่ใจซึ่งเป็นผู้สั่งสมและเก็บไว้ซึ่งบุญและบาปนั้นเป็นของไม่ตาย ดีและชั่วสุขกับทุกข์ จำต้องอาศัยติดแนบกับใจไปสู่ภพชาติต่าง ๆ ผลจึงปรากฏดีบ้าง ชั่วบ้าง สุขบ้าง ทุกข์บ้างไม่เสมอกัน เพราะฉะนั้น คนและสัตว์จึงสำคัญที่ใจกว่าสิ่งอื่น ๆ ในร่างกาย

ท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้พากันก่อสร้างบุญกุศลมิได้หยุดยั้งทั้งวันทั้งคืน ก็เพราะความฉลาดเล็งเห็นร่างกายว่า จะต้องแตกสลายโดยแน่นอน และกลัวว่า เมื่อตายแล้วอาจจะเกิดผิดพลาดความมุ่งหมายจากสถานที่ และได้รับสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา จึงได้รีบอบรมจิตใจให้เชื่องชินต่อกุศลเป็นต้นว่าพาให้ทาน รักษาศีล และเจริญเมตตาภาวนา หาทางป้องกันไว้เสียแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ จะเป็นความเย็นใจ เพราะมีธรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงเมื่อจากโลกนี้ไปแล้ว ธรรมย่อมตามรักษาให้มี

ความสุขยิ่ง ๆ ขึ้น ชีวิตของผู้มีธรรมประคองรักษาย่อมเป็นชีวิตที่สดชื่นแจ่มใส มีใจเยือกเย็น เป็นสุขประจำตนในภพนั้น ๆ

ก็บัดนี้เราท่านทั้งหลายได้มาเกิดในภพชาติอันสมบูรณ์ด้วยมนุษย์สมบัติ จัดว่าเป็นวาสนาบารมีอย่างยิ่งที่เคยบำเพ็ญไว้แต่ภพก่อนไม่น้อยเลย แม้เราจะจำไม่ได้ก็ขอได้โปรดยึดเอาตัวเราผู้กำลังบำเพ็ญความดีอยู่ขณะนี้ว่า ได้บำเพ็ญไว้แต่อดีต จะไม่มีใครบำเพ็ญความดีจนเต็มภูมิควรเป็นมนุษย์แล้ว จะกล้าเสียสละตำแหน่งมนุษย์นั้นให้แก่เรา ส่วนเขายอมทนไปตกในอบายภูมิอันเป็นภูมิของสัตว์ผู้อาภัพวาสนาแทน ทุกท่านจึงควรภาคภูมิในวาสนาของตน และพยายามก้าวหน้าด้วยความพากเพียร ดังองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งได้ทรงบำเพ็ญเป็นตัวอย่างและเป็นสักขีพยานมาก่อนแล้ว

วันนี้ จะมีการเทศน์มหาชาติของพระพุทธเจ้าครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรแปลว่า เป็นชาติที่ใหญ่ยิ่งของพระองค์ที่ทรงก้าวผ่านวัฏฏสงสารมาด้วยทรงบำเพ็ญมหาทานซึ่งเป็นทานใหญ่และอัศจรรย์ แปลว่า ชาติสุดท้ายที่ทรงทุ่มเทพระกำลังลง เพื่อพระสัพพัญญูด้วยความกล้าหาญต่อแดนพ้นทุกข์ และแปลว่า การประมวลภพชาติซึ่งเป็นสมบัติของพระองค์ที่ทรงท่องเที่ยวมาเป็นเวลานาน ลงในพระชาติของพระเวสสันดรก็ได้ พระพุทธเจ้าครั้งเป็นพระเวสสันดร พระองค์ทรงทำอย่างไรในพระคาถาของพระเวสสันดรชาดกมีมากมาย แต่จะยกมาแสดงเพียงย่อ ๆ ว่า ทานํ เทติ พระเวสสันดรท่านทรงให้ทาน สีลํ รกฺขติ พระเวสสันดรท่านทรงรักษาศีล ภาวนํ ภาเวตฺวา พระเวสสันดรท่านทรงเจริญภาวนา จึงเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาและกลายเป็นศาสดาของโลกทั้งสาม นี่คือหลักธรรมเครื่องดำเนินของพระเวสสันดรที่ทรงดำเนินมาเป็นลำดับ จนบรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้าอย่างสมบูรณ์

ธรรมทั้งนี้ท่านประทานไว้เพื่อพุทธบริษัท คือ พวกเราจะตามเสด็จพระองค์ท่านตามกำลังภูมินิสัยวาสนาของแต่ละท่าน ถ้าจะกล่าวถึงการบำเพ็ญและฝ่าฝืนความทุกข์ทรมานในคราวเป็นพระเวสสันดรนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นการยากลำบากแสนสาหัส และไม่มีใครจะกล้าทำได้เหมือนอย่างพระองค์ การบำเพ็ญทานก็เป็นความอัศจรรย์ อาจจะกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงคว้าประวัติศาสตร์แห่งการเสียสละของคนในสมัยนั้น โดยไม่มีใครจะสามารถเป็นคู่แข่งได้ ประหนึ่งฟ้าดินอันแสนกว้างจะถล่มเพราะความเลื่องลือ กิตติศัพท์ กิตติคุณฟุ้งขจรไปทุกแห่งทุกหน ทั้งเบื้องบนเบื้องล่าง ชาว

เมืองเกิดความไม่ยินดีและไม่พอใจในการบำเพ็ญของพระองค์ ถูกกล่าวหาว่าให้ทานช้างมงคลประจำเมืองและประจำแผ่นดิน จนเกิดฟ้องร้องกันขึ้น โดยตั้งข้อหาว่า พระเวสสันดรเป็นคนขวางโลกไม่สมควรเป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดินต่อไป ถ้าฝืนให้อยู่ บ้านเมืองและแผ่นดินจะล่มจม ฝ่ายพระบิดาซึ่งเป็นเป้าหมายแห่งการรับฟ้องร้องของคนทั้งแผ่นดิน ด้วยพระปรีชาฉลาดก็ทรงบรรเทาเหตุร้ายซึ่งกำลังเกิดขึ้น โดยพระอุบายให้พระเวสสันดรพระลูกรักเหมือนดวงหทัยขยับขยายออกจากเมืองตามเหตุการณ์ก่อน พอมีทางแก้เหตุร้ายให้สงบลง

ฝ่ายพระเวสสันดรหน่อพระสัพพัญญูผู้ทรงธรรม มีพระทัยอันเต็มไปด้วยพระเมตตาต่อสัตว์ผู้ยากจน และมีพระราชศรัทธาอันกว้างขวางเหมือนท้องฟ้ามหาสมุทร เมื่อทรงสดับพระดำรัสจากพระบิดาผู้บังเกิดเกล้าแล้ว ทรงน้อมพระเศียรรับและปฏิบัติตามด้วยความพอพระทัยมิได้ขัดขืน แม้เช่นนั้นก่อนจะเสด็จออกจากพระนคร ยังทรงขอยับยั้งไว้ชั่วกาล พอให้ได้บริจาคทานให้พอพระทัยก่อน แล้วก็เสด็จออกจากพระนครด้วยพระอาการอันยิ้มแย้มแจ่มพระทัย ซึ่งสมกับพระองค์เป็นพระเวสสันดรผู้เป็นจอมให้ทานในโลก อันไม่มีใครเสมอเหมือน ไม่ทรงมีพระอาการหวั่นไหว เพราะความไม่พอใจและการขับไล่ของชาวเมือง ทรงเปี่ยมด้วยพระราชศรัทธาทั้งการเสด็จไป เสด็จอยู่ในป่า และเสด็จกลับสู่พระนครตามคำทูลให้เสด็จกลับ

การเสด็จออกจากพระนคร มีพระนางมัทรีคู่พระบารมีและพระโอรสพระธิดาดวงหทัยตามเสด็จ การเสด็จออกจากพระนครทั้งนี้ พระเวสสันดรทรงปฏิบัติให้เป็นที่พอใจของชาวเมือง แต่การบริจาคทานซึ่งเป็นธรรมประจำพระนิสัยของหน่อพระโพธิญาณผู้จะทรงรื้อขนสัตว์โลกให้ข้ามตามเสด็จ พระเวสสันดรไม่เคยลดหย่อนอ่อนพระทัยไปตามใครและทรงยอมอยู่ใต้อำนาจของผู้ใดทั้งนั้น แม้จะเสด็จเข้าอยู่ในดงหนาทึบแร้นแค้นกันดาร เหมือนแดนนรกอันใคร ๆ ไม่พึงปรารถนาก็ตาม พระองค์ยังทรงพอพระทัยในที่เช่นนั้น และทรงบำเพ็ญทานไม่เคยลดละ เมื่อไม่มีอะไรจะทรงบริจาคก็ทรงยกพระลูกรักทั้งสอง บริจาคให้แก่พราหมณ์ผู้จนมุมมาร้องขอ ไม่ทรงถือพระลูกรักทั้งสองเป็นอุปสรรคต่อทานบารมี เพื่อความเป็นศาสดาของโลกเลย เมื่อทรงบริจาคไปแล้ว แม้พราหมณ์ผู้มีนิสัยใจโหดร้ายไร้ศีลธรรมจะเฆี่ยนตีพระลูกรักทั้งสองต่อพระพักตร์โดยไม่เกรงขามพระบารมีก็ตาม ก็ทรงทอดอาลัย ไม่ทรงกริ้วโกรธแก่พราหมณ์เลย เพราะทรงถือว่าเป็นทานที่บริจาคให้เป็นของคนอื่นด้วยความบริสุทธิ์พระทัยแล้ว ไม่เพียงพระลูกรักซึ่งเทียบกับพระเนตรทั้งสองที่บริจาคให้แก่พราหมณ์

ไปแล้ว ยังทรงยกพระนางมัทรีคู่พระบารมี ผู้เปรียบเหมือนดวงหทัยให้แก่พราหมณ์ผู้มาร้องขอในอันดับต่อมาอีกด้วยความพอพระทัย มิได้ทรงอิดเอื้อนซึ่งจะเป็นเหตุให้ปลีกแวะจากทางบารมีเพื่อพระโพธิญาณเลย และยังทรงอุทานเพื่อสละเลือดเนื้อและชีวิตทุกพระอาการแก่ผู้มุ่งมาขอทานอีก ไม่ทรงอาลัยในพระกายและจิตใจแม้แต่น้อย การที่ทรงบำเพ็ญทานบารมีได้อย่างเต็มพระทัยนี้เนื่องจากที่ทรงอาศัยอยู่ในสถานที่ที่โลกเห็นว่าเป็นที่อยู่ของบุคคลผู้จนมุม แต่สำหรับพระเวสสันดรกลับทรงเห็นว่า เป็นที่เวิ้งว้างจากภาระหนักและอารมณ์เครื่องกังวลใจ ทั้งการบำเพ็ญทานบารมี ศีลบารมี ตลอดอุเบกขาบารมี ฯลฯ ซึ่งเป็นธรรมเครื่องส่งเสริมทุกประเภท พระเวสสันดรทรงมีโอกาสได้บำเพ็ญอย่างพอพระทัยในเวลานั้น การบำเพ็ญที่แสนยากลำบากและเต็มไปด้วยความชอกช้ำ เพราะการกระทบกระเทือนนานาประการ ทั้งเป็นการขัดขวางทางดำเนินของพระเวสสันดร หากกรรมดี กรรมชั่วจะเป็นไปตามความตำหนิติชมของบุคคลแล้ว พระเวสสันดรถึงกับต้องถูกเนรเทศเพราะการให้ทาน ก็ไม่ควรจะรอดจากเหตุการณ์อันรุนแรงนั้นกลายมาเป็นพระพุทธเจ้า ให้โลกกราบไหว้ได้เพราะผลแห่งทานอันเป็นต้นเหตุนั้น

เราทุกท่านผู้เป็นเจ้าของแห่งกรรมและนับถือพระพุทธศาสนา ที่แสดงเรื่องกรรมเป็นหลักใหญ่กว่าสิ่งทั้งปวง คงพอจะทราบได้ว่า ผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วเป็นธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือสิ่งใด ๆ ในไตรโลกธาตุ จะไม่มีใครสามารถดัดแปลงและลบล้างผลเหล่านี้ให้สูญสิ้นไปจากโลกได้เมื่อยังพอใจก่อเหตุ คือ ทำดี ทำชั่วอยู่ และผลจำต้องสืบต่อกันวันยังค่ำ โดยไม่ฟังเสียงการตำหนิติชมจากผู้ใด จะต่างกันอยู่บ้างก็เพียงช้าหรือเร็วในกรรมบางประเภทเท่านั้น ดังนั้นผู้เชื่อในกรรมและผลของกรรมว่าจะให้ผล จึงเป็นบุคคลผู้ไม่ประมาททั้งทางโลกและทางธรรม เพราะเป็นสิ่งจะเกิดขึ้นจากหลักของเหตุดีเหตุชั่วด้วยกัน ไม่มีทางอื่นเป็นที่เกิดขึ้นพอจะแสวงหาความมั่งมีดีเด่นและพ้นทุกข์ได้จากการวาดภาพทางใจเอาเฉย ๆ โดยไม่สนใจในการงานอันเป็นที่ไหลมาแห่งโภคทรัพย์ คือเงินทองและกองกุศล อันเป็นผลที่พึงพอใจ ผู้ไม่ประมาทในการงาน อยู่ที่ใด ไปที่ใด ย่อมไม่อดอยากขาดแคลน ทั้งวันนี้วันหน้า และโลกนี้ โลกหน้า เพราะเป็นโลกที่สัตว์จะเป็นอยู่ด้วยกรรมและผลแห่งกรรมด้วยกัน ที่ผู้ทำทำไว้แต่ต้นทาง ดังพระเวสสันดรเป็นตัวอย่าง การเทศน์มหาชาติมาเป็นลำดับนับแต่บรรพบุรุษมาถึงพวกเราฟังอยู่ขณะนี้ ก็เทศน์เพื่อเป็นคติสอนใจให้พวกเราดำเนินตามร่องรอยของท่าน ที่ได้รับผลมาแล้ว จนปรากฏเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทุกชั้น เพราะประวัติของพระ

เวสสันดรที่ทรงดำเนินมาก็ดี ที่พระสิทธัตถะราชกุมารทรงดำเนินมาก็ดี ได้กลายเป็นศาสนธรรมเครื่องประกาศสอนโลกทั้งสามให้ตื่นตัวเป็นลำดับมาจนถึงบัดนี้ ใครที่ตื่นตัวสะดุดใจในธรรมของท่านเร็วหรือช้าก็เตรียมตัวตามเสด็จท่านทันกับเวลาก็มี ที่ตามเสด็จท่านในลำดับต่อมาก็มี ที่กำลังตามเสด็จอยู่ก็มีดังพุทธบริษัทซึ่งกำลังบำเพ็ญตนอยู่ ณ บัดนี้ด้วยความสงบเสงี่ยม อันเป็นที่น่าเลื่อมใสและอนุโมทนาอย่างยิ่ง และผู้ที่ยังหลับด้วยอำนาจโมหะครอบงำ ไม่อาจจะมองเห็นบุญและบาปว่าเป็นอย่างไร และจะเป็นของใครผู้จะคอยรับผลกรรมนั้นก็อาจมีอยู่ แต่พวกเราต่างก็มืดแปดทิศแปดด้าน เพราะโมหะด้วยกัน จึงไม่อาจมองเห็นทั้งเรื่องของตัวและของท่าน ต่างท่านจึงต่างอุตส่าห์แหวกว่ายเพื่อข้ามพ้นจากห้วงแห่งความมืดมนอันนี้ อย่างเต็มกำลังด้วยกัน ส่วนจะได้ถึงไหนนั้นขอนอบน้อมถวายไว้กับพระธรรมบทว่า ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี พระธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ไม่เคยลำเอียงต่อผู้ใดให้เป็นผู้มีอำนาจพิพากษาต่อไป

ท่านสาธุชนผู้ใจบุญได้บำเพ็ญทาน ศีล ภาวนาตามเยี่ยงอย่างของพระเวสสันดรท่าน แม้จะไม่ได้สมบูรณ์ตามแบบพิมพ์จนถึงความเลิศโลกอย่างท่าน ก็คงได้ตามแบบลูกของพระ คือพุทธบริษัทที่ทรงธรรมภายในใจ ประดับธรรมในทางมารยาท ความเคลื่อนไหวเป็นที่เย็นหูเย็นตาและไว้ใจของผู้ที่ได้คบค้าสมาคมกับผู้ถือ พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ประจำใจตามหลักผู้เชื่อถือกรรมเพราะหลักของการเชื่อกรรมที่ถูกต้อง ผู้ทำกรรมทุกประเภท ต้องเชื่อว่าทำเพื่อตัวเสมอ แม้จะทำเพื่อสงเคราะห์ผู้อื่น ก็ต้องเพื่อความดีงามสำหรับตัวผู้ทำอยู่นั่นเอง ตามหลักธรรมที่สอนว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วต้องได้รับผลชั่วก็หมายถึงเรื่องของผู้ทำโดยตรง ขอยกตัวอย่างเช่นวัดอรุณรังษี ซึ่งแต่ก่อนเป็นป่าเต็มไปด้วยสิ่งที่น่ากลัวนานาชนิด ผีตายในท้องที่นี้ แทบจะพูดได้ว่าเกือบทุกศพนำมาทิ้งกันตามบริเวณนี้เกลื่อนไปหมด ไม่มีใครกล้าสามารถมาแถวบริเวณนี้ได้ในเวลากลางคืน แม้กลางวันก็ยังเป็นสถานที่น่ากลัวอยู่นั่นเอง เพราะเงียบสงัดปราศจากผู้คนและเสียงต่าง ๆ นอกจากที่นี่จะเต็มไปด้วยผีตายทั้งนั้นแล้วยังกลัวผีหลอกอีกด้วย ไม่มีใครคาดฝันว่าสถานที่นี้จะปรากฏเป็นวัดขึ้นมา แต่เพราะอำนาจกำลังศรัทธาของท่านผู้ใจบุญมากท่านด้วยกัน สามารถรื้อขนสิ่งรกรุงรังออกได้ กลายเป็นโบสถ์ ศาลากุฏิและวัดขึ้นมาอย่างสมบูรณ์ และกลายเป็นสถานที่บำเพ็ญสมณธรรมของสงฆ์และประชาชนให้ได้รับความสะดวกขึ้น ทั้งนี้เพราะความเชื่อมั่นว่าทำดีได้ดี สำหรับผู้ทำไม่เป็นอย่างอื่น คือผู้ทำจะเป็นผู้รับผลจากการกระทำของตน วัดก็ดี โบสถ์ก็ดี ศาลา และกุฏิก็ดี มิใช่เป็นผู้รับผลบุญและมิใช่เป็นผู้จะไป

สวรรค์และนิพพาน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงตัวเหตุที่เกิดจากผู้จัดทำเท่านั้น ส่วนผลคือบุญซึ่งเกิดจากการสร้างวัดนั้น เป็นสมบัติของผู้ทำ ฉะนั้น ผลดีทั้งมวลจนสามารถยังผู้บำเพ็ญให้พ้นจากทุกข์ไปได้ จึงเป็นสมบัติของผู้บำเพ็ญเหตุโดยตรง เหมือนเราที่มีนาอยู่ในความครอบครอง เราทำการปักดำข้าวลงในนา ข้าวทุกต้นก็เป็นข้าวของเรา ผลเกิดจากนามากน้อยเป็นของเราทุกระยะ มิได้กลายเป็นสมบัติของนาแปลงใด ๆ จะเป็นผู้รับเสวยผลแม้แต่น้อย คำว่า วัด จึงเป็นบุญเขตของผู้สร้างวัดเพื่อบุญ ถึงกาลอันควรสิ่งก่อสร้างย่อมร่วงโรยไปตามสภาพของคติธรรมดา ส่วนผลบุญอันเกิดจากการนี้ มิได้ร่วงโรยไปตาม ย่อมตามสนองให้ผู้ทำได้รับผลเป็นสุขตลอดกาล

เมื่อสรุปหลักกรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว เรียกว่า ทำเพื่อเราเป็นส่วนใหญ่เพราะผลของกรรมดีและกรรมชั่วเป็นสิ่งที่ผู้ทำจะพึงได้รับผล แม้เราสร้างวัดและให้ทานกับพระ บุญที่เป็นผลจำต้องเป็นของเราอยู่นั่นเอง ไม่เช่นนั้น พระไม่จำต้องรักษาศีลเดินจงกรม นั่งภาวนา และไปเที่ยวกรรมฐานตามป่าดงพงลึกให้ลำบาก เพียงอาศัยบุญที่ญาติโยมมาทำบุญให้ทานกับพระภายในวัดก็พอแล้ว เพราะวันหนึ่ง ๆ คนมาทำบุญในวัดไม่น้อย ซึ่งพอจะรวบรวมบุญมาเป็นของพระได้อย่างพอเพียง แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ ญาติโยมก็ทำหน้าที่ของญาติโยม บุญก็เป็นของโยม พระก็ทำหน้าที่ของพระ บุญก็เป็นของท่าน แต่อาศัยซึ่งกันและกันตามสายแห่งความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องระหว่างพระกับญาติโยม ซึ่งแยกจากกันไม่ออกเท่านั้น ส่วนผลที่จะพึงได้รับย่อมไม่ระคนกัน เช่นเดียวกับการรับประทานอาหาร ผู้รับประทานอาหารไม่จำต้องมีกฏเกณฑ์ไว้ว่า โอชารสส่วนนี้ต้องส่งไปหล่อเลี้ยงร่างกายส่วนนั้น นี้ไปส่วนข้างบน นี้ไปส่วนข้างล่าง นี้ไปข้างหน้า นี้ไปข้างหลัง จนทั่วส่วนร่างกาย แต่รสอาหารทำหน้าที่ซึมซาบไปตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายจนตลอดทั่วถึง โดยผู้รับประทานจะไม่เป็นกังวลกับรสอาหารว่าจะมีการลำเอียงต่อส่วนร่างกายเลย กลับจะมีความสบายขึ้นทันทีที่รสอาหารได้เดินถึงที่แล้วฉันใด กุศลผลบุญของผู้บำเพ็ญร่วมกันก็ฉันนั้น โปรดเทียบเคียงตามข้อธรรมที่อธิบายมานี้จะเป็นที่มั่นใจในการสร้างบุญทั้งส่วนย่อยและส่วนใหญ่ เพราะบุญกุศลบางประเภท ต้องอาศัยความสามัคคีจากส่วนใหญ่ ไม่เช่นนั้นจะไม่สำเร็จ หรือกว่าจะสำเร็จ ก็สิ้นเปลืองทรัพย์และกำลังไม่น้อย ทั้งกินเวลานาน

ท่านพุทธศาสนิกชนผู้มีบุญทั้งหลาย บัดนี้เรากำลังมีโอกาสวาสนาอำนวย ชีวิตเครื่องประกาศให้เราและโลกได้เห็นยังมีอยู่ คนและสัตว์เป็นจำนวนมากที่เกิดกับเราได้ร่วงโรยไปมากกว่ามาก ที่ยังเหลืออยู่มีจำนวนน้อย แต่เราในคนจำนวนร่วงโรยนั้น ยังมีชีวิตผ่านพ้นมาได้ ทั้งยังมี

ศรัทธาความเชื่อเลื่อมใสบริจาคทรัพย์มากมายฝังไว้ในพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นยังให้ทานเป็นประจำวันมิได้ขาด โดยไม่มีความอาลัยในทรัพย์ที่ให้ทานไปแม้แต่น้อย ทั้งนี้เพราะนิสัยที่เคยฝังใจและฝากเป็นฝากตายกับพระศาสนามานาน ยิ่งได้บำเพ็ญคุณงามความดีมากเท่าไร ก็ยิ่งมีความอิ่มอกอิ่มใจยิ้มแย้มอยู่ภายในคนผู้มีวาสนาบารมีเช่นเรา ๆ นับว่าเป็นผู้หาได้ยาก คนประเภทที่แสวงหาคุณธรรมไม่มีการท้อถอยนั้น คือ คนที่เห็นภัยในทุกข์ เพราะการซ้ำซากแห่งทุกข์ที่เนื่องมาจากการเกิดการตาย ไม่มีวันจบสิ้น ก็แลการท่องเที่ยวไปตามภพน้อยภพใหญ่ของแต่ละราย เช่นเดียวกับการเดินทางไปตามหมู่บ้าน ระยะทางที่เดินไปย่อมมีสูง ๆ ต่ำ ๆ ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่สม่ำเสมอ แม้เช่นนั้นผู้เดินทางต้องผ่านไปเพราะกิจจำเป็นของตนจนกว่าจะถึงจุดที่หมาย การท่องเที่ยวไปมาในภพชาติ ก็ย่อมมีความลำบากเช่นเดียวกัน แม้เช่นนั้นผู้ยังมีกิจจำเป็นเพราะกฏแห่งกรรมทางภายในจำต้องไป ดังนั้นโลกจึงไม่ว่างจากการสัญจร คือการเกิดตายของสัตว์

ด้วยเหตุนี้ ท่านผู้มีโลกวิทูรู้แจ้งโลกโดยตลอดทั่วถึง จึงสอนให้บำเพ็ญกุศลเพื่อเป็นเสบียงในการเดินทางไปตามภพชาติของตน และเพื่อเป็นการบรรเทาทุกข์อันจะเกิดขึ้นในเวลาเดินทาง หากภพชาติยังจะเป็นไปอยู่ในสงสาร ก็ขอให้อาศัยบุญ คุณธรรมที่ตนเคยสร้างไว้เป็นเครื่องบั่นทอน และต้านทานทุกข์ มีความสุขเป็นเครื่องเสวยผล เป็นผลไม่เดือดร้อนขุ่นเคืองในภพนั้น ๆ เพราะกุศลผลบุญที่ตนบำเพ็ญไว้ช่วยค้ำจุนอุดหนุนให้มีความสุข ไม่กลายเป็นเพลิงทั้งกองไปเสียทีเดียว ผู้กำลังมีความสุขบ้าง ทุกข์บ้าง อันเป็นพยานแห่งกรรมดีและชั่ว จึงไม่ควรประมาทนอนใจในบาปและบุญว่าจะเป็นของห่างไกลจากตัวเราผู้ทำกรรม เพราะการมาสู่โลกอันเป็นที่อยู่อาศัยของบุคคลผู้ทำกรรม เราต้องทำกรรมเหมือนโลกทั่ว ๆ ไป แต่การพิจารณาเลือกเฟ้นแล้วทำลงไปนั้นเป็นความชอบธรรม ไม่ควรทำแบบสุ่มเดา ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำโดยไม่ใคร่ครวญไตร่ตรอง จะสะท้อนกลับมาให้ผู้สะเพร่าต่อกรรมรับเสวยทุกข์ต่อไป เพราะคำว่า โลก แล้วย่อมระคนปนเปไปด้วยดีและชั่ว ผู้ใช้สายตายาวด้วยปัญญาจะได้รับของดีมาครองเป็นเจ้าของ แต่ถ้าสายตาสั้นแล้วคว้าไปที่ไหนจะเจอแต่เครื่องของความทุกข์เดือดร้อนหาชิ้นดีไม่ได้เลย คำว่า นิสมม กรณํ เสยฺโย ใคร่ครวญก่อนแล้วค่อยทำกิจทุกอย่าง จะเป็นผลดีรับสนอง นี้คือพระโอวาทที่สอนคนให้ฉลาดรู้เท่าทันความเคลื่อนไหวของโลกและการกระทำของตน ผู้สนใจจะได้นำไปใช้ให้เหมาะสมกับภาวะของตน ๆ ผลจะเป็นความเจริญทั้งวันนี้วันหน้า และชาตินี้ชาติหน้า

ท่านสาธุชนผู้ใจบุญทั้งหลาย วันนี้ พร้อมกันมาฉลองกุฏิ ศาลา และถังน้ำซึ่งปรากฏความสำเร็จขึ้นมาให้ตาโลกได้เห็นอย่างเด่นชัด มอบไว้เป็นสมบัติของวัดอรุณรังษี จังหวัดหนองคาย ส่วนกุศลผลบุญอันเกิดจากการนี้ มอบไว้กับดวงใจของทุกท่านที่เป็นเจ้าของทานกุศลสมบัติ ทั้งนี้จะเป็นแก้วสารพัดนึกอันล้นค่าประดับใจของท่านทั้งหลายไปทุกภพทุกชาติไม่มีวันเสื่อมสูญ แม้สิ่งก่อสร้างจะปรักหักพังลงไปตามสภาพก็ตาม ส่วนผลที่ท่านได้รับจะเป็นคุณสมบัติประจำใจตลอดกาล ดังนั้น ขอทุกท่านโปรดมีใจอาจหาญร่าเริงต่อผลบุญที่ได้รับแล้ว และที่กำลังจะเกิดขึ้น เพราะความแกล้วกล้าแห่งศรัทธาของท่านทั้งหลาย ชาตินี้นับว่าเราทั้งหลายไม่เสียทีในอัตภาพแห่งมนุษย์อันเกิดมาด้วยบุญได้พาร่างกาย คือ ก้อนบุญอันนี้ สร้างตู้เซฟเพื่อเก็บทรัพย์ภายในไว้อย่างพร้อมมูล ประหนึ่งได้สร้างสำเภาใหญ่ไว้เพื่อขี่ข้ามมหาสมุทรทะเลหลวงที่ท่วมท้นอยู่ภายในให้พ้นไปได้ ถึงอย่างไร กุศลกรรมที่สร้างไว้จะไม่ยอมปล่อยวาง ต้องติดตามสนองเรายิ่งกว่าเพื่อนสนิทมิตรรักเสียอีก เพราะเราเป็นนักสร้างบุญ ถึงคราวจำเป็นต้องนึกถึงบุญต้องเห็นบุญประจักษ์ตาประจักษ์ใจทั้งในชาตินี้และชาติหน้าเรื่องทั้งนี้เราเป็นนักบุญคงจะเคยมีประสบการณ์มาบ้าง และการกล่าวทั้งนี้คงไม่เป็นการชักนำให้ท่านเชื่อในทางผิด เพราะทั้งด้านวัตถุและด้านนามธรรม ย่อมมีทางปรากฏจากการทำดีและทำชั่วเสมอกัน ฉะนั้น ผลบุญที่เป็นวัตถุจึงควรเป็นคู่เคียงกับผลบุญทางด้านนามธรรมภายในใจ อันจะปรากฏออกมาให้ผู้เป็นเจ้าของได้รับเสวยเหมือนกัน เช่นผู้มีสมบัติมากอาจจะเกิดจากสาเหตุอันชั่ว มีเที่ยวกดขี่บังคับหรือคดโกง ปล้นจี้ เอาของของเขามาเป็นของตนก็มี อาจเกิดจากสาเหตุอันดี เช่น เกิดจากการงานที่ชอบ มี ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา ช่วยสนับสนุนช่องทางที่มาแห่งโภคทรัพย์ก็มี ฉะนั้น ผู้ทำดีและชั่วจึงมีทางได้รับผลดีและชั่วทั้งด้านวัตถุและด้านนามธรรม โลกจึงต้องมีทั้งด้านวัตถุและด้านนามธรรมเป็นสมบัติดีและชั่วเป็นของตนทั่ว ๆ ไป ไม่มีจุดที่ควรยกเว้นยกตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าผู้บริสุทธิ์นี้คือธรรม เมื่อเสด็จไปแห่งหนตำบลใดมีดอกบัวผุดขึ้นรองรับฝ่าพระบาท (ฝ่าเท้า) และมีเครื่องสักการบูชามาจากที่ต่าง ๆ ซึ่งผิดจากปกติธรรมดาของคนสามัญมากมาย แต่เมื่อมีผู้ข้องใจทูลถาม ท่านจึงตรัสว่า สิ่งทั้งนี้เกิดขึ้นด้วย ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา ของเรา ฉะนั้น คำว่า กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา จึงเป็นหลักธรรมประกันความจริงของผู้ทำไว้อย่างสมบูรณ์

เราทุกท่านซึ่งเป็นพุทธบริษัทผู้เชื่อกรรม โปรดเชื่อตนผู้ทำกรรมว่า จะต้องเป็นผู้รับผลโดยแน่นอน เพราะต่างก็อยู่ในโลกแห่งกรรมอันเดียวกัน แล้วพยายามสร้างกรรมดีไว้ให้เพียงพอกับ

ความต้องการ วันหนึ่ง ชีวิตผ่านไปเพื่อความแตกสลายไม่มีเวลายับยั้งยิ่งกว่าเครื่องจักรเครื่องยนต์เสียอีก เราผู้หมุนตัวเพื่อหลบภัยโปรดพิจารณาด้วย ปัญญา ทาน ศีล ภาวนา ที่แสดงไว้ข้างต้น นั่นคือทางดำเนินเพื่อมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ทาน แปลว่า การให้ ออกจากเจตนาที่กล้าเสียสละ เพราะความเมตตาและความเชื่อเลื่อมใสเป็นรากฐาน คนไม่มีความเมตตาและความเชื่อเลื่อมใสต่อสถานที่และผู้รับบริจาค ย่อมไม่สามารถทำทานได้ นอกจากจะให้เพื่อแก้รำคาญจากผู้มารบกวนขอเป็นบางคราวเท่านั้น ฉะนั้น ผู้มีทานประจำนิสัย ต้องเป็นผู้มีใจเมตตาและเชื่อต่อทานของตนว่า ต้องมีผลแน่นอนประจำใจ จึงสามารถบริจาคได้เป็นประจำ และบริจาคคราวละมาก ๆ โดยไม่มีความเสียดาย ยิ่งได้ให้ทานมากเท่าไรก็ยิ่งมีความปีติยินดีแทบตัวลอยก็มี แม้ในเมืองไทยเราก็มีท่านนักใจบุญประเภทนี้ไม่น้อยเลย ทั้งนี้ เกิดจากหลักธรรมชาติภายในใจของผู้บริจาคเองโดยจะวาดภาพความรู้สึกให้ใครดูด้วยไม่ได้ พอได้ยินได้ฟังก็ยิ่งเพิ่มกำลังศรัทธาอย่างแรงกล้า จนถึงขั้นสละได้ทั้งภายนอกภายใน หมดความเยื่อใยในสิ่งทั้งปวงกลายเป็นผู้บริสุทธิ์ขึ้นมาในท่ามกลางสิ่งแวดล้อม ฉะนั้น ทานจึงเป็นธรรมสำคัญซึ่งจะมองข้ามไปไม่ได้ ทั้งเป็นรากฐานและเครื่องยึดเหนี่ยวโลกให้อยู่ด้วยกันได้อย่างสนิท ในระหว่างพ่อแม่กับบุตรธิดา ระหว่างญาติกับญาติ ผู้ใหญ่กับผู้น้อยเพื่อนสนิทกับมิตรที่รัก ระหว่างสัตว์กับสัตว์ด้วยกัน ระหว่างสัตว์เลี้ยงกับเจ้าของ ซึ่งจะต้องสงเคราะห์กันด้วยการแบ่งปันซึ่งออกมาจากใจของผู้เห็นใจเพื่อนร่วมโลกด้วยกัน โดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะในหลักธรรมชาติของโลกจะเว้นทานเสียมิได้ นอกจากจะไม่สนใจตามหลักจำเป็นนี้เท่านั้นจึงอาจเห็นว่า "ทาน" เป็นของไม่จำเป็นสำหรับโลก ผู้มีอัธยาศัยใจกว้างขวางเผื่อแผ่แก่เพื่อนฝูงและให้ความร่มเย็นแก่ผู้อื่นที่มาอาศัยและคบค้าสมาคมไม่เลือกชั้นวรรณะ ย่อมเป็นผู้มีสง่าราศีไม่จืดจางและไม่ค่อยมีใครรังเกียจเบียดเบียน คำว่า "ทาน" จึงมีความกว้างขวางและลึกซึ้งมากเหลือจะพรรณนา และนำมาแสดงให้ทุกท่านได้ฟังอย่างสมใจ ขอแสดงโดยสังเขปเพียงเท่านี้ พอเป็นแนวความคิดสำหรับท่านผู้เป็นนักให้ทาน

ศีล แปลว่า ความปกติในความประพฤติ ไม่คึกคะนองทางกายวาจา กายวาจาที่มีศีลกำกับอยู่ด้วย จึงเป็นกายวาจาที่หอมหวนชวนชม ไม่แสลงหูแสลงตา ทั้งหญิงชายทั้งนักบวช และฆราวาส มีลักษณะท่าทางสวยงามน่าดู ทั้งก้าวไปและถอยกลับ เหลียวซ้ายแลขวา เป็นกิริยาที่น่าดูทุกอาการ ฉะนั้น ลูกศิษย์ของพระตถาคตจึงปรากฏงามในหมู่ชน และไม่มีชาติชั้นวรรณะแฝงอยู่

ในวงศิษย์พระตถาคต ปรากฏคำเดียวว่า สมณะ คือ ผู้สงบเสงี่ยมเท่านั้นเป็นนามของท่าน เพราะท่านมีศีลเป็นเครื่องประดับ แม้จะมีเพียงศีรษะโล้น ๆ และเต็มไปด้วยความทุกข์ยากลำบากด้วยปัจจัยเครื่องอาศัย ต้องเที่ยวโคจรบิณฑบาตขอทานชาวบ้านเขามารับประทาน แต่ก็เป็นทุกข์ที่น่ากราบไหว้ น่าเคารพบูชา เพราะท่านมีศีลสมบัติ และธรรมสมบัติ ประจำกาย วาจา ใจ คำว่า สีเลนโภคสมฺปทา ปัจจัยสี่ คือ จีวร เครื่องนุ่งห่ม บิณฑบาต ที่อยู่อาศัยและยาบำบัดโรค จึงมีผู้นำมาถวายเพราะท่านมีศีลเป็นที่รัก สีเลน สุคติ ท่านเป็นผู้ไปดี มาดี อยู่ดี กินดี ด้วยศีลของท่าน ท่านจึงมีสุคติอยู่ทุกอิริยาบถ ตายแล้วจะไปตกนรกหมกไหม้ที่ไหน จำต้องเป็นสุคติอยู่นั่นเอง เพราะกายวาจาใจของท่านเป็นสุคติ เพราะการรักษาศีลอยู่แล้ว สีเลน นิพฺพุติ ทุกข์ที่เคยมีเพราะความคะนองแต่ก่อน จำต้องดับไปเพราะอำนาจศีลธรรมของท่านได้สังหาร คำว่า สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ จึงไม่ทำใจของประชาชนผู้กราบไหว้ด้วยความเคารพรักในท่านให้จืดจางไปตลอดทุกวันนี้

ภาวนา ได้แก่การอบรมใจให้มีเหตุผลประจำตน เพื่อดำเนินกิจการทั้งทางโลกและทางธรรมให้เป็นไปด้วยความไม่งมงายและจนมุมต่อเหตุการณ์ เพราะคนที่ได้รับการอบรมทางใจ ย่อมเชื่องต่อสิ่งทั้งปวง ไม่ว็อกแว็กคลอนแคลน และเชื่องง่ายโดยไร้เหตุผล พยายามอบรมใจให้อยู่ในความสงบตามโอกาสอันควร อย่าปล่อยให้ความคิดอันไร้สาระผลักดันออกมาทางกาย วาจา ถึงกับฉุดลากกายวาจาให้เป็นไปตามจนเสียคน ทั้งนี้ เพราะขาดการอบรมใจในหลักธรรม อันดับต่อไป พยายามบังคับจิตให้อยู่ในขอบเขตแห่งคำบริกรรมมี พุทโธ หรือลมหายใจ เป็นต้น ทำความรู้สึกไว้กับคำบริกรรมนั้น ๆ จนกว่าจะถึงเวลาที่ควรปล่อยวางไป ตามหน้าที่การงานที่ควรจัดทำเพื่อการอาชีพ จนปรากฏเป็นความสงบขึ้นมาในขณะนั้น ตามธรรมดาของจิตเมื่อถูกบังคับโดยที่ชอบ ย่อมจะหยั่งเข้าสู่ความสงบ ไม่มีดวงจิตดวงไหนจะพ้นอำนาจของความมีสติไปได้ นอกจากจะไม่ทำด้วยความสนใจและจริงจังเท่านั้น จิตอาจจะเพ่นพ่านไปได้ เพราะสิ่งผลักดันคอยส่งเสริมอยู่ตลอดเวลา มีจำนวนมากภายในใจโดยไม่นิยมว่านักบวชและฆราวาส ฉะนั้น การปิดกั้นทำนบไม่ให้กระแสของใจไหลออกมาเพื่อหาก่อเรื่องรำคาญใส่ตน ด้วยสติ จึงเป็นหน้าที่ของนักภาวนาจะทำความพยายามอย่างเข้มแข็งในเวลาเช่นนั้น ไม่ยอมให้จิตฝ่าฝืนอำนาจของความเพียรออกมา จิตจะเสื่อมจากความพยศและปรากฏเป็นความสงบสุขขึ้นมาในเวลานั้น นี่คือผลของการอบรมใจในด้านภาวนาที่ผู้บำเพ็ญจะประจักษ์ใจทั้งหญิงทั้งชายและนักบวช และจะเห็นคุณของการภาวนา ทั้งจะเห็นโทษแห่งความพยศของใจที่

เคยเป็นมาในขณะเดียวกัน คราวต่อไปก็จดจำวิธีทำที่เคยได้รับผลมาแล้ว และฝึกทำบ่อย ๆ จนเป็นความชำนาญและติดใจในวิธีการ ครั้งต่อไปจะค่อยง่ายขึ้น หรือแม้จะยากบ้างเป็นบางกาลก็พอมีทางแก้ไขดัดแปลง เพราะเคยเห็นผลมาแล้ว โปรดทราบว่าใจเป็นของประเสริฐ และมีอยู่กับเรา เราเป็นชาติมนุษย์ผู้มีใจสูง จึงไม่ควรปล่อยใจของตนให้ทิ้งจมดินอยู่เหมือนท่อนซุงไม่เป็นการสมควรแก่เราเลย ควรทำการอบรมให้ใจมีทางสงบบ้าง ข่าวแห่งความสงบเยือกเย็นภายในใจจะกลายมาเป็นของเราผู้อบรมใจเป็นลำดับ นับแต่ขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุด จะไม่พ้นจากใจของผู้อบรมนี้เลย

การอธิบายธรรมทางด้าน ภาวนา ยังไม่ถึงจุดที่ควรจะจบ แต่เวลาจวนจะจบก่อนแล้ว เพราะแสดงธรรมในท่ามกลางกิจการซึ่งกำลังเป็นไปอยู่ จึงขอสรุปธรรมเทศนาที่แสดงมาโดยยกคาถาย่อของพระเวสสันดรชาดก เป็นบทคาถาว่า ทานํ เทติ สีลํ รกฺขติ ภาวนํ ภาเวตฺวา เป็นต้น ถือเอาใจความว่า พระเวสสันดรได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าเพราะการให้ทาน รักษาศีล และภาวนา ฉะนั้น ขอทุกท่านผู้ใจบุญโปรดยึดหลักธรรมของพระองค์ ไว้เป็นสักขีพยานแห่งการบำเพ็ญตนต่อไป ชื่อว่าเป็นผู้ตามเสด็จพระเวสสันดร และพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย ในที่สุดของการตามเสด็จจะสมหวังในวันหนึ่งข้างหน้า

ในที่สุดแห่งการแสดงธรรม ขอความสวัสดีมงคลจงเกิดมีแก่ท่านทั้งหลายโดยทั่วหน้ากัน ตามนัยที่ได้แสดงมาก็สมควรแก่เวลา ขอยุติลงเพียงนี้ เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้

กัณฑ์ที่ ๒

พระธรรมเทศนา

ณ วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี

วันที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕

วันนี้จะแสดงธรรมป่าล้วน ๆ ให้บรรดาท่านผู้ฟังทั้งหลายทราบ ทั้งที่ได้อุตส่าห์มาจากทางใกล้และทางไกล ทั้งผู้ที่อยู่กับบ้านนี้ ตลอดถึงผู้ที่อยู่ในวัด คำว่า ธรรมป่า นั้น เป็นธรรมที่ไม่ได้ท่องหรือจดจำมาจากคัมภีร์ไหน ๆ นอกจากจะแสดงตามหลักธรรมชาติแห่งธรรม ซึ่งเป็นของมีอยู่ทั่วไปในโลกเท่านั้น ส่วนจะถูกหรือผิดอย่างไรนั้น ขอให้บรรดาผู้ฟังทั้งหลายจงไตร่ตรองตามธรรมที่แสดงแล้วเทียบเคียงกับหลักธรรมในคัมภีร์อันเป็นธรรมตายตัว

ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าคือหลักแห่งเหตุผล ถ้าเมื่อเหตุกับผลถูกต้องกันแล้วทั้งที่เป็นฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว พึงทราบว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ดีและเป็นสิ่งที่ชั่วได้อย่างสมบูรณ์ และเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ด้วย องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าในคราวพระองค์เสด็จออกจากหอปราสาทเพื่อแสวงหาโมกขธรรม ในเบื้องต้นก็ปรากฏว่าพระองค์ได้พิจารณาหลักธรรมชาติ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครหรือพระพุทธเจ้าองค์ใดมาประกาศสอนพระองค์ว่า สภาวะทั้งหลายเป็นอย่างนั้น ๆ แม้ประชาชนพร้อมทั้งบริษัทและบริวารซึ่งอยู่ในพระราชวังของพระองค์ ก็ปรากฏว่าเป็นคนธรรมดาเช่นเดียวกับพระองค์ท่าน แต่ในคืนที่พระองค์จะเสด็จออกทรงผนวชหลักธรรมชาติแห่งธรรมได้ปรากฏขึ้นในพระทัยว่า ทั้งคนในพระราชวัง คือ บริษัทบริวารทั้งหลายด้วย และนอกพระราชวัง ทั่วทั้งไตรโลกธาตุด้วยปรากฏว่าเป็นป่าช้าผีดิบไปทั้งดินแดน หาที่จะปลงจิตปลงใจพึ่งพิงอิงอาศัยในบุคคลหรือสัตว์สักรายหนึ่งว่า ไม่ใช่ป่าช้า ไม่มีเลย นี้คือหลักธรรมชาติแห่งธรรม ซึ่งเป็นของมีอยู่ในสัตว์และบุคคลทั่วไป ได้ปรากฏขึ้นในพระทัยของพระองค์ แม้ที่สุดพระองค์เองก็ปรากฏเป็นป่าช้าผีดิบเช่นเดียวกับมนุษย์และสัตว์ทั่ว ๆ ไป จึงเป็นเหตุให้ทรงเบื่อหน่ายในความเป็นอยู่ของโลกเกิดตาย อันเป็นที่รวมแห่งกองทุกข์นานาชนิดทั้งของเขาและของเรา นอกจากจะแสวงหาความพ้นจากความเป็นเช่นนี้ไปเสียเท่านั้น

ทรงพินิจพิจารณาถึงหลักธรรมชาติแห่งธรรมซึ่งเคยประกาศตัวอยู่ตลอดมา ก็ทรงได้พระสติสะดุดพระทัยในขณะนั้น และเพราะหลักธรรมชาติเหล่านั้นได้เตือนพระทัยให้มีความสลดสังเวชเพื่อหาทางพ้นจากทุกข์โดยไม่อำลาใคร ๆ และได้เสด็จออกเวลากลางคืน นี่ก็เป็นเครื่องแสดงให้เราทั้งหลายได้เห็นว่า หลักธรรมชาติคือธรรมที่แท้จริงนั้นเป็นสภาพมีอยู่ทั่วไปในสัตว์และสังขารทุกประเภท พระองค์ได้เสด็จออกทรงผนวช ก็เพราะหลักแห่งธรรมชาติเหล่านี้ซึ่งเตือนพระทัย ทรงบำเพ็ญพระองค์เป็นคนขอทานเหมือนคนขอทานทั่ว ๆ ไป ไม่ทำพระองค์ให้เป็นผู้มีคุณค่าว่าเป็นกษัตริย์ เป็นต้น ปรากฏพระองค์เพียงเป็นคนขอทานและเป็นเหมือนผ้าขี้ริ้วผืนหนึ่งซึ่งไม่มีราคา อันใคร ๆ ไม่ต้องการ ในเวลาพระองค์ทรงบำเพ็ญเพียร ได้รับความกระทบกระเทือนและความทุกข์ลำบากแสนสาหัส เพราะกษัตริย์เสด็จออกผนวชประพฤติพระองค์เป็นคนอนาถา เป็นคนไม่มีคุณค่าราคาแต่อย่างใด เพราะสมัยนั้นการให้ทานก็ดี การรักษาศีลก็ดี เจริญภาวนาก็ดี ไม่มีใครได้สั่งสอนไว้ว่า ผลแห่งการให้ทานเป็นต้นนั้นมีมากน้อยเพียงไร จึงไม่มีใครสนใจจะพยายามบำรุงบำเรอและตามอุปัฏฐากพระองค์ให้ทรงได้รับความสุขในส่วนแห่งพระกาย ความเป็นกษัตริย์ที่พระองค์ทรงลดทิฐิมานะลงถึงขนาดเป็นคนขอทาน เช่นเดียวกับคนธรรมดาสามัญที่ขอทานทั่ว ๆ ไป แทนที่จะเป็นทุกข์จนทนไม่ไหว แต่ก็กลับเป็นการสะดวกต่อการบำเพ็ญธรรม เพราะการลดทิฐิมานะอย่างนั้น เนื่องจากพระองค์ได้ทรงเห็นหลักธรรมชาติที่เตือนพระทัยแล้วบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นไปในหลักแห่งธรรมนั้น ๆ

ขอสรุปว่าหกปีพระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นโลกวิทู รู้โลกทั้งเป็นโลกนอกทั้งเป็นโลกในกว้างแคบโดยตลอดทั่วถึง ไม่มีอันใดจะปิดบังลี้ลับว่าพระองค์จะไม่สามารถหยั่งทราบได้โดยพระปัญญาญาณ แม้ที่สุดในพระทัยของพระองค์ที่มีอะไรเคลือบแฝงอยู่ก็ปรากฏชัดเช่นเดียวกับวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงสว่างจ้าขึ้นในคืน ซึ่งตรงกับเดือนหกเพ็ญที่เรียกว่า วิสาขมาส ธรรมทั้งหมดที่พระองค์ทรงรู้เห็นนั้น เป็นธรรมในหลักธรรมชาติทั้งนั้น โดยทรงบำเพ็ญตามหลักธรรมชาติพิจารณาในหลักธรรมชาติที่ประกาศกังวานอยู่ทั้งภายนอกภายใน ตลอดกาล แม้ความรู้สึกซึ่งปรากฏเป็นอยู่ตลอดเวลา ณ ภายในก็เป็นหลักธรรมชาติอันหนึ่ง พระองค์ได้รู้แจ้งเห็นจริงโดยตลอด ทั้งนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นหลักธรรมชาติทั้งนั้น ก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้ก็ปรากฏว่า ได้อยู่ในที่สงบสงัด ซึ่งเป็นหลักธรรมชาติและปราศจากความพลุกพล่านด้วยฝูงชนและบรรดาสัตว์ มีพระกายอันเปลี่ยว จิตใจก็วิเวกวังเวง ความรู้สึกภายในของพระองค์ก็เด่นขึ้นในขณะนั้น

ตามธรรมดา ธรรมชาติรู้ที่เราเรียกว่า "ใจ" นี้ จะมีความรู้อยู่ตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมง ไม่เคยลดละแม้ขณะเดียว แต่เพราะสิ่งแวดล้อมมากระทบและกลบไว้โดยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ จึงเป็นเหตุให้ความรู้อันนั้นซุ่มซ่อนอยู่ตามรูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้นไปเสีย ไม่สามารถจะพินิจพิจารณาความรู้นั้นว่ามีความหนักเบาไปในแง่ไหนบ้าง ทั้งทางชั่วและทางดี แต่เมื่อได้รับความสงัดวิเวก จิตก็ไม่พัวพันกับสิ่งใดซึ่งเคยรู้เคยเห็นมาแต่ก่อน ความรู้ที่ปรากฏขึ้นในใจจะส่งกระแสไปทางใดจะเป็นทางอดีต ทางอนาคต ก็ปรากฏรู้เท่าทันในวงปัจจุบันเสมอไปด้วยอำนาจพระสติซึ่งทรงตั้งไว้แล้วด้วยดี ความรู้อันนี้ก็ปรากฏเด่นขึ้นโดยลำดับ ความรู้ที่เด่นขึ้นนี้จะเด่นขึ้นทางดีก็ทราบชัด จะเด่นขึ้นทางชั่วก็ทราบชัด เมื่อจะเด่นขึ้นในทางสั่งสมกิเลสตัณหาเพื่อความมัวหมองภายในจิตใจพระองค์ก็พยายามแก้ไขให้ทันกับเหตุการณ์ ไม่ปล่อยให้ฝ่ายต่ำฉุดลากไป จนจิตค่อยกลายเป็นจิตที่ผ่องใส สะอาดเป็นลำดับ และมีความเฉลียวฉลาดด้วยอุบายปัญญา เพราะเหตุนั้นท่านจึงสอนให้บำเพ็ญสมาธิ คือ ความสงบใจ เมื่อใจได้รับความสงบแล้ว ย่อมเห็นเงาของตัวเองในทางปัญญา เหมือนน้ำที่ใสสะอาด สามารถมองเห็นสัตว์น้ำหรือสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในน้ำนั้นได้โดยชัดเจนฉะนี้ เมื่อจิตยังไม่สงบเราจะพิจารณาสิ่งใดก็ไม่ชัดเจน แม้จะพิจารณาทางปัญญาก็กลายเป็น สัญญา ไปเสียโดยมาก นี้หมายถึง สัญญาที่จะก่อเหตุเป็น สมุทัย สะสมกิเลสขึ้นภายในใจ เพราะความรู้ความเห็นที่มาผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อใจได้รับความสงบแล้ว จะพิจารณาสภาวธรรมก็เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเช่นเดียวกับบุคคลที่กำลังหยุดนิ่งอยู่ มองดูอะไรก็เห็นชัดฉะนั้น สมาธิ พระองค์ก็ได้ทรงบำเพ็ญมา คำว่า "สมาธิ" นี้หมายถึงความสงบของใจหรือความแน่นหนามั่นคงของใจ เมื่อใจได้รับความสงบแล้ว ความสุขจะปรากฏขึ้นมาในขณะนั้น ถ้ายังไม่สงบก็ยังไม่ปรากฏเป็นความสุขขึ้นมา เมื่อมีความสงบสุขแล้ว เราพอมีช่องทางจะพิจารณาทางปัญญา คำว่า "ปัญญา" หมายถึงความสอดส่องมองดูเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ทะลุปรุโปร่งเป็นลำดับหรือความแยบคายออกจากใจอันเดียว สัญญา คือความจำ ปัญญา คือความคลี่คลายในสิ่งที่ตนจดจำไว้นั้น เช่นเดียวกับเรามัดไม้หลายกิ่งหลายแขนงเข้าเป็นมัด ๆ สัญญาเช่นเดียวกับตอกหรือลวดที่เรามัดไม้เป็นกำไว้ ปัญญา เป็นผู้คลี่คลายไม้ที่เรามัดไว้นั้นให้เห็นว่ามีกี่ชิ้นด้วยกัน มีไม้อะไร และชื่อว่าอะไรบ้าง เรื่องของปัญญาจึงเป็นธรรมชาติ คลี่คลายดูสภาวธรรมซึ่งเป็นของมีอยู่ในตัวของเรา

อนึ่ง คำว่า "สมาธิ" การทำใจให้มีความสงบเยือกเย็น ท่านผู้ฟังทั้งหลายคงจะเคยได้

ทราบแล้วว่ามีหลายขั้น ขณิกสมาธิ จิตที่รวมลงเพียงขณะเดียวแล้วถอนขึ้นมาเสีย อุปจารสมาธิ คือสมาธิที่รวมสงบแล้ว ถอนออกมาเล็กน้อยแล้ว ออกรู้สิ่งต่าง ๆ ที่มาสัมผัสใจในขณะนั้น จะเป็นเรื่องสัตว์ บุคคล หรือภูตผีก็ตาม จัดเข้าในวงอุปจารสมาธินี้ ส่วนอัปปนาสมาธิ จิตที่หยั่งลงแล้วมีความสงบอย่างเต็มที่ และรวมอยู่ได้เป็นเวลานาน ๆ คำว่า "อัปปนาสมาธิ" นี้มีความหมายกว้างขวางมาก จิตรวมอยู่ได้นานด้วย มีความชำนิชำนาญในการเข้าออกของสมาธิด้วย ต้องการเวลาใดได้ตามความต้องการด้วย แต่เราผู้บำเพ็ญในทางปัญญานั้น ไม่จำเป็นต้องถึงขั้นอัปปนาสมาธิแล้วจึงจะต้องพิจารณาทางปัญญา เรื่องของสมาธิ คือความสงบ จะสงบมากน้อย พึงทราบว่าเป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนาคือปัญญาเป็นขั้น ๆ ไป เพราะปัญญามีหลายขั้น ขั้นหยาบ ขั้นกลาง ขั้นละเอียด สมาธิในขั้นหยาบก็เป็นบาทฐานของวิปัสสนาขั้นหยาบได้ ขั้นกลาง ขั้นละเอียดก็เป็นบาทฐานของปัญญาขั้นกลางขั้นละเอียดได้ และในขณะเดียวกันพึงทราบว่า สมาธิกับปัญญานั้นเป็นธรรมคู่เคียงโดยจะแยกจากกันไม่ออก ควรใช้ปัญญาคู่เคียงกันไปกับสมาธิตามโอกาสอันควร คือถ้าเราจะดำเนินในทางสมาธิโดยถ่ายเดียว ไม่คำนึงถึงเรื่องปัญญาเลยแล้ว จะเป็นเหตุให้ติดสมาธิคือความสงบ เมื่อจิตถอนออกมาจากสมาธิแล้ว ต้องพิจารณาในทางปัญญา เช่นพิจารณาธาตุขันธ์โดยทางไตรลักษณ์ วันนี้ก็พิจารณาอนิจจังทุกขัง อนัตตา วันหน้าก็พิจารณา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไตร่ตรองอยู่เช่นนี้ทุกวันทุกคืนไป ไม่ต้องสงสัยว่าจะไม่ชำนาญในทางปัญญา ต้องมีความคล่องแคล่วชำนาญเช่นเดียวกันกับทางสมาธิ ปัญญาในเบื้องต้นต้องอาศัยการบังคับให้พิจารณาอยู่บ้าง ไม่ใช่จิตเป็นสมาธิแล้วจะกลายเป็นปัญญาขึ้นมาทีเดียว ถ้าจิตเป็นสมาธิแล้วกลายเป็นปัญญาขึ้นมาเอง โดยผู้บำเพ็ญไม่ต้องสนใจมาพิจารณาทางด้านปัญญาเลยแล้ว จิตก็ไม่มีโอกาสจะติดสมาธิ ดังที่เคยปรากฏดาษดื่นในวงนักปฏิบัติ ความจริงเบื้องต้นต้องอาศัยมาพิจารณาปัญญา จะมีความคล่องแคล่วและมีความสว่างไหวทั้งรู้เท่าทันกับสิ่งที่มาเกี่ยวข้องเป็นลำดับจะเป็นไตรลักษณ์ที่หยาบก็จะเห็นในทางปัญญา คำว่าไตรลักษณ์อย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียดนั้นขึ้นอยู่กับการพิจารณา เช่น เราพิจารณาในส่วนร่างกายจัดว่าเป็นไตรลักษณ์ส่วนหยาบพิจารณาในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จัดเป็นไตรลักษณ์ส่วนกลาง พิจารณาเรื่องจิตที่เป็นรากเหง้าแห่งวัฏฏะจริง ๆ แล้ว นั่นคือไตรลักษณ์ส่วนละเอียด เมื่อจิตได้ก้าวเข้าสู่ไตรลักษณ์ส่วนหยาบไตรลักษณ์ส่วนกลาง ไตรลักษณ์ส่วนละเอียด จนผ่านพ้นไตรลักษณ์ทั้งสามนี้ไปแล้วธรรมชาติที่ปรากฏขึ้นในอันดับต่อไปอย่างไม่มีปัญหาใด ๆ นั้น จะเรียกว่า อัตตาก็ตามอนัตตาก็ตาม ไม่เป็นไปตามความสมมตินิยม

ใด ๆ ทั้งนั้น เพราะอัตตากับอนัตตาเป็นเรื่องของสมมติซึ่งโลกก็มีอยู่ด้วยกัน ธรรมชาติอันนั้นไม่ใช่สมมติโลกทั้งหลายจึงเอื้อมถึงได้ยาก เมื่อมีอัตตาและอนัตตาเป็นเครื่องเคลือบแฝงอยู่ในใจ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพิจารณาในสภาวะทั้งหลายโดยไตรลักษณ์ส่วนหยาบ ส่วนกลาง และส่วนละเอียด จนเห็นประจักษ์แจ่มแจ้งพระทัยแล้ว กาลใด กาลนั้น พระองค์จึงทรงเปล่งพระอุทานขึ้นว่าเรียนจบไตรภพโดยสมบูรณ์แล้ว จากนั้นก็ทรงปลงพระทัยที่จะสั่งสอนสัตว์ทั้งหลาย มีเบญจวัคคีย์เป็นต้นพร้อมกับการประกาศพระองค์ว่าเป็นศาสดาของโลกได้ ถ้าพระองค์ยังไม่ผ่านไตรลักษณ์ คือ อนิจจังทุกขัง อนัตตา ทั้งส่วนหยาบ ส่วนกลาง และส่วนละเอียดไปแล้ว พระองค์จะเป็นศาสดาของโลกอย่างเต็มที่ไม่ได้เลย เราทั้งหลายผู้มุ่งจะเป็นครูสอนตน เป็นผู้ฝึกฝนทรมานตน เราก็ต้องดำเนินไปตามแนวทางที่พระองค์ทรงพิจารณา และทรงรู้เห็นไปโดยลำดับเช่นนี้ คำว่า ไตรลักษณ์ คือ อนิจจังทุกขัง อนัตตา ด้วย ไตรลักษณ์ขั้นหยาบ ขั้นกลาง ขั้นละเอียดด้วย พึงทราบว่ามีอยู่ในกาย ในใจของเราทุกท่าน ไม่ใช่มีแต่พระพุทธเจ้าพระองค์เดียวและพระสาวกของพระองค์เท่านั้น พึงทราบว่าเราทั้งหลายเวลานี้กำลังเป็นภาชนะที่สมบูรณ์อยู่แล้วที่จะสามารถพิจารณา และรับรองสภาวะที่ได้อธิบายมานี้ ให้เห็นแจ่มแจ้งขึ้นในใจ ซึ่งเรียกว่า ธรรมในหลักธรรมชาติเป็นของมีอยู่ตั้งแต่วันก้าวเข้าสู่ปฏิสนธิวิญญาณมาเป็นลำดับจนถึงวันนี้ องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าท่านพิจารณาเห็นสภาวธรรมทั้งหลาย ไม่ได้ไปค้นหาที่ไหน ธรรมทั้งหลายมีอยู่แล้วอย่างสมบูรณ์ พระองค์พิจารณาตามหลักธรรมชาติเหล่านี้ให้เห็นชัดแจ่มแจ้งตามหลักแห่งธรรมทั้งหลายที่มีอยู่อย่างสมบูรณ์ทั้งภายนอกและภายใน จนหายสงสัยข้องพระทัยทุกอาการแล้ว จึงได้ประกาศพระองค์ว่า เป็นผู้สิ้นแล้วจากสังสารจักรคือ ความหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง ได้แก่ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหล่านี้

เราซึ่งเป็นพุทธบริษัทของพระองค์เจ้า ขอได้โปรดพิจารณาสภาวธรรมซึ่งมีอยู่ในตัวและเราอย่าคิดมากไปว่า เราไม่มีศีลจะบำเพ็ญสมาธิให้เป็นไปไม่ได้ เราไม่มีสมาธิจะบำเพ็ญปัญญาให้เป็นไปไม่ได้ ดังนี้ พึงทราบว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นธรรมสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องอยู่กับหัวใจของผู้ตั้งใจปฏิบัติด้วยกันทุกท่าน ศีล หมายถึง ปกติ ความเป็นปกติของใจในปัจจุบันนั้นปรากฏเป็นศีลขึ้นมาแล้ว ความสงบของใจในขณะที่กำลังภาวนาอยู่นั้น เรียกว่าจิตเป็นสมาธิขึ้นมาแล้ว การพิจารณาไตร่ตรองในหลักธรรมชาติ คือ ไตรลักษณ์ที่มีอยู่ทั่วสรรพางค์ร่างกายและจิตใจทั้งภายในและภายนอก จะเป็นเวลาใดก็ตาม พึงทราบว่าปัญญาเริ่มปรากฏขึ้นมาภายในใจของเราแล้ว เมื่อเราได้พยายามบำเพ็ญ

ในธรรมทั้งสามประเภท คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้มีการติดต่อกันเป็นลำดับไป ศีล สมาธิ ปัญญา จะเป็นธรรมที่มีกำลังกล้าอาจปรากฏขึ้นภายในใจของเราทั้งสามประเภทพร้อม ๆ กัน เราอย่าเข้าใจว่าเราเป็นหญิงหรือฆราวาสแล้วจะไม่สามารถบำเพ็ญสมณธรรม คือคุณงามความดี มีมรรคผลนิพพานที่เราต้องการให้เกิดขึ้นในตัวได้ ถ้าเราคิดเช่นนั้นเป็นความคิดผิด จะเป็นอุปสรรคต่อตนเอง เพราะองค์แห่งอริยสัจจธรรมทั้งสี่ไม่ได้นิยมว่า นี้คือผู้หญิง นั้นคือผู้ชาย นั้นฆราวาส นั้นคือนักบวช พระ เณร เถร ชี แต่มีอยู่ในสัตว์สังขารบรรดาที่มีวิญญาณครองทั่วไป เมื่อผู้ใดมีปัญญาพิจารณาอริยสัจจ-ธรรมทั้งสี่นี้ ผู้นั้นแลเป็นผู้กำลังก้าวดำเนินตามเสด็จพระองค์ท่านเป็นลำดับ อริยสัจจธรรมทั้งสี่นี้ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

คำว่า ทุกข์ เป็นชื่อแห่งธรรมชาติอันหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในกายและในจิตของเรา ความไม่สงบกายก็ดี ความไม่สงบใจก็ดี ท่านเรียกว่า อริยสัจ คือของจริงอย่างประเสริฐ ของจริงที่ไม่เอนเอียงไปตามบุคคลผู้ใด ใครจะตำหนิธรรมชาตินี้ว่าดีก็ตาม ว่าชั่วก็ตาม ธรรมชาตินี้ก็คือธรรมชาตินี้นั่นเอง ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามความตำหนิติชมของบุคคลหรือสัตว์ใด ๆ ทั้งนั้น ท่านจึงเรียกว่า ของจริง และมีอยู่เหมือนเงาตามตัว แต่เงาจะปรากฏในที่แจ้งเท่านั้น เข้าสู่ที่มืดแล้วเงาไม่ปรากฏ ส่วนอริยสัจจธรรมทั้งสี่มีทุกขสัจเป็นต้น เราจะอยู่ในที่มืดก็ตาม อยู่ในที่แจ้งก็ตาม จะปรากฏในกายในใจของเราเสมอไปไม่ว่าเป็นทุกข์ หรือเป็นสุข ฉะนั้น โปรดกำหนดพิจารณาให้ทั่วถึงตามที่อริยสัจปรากฏอยู่

เรื่องการพิจารณากองทุกข์นี้ เราไม่ได้หมายจะเอาทุกข์มาเป็นสมบัติของเรา แต่ถ้าเราไม่พิจารณาทุกข์ เราก็ไม่มีอุบายปัญญารู้รอบคอบและหายสงสัยในทุกข์ ก็จะเกิดความลุ่มหลงนำทุกข์มาพัวพันภายในใจว่า เราทั้งอวัยวะนี้เป็นทุกข์ หรือว่าทุกข์ทั้งหมดนี้เป็นตัวของเราไปเสียการที่เราพิจารณาทุกข์ให้เห็นชัดตามเป็นจริงแล้ว เรากับทุกข์นั้นจะแยกกันออกได้ โดยไม่ต้องคาดหมายให้เป็นกังวล จะเห็นว่าทุกข์นั้นเป็นส่วนหนึ่งจากเรา ในขณะเดียวกันเราผู้รู้ในสุขก็ดี ในทุกข์ก็ดีก็จะเห็นว่าเป็นสภาพอันหนึ่งจากเวทนาทั้งสามนั้น การพิจารณาทุกข์โดยอุบายแยบคายและความรอบคอบอย่างนี้ จึงเป็นทางปล่อยวางความกังวลในทุกข์ หรือแยกความเป็นทุกข์นั้นออกจากตัวเราได้โดยเห็นว่าทุกข์นั้นเป็นของจริงอันหนึ่ง ธรรมชาติที่รู้ทุกข์คือใจนี้ก็เป็นของจริงอันหนึ่ง ไม่สับสนปนกันโดยถือทุกข์นั้นว่าเป็นเรา และถือเราว่าเป็นทุกข์ แม้ทุกข์จะปรากฏขึ้นทางกายก็เห็นว่าเป็นสภาพอัน

หนึ่งจากความรู้ ไม่ใช่เรา ยิ่งพิจารณาเข้าไปภายใน คือทุกข์ทางใจก็จะเห็นชัดเช่นเดียวกัน การพิจารณาทุกข์ทั้งนี้ เรียกว่าได้ดำเนิน มรรค ไปในตัวแล้ว เพราะถ้าไม่ใช้ปัญญาก็ไม่มีเครื่องมือเพื่อดำเนิน การไตร่ตรองหรือพิจารณาทุกข์ ตั้งใจดูทุกข์ กำหนดรู้ทุกข์ ตั้งสติดูทุกข์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของมรรค คือ ศีล สมาธิ ปัญญาทั้งนั้น คือ การพิจารณาทุกข์ก็เป็นอริยสัจอันหนึ่ง เมื่อเห็นเรื่องของทุกข์แล้ว เป็นเหตุให้คิดต่อไปว่า ทุกข์นี้เกิดขึ้นเพราะอะไร เช่นเราเสียใจในขณะที่ประสบสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา โดยมีใครมาด่าทอให้กระทบกระเทือนเราด้วยกิริยามารยาทอันไม่สมควรเกิดความเสียใจขึ้นมา เราพยายามพิจารณาหาต้นเหตุแห่งความเสียใจว่า เกิดขึ้นมาเพราะเหตุใด และจะมีทางแก้ไขความเสียใจด้วยวิธีใด ดังนี้ก็เรียกว่า เราพยายามจะถอน สมุทัย อยู่ในขณะเดียวกันนั้นแล้ว เมื่อเราทำการพิจารณาเรื่อง ทุกข์ สมุทัย โดย มรรค คือ สติกับปัญญา ไปโดยทำนองนี้ก็เป็นการทำให้แจ้งซึ่ง นิโรธ โดยลำดับ ในขณะเดียวกัน

อนึ่ง โปรดทราบว่าทุกข์กับสมุทัยมีหลายขั้น มรรคก็มีหลายขั้น มีอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด นิโรธก็มีหลายชั้นเช่นเดียวกัน ทุกข์ส่วนหยาบดับไป นิโรธ ส่วนหยาบได้เริ่มปรากฏตัวขึ้นมา ทุกข์ส่วนกลางดับไป นิโรธส่วนกลางได้ปรากฏตัวขึ้นมา ทุกข์ส่วนละเอียดดับไป นิโรธได้ปรากฏตัวขึ้นมาอย่างเต็มที่ จึงควรทราบไว้อย่างนี้ ไม่ใช่ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค จะเป็นธรรมขั้นเดียว แยกกันได้อย่างนี้ เราพิจารณาเบื้องต้นก็ต้องเป็นขั้นหยาบ ต่อมาก็ค่อยเลื่อนฐานะขึ้นไปขั้นกลาง ขั้นละเอียด โดยความรู้อันเดียวเป็นผู้พิจารณา ความรู้อันเดียวเป็นผู้วิพากษ์วิจารณ์จนกลายเป็นความแยบคายโดยลำดับ และกลายเป็นความรู้ความฉลาดอันยอดเยี่ยมขึ้นมาเป็นขั้น ๆ จากดวงใจอันเดียวกัน พระพุทธเจ้าผู้ดำเนินมาก่อนก็ทรงทำเช่นนี้ รู้สึกว่าพระองค์เป็นมาด้วยความทุกข์ความลำบาก เป็นมาด้วยความอดทน เป็นมาด้วยความขยันหมั่นเพียร และกล้าเสียสละ แม้ชีวิตก็ไม่ทรงเสียดายเพื่อให้ได้อริยสัจซึ่งเป็นธรรมสายเอก ทรงพยายามเพื่อรู้ชัดในทุกข์ซึ่งเป็นความเดือดร้อนในทุกข์ทั้งมวล และพยายามรื้อถอนสมุทัยอันเป็นตัวก่อให้เหตุทั้งมวลเกิดขึ้น ด้วยมรรค คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อปรากฏผลคือ นิโรธ ความดับทุกข์เป็นขั้น ๆ จนไม่มีอะไรเหลืออยู่ภายในใจแม้อริยสัจสี่ ซึ่งเป็นธรรมที่เคยเห็นว่าลี้ลับ ก็ปรากฏผลเป็นธรรมเปิดเผยต่อพระทัยขึ้นมาจนได้ เพราะความพยายามเป็นกุญแจดอกสำคัญ

ฉะนั้น บรรดาเราทุกท่านผู้มุ่งต่อแดนพ้นทุกข์ตามพระองค์ โปรดพิจารณาโดยโอปนยิโก

น้อมอริยสัจทั้งสี่เข้ามาสู่กาย สู่ใจ ให้ตรงตามหลักความจริงซึ่งเป็นของมีอยู่เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าไม่มีอะไรบกพร่อง และไม่มีสิ่งใดแปลกกันแม้แต่น้อย ปัญญาที่จะหยั่งทราบในอริยสัจทั้งสี่ก็เกิดจากใจดวงเดียว เราผู้กำลังฟังเทศน์อยู่ในบัดนี้จึงไม่มีความผิดแปลกอะไรจากครั้งพุทธกาล และเป็นปัจจุบันกาลอยู่เสมอ ภายในใจของผู้ตั้งไว้ด้วยดีแล้วในคลองแห่งธรรม และเป็นผู้สามารถจะรับรู้ในสัจจะ-ธรรมทั้งหลายซึ่งเป็นของมีอยู่ในตัว เมื่อกำลังปัญญาสามารถแล้ว ย่อมรอบรู้ทั้งภายนอกและภายในตลอดดวงจิตไม่มีอันใดเหลือ คำว่ารอบรู้ภายนอกนั้น หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสและปล่อยวางได้ การพิจารณาภายในคือ ย้อนจิตเข้ามาสู่ภายในกายจนสามารถรู้เท่ากายทุกส่วนเพราะอำนาจการพิจารณา จนถอนจากอุปาทานความถือกายเสียได้ ส่วนเวทนาจะเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉย ๆ ก็ดี สัญญาความจำได้หมายรู้ก็ดี สังขาร ความปรุง จะปรุงดี ปรุงชั่ว ปรุงกลาง ๆ ปรุงอดีตอนาคต ก็ทราบชัดว่าเป็นเพียงสภาวะอันหนึ่ง ๆ วิญญาณความรับรู้ก็เป็นเพียงสภาวะอันหนึ่งรวมแล้วเรียกว่ากองอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งนั้น ปัญญารู้รอบและปล่อยวางเข้าไปเป็นลำดับ ที่นี้ยังเหลือจิตซึ่งเป็นตัวเหตุอันสำคัญและเป็นผู้ให้นามว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ดี และเป็นผู้หลงในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็ดี มายึดในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็ดี ปัญญาขุดค้นตามเข้าไปเป็นระยะ ๆ จนถึงรากฐานแห่งวัฏฏจักรคือ ความรู้อวิชชาผู้เป็นจอมแห่งไตรภพ อันเป็นเรื่องบรรจุแห่งเรื่องทั้งปวง ชื่อว่าเรื่องทั้งหมดรวมอยู่ที่นี้ เพราะเหตุนั้นท่านจึงให้นามว่าปมแห่งวัฏฏจักร จงพิจารณาจนเห็นว่านี้ก็คือไตรลักษณ์ และเป็นเครื่องมือของไตรจักรเช่นเดียวกันกับ-สภาวธรรมอื่น ๆ เมื่อรู้เห็นชัดแล้วความถือมั่นยึดมั่นในความรู้ที่เจือด้วยยาพิษจะหมดไป เพราะเห็นเป็นอสรพิษอย่างแน่ใจ ต้องสลัดปัดทิ้งทันที ความรู้ซึ่งเป็นตัวอวิชชาก็ขาดกระเด็นออกจากใจเรื่องทั้งหลายที่เต็มอยู่กับความรู้ที่เต็มไปด้วยเรื่องก็ขาดไปพร้อม ๆ กัน เรื่องที่เป็นกิเลสทั้งมวลไม่มีทางเกิดขึ้นจึงยุติลง ความสัมผัสจากการเห็น การได้ยิน การสูดกลิ่น ลิ้มรสทั้งปวงจึงเป็นเพียงสักว่ากิริยา ไม่มีเรื่องจะให้เกิดความซึมซาบ และยึดมั่นถือมั่นซึ่งเป็นตัวอุปาทานอีกต่อไป เพราะความรู้ที่เป็นไปด้วยเรื่องซึ่งเป็นผู้บงการได้หมดสิ้นไปแล้ว เรื่องทั้งหลายจึงไม่มี พระพุทธเจ้าก็ดี สาวกทั้งหลายก็ดี ได้ทำลายความรู้ที่เต็มไปด้วยเรื่องนี้ขาดสิ้นไปจากจิตใจแล้ว แม้ท่านจะทรงขันธ์อยู่ ขันธ์ก็สักว่าขันธ์ คือรูปก็สักว่ารูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสทั้งหลายก็สักว่าเท่านั้น รูป เวทนา สัญญาสังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นของมีอยู่ประจำขันธ์ ๕ ก็สักแต่ว่าอาการนั้น ๆ เท่านั้น ไม่มีเรื่องเกี่ยวข้อง

กับจิตอันจะให้เกิดความกังวล เพราะจิตกลายเป็นจิตที่พ้นจากเรื่องแล้ว คือเป็นจิตที่ไม่มีสมมติแล้ว ก็จิตที่เป็นสมมติหมายถึงจิตที่เต็มไปด้วยเรื่องดังกล่าว คือมีอวิชชาเป็นหัวหน้า ความรู้ที่อยู่ใต้อำนาจอวิชชาจัดว่าความรู้ที่เต็มไปด้วยเรื่อง ฉะนั้นเรื่องจะโกรธก็ดี เรื่องจะโลภก็ดี เรื่องจะหลงก็ดี จึงขึ้นอยู่กับความรู้อันนี้ทั้งนั้น เมื่อความรู้อันนี้ได้ดับลงไป เรื่องจะโลภ เรื่องจะหลงจึงไม่มีอีกต่อไป เพราะรากเหง้ามันดับแล้วกิ่งก้านสาขาจะทนอยู่ได้อย่างไร จำต้องดับตามกันไปหมด ปัญญาที่พิจารณาเป็นไปตามลำดับจนรู้แจ้งเห็นจริงแล้ว คำว่า จิต ก็หมดสมมติไป จะให้ชื่อให้นามก็สักแต่ว่าไม่ได้มีความผูกพันมั่นหมายในความรู้ประเภทนั้น ท่านจึงเป็นผู้หมดเรื่องทางภายใน อยู่ด้วยความไม่มีปัจจัยสืบต่อระหว่างจิตกับอารมณ์ เป็นบรมสุขในอิริยาบถทั้งสี่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอนไม่มีเรื่องทั้งนั้น หลับหรือตื่นก็เป็นสุขเพราะไม่มีสิ่งรบกวนใจ เป็นอยู่ด้วยความหมดเรื่อง ขันธ์ ๕ จึงกลายเป็นเครื่องมือสำหรับใช้เป็นประโยชน์ของนักปราชญ์โดยสมบูรณ์ก่อน แต่ยังไม่รู้เท่าทันขันธ์ทั้ง ๕ ต้องเป็นเครื่องมือของมหาโจรผู้ลือนามซึ่งเป็นหัวหน้า บังคับขันธ์ทั้ง ๕ คือกายจำต้องทำไปด้วยอำนาจของกิเลสตัณ-หา เวทนาที่ปรากฏขึ้นมา ก็ปรากฏขึ้นมาด้วยอำนาจกิเลสตัณหา สัญญาจำขึ้นมาก็จำเพาะอำนาจของกิเลสตัณหา สังขารก็ปรุงเรื่องกิเลสตัณหาทั้งมวล วิญญาณก็รับรู้เพื่อกิเลสตัณหาอาสวะไปเสียทั้งนั้น เพราะเจ้าอวิชชาเป็นตัวมหาโจร คือเจ้าเรือน เจ้ากิเลสตัณหา รากเหง้าแห่งกิเลสตัณหาทั้งมวลอยู่ที่นั้นทั้งหมด พออวิชชาดับไปเท่านั้น ขันธ์ทั้ง ๕ จึงกลายเป็นเครื่องมือของอวิชชาวิมุตติไป วิชชาวิมุตติได้ผุดขึ้นมาอย่างเต็มที่แล้ว ขันธ์กลายเป็นบริษัทบริวารคือเครื่องมือวิชชาวิมุตตินั้นไปเสีย กิริยาของกายที่จะเคลื่อนไหวก็จะเป็นไปโดยธรรม เวทนาคือความสุข ความทุกข์เฉย ๆ ซึ่งเกิดขึ้นทางกายก็เป็นไปโดยธรรม สัญญา จำได้หมายรู้ ก็จำไปโดยธรรม สังขารก็ปรุงโดยธรรม วิญญาณก็รับรู้โดยธรรมทั้งนั้น ไม่ได้เป็นตามกิเลสตัณหาอาสวะที่เคยเป็นมา

องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคท่านทรงทำปริวรรต ท่านทำอย่างนี้ ท่องเที่ยวในวัฏฏสงสาร พระพุทธเจ้าก็ท่องเที่ยวมานานไม่มีจบสิ้น เที่ยวที่ไหน ก็เกิดตายที่นั่น ทุกข์ที่นั่น เมื่อได้ปริวรรตกลับเข้ามาท่องเที่ยวในสากลกายและใจคือ จุดที่รวมแห่งอริยธรรม โดยหลักธรรมชาตินี้แล้ว จึงได้ยกธงชัยว่า "พุทโธ" อย่างเต็มดวง ผู้ข้ามห่วงแห่งความหลงแล้ว ก็นำมาประกาศให้เราทั้งหลายได้ถือเป็นสรณะ คือ พุทธํ ธมฺมํ สงฆํ สรณํ คจฺฉามิ อยู่จนบัดนี้ ธรรมทั้งนี้เกิดขึ้นมาจากการปริวรรตเข้ามาสู่ภายใน เรียกว่า โอปนยิโก น้อมเข้ามาสู่ภายใน พิจารณาให้เห็นชัดแจ่มแจ้ง การข้ามโลก

สงสารไม่ข้ามที่ไหน โลกก็คือดวงใจที่เป็นอวิชชานี้ทั้งดวง สังสาระความท่องเที่ยวก็หมายถึงจิตดวงนี้ วัฏฏจักรตัวหมุนก็คือความรู้ที่เต็มไปด้วยเรื่องนี้เอง เป็นเหตุให้วกเวียนไปมา กรรมทั้งหลายจึงสืบต่อกันไปโดยลำดับ เพราะธรรมชาติซึ่งเป็นตัวจักรใหญ่พาหมุนอยู่ตลอดเวลา เมื่อตัวจักรใหญ่ได้ทำลายลงแล้ว ตัวจักรเล็กก็พลอยถูกทำลายไปตาม ๆ กัน ผลสุดท้ายไม่มีอะไรเหลืออยู่ เช่นเดียวกับต้นไม้ที่ถูกถอนขึ้นหมดทั้งราก แม้กิ่งก้านสาขาจะมีมากมายก็จะต้องตายฉิบหายไปตาม ๆ กันหมด เรื่องอวิชชาดับไปก็เช่นเดียวกัน กิเลสตัณหาประเภทใด ๆ ดับไปหมด ไม่มีอะไรเหลือ

วันนี้แสดงธรรมเทศนาให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายทราบ ในลักษณะแห่งธรรมป่า หากไม่ถูกจริตจิตใจในหลักธรรมบางประการ ผู้แสดงยังหวังได้รับอภัยจากบรรดาท่านผู้ฟังทั้งหลายด้วยจิตเมตตา ถ้าธรรมที่แสดงนี้พอจะเป็นประโยชน์ได้บ้าง ก็ขอได้โปรดนำไปไตร่ตรองและปฏิบัติตามในโอกาสอันควร ความสุขความเจริญที่โลกปรารถนามานานจะเป็นเครื่องสนองตอบแทนท่านนักปฏิบัติทั้งหลาย ผู้อุตส่าห์พยายามเป็นลำดับ นับแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสูงสุด คือวิมุตตินิพพานฯ ในอนาคตอันใกล้นี้ ดังนั้นการแสดงธรรมก็เห็นว่าสมควรแก่เวลา จึงขอยุติการแสดงเท่านี้ เอวํ

กัณฑ์ที่ ๑

พระธรรมเทศนา

ณ วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี

วันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕

ต่อไปนี้จะได้เริ่มแสดงคำสั่งสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอให้บรรดาท่านผู้ฟังพึงสังเกตความเคลื่อนไหวแห่งใจของตนในขณะฟัง ถ้าได้สังเกตความเคลื่อนไหวของใจโดยใกล้ชิดแล้ว เราจะได้เห็นอาการที่เคลื่อนไหว ซึ่งแสดงออกมาทั้งดีและชั่วจากใจดวงเดียวทุกระยะ ท่านกล่าวไว้ว่า โลกธาตุดูเหมือนว่ากว้างขวางมากมาย แต่นั่นเป็นสภาวธรรมอันหนึ่ง ๆ เท่านั้น เขาไม่มีความหมายและความรู้สึกในตัวของเขาเองแต่อย่างใด แต่ใจซึ่งเป็นตัวโลกธาตุนี้เป็นธรรมชาติที่รู้สึกตัวเองอยู่เสมอ และธรรมชาตินี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ในโลก ถ้าชั่วก็ไม่มีอะไรจะเทียบ ดีก็ไม่มีอะไรจะทัดเทียม และเป็นธรรมชาติที่แปลกประหลาดยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ เหตุนั้นองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสไว้ว่า มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา เป็นต้น สิ่งทั้งหลายมีใจเป็นสำคัญ จะดีหรือชั่วขึ้นอยู่กับใจ แต่สิ่งที่เป็นบริวารของใจกลับเป็นนายของใจนั้นมีจำนวนมาก ถ้าพูดอย่างคำสวยงามก็ว่า บริวารของใจ เครื่องใช้ของใจ แต่ถ้าพูดให้ถูกหลักธรรมจริง ๆ แล้วก็ควรว่า นายของใจเครื่องกดถ่วงหรือเครื่องผูกมัดจิตใจนั่นเอง

ใจที่ไม่ได้รับการอบรมย่อมมีภัยรอบตัว แต่ส่วนมากก็เกิดขึ้นจากเรื่องของตัวเอง ถ้ายังไม่ได้อบรมให้รู้เรื่องของตัวเองเสียบ้างแล้ว ย่อมจะคิดตำหนิติชมสิ่งภายนอกมากกว่าเรื่องของใจผู้ผลิตการติชมเสียเอง องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสไว้ว่า โอปนยิโก สิ่งที่เราเห็นด้วยตาก็ดี ได้ยินด้วยหูก็ดี พึงน้อมเข้ามาสู่ใจให้ทราบว่า สิ่งทั้งหลายนั้นมีใจเป็นผู้รับรู้ เป็นผู้ให้ความหมายในสิ่งทั้งปวง ถ้าใจไม่เป็นผู้ให้ความหมายแล้ว สิ่งเหล่านั้นจะปรากฏความหมายขึ้นโดยลำพังตัวเองย่อมเป็นไปไม่ได้ การอบรมใจก็เพื่อจะให้รู้เรื่องของตัวเองผู้ก่อเหตุ พระพุทธเจ้าทรงพยายามอบรมพระองค์ เพื่อให้รู้สึกดีชั่วในพระองค์มาเป็นเวลานาน แต่นั่นเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าซึ่ง

เช่นเดียวกับหนทางหลวงย่อมกว้างขวางหรือยืดยาว การก่อสร้างก็ต้องทุ่มเทกำลังมากมายจึงจะสมชื่อว่าเป็นทางหลวง ส่วนทางของบุคคลที่จะไปสู่จุดต่าง ๆ ย่อมคับแคบ พอหลวมตัวเท่านั้นก็ไปได้อย่างสบาย แต่ภาระที่จะนำไปให้ประโยชน์สำหรับตนนั้นก็มีจำนวนน้อย พอเหมาะกับกำลังจะหอบหิ้วไปได้ ส่วนทางหลวงเมื่อสำเร็จแล้วนำสัมภาระไปได้มาก เช่น ทางรถไฟ เป็นต้น ไปมาแต่ละเที่ยวบรรทุกคนได้เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังมีสิ่งของติดมากับรถไฟก็มีจำนวนไม่น้อย วิสัยของพระพุทธเจ้าจะรื้อขนสัตว์โลกให้พ้นจากโอฆสงสารก็ย่อมจะทุ่มเทกำลังลงเป็นจำนวนมากและเป็นเวลานาน เมื่อบำเพ็ญให้สำเร็จตามภูมิของพุทธวิสัยแล้ว จึงเป็นผู้มีความสามารถและฉลาดแนะนำพร่ำสอนสัตว์ทั้งหลาย พร้อมทั้งทราบอุปนิสัยของสัตว์แต่ละราย ๆ ว่า ควรจะแนะนำพร่ำสอนได้โดยวิธีซึ่งจะให้สำเร็จผลแก่ผู้มาศึกษาและปฏิบัติตามเป็นขั้น ๆ ไป พระองค์ทรงทราบได้ดี นอกจากทรงทราบอัธยาศัยของบรรดาสัตว์แล้ว ยังทราบธรรมที่จะพึงนำมาแนะนำสั่งสอนให้ได้ประโยชน์แก่บรรดาสัตว์ทั้งหลายเป็นราย ๆ ไปด้วย แต่สาวกทั้งหลายไม่มีความสามารถทัดเทียมพระพุทธเจ้าได้ เพียงมีกำลังและความสามารถที่จะแนะนำสั่งสอนทำหน้าที่แทนพระพุทธองค์ได้ตามกำลังความสามารถของตนเท่านั้น แม้จะเป็นผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสอาสวะเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าก็ตาม แต่กำลังความเชี่ยวชาญเฉลียวฉลาดสามารถที่จะแนะนำพุทธบริษัทให้เป็นไปได้เป็นจำนวนมากเหมือนอย่างพระพุทธเจ้านั้น ไม่ใช่วิสัยของสาวกผู้ไม่มีความสามารถเท่าเทียมพระพุทธเจ้าได้ เมื่อย้อนเข้ามาถึงเราทั้งหลายผู้บำเพ็ญให้ข้ามพ้นไปโดยเฉพาะแล้ว จึงไม่ควรคิดว่า พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธบารมีมาเป็นจำนวนเท่านั้นเท่านี้ ท่านจึงสามารถพ้นทุกข์ไปได้ แต่เรามีกำลังเพียงเท่านี้ สติปัญญาเพียงเท่านี้ ไฉนจะสามารถบำเพ็ญตนให้พ้นได้เช่นพระพุทธเจ้า ที่ถูกเราไม่ควรคิดเช่นนั้น เพราะวิสัยของพระพุทธเจ้ากับวิสัยของเรามีความแตกต่างกันมาก ถ้าจะเทียบกับรถ รถของพระพุทธเจ้าเป็นรถขนาดใหญ่ เช่น รถไฟ หรือรถบรรทุก รถของพวกเราเป็นรถเล็กและรถนั่งเฉพาะไม่สามารถจะบรรทุกสัมภาระและคนโดยสารไปได้ แม้จะบรรทุกไปบ้างก็เพียงหนึ่งคนหรือสองคนเท่านั้นก็พอดีกับกำลังของตน ไม่เหมือนรถใหญ่ซึ่งบรรทุกได้คราวละมาก ๆ ก็บัดนี้เราจะพยายามบรรทุกเฉพาะตัวของเราให้ข้ามพ้นไปด้วยความสะดวก และราบรื่นโดยไม่เกี่ยวกับภาระซึ่งจะเป็นทางให้เนิ่นช้า จึงไม่ควรเทียบพระพุทธเจ้ากับเราในส่วนบำเพ็ญบารมี

อนึ่ง การอบรมใจที่เรากำลังทำอยู่ขณะนี้ นับว่าเป็นวิธีที่ถูกต้องรัดกุมอยู่แล้ว พอจะพยุง

เราให้ก้าวพ้นไปจากวัฏฏสงสารได้ทันกับเวลา ส่วนวิธีอื่นก็เป็นประโยชน์และเป็นอุปกรณ์ซึ่งกันและกันอยู่แล้ว แต่วิธีนี้เป็นวิธีที่รัดกุม พอเป็นทำนบที่ไหลรวมแห่งบารมีทั้งหลายให้มารวมอยู่จุดเดียว คือใจที่เต็มไปด้วยความสงบและเยือกเย็น เพราะฉะนั้น บรรดาพระภิกษุสามเณรที่บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาแล้ว หลักพระธรรมวินัยจึงไม่นิยมให้ประกอบการงานส่วนอื่นซึ่งนอกไปจากข้อวัตรปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นหน้าที่เฉพาะของนักบวช เฉพาะผู้บวชจึงสอนทางลัดทางตรงเสมอว่า เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ เป็นต้น และสอนที่อยู่ที่อาศัย เพื่อบำเพ็ญด้วยความสะดวกตามเพศของนักบวชว่า รุกฺขมูลเสนาสนํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชา ตตฺถโว ยาวชีวํ อุสฺสาโห กรณีโย บรรพชาอุปสมบทในพระศาสนาแล้ว ขอให้ท่านทั้งหลายพยายามอุตส่าห์อยู่ตาม รุกขมูล คือ ร่มไม้ชายเขาอันเป็นที่สงัดวิเวกและสะดวกแก่การบำเพ็ญสมณธรรม ไม่ให้มีภาระผูกพัน พึงประพฤติตนเช่นเดียวกับนกซึ่งมีปีกกับหางเท่านั้น แม้จะเที่ยวหากินผลไม้หรืออาหาร ณ ที่ใดเพียงพอแก่จะงอยปากของตนแล้วก็บินไปตามสบาย ที่หลับนอนของนกไม่มีกำหนดว่าจะอยู่ที่ไหน ค่ำที่ไหนก็นอนที่นั่นไม่มีความเกาะเกี่ยวกังวลใด ๆ แม้บินไปจับต้นไม้แล้ว เมื่อจะบินจากต้นนี้ไปสู่ต้นหน้า ก็ไม่ได้ทำความผูกพันหรืออาลัยในต้นไม้ต้นนี้เป็นของตน บินผ่านไปเป็นลำดับ นกไม่มีกังวลใด ๆ ทั้งอาหารที่ยังเหลืออยู่ ทั้งต้นไม้ที่ตนอาศัย บินจากไปแล้วก็ไม่เป็นอาลัย บรรดานักบวชในพระพุทธศาสนา ซึ่งมุ่งหน้าเพื่อความเป็นลูกศิษย์ตถาคตแล้ว จำต้องดำเนินตนให้เป็นอย่างฝูงนกเสมอไปตลอดชีวิต พยายามอบรมตนให้เป็นที่ร่มเย็นและเป็นเนื้อนาบุญของตนได้อย่างสมบูรณ์ด้วยอุบายวิธีที่ประทานไว้ อะไรเล่าที่เป็นเนื้อนาบุญของตน คือ ทาน ศีล ภาวนา หรือศีล สมาธิ ปัญญา ข้อวัตรซึ่งเป็นอุปกรณ์แห่งการบำเพ็ญสมณธรรมเหล่านี้จัดเป็นเนื้อนาบุญแต่ละอย่าง ๆ เป็นผู้มีภาระกิจน้อย บำเพ็ญอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา ขัดเกลาจิตใจของตนอยู่เสมอ ไม่ทำความผูกพันอาลัยในที่อยู่และสถานที่อาศัย ตลอดถึงตระกูลที่อุปการะเป็นประจำซึ่งตนได้เคยอาศัยทุกวัน บิณฑบาตมาวันหนึ่งจะได้อะไรมากน้อยเป็นที่พอใจ ไม่มีความสำคัญมั่นหมายในอาหารการบริโภคว่า จะมีรสประณีตบรรจงหรือไม่ก็ตาม เมื่อเห็นว่าไม่ขัดข้องในหลักพระธรรมวินัยแล้วยินดีบริโภคขบฉันไปเพียงยังอัตภาพให้เป็นไปในวันหนึ่ง ๆ ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิต และการประกอบความเพียรเท่านั้น นี่ชื่อว่าเป็นผู้ทำตนให้เป็นเนื้อนาบุญของตนตามที่ได้อธิบายแล้ว ศีลก็เป็นเนื้อนาบุญอันหนึ่ง สมาธิก็เป็นเนื้อนาบุญอันหนึ่ง ปัญญาก็เป็นเนื้อนาบุญอันหนึ่ง ทานก็เป็นเนื้อนาบุญอันหนึ่ง ทั้งนักบวชและฆราวาสผู้บำเพ็ญตามนี้ จัดว่าเป็นผู้บำเพ็ญตนให้เป็นเนื้อนาบุญของตน วันนี้

บำเพ็ญ วันหน้าก็บำเพ็ญไม่ลดละในเนื้อนาบุญของตน จนสามารถทำศีล ทำสมาธิ ทำปัญญาให้สมบูรณ์ขึ้น แล้วก็กลายเป็นความร่มเย็นแก่ตนอย่างเต็มที่ เมื่อมีความเพียรบำเพ็ญตนให้เป็นเนื้อนาบุญของตนได้แล้วก็สามารถเป็นเนื้อนาบุญ คือให้ความร่มเย็นแก่ประชาชนได้เช่นเดียวกัน แนวทางขององค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าและสาวกอรหันต์ท่านได้ดำเนินมาอย่างนี้ทั้งนั้น แม้ก่อนพระองค์จะเป็นศาสดาของโลกก็ปรากฏว่าเป็นศาสดาของพระองค์เองมาก่อน จนมีความคล่องแคล่วแกล้วกล้าในวิชชาวิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะเมื่อเป็นศาสดาในพระองค์อย่างสมบูรณ์แล้ว ต่อมาก็เป็นครูสอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งเราทั้งหลายก็กล่าวอยู่เสมอว่า ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ ดังนี้ซึ่งหมายความว่าพระองค์เป็นบุรุษผู้หนึ่งซึ่งควรฝึกทรมานให้เป็นผู้ควรแก่มนุษยธรรม และมรรคผลนิพพานเมื่อฝึกทรมานได้เต็มภูมิแล้วเป็นผู้สมควรจะสั่งสอนโลกในวาระต่อไปโดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะและความมีความจน เพราะนั่นมันเป็นกฎของกรรมประจำสัตว์และบุคคลไม่มีใครจะหลีกเลี่ยงได้ ต้องยอมจำนนและรับเสวยผลกรรมที่มีประจำตน เฉพาะนักบวชเป็นไปเพื่อไม่ก่อความกังวลวุ่นวาย แต่เป็นไปเพื่อประหัตประหารกิเลสซึ่งเป็นข้าศึกภายในใจให้ค่อยหมดไป และเป็นไปเพื่อการไม่สั่งสมกิเลสซึ่งยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นก็อยู่ในสถานที่นั้นไปในสถานที่นั้นบำเพ็ญอยู่ในสถานที่นั้น ศีลก็เริ่มบริสุทธิ์บริบูรณ์ขึ้นมา เพราะสถานที่ก็เหมาะเจาะ การบำเพ็ญก็สะดวก สิ่งที่จะมาก่อกวนให้ศีลด่างพร้อยก็ไม่มี จะทำให้ศีลขาดทะลุก็ไม่มี แต่ละวันเจริญขึ้นด้วยการรักษาและมีสติสืบต่ออยู่เสมอ จิตก็ไม่ปล่อยไปตามอำเภอใจ พยายามระมัดระวังรักษาความกระเทือนของจิตใจ ซึ่งจะเป็นไปในทางที่ผิดอันเกิดขึ้นจากความพลั้งเผลอ ใจเมื่อได้รับการอบรมรักษาโดยความเอาใจใส่ก็จะเป็นไปเพื่อความสงบเยือกเย็นเห็นผลในปัจจุบันจิต ปรากฏว่าเป็นความสุขความสบายเบาทั้งกายเบาทั้งจิต คิดค้นคว้าหาเหตุผลในหลักธรรมซึ่งจะเป็นไปเพื่อความชัดเจนแจ่มแจ้งเป็นลำดับ จนสามารถถอดถอนกิเลสอาสวะไปได้เป็นขั้น ๆ ผลที่สุดก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ภายในจิตใจ กลายเป็นเนื้อนาบุญขึ้นมาอย่างมหัศจรรย์ อันดับต่อไปก็สมควรจะประกาศพระศาสนาสั่งสอนประชาชนทั้งหลายได้เห็นอรรถเห็นธรรม ให้รู้ทางผิดทางถูกแล้วบำเพ็ญตนให้เป็นลำดับ ไม่เสียชาติที่เขาเกิดมายังได้รับประโยชน์จากผู้เป็นปุญญเขตทรงคุณอันสูงในโลก ได้กราบไหว้บูชาถึงสวรรค์ ถึงนิพพานได้เพราะเหตุแห่งพระรัตนตรัยนี้มีจำนวนมาก เพราะทรงคุณไว้อย่างสมบูรณ์ ใครมากราบไหว้ก็ได้รับผลประโยชน์ เราทุก ๆ คนพึงน้อมธรรมเหล่านั้นเข้ามาสู่จิตใจ พุทธ คือความรู้มีอยู่ที่ใจของเรา ธรรมที่จะอบรมฝึกฝนผู้รู้นี้ให้มี

ความเด่น และมีความเฉลียวฉลาด จะต้องเกิดขึ้นจากผู้รู้เป็นผู้แสวงหามาเอง เพื่อแนะนำพร่ำสอนตนโดยทางที่จะให้เป็นไปเพื่อความเฉลียวฉลาด สังฆผู้จะปฏิบัติตามพระโอวาทคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พยายามแก้ไขตนเอง ก็คือเรื่องของเราผู้เดียวจนสามารถปรากฏเป็นพระรัตนตรัย คือพุทธที่บริสุทธิ์แจ่มแจ้ง ธรรม คือ ความอัศจรรย์ ซึ่งเกิดขึ้นจากความบริสุทธิ์ สังฆเป็นเจ้าของแห่งพุทธและธรรมทั้งสามนั้นก็คือเรื่องของเราคนเดียว การอธิบายทั้งนี้เพื่อน้อมพระรัตนตรัยเข้ามาสู่เราคนเดียว เพื่อเป็นสมบัติของเราที่แท้จริง พุทโธ ธัมโม สังโฆ ของพระพุทธเจ้านั้นเป็นสมบัติส่วนหนึ่งซึ่งเราได้หยิบยืมมาค้า คือการบำเพ็ญเพื่อหากำไรใส่ตัวเอง จนปรากฏเป็น พุทธ ธรรม สังฆ ในธรรมชาติขึ้นภายในจิตใจของผู้บำเพ็ญ ผู้เช่นนี้จะไปอยู่ในที่ใด ๆ พระรัตนตรัยก็ติดแนบอยู่กับใจฉะนั้น พุทโธ ธัมโม สังโฆ เมื่อกล่าวโดยชื่อแล้วก็มีแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่เมื่อกล่าวตามหลักธรรมชาติแล้วพุทธอันใด ธรรมก็อันนั้น ธรรมอันใด สังฆก็อันนั้น เพราะพุทธ ธรรม สังฆ เป็นธรรมกลมเกลียวกันอย่างสนิท ไม่ได้นอกเหนือไปจากใจดวงเดียวนี้ พุทธดวงนั้น เวลานี้ก็มีอยู่กับพวกเรา โปรดพยา-ยามอบรมแก้ไขให้ได้ พุทธดวงนี้ไม่นอกเหนือไปจากอำนาจของสติและปัญญา ไม่มีใครจะเป็นผู้มีอำนาจและวาสนายิ่งกว่าตัวเราที่จะอบรมฝึกฝนทรมานใจของเราไปได้ พระพุทธเจ้าแม้พระองค์มีอำนาจวาสนาเป็นศาสดา คือ ครูของสัตว์โลกก็ตาม แต่ก็เป็นครูในอุบายวิธีการสั่งสอนต่างหาก ไม่ใช่เป็นผู้จะถอดถอนกิเลสอาสวะให้แก่บรรดาสัตว์ทั้งหลายได้ การถอดถอนกิเลสอาสวะตั้งแต่ขั้นหยาบจนถึงขั้นละเอียดเป็นหน้าที่ของเรา ซึ่งได้รับอุบายวิธีจากพระพุทธเจ้าแล้ว มาพร่ำสอนตัวเองและแก้ไขตนเองโดยตรง ได้ย่นธรรมเข้าสู่เราให้เห็นว่า ปุญฺญเขตฺตํ โลกสฺส ไม่ใช่ผู้อื่นผู้ใดนอกจากตัวเราทุกท่านจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์เฉพาะตนเท่านั้น ไม่มีใครจะมาทำให้เราได้วันนี้เราบ่นว่ายุ่งยาก เราบ่นว่าลำบาก บ่นว่าไม่มีโอกาส วันหน้าเราก็จำต้องบ่นอีกต่อไป ผู้จะมาปลดเปลื้องความยุ่งเหยิงขัดข้องหรือโอกาสเวล่ำเวลาให้เรานั้นไม่มีใครจะสามารถมาเปลื้องให้ได้ เพราะใครก็ต้องเต็มไปด้วยความยุ่งเหยิงขัดข้องด้วยกันทั่วทั้งโลกอันนี้ เราอยู่ในบ้านคนเดียวมีกายอันเดียว ไม่เกี่ยวข้องกับใคร ก็บ่นอยู่ภายในบ้านคนเดียววุ่นวายอยู่คนเดียว คนอื่นบ้านอื่นเข้าใจว่าไม่ยุ่งยากเหมือนกับเรา เราก็จะเห็นว่าในโลกนี้หรือในแผ่นดินอันนี้มีแต่เราคนเดียวเป็นผู้รับเคราะห์กรรมความยุ่งยากความทุกข์ก็จะมีแต่เราคนเดียว ความยุ่งเหยิงใด ๆ ก็จะมีแต่เรารับเสียคนเดียว โปรดได้เปิดประตูบ้านออกไปมองดูคนภายนอก จะเห็นคนอื่นที่เป็นทุกข์เช่นเราหรือยิ่งกว่าเราอีกเป็นคนที่

สองเดินออกนอกบ้านไปก็ยิ่งจะเห็นคนที่สาม ที่สี่เป็นลำดับ ยิ่งเดินออกไปไกล ก็ยิ่งจะเห็นคนเป็นจำนวนมากซึ่งเต็มไปด้วยความยุ่งยากเช่นเดียวกับเรา เราเป็นอย่างไร เขาก็เป็นเช่นนั้น ความทุกข์ความยุ่งเหยิงทั้งมวล เราลองไปถามเขาดูว่า มีความทุกข์ความยุ่งเหยิงเช่นเดียวกับเราหรือไม่ โอกาสเวล่ำเวลาเขาจะมีหรือไม่ หรือไม่มีเฉพาะเรา ก็จะทราบได้ทันทีว่าคนในโลกนี้ สัตว์ในโลกนี้ไม่มีใครจะอยู่เหนือความทุกข์ความยุ่งเหยิงไปได้ แม้โอกาสและความสะดวกขัดข้อง ก็อยู่กับคนเราซึ่งจะให้โอกาสและความขัดข้องแก่ตนโดยทางใดเท่านั้น นอกจากตัวเราเองจะฝ่าฝืนตัวเราเพื่อทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และสมบัติภายในใจแล้ว ไม่มีทางอื่นจะทำได้ แม้พระพุทธเจ้า ถ้าจะรอโอกาสรอวาสนารอเวล่ำเวลา รอการงานให้เบาบางลงไปเสียก่อนจึงจะออกบำเพ็ญสมณธรรมแล้ว ป่านนี้พระองค์จะไม่ปรากฏเป็นศาสดาของโลก ให้เราทั้งหลายได้กราบไหว้เคารพนับถือเลย แต่พระองค์เป็นศาสดาได้ก็เนื่องจากพระองค์เห็นว่า ความไม่มีโอกาสก็ดี ความยุ่งยากก็ดี ก็คือพระองค์ผู้เดียว ความหิวกระหายทั้งหลายมีอยู่ในธาตุในขันธ์ของพระองค์ พระองค์จะต้องรับประ-ทานอาหาร ผู้ใดจะมารับประทานแทนพระพุทธเจ้าไม่ได้ แม้กิเลสอาสวะที่มีอยู่ภายในใจของท่านก็เป็นภาระจะทรงทำหน้าที่ถอดถอนออกจนไม่มีอะไรเหลือ ผลที่ทรงได้รับจากความเพียรไม่ท้อถอย จึงปรากฏเป็นมหัศจรรย์ไปทั่วโลกธาตุประหนึ่งโลกธาตุหวั่นไหว ฉะนั้น จึงควรจะกล่าวได้ว่าทางพระ-พุทธเจ้าเดิน เดินดินฝ่าฝืนอุปสรรค ไม่ใช่เดินเข้าไปยอมอุปสรรค ไม่ใช่จะยอมตนต่อเหตุการณ์ที่มาเผชิญเอาอย่างง่าย ๆ เราที่หาเรื่องใส่เราทั้งวันทั้งคืนนี้มันเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าเรื่องใด ๆ ตุลา-การที่ไหนจะมาตัดสินก็ไม่มี แต่ถูกฟ้องร้องทั้งวัน คดีรายไหนที่เกิดจากใจก็ยอมแพ้เสียทั้งนั้น เพราะไม่ใช้ปัญญามาตัดสิน แล้วใครจะมาตัดสินให้ว่าโอกาสอยู่ที่นั่น ความว่างอยู่ที่โน่น ให้ท่านไปเสาะแสวงมา แล้วเราจะตัดสินให้ท่านเป็นผู้ชนะความดังนี้

ทั้งนี้ก็เพราะโอกาสมันก็อยู่กับเรา เวล่ำเวลามันก็อยู่กับเรา วาสนามันก็อยู่กับเราที่ทำไว้ ขออย่างเดียวแต่อย่านำความขี้เกียจขี้คร้านมาเป็นหัวหน้างาน เมื่อเราทำลงไปโอกาสวาสนาจะต้องมี ไม่ต้องไปหามาจากที่ไหน เพราะสิ่งทั้งนี้ไม่มีอยู่กับดินฟ้าอากาศ เราซึ่งเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าผู้ลือพระนามในทางความเพียร จึงควรคำนึงถึงวิธีการของพระองค์ น้อมเข้ามาฝึกฝนตนให้เป็นไปตาม อนึ่ง เราผู้มุ่งต่อของดีมีค่ามาก โปรดอย่านำสิ่งที่ชั่วและบุคคลเลวทรามมาเป็นแบบฉบับ จะทำเราให้เสียไปด้วยโดยไม่ต้องสงสัย ปราชญ์ท่านดำเนินอย่างใด เราต้องพยายาม

นำธรรมที่ท่านได้รับผลไปแล้วนั้นมาเป็นเครื่องพร่ำสอนใจเรา ถ้าปล่อยให้แต่โอกาสปล่อยให้ความยุ่งยากมาตัดสินให้เรา มาชี้ช่องให้เรา เขาจะต้องชี้ช่องเข้าทางยุ่งทางวุ่นวายตลอดเวลา และชี้เข้าช่องไม่มีโอกาสชี้ว่าไม่มีวาสนา ไม่มีบุญญาธิสมภารจนตลอดวันตาย วันหนึ่งที่เขาจะชี้ว่าท่านมีอำนาจวาสนาพอแล้ว วันนี้ท่านว่างแล้ว โอกาสวาสนาพร้อมมูลแล้ว ท่านควรจะทำคุณงามความดีได้แล้ว ไม่มีเลย แม้ที่สุดจนกระทั่งวันตาย ก็ไม่มีเวลาจะผ่อนผันให้เราได้รับความสะดวกจากเขา แต่มันก็ตายได้ เพราะเวลามันอยู่กับความตายนั่นเอง มันถึงตายได้ทั้ง ๆ ไม่อยากตาย และไม่เคยปล่อยโอกาสให้ความตายเลย โปรดคิดตรองดูด้วยปัญญาด้วยดี เราคงมีทางสร้างความดีได้โดยอุบายที่กล่าวนี้ เพราะคนและสัตว์ในโลกไม่มีใครจะอยู่เฉย เพราะโลกนี้เป็นโลกที่จะก่อร่างสร้างอยู่สร้างกิน มีที่อยู่อาศัยเป็นอยู่หลับนอนมีความจำเป็นอยู่รอบด้านต้องจัดต้องทำ ไม่ทำไม่ได้ ใครจะไม่ยุ่งในโลกนี้ไม่มีเลย เราเดินออกไปกว้างและไกลเท่าไร จะเห็นเรื่องราวที่เต็มไปด้วยความยุ่งยากมากไม่มีจบสิ้น แม้จะให้นามความยุ่งเหยิงในมวลสัตว์ คือ โรคเรื้อรังก็คงไม่ผิด เพราะโรคแก้ไม่หาย จะถามใครเขาก็จำต้องตอบเป็นเสียงเดียวกัน เพราะมันเป็นโลกยุ่งเหยิงอันเดียวกันไม่มีใครจะได้รับเป็นเอกราชจากกิจการและโอกาสใด ๆ ทั้งนั้น เพราะขันธ์แต่ละขันธ์เป็นกองแห่งความยุ่งยากจะต้องบำบัดรักษา และกังวลอยู่ตลอดเวลา สิ่งที่จะนำมาเยียวยารักษาก็ต้องพยายามหามา ความกังวลในเรื่องทั้งนี้จนถึงรับประทานไม่ได้นอนไม่หลับก็มีในบางเวลา เพราะคิดหาทางแก้ไขเพื่อผ่อนหนักให้เป็นเบา และเพื่อครองตัวไปได้อย่างโลกเขา บางรายปล่อยใจให้เลยเถิดจนลืมตัวอย่างมืดมิดจนปิดกั้นทางเดินเพื่อมรรคผลที่ตนจะพึงได้รับเพราะความกังวล มีกำลังกล้าจนสามารถปกปิดกำลังแม้อุปนิสัยแห่งมรรคผลอันควรจะได้อยู่แล้วให้แคล้วคลาดไป เช่นเดียวกับอาหารที่แปดเปื้อนด้วยของสกปรกเลยกลายเป็นของน่าเกลียดไป ฉะนั้น นอกจากจะชำระให้สะอาดแล้วจึงจะเป็นของที่น่ารับประทาน

การชำระใจจากสิ่งมัวหมองจึงเป็นกิจที่ควรทำสำหรับผู้มุ่งต่อความสุขอันสมบูรณ์ เพราะฉะนั้น คำว่า การทำปรินิพพานให้แจ้งนั้นจึงหมายถึงการกำจัดสิ่งมัวหมองของใจให้ค่อยหมดไปเป็นลำดับ เช่นเรานั่งสมาธิ ณ บัดนี้ ก็เรียกว่าเราทำพระนิพพานให้แจ้งได้เหมือนกัน แต่วิธีที่จะทำให้แจ้งได้มากน้อยเท่าไรนั้นขึ้นอยู่กับกำลังการกระทำ เราทำบุญ ให้ทาน รักษาศีลภาวนา ทั้งหมดเป็นวิธีการจะทำพระนิพพานให้แจ้งทั้งนั้น เหมือนเราก้าวลงจากบ้านไปสู่ที่ต่าง ๆ ตามความประสงค์

ก้าวแรกนั้นก็คือ ก้าวจะไปอยู่แล้ว ก้าวที่สองก็เป็นก้าวที่จะไป ก้าวนี้ต่อก้าวนั้น ๆ ต่อก้าวนั้น ก็ถึงจุดหมายปลายทางที่เราประสงค์ได้ ดังนั้น การกระทำคุณงามความดีทั้งหมด จัดเป็นความดีแต่ละก้าวที่จะกระทำพระนิพพานให้แจ้งได้อย่างเต็มที่ ขอบรรดาทุกท่านจงพยายามทำจิตใจให้เป็นไปเพื่อความสงบได้บ้าง แม้ยังไม่ถึงความสงบอย่างเต็มที่ก็พอจะเป็นช่องทางให้เห็นดวงใจ ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอยู่ภายในร่างกาย เป็นแต่ถูกสิ่งต่าง ๆ มาปกปิดกำบังไว้ แล้วเห็นสิ่งทั้งหลายว่าเป็นของมีคุณค่ายิ่งกว่าใจของตนไปเสีย จึงเป็นเหตุให้ใจฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมต่อสิ่งเหล่านั้นโดยไม่รู้สึกตัว จิตจึงกลายเป็นเขียงเช็ดเท้า และถอดตนลงเป็นทาสแห่งสิ่งทั้งหลายไปเสีย โดยเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นของมีคุณค่ากว่าใจซึ่งเป็นสารสำคัญแล้วขาดการยับยั้งใจ ผลจึงเป็นความเดือดร้อนทั้งวันทั้งคืน นี่เป็นเพราะเหตุแห่งความลืมตน

เมื่อพยายามทำใจให้ได้รับความสงบบ้างด้วยวิธีอบรม ใจก็จะเริ่มเห็นความสุขและเริ่มเชื่อพระศาสนาดิ่งลงไปเป็นลำดับ ความเชื่อซึ่งเคยมีอยู่แล้วนั้นเป็นความเชื่อซึ่งไม่มีหลักฐานและเหตุผลเพียงพอ แต่ความเชื่อที่ปรากฏขึ้นในเวลาจิตมีความสงบจะเป็นความเชื่อที่เป็นปัจจักขสิทธิ คือเป็นความเชื่อเกิดขึ้นโดยเฉพาะ รู้ขึ้นเฉพาะหน้านั่นเป็นสำคัญ ข้อนี้เป็นธรรมดาเหลือเกินที่สิ่งใดถ้าไม่เห็นผลเสียก่อน ความเชื่อก็ยังไม่สมบูรณ์ เช่นใจของเราทั้งวันทั้งคืนมีแต่ความรุ่มร้อนไม่มีความสงบ ตั้งตัวอยู่ไม่ได้แม้แต่ขณะเดียว เราจะหาความสุขที่ใจก็หาไม่ได้ แม้แต่ศาสนาท่านว่าเป็นของประเสริฐ ความรู้ในแง่หนึ่งก็ไม่เห็นไปตาม บางทีอาจเห็นไปว่าศาสนาเป็นโมฆะ ไม่จริง แต่เมื่อได้พยายามฝึกหัดจิตใจให้หยั่งเข้าสู่ความสงบแล้ว ย่อมจะเริ่มเห็นความสุขและเริ่มเห็นความอัศจรรย์ของพระศาสนา

คำว่า ใจสงบนี้โปรดทราบไว้ว่านิสัยไม่เหมือนกัน ลักษณะแห่งความสงบนั้นมีต่างกันอยู่บ้าง แต่เมื่อเข้าถึงที่แล้วก็เป็นธรรมชาติปล่อยวางภาระทั้งหลายเช่นเดียวกัน บางรายจะค่อย ๆ สงบลงไปด้วยวิธีบริกรรมภาวนาจะเป็นธรรมบทใดก็ตาม หรือจะค่อย ๆ สงบลงไปด้วยลมหายใจเรียกว่า อานาปานสติ ความสงบลงไปโดยลำดับจนกระทั่งจิตหยุดทำงานมีความรู้อยู่จำเพาะหน้านั้นเรียกว่า จิตสงบ นานหรือไม่นานก็ตาม เพียงแต่เห็นความสงบขณะที่จิตหยุดทำงานเท่านั้น เราก็พอจะเห็นความสุขภายในใจได้แล้ว ถ้าเราพยายามทำไปเรื่อย ๆ จิตก็จะสงบได้เร็วและจะละเอียดลงไปเป็นลำดับ จนกระทั่งจิตเราถอนขึ้นมาแล้วจะคิดอ่านการงานอะไร แทนที่จิตจะวุ่นวายไปตาม

สิ่งต่าง ๆ เหมือนที่เคยเป็นมา กลับเป็นจิตละเอียดอ่อน และเป็นความสะดวกสบายภายในใจไม่วุ่นวาย นี่ก็เป็นผลให้เราประจักษ์อยู่แล้ว ยิ่งใจมีความสงบลงไปได้นาน ๆ ปล่อยภาระได้ทั้งหมดเรียกว่าจิตหยุดทำงาน จะปรุงแต่งเรื่องใด ๆ ก็มีความรู้อยู่จำเพาะหน้า ขณะนั้นเราจะเห็นของอัศจรรย์ขึ้นที่นั่นเอง เมื่อถอนขึ้นมาแล้วเราควรพิจารณาไตรลักษณ์โดยทางปัญญา คำว่า อนิจจัง คือความแปรปรวนนั้นมีอยู่รอบตัวทั่วสรรพางค์ร่างกาย ไตร่ตรองไปตามสภาวะซึ่งมีอยู่ในตัวอย่างสมบูรณ์ให้เห็นชัด แม้ทุกข์ความบีบคั้นก็มีอยู่ทั้งวันทั้งคืน ไม่เพียงแต่ทุกข์ทางกาย ทุกข์ทางใจที่เกิดขึ้นเพราะอารมณ์ต่าง ๆ ก็มีอยู่เช่นเดียวกัน จงกำหนดให้เห็นชัด คำว่า อนัตตา ก็ปฏิเสธในความเป็นสัตว์เป็นสังขารเป็นเราเป็นเขาอยู่ทุกขณะ เมื่อพิจารณาจนมีความชำนาญ กายก็จะรู้สึกว่าเบา ใจก็มีความอัศจรรย์และสว่างกระจ่างแจ้งไปโดยลำดับ ปัญญาก็ยิ่งจะไหวตัวทั้งกลางวันกลางคืน โทษมีอยู่ที่ไหนก็จะเห็นชัด แม้คุณก็จะปรากฏขึ้นในขณะที่เราเห็นโทษเป็นลำดับไป ใจค่อย ๆ ยกฐานะขึ้นจากสิ่งกดขี่บังคับทั้งหลาย ค่อยพยุงตัวสูงขึ้นเป็นลำดับนี่ท่านเรียกว่าจิตใจได้รับความเบาบางพ้นจากภาระไปเป็นขั้น ๆ

ภาระก็คือเรื่องของใจหรืออารมณ์ ไม่ใช่เรื่องอื่นใด กิจการทั้งหลายเขาไม่ใช่ภาระ รูป เสียง กลิ่น รส ทั้งหลายไม่ใช่ภาระ แต่เป็นภาระอยู่กับเรื่องของใจที่ปรุงไปเกี่ยวข้องเรื่องทั้งหลายแล้วถือมาเป็นอารมณ์กดถ่วงใจ เสียดแทงจิตใจตนเอง จึงจัดว่าเป็นภาระของใจ เมื่อใจปล่อยวางสิ่งทั้งหลาย ใจก็หมดภาระไปเป็นระยะ ๆ จนกระทั่งจิตได้หลุดพ้นหรือปล่อยวางสิ่งเหล่านั้นได้อย่างจริงจังแล้ว ภาระทั้งหลายก็หมดไป ไม่มีอันใดเหลือ แม้แต่ความคิดความปรุงของจิตก็รู้เท่าทัน ไม่ได้ถือเป็นภาระต่อไปอีก ความรู้ความเห็นซึ่งเป็นขึ้นภายในใจทุกด้านทุกมุมก็รู้เท่าเอาทัน ไม่มีอันใดจะเหลืออยู่ ให้เป็นความลุ่มหลงอีกต่อไป ใจย่อมหมดภาระที่เป็นข้าศึกอันจะพึงชำระสะสาง

คำว่า ข้าศึก นั้น เบื้องต้นเราต้องถือว่าสิ่งภายนอกเป็นข้าศึกก่อน ต่อเมื่อเราพิจารณาปัญญาอย่างชัดเจนแล้วย่อมปฏิเสธสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นว่าไม่ใช่ข้าศึกเข้ามาเป็นลำดับ นอกจากกระแสของใจที่เคลื่อนออกจากใจแล้วกลายเป็นอารมณ์เท่านั้น เป็นข้าศึกต่อตัวเราเอง กระแสจิตที่คิดไปมากในเรื่องอดีต อนาคต ดีชั่ว เมื่อเห็นว่าเป็นข้าศึกชัดแล้วสิ่งเหล่านี้ก็จะปรุงแต่งไปมากมายเหมือนที่เคยเป็นมาไม่ได้ จะค่อยสงบตัวลงไปเป็นลำดับ และสงบลงไปจนถึงบ่อแห่งความคิดความ

ปรุง เหมือนโจรไปเที่ยวปล้นบ้าน ปล้นเรือนทุก ๆ วัน ทำให้ประชาชนทั้งหลายได้รับความเดือดร้อนอยู่เสมอ เขาอาศัยซุ่มซ่อนอยู่ที่ไหน เจ้าหน้าที่เข้าตรวจค้นดูให้ละเอียดถี่ถ้วนจนเห็นจุดที่อยู่ของโจร แล้วก็ทำลายโจรไม่ให้มีเหลืออยู่ในที่นั้น บ้านเมืองก็ร่มเย็น หายกรรมหายเวรจากโจรทั้งหลาย เรื่องของกระแสจิตที่คิดไปคิดมาอยู่ตลอดเวลาเป็นเงาซึ่งเกิดขึ้นจากใจเอง แต่ใจก็ตื่นเงาของตัวเองคิดไปทางดีทางชั่ว อดีต อนาคต ล้วนแล้วแต่คิดไปจากจิตทั้งนั้น แต่จิตก็หารู้ไม่ว่าอาการทั้งหลายเหล่านี้เกิดขึ้นจากตัวเอง แล้วกลับมาหลอกตัวเองให้ลุ่มหลง ไม่มีโอกาสจะทราบได้ ต่อเมื่อปัญญามีความสามารถจำต้องเห็นกระแสของจิตทั้งหมดนี้ เป็นตัวข้าศึกที่เกิดขึ้นจากตัวเอง และทำศึกกับตัวเอง เพราะตัวเองเป็นผู้หลงอาการของตนจึงกลายเป็นผู้มีเรื่องเสมอ ทุกข์ร้อนเป็นเรื่องตัว ก่อไฟเผาตัวเองไม่ใช่คนอื่นใดทั้งนั้นจะมาก่อไฟเผา ปัญญาจะต้องย้อนเข้ามาดูที่ต้นเหตุ เมื่อมีความสามารถพอตัวแล้ว จะย้อนมาเห็นโทษภายใน คือ เห็นโทษตัวผู้รู้ ซึ่งเป็นที่ซุ่มซ่อนแห่งโจรทั้งหลายแล้วถูกทำลายไปเสีย จนสิ้นซากไม่มีอันใดเหลืออยู่ นั่นแหละเราจะอยู่สบาย สุคโตไปไหน ก็เป็นขันธ์ล้วน ๆ ไม่เป็นกิเลสอาสวะทั้งภายนอกภายในทั้งใจตนเอง จึงหมดเรื่องหมดราวหมดภาระ หมดห่วงใยทั้งสิ้น นี่แลชื่อว่า ปุญญเขตฺ เป็นเนื้อนาบุญของตนได้เอง แล้วก็เป็นเนื้อนาบุญของโลกได้ด้วย การบำเพ็ญของทุก ๆ ท่านทั้งที่เป็นนักบวชและเป็นฆราวาส จงมุ่งเพื่อเป็นเนื้อนาบุญของตนให้ได้อย่างสมบูรณ์ เมื่อสมบัติตนมีมากเหลือใช้จ่ายแล้ว อาจจะเฉลี่ยเผื่อแผ่แก่คนอื่นให้เป็นประโยชน์ได้ เราบำเพ็ญประโยชน์เต็มกำลังในตัวเราแล้ว ก็สามารถจะเฉลี่ยเผื่อแผ่ความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้

ในการแสดงพระธรรมเทศนาวันนี้ แสดงเรื่อง ปุญญเขตฺ โปรดพยายามทำตัวเราให้เป็นเนื้อนาบุญของเรา แล้วก็จะเป็นเนื้อนาบุญของคนอื่นได้ในขณะเดียวกัน ขอให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายจงพยายามฝึกฝนจิตใจให้เป็นคุณแก่ตัวเรา อย่าพยายามส่งเสริมจิตใจให้เป็นข้าศึกแก่ตนเอง ตัวเองเป็นข้าศึกต่อตัวนั้นไม่มีเวลาจะยับยั้งผ่อนผัน ไม่มีสถานที่อยู่ ไม่มีเวลาจะยุติลงได้ ไม่เหมือนคดีภายนอกที่เป็นถ้อยเป็นความกัน เมื่อตุลาการตัดสินถึงขั้นสูงสุดแล้ว ก็เป็นอันยุติ ใครแพ้ก็แพ้ไป ใครชนะก็ชนะไป เป็นอันเลิกแล้วกันไปได้ แต่คดีภายในใจเรานี้ ผู้ที่ฟ้องก็เราเอง ผู้ที่รับฟ้องก็เราเอง ผู้ที่ได้รับความทุกข์เสียหายก็เราเอง แล้วเราจะหาตุลาการที่ไหนมาตัดสิน เราเองเป็นผู้ก่อคดีแก่ตัวเราเอง เป็นผู้ก่อความเสียหายให้แก่ตัวเราเองนี่ ไม่มีใครจะมาเป็นตัวการตัดสินใจ

ให้ นอกจากเราจะนำปัญญามาเป็นตุลาการตัดสินว่าทางไหนถูกทางไหนผิด ให้พยายามงดเว้นในทางที่ผิด พยายามบำเพ็ญในทางที่ถูก แล้วส่งเสริมทางที่ถูกให้มากเป็นลำดับไป พยายามตัดทอนทางผิดให้ลดน้อยถอยลงไปจนไม่มีอะไรเหลืออยู่แล้ว ผู้นั้นแลเป็นผู้ตัดสินตนได้อย่างเด็ดขาดและถูกต้องที่สุด เหมือนพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายเป็นตุลาการตัดสินพระองค์ และสาวกได้ชัยชนะแล้ว พ้นจากทุกข์ในวัฏฏสงสารถึงนิพพานในวันนั้น นอกจากนั้นยังเป็น ปุญญเขตของเราทั้งหลายได้

ในการแสดงพระธรรมเทศนานี้ ขอบรรดาท่านผู้ฟังทั้งหลาย จง โอปนยิโก น้อมเข้ามาในตนให้เป็นผลเป็นประโยชน์สำหรับเรา เมื่อพยายามบำเพ็ญตัวเราอยู่เช่นนี้ ความแปลกประหลาดหรือความมหัศจรรย์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ ก็ปรากฏขึ้นที่ใจของเรา คำที่ว่า พุทฺโธก็ดี ธมฺโมก็ดี สงฺโฆก็ดี จะเห็นปรากฏขึ้นที่ดวงใจดวงเดียวนี้เท่านั้น โดยไม่ต้องไปหาหยิบยืม พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มาอีกต่อไปแล้ว ไปที่ไหน พุทฺโธ ก็คือ ใจที่บริสุทธิ์ดวงนี้ ธมฺโม ก็คือธรรมชาติอันนี้ สงฺโฆ ก็คือ ธรรมอันเกิดจากจิตดวงเดียวกันทั้งสามรัตนะเลยรวมอยู่ในตัวของเราคนเดียว เป็นผู้ไม่ขาดแคลนพระรัตนตรัย ไปที่ไหนติดกับใจของเราไปที่นั่น

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ ขอบุญญานุภาพองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจงดลบันดาลให้ท่านผู้ฟังทั้งหลาย มีความสุขกายสบายใจ และมีความมุ่งมาดปรารถนาสิ่งใด ขอสิ่งนั้น ๆ จงสำเร็จตามความมุ่งมาดปรารถนาแห่งท่านทั้งหลายทุกท่าน เทอญฯ

กัณฑ์ที่ ๔

พระธรรมเทศนา

แสดงในที่ชุมนุมคณะผู้จัดพิมพ์ "ทางร่มเย็น"

พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๗

การเริ่มอบรมธรรม ก็เช่นเดียวกับการเริ่มเรียนหนังสือ และเริ่มเขียนหนังสือเบื้องต้นก็มีผิด ๆ ถูก ๆ เขียนและอ่านก็ไม่คล่องแคล่ว ตัวหนังสือที่เขียนก็ไม่สวยงาม อ่านก็ไม่ถูกต้องและชัดเจน แต่การหัดเรียนและหัดเขียนบ่อย ๆ ความจำและความชำนาญก็เกิดขึ้นทุกระยะ จนเป็นความชำนาญจริง ๆ ต่อไปก็ไม่จำเป็นต้องระวังในการอ่าน และการเขียน แต่ก็เป็นไปโดยเรียบร้อยตามความต้องการ การฝึกหัดทางด้านจิตใจ เบื้องต้นก็ต้องมีการล้มลุกคลุกคลานเป็นธรรมดา ไม่ว่าพระพุทธเจ้าและพระสาวก ย่อมผ่านการฝึกหัดมาก่อน เช่นเดียวกับพวกเรา และมีผิด ๆ ถูก ๆ อันเป็นลักษณะล้มลุกคลุกคลานเหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นพวกเราผู้มุ่งศึกษาและปฏิบัติ ซึ่งไม่เคยผ่านและรู้เห็นมาก่อนก็ย่อมมีการผิดพลาดเป็นธรรมดา ซึ่งจะหลีกเว้นไม่ได้ แต่อาศัยความพยายามเป็นหลักสำคัญ ซึ่งไม่ควรมองข้ามไปโดยเห็นว่าไม่จำเป็น

การทำจิตใจให้สงบด้วยอุบาย "สมาธิอบรมปัญญา" หรือด้วยอุบาย "ปัญญาอบรมสมาธิ" ทั้งสองนี้เป็นอุบายวิธีที่ถูกต้องเสมอกัน เพราะเป็นอุบายเครื่องกระตุ้นเตือนสติ ให้ตามรู้ความเคลื่อนไหวของจิตทุกระยะในขณะทำการอบรม ท่านยังไม่เคยมีประสบการณ์ด้วยตนเองในทางสมาธิมาก่อน เพราะไม่เคยศึกษาและปฏิบัติ โปรดทำความพยายามตามวิธีทั้งสอง อย่างใดอย่างหนึ่งตามจริตนิสัยและโอกาสที่ควร แต่วิธีทำใจให้สงบด้วยวิธีทั้งสองนั้นโปรดทราบไว้เสมอว่า สติเป็นของสำคัญทุก ๆ ครั้งและทุก ๆ ขั้นของจิตขึ้นอยู่กับสติ อย่าให้ขาดไปในขณะอบรม จิตจะขาดธรรมเครื่องบำรุง การภาวนาจะกำหนดลมหายใจเข้าออก ที่เรียกว่า อานาปานสติ เป็นต้นก็ตาม จงทำความพยายามให้สติอยู่กับลมจริง ๆ ทั้งลมเข้าและลมออก ตลอดความหยาบความละเอียดของลมทุกระยะไปจนปรากฏผลคือความสงบสุขขึ้นมา วิธีนี้เรียกว่า "สมาธิอบรมปัญญา" ที่กล่าวไว้ในหนังสือซึ่งเคยพิมพ์มาหลาย

ครั้งแล้ว

ก่อนอื่น อยากจะเรียนให้บรรดาท่านผู้ใคร่ต่อธรรมทราบ เพื่อความสงบสุขอย่างจริงใจ พอเป็นสักขีพยานแห่งการบำเพ็ญ จิตได้รับความสงบมีลักษณะอย่างนี้คือ มีอารมณ์อันเดียว เฉพาะความรู้เด่นดวงอยู่ในขณะนั้น ปล่อยวางจากอารมณ์ แม้บทบริกรรมภาวนาจำต้องละ ไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ใด ๆ ทั้งสิ้น ดำรงตนอยู่ด้วยความสงบสุข ไม่คิดปรุงอารมณ์เครื่องก่อกวน การพักสงบจิตในลักษณะเช่นนี้จะนานหรือไม่นั้น ย่อมเป็นไปตามฐานะของจิต ซึ่งควรจะทรงตัวอยู่ได้ บางเวลาก็พักอยู่ได้นาน บางเวลาก็ไม่นาน แล้วถอนขึ้นมา จากนั้นก็ทำหน้าที่ต่อไปอีก ตามแต่จะเห็นควรของผู้บำเพ็ญเมื่อทราบผลเบื้องต้นแล้ว ต่อไปก็พอมีทางทราบอุบายวิธีต่าง ๆ เพื่อให้จิตมีความสงบยิ่ง ๆ ขึ้นไปและพักอยู่ได้นาน

ต่อไปนี้เป็น "ปัญญาอบรมสมาธิ" ปัญญาอบรมสมาธินั้น เป็นธรรมที่ควรนำมาใช้ในเวลาที่จิตมีความฟุ้งซ่านรำคาญจนเกินควร เช่น จิตประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ จนเกิดความเสียอกเสียใจอย่างรุนแรง หรือเกิดความเพลิดเพลินจนเกินตัว ปัญญาทำการพิจารณาหักห้ามกีดกันจิตที่กำลังฟุ้งซ่านกับอารมณ์ในเวลานั้น ให้จิตรู้สึกตัวด้วยเหตุผลโดยวิธีต่าง ๆ จนจิตยอมรับหลักเหตุผลและยอมจำนนต่อปัญญาผู้พร่ำสอนแล้วกลับตัวแล้วย้อนเข้าสู่ความสงบได้เช่นเดียวกับสมาธิอบรมปัญญา ยกตัวอย่างเช่นเรานั่งภาวนามานาน ๆ เกิดทุกขเวทนาอย่างหนักขึ้นมา มีการเจ็บปวดตามแข้งขาและอวัยวะส่วนต่าง ๆ แทบทนไม่ไหว ประหนึ่งร่างกายจะแตกไปในเวลานั้นให้ได้ เพราะทุกขเวทนาครอบงำมาก ตามธรรมดาของใจที่มีกิเลส และถือขันธ์ห้าเป็นตัวตนอยู่แล้ว ขณะที่ทุกขเวทนาครอบงำร่างกายมาก ๆ ใจจำต้องเป็นทุกข์ไปด้วย แสดงอาการระส่ำระสาย กระวนกระวายอยากจะออกจากการนั่งสมาธิมาอยู่ตามลำพังบ้าง ตั้งความปรารถนาอยากให้ทุกข์ดับไปบ้าง ซึ่งความคิดทั้งนี้เป็นการส่งเสริม สมุทัย เพื่อผลิตทุกข์เพิ่มขึ้นที่ใจโดยไม่รู้สึกตัว แต่ผู้ต้องการฝึกทรมานใจตามหลักธรรมเพื่อยังผลให้ประจักษ์ขึ้นกับใจโดยทางปัญญา จำต้องพิจารณาทุกขเวทนาที่เกี่ยวกับกาย และอุปาทานยึดมั่นในกายและเวทนา ซึ่งเป็นเหตุให้เสริมทุกข์ขึ้นมาอย่างมากมาย โดยแยกเวทนากับกายออกพิจารณาด้วยปัญญา ตามหลักเหตุผลว่า กาย เวทนา และจิตเป็นอย่างเดียวกันหรือไม่ ขณะทำการพิจารณาต้องทำความรู้สึกอยู่กับกายและเวทนา ไม่ยอมให้จิตเล็ดลอดส่งไปที่อื่น ทำการแยกกายและเวทนาออกดูให้เห็นชัดด้วยปัญญาว่าทั้งกาย ทั้งเวทนา เป็นส่วนหนึ่งจากจิต แม้กายกับเวทนาก็เป็น

ส่วนหนึ่งจากกัน มิได้เป็นอันเดียวกันตามความสำคัญของจิต จนสามารถแยกกาย เวทนา และจิต ออกจากกันได้โดยทางปัญญา ต่างก็เป็นความจริงอยู่ตามสภาพของตน จิตก็หยั่งลงสู่ความสงบดำรงตนอยู่เป็นเอกเทศหนึ่งจากขันธ์ ตั้งมั่นเป็นองค์สมาธิอย่างเต็มที่ในเวลานั้น กายกับทุกขเวทนาไม่ปรากฏในความรู้สึกว่ามี ปรากฏเห็นจิตเป็นของที่แปลกและอัศจรรย์อย่างยิ่งในขณะนั้น ซึ่งควรจะยึดเอาเป็นสักขีพยานในการบำเพ็ญด้วยวิธีนี้ต่อไปวิธีหนึ่ง การฝึกทรมานจิตให้สงบเป็นสมาธิลงได้ด้วยทั้งจิตกำลังฟุ้งซ่านและระส่ำระสายด้วยอุบายที่กล่าวมา เรียกว่า "ปัญญาอบรมสมาธิ" เพราะทำการหักห้ามจิตลงได้ด้วยความฉลาดรอบคอบของปัญญา ผู้ปฏิบัติโปรดนำไปใช้ฝึกจิตดวงพยศตามกาลอันควรจะได้รับประโยชน์เท่ากันกับวิธีปลอบโยน ที่เรียกว่า "สมาธิอบรมปัญญา" อนึ่งการอบรมจิตให้หายพยศด้วยอุบายวิธีต่าง ๆ นี้ เทียบกันได้กับการอบรมสั่งสอนเด็ก ต้องมีหนักบ้างเบาบ้างเป็นคู่เคียงกันไป เพราะนิสัยของเด็กบางรายและจิตของเด็กซึ่งจะลำพองขึ้นเป็นบางกาล ย่อมมีประจำนิสัยเด็ก ทั้งเป็นการส่อให้ผู้ปกครองรู้ทั้งความไม่ดีของเด็ก และรู้ทั้งอุบายวิธีจะนำมาสั่งสอนเด็กให้กลับตัวเป็นคนดี ดังนั้นผู้ปกครองทั้งทางบ้านและทางโรงเรียนจำต้องคอยสอดส่องเพื่อรู้ความประพฤติของเด็กเสมอ เพื่อจะดำเนินการสอนให้ถูกต้องตามจุดบกพร่องของเด็ก และได้รับประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายเด็กก็กลับตัวเป็นคนดี ผู้ปกครองก็มีความเย็นใจเพราะอุบายวิธีสั่งสอนเด็กโดยถูกต้องและได้ผลดี

ปัญญาอบรมสมาธินี้ ผู้บำเพ็ญมักจะเห็นผลประจักษ์ใจในเวลาไม่นานนัก เพราะความกล้าหาญต่อความเพียร เพื่อการพิจารณาทุกขเวทนา ไม่ยอมถอยหลัง ในขณะที่มีทุกขเวทนากล้าครอบงำ แต่ถ้ามีความท้อแท้และระอาต่อทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้นก็อาจจะไม่ปรากฏผล มิหนำทุกข์ที่เกิดขึ้นยังจะกลายเป็นข้าศึกต่อผู้นั้นอีกด้วย เพราะไม่อาจจะหาทางออกได้ด้วยอุบายของปัญญาอันแหลมคมพอ ๆ กัน

จะอย่างไรก็ตาม การพยายามพร่ำสอนใจโดยอุบายต่าง ๆ นั้น ย่อมเป็นผลดีเสมอแม้จะไม่ได้ผลอย่างสมใจเสียทีเดียว แต่ก็พอมีทางทำให้ใจคล้อยไปตามธรรมวันละเล็กวันละน้อยจนกลายเป็นจิตที่มีเหตุผลประจำตัวขึ้นเป็นลำดับ และกลายเป็นผู้มีธรรมในใจทั้งปกครองง่ายในกาลต่อไป เพราะตามธรรมดาของใจไม่มีธรรมตามรักษาย่อมมีความคะนองประจำตัว นอกจากจะไม่สังเกตเท่านั้น จึงไม่ทราบว่าจิตของตนเป็นอย่างไร คำว่าจิตได้แก่ธรรมชาติที่รู้ ๆ และรับผิดชอบอยู่ใน

ตัวของคนและสัตว์ทุกประเภท ทั้งเป็นสิ่งสำคัญมากภายในร่างกายจึงควรรัก สงวน และอบรมให้ดี แต่ใจจะดีได้ต้องมีธรรมที่เหนือกว่า คือ สติและปัญญา สติปัญญาในหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ท่านสอนให้นำไปใช้ในกิจที่ชอบ จะไป จะอยู่ จะทำ จะพูด จะคิดอะไร ควรนำสติปัญญาเข้ามาวินิจฉัยไตร่ตรองดูให้รอบคอบก่อนจะลงมือ จึงจะไม่ค่อยมีความผิดพลาดและเสียหายเกิดขึ้น นอกจากนั้นยังทำให้เปลี่ยนความรู้ความเห็นและความประพฤติจากสิ่งที่เห็นว่าไม่ควรกลายเป็นคนที่เชื่อตัวเองได้ พ่อแม่พี่น้องเชื่อถือและไว้วางใจได้ ผู้มาคบค้าสมาคมด้วยก็ให้ความร่มเย็น และเชื่อถือแก่เขาได้เท่าที่ควร

ดังนั้น ผู้นับถือพระพุทธศาสนาอันเป็นธรรมทั้งแท่ง ซึ่งเต็มไปด้วยความไว้วางใจและให้ความสม่ำเสมอแก่ผู้บำเพ็ญ จึงควรไตร่ตรองตามหลักธรรมที่สอนไว้ ทั้งนี้ล้วนชี้ช่องทางเพื่อความปลดเปลื้องทุกข์และความยุ่งเหยิงนานาชนิดแก่มวลสัตว์ ซึ่งจะนำไปปฏิบัติเพื่อกำจัดสิ่งมัวหมองของตนทั้งนั้น เพราะพระทัยที่สถิตอยู่แห่งธรรมและแสดงออกเป็นพระทัยบริสุทธิ์ที่สุด ไม่มีส่วนสมมติแม้ปรมาณูส่วนละเอียดยิ่งเข้าเคลือบแฝงอยู่ ซึ่งพอจะให้แสดงธรรมอันจอมปลอมออกมาให้มวลสัตว์ผู้ปฏิบัติตามผิดทางเลย นักบวชหรือฆราวาสย่อมมีสิทธิในการปฏิบัติธรรมเสมอกัน แม้ผลอันพึงได้รับของแต่ละรายก็ไม่ลำเอียง โดยรักเพศนั้นชังเพศนี้ แต่ถือเหตุ คือ การบำเพ็ญ เป็นเครื่องตักตวงผลด้วยความเป็นธรรม ไม่นำสิ่งอื่นมาวัดผลของการกระทำ สมกับพระพุทธศาสนานิยมกรรมเป็นหลักใหญ่ ฉะนั้น ผู้เชื่อกรรมตามหลักศาสนาที่สอนไว้ จึงควรเลือกเฟ้นทำกรรมที่ตนจะทำไม่ควรทำไปแบบสุ่มเดา และทำตามความอยากพาให้ทำโดยไม่คำนึงว่าผิดหรือถูก จะเสียใจในภายหลัง ผลคือความทุกข์ร้อนที่เกิดจากการทำแบบสุ่มเดาหรือแบบตัดสินเอาเองโดยไม่มีครูสอน คือ หลักธรรมนี้ แม้ผู้รับเคราะห์กรรมก็ไม่พึงปรารถนา แต่จำต้องยอมรับเพราะฝืนกฎของกรรมไปไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้อยู่ในวงแห่งกรรม จึงควรเตรียมตัวไว้แต่บัดนี้เป็นต้นไป อย่ารอไปเตรียมวันหน้า เดือนหน้า ปีหน้า และชาติหน้า เดี๋ยวจะไปเจอเอากรรมที่พระเทวทัตสาปแช่งไว้โดยไม่รู้ว่าตัวเป็นผู้ทำเองเข้าอีก ก็ยิ่งจะแย่ เพราะไม่มีทางหลบหลีกและแก้ไขเพื่อเอาตัวรอดได้ในเวลาเช่นนั้น

อนึ่ง อุบายวิธีสอนตน เพื่อให้จิตยอมรับหลักการและนำมาใช้เป็นคุณสมบัติประจำตัวต่อไป เราควรเทียบความรู้สึกระหว่างเราผู้มีกิเลสกับพระพุทธเจ้าผู้สิ้นกิเลสแล้ว ว่าใครจะมีความรู้แน่นอนและแม่นยำต่างกันอย่างไรบ้าง ทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งการทำ การพูด การคิด ทั้งความ

โง่ ความฉลาด ทั้งความดี ความชั่ว ทั้งความสุข ความทุกข์ ทั้งหน้าที่การงาน เข้าใจว่า พระพุทธเจ้าจะเป็นคติแก่เราอย่างสด ๆ ร้อน ๆ พอจะมีทางผ่อนคลายตัวเองจากความตึงเครียดในสิ่งทั้งหลาย ไม่ให้ผูกมัดเราเกินไปจนเลยขอบเขตแห่งการดัดแปลงแก้ไข เพราะตามปกติเราก็มีความรู้ความฉลาดอยู่แล้ว เพราะการศึกษาเจริญ สถานที่ที่ให้การศึกษาก็มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทั้งในเมืองและนอกเมือง ทั้งในและนอกประเทศ เด็กและผู้ใหญ่นับว่าได้รับการศึกษาโดยความสะดวกและมีความรู้ความฉลาดทัดเทียมกันไป แต่สิ่งที่ควรจะให้เป็นคู่เคียงกันไปคือด้านธรรมะ ทั้งเด็กและผู้ใหญ่จึงไม่ควรมองข้ามไป ถ้ามองข้ามธรรม ก็เท่ากับมองข้ามตน เพราะตนกับธรรมแยกกันไม่ออก สำหรับผู้ต้องการความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนและประเทศชาติบ้านเมือง เพราะธรรมคือโลกบาลเครื่องคุ้มครองโลก คุ้มครองเราให้ได้รับสันติสุขทั้งภายในและภายนอก ถ้าจะมองเห็นเพียงความรู้ความฉลาดที่เล่าเรียนมาว่าเป็นของมีสาระพอแล้วไซร้ คนเราผู้ได้รับการศึกษาสูง ๆ มาแล้ว ก็ควรจะเป็นตัวอย่างอันดีของประเทศชาติบ้านเมืองได้ ไม่ควรจะมีความประพฤติในทางเสียหายแทรกเข้ามาในคนประเภทนั้น แต่ก็หลีกไปไม่พ้นจำต้องหลวมตัวไปในความประพฤติผิด โดยไม่เลือกวัยและชาติชั้นวรรณะ ทั้งนี้เพราะมีแต่ความรู้ที่เรียนมาจากหลักวิชาล้วน ๆ ไม่มีธรรมอันเป็นหลักวิชาพิเศษแฝงอยู่ในใจบ้าง จึงขาดการใคร่ครวญและยับยั้งชั่งตวง เห็นความอยากทำกลายเป็นของดีไปหมด หลักวิชาธรรมของพระพุทธศาสนาทั้งมวลเป็นหลักวิชาที่สม่ำเสมอ ผู้ยึดหลักวิชาทางพุทธศาสนามาใช้ จึงกลายเป็นคนสม่ำเสมอและงามตาเย็นใจ ทั้งตนและผู้เกี่ยวข้อง เพราะหลักธรรมก็คือหลักความประพฤติอันดีงามอย่างลึกซึ้งของคนทุกชั้น ทุกวัย นั่นเอง โดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะ และความสามารถเหนี่ยวรั้งจิตใจคนให้เป็นคนดีได้ การคิด การพูด และการทำทุกอย่างของคนที่มีธรรมในใจ ย่อมเป็นไปด้วยความสม่ำเสมอไม่ผาดโผนโลดเต้น มีความนิ่มนวลประจำมรรยาทและความประพฤติ ไม่เป็นที่แสลงหู แสลงตา และแสลงใจของคนอื่น

ยิ่งสมัยทุกวันนี้ เป็นสมัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมมาก ไม่ว่าบ้านนอก ในเมือง เมืองใหญ่หรือเมืองเล็ก การอาชีพมีความเกี่ยวข้องกับสังคมโดยมาก ผู้เกี่ยวกับสังคมไม่ว่าหญิงหรือชาย ถ้าไม่มีธรรมเครื่องคุ้มกันภายในตัวแล้ว อาจมีความเสียหายได้อย่างง่ายดาย เฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อยู่ในวัยรุ่นทั้งหญิงทั้งชาย รู้สึกว่าล่อแหลมต่อความเสียหายอยู่มาก เพราะคนในวัยนี้ไม่ค่อยจะมีโอกาสคิดอ่านไตร่ตรองดูความประพฤติชั่วของตัว นอกจากจะคิดไปในทางเพลิดเพลินสนุกสนานตามหมู่เพื่อน

อันเป็นทางมาแห่งความหายนะมากกว่าจะคิดมาทางแง่ความประพฤติ เรื่องทั้งนี้เคยได้ยินจากผู้ปกครองเด็กทั้งทางบ้านและทางโรงเรียนเสมอ โดยแสดงความหนักใจและเป็นห่วงเด็กมาก ว่าเด็กทุกวันนี้ทั้งหญิงทั้งชาย รู้สึกว่าน่าหนักใจมาก ทั้งทางด้านการศึกษาและความประพฤติ ปรากฏว่าจะหนักไปในทางอบายมุขมากกว่าที่จะไปศึกษาหาความรู้และความประพฤติในทางที่ดี ใครมีลูกหญิงลูกชายมาก ๆ ก็ยิ่งเป็นเหมือนภูเขาหินทับหัวใจ ไม่มีเวลาอยู่และหลับนอนให้สนิทลงได้ ไม่ว่ากลางคืนกลางวัน มันเต็มไปด้วยสิ่งแวดล้อมที่จะทำให้เด็กมีความเสียหายไปได้ทุกเวลา และเด็กทุกวันนี้รู้สึกแปลกกว่าเด็กสมัยก่อน ๆ มากทีเดียว ที่กำลังดำเนินเข้าถึงจุดที่เลวร้ายก็คือ ชอบประพฤติตัวในลักษณะชิงสุกก่อนห่าม โตกว่าวัย เป็นหนุ่มสาวก่อนเป็นเด็ก รู้มากกว่าผู้ปกครอง ชอบฉลาดในสิ่งที่ไม่ควรฉลาด แต่ชอบโง่ในสิ่งที่จะควรให้ฉลาด ที่สำคัญและน่ากลัวมากก็คือ ชอบแอบฉลาดในเวลาลับหูลับตาผู้ปกครองนี่ซิมันสำคัญ และเป็นจุดที่จะทำความเหลวแหลกแก่สกุลด้วย เวลาไปโรงเรียนแกไม่เรียนแต่หนังสือและทำหน้าที่ที่ครูสั่งให้ทำ แต่แกแอบไปเรียนและแอบไปทำอะไรอย่างลึกลับนั้นซึ่งเป็นที่น่าเจ็บใจมากกว่าเรื่องอื่น ๆ จะแก้ไขอย่างไรกันดี ช่วยคิดให้ทีเถอะ นับว่าเป็นการเมตตาสงสารเด็กตาดำ ๆ ซึ่งกำลังจะเป็นผู้ใหญ่ในวันหน้า และเป็นคนของชาติด้วย รู้สึกว่าภาระที่เกี่ยวกับเด็กสมัยนี้หนักมาก และยังรู้สึกวิตกเป็นห่วงเด็ก ๆ ต่างจังหวัดที่พ่อแม่ผู้ปกครองส่งเข้ามาเรียนหนังสือในเมืองใหญ่ ๆ อีกด้วย กลัวว่าแกจะไม่เรียนเพียงวิชาที่ครูสอน แต่กลัวแกจะไปเที่ยวแอบเรียนและแอบทำวิชาไฟเผาโลก ดังที่เห็น ๆ มาเข้าอีก คิดแล้วกินไม่ได้นอนไม่หลับ นับว่าเป็นเรื่องกวนสมองจริง ๆ ใครจะมีอุบายอย่างไร กรุณาช่วยกันสงเคราะห์ด้วย ไม่เช่นนั้นจะจมไปทั้งเขาทั้งเราผู้ปกครอง เพราะความเห็นของเขากับของเรามันไกลกันราวฟ้ากับดิน เขาเห็นเป็นความสนุกสนานรื่นเริง แต่เรามันคิดเห็นความเสียหาย อันจะมีแก่ตัวเขาเองและแก่วงศ์สกุล ตลอดประเทศชาติบ้านเมือง ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่โตมาก

ทางพระก็ไม่ทราบว่าจะตอบอย่างไร เพราะต่างคนต่างชอบและต่างคนก็ต่างวัยกันไม่ใช่อยู่ในวัยเดียวกันพอจะให้ชอบอย่างเดียวกัน เป็นเพียงสนทนากันไปและถามยอกย้อนกันไปบ้าง เพราะถ้าจะเข้ากับผู้ใหญ่ก็เกรงเด็กจะเสียใจ ถ้าจะเข้ากับเด็ก ผู้ใหญ่ซึ่งกำลังนั่งฟังคำตอบอยู่ก็จะยิ่งเสียใจมาก ผู้ตอบก็เป็นคนมีกิเลสเช่นเดียวกับเด็ก ๆ และผู้ถาม จึงตอบแบบแบ่งสู้แบ่งรับเพื่อทางเด็กบ้าง เพราะเราก็เคยเป็นเด็กและเติบโตมาจากเด็ก จะลบหลู่ดูหมิ่นเด็กก็ไม่งาม และแบ่งเพื่อผู้ใหญ่

บ้าง เพราะเป็นผู้เลี้ยงดูและปกครองเด็กด้วยความรักและเมตตา ปรารถนาอยากจะให้เด็กเป็นคนดีมีราศีแก่วงศ์สกุลและประเทศชาติบ้านเมือง ทั้งเป็นผู้รับผิดชอบและรับเคราะห์กรรมกับเด็กด้วย ครูทางโรงเรียนก็เป็นผู้มีส่วนรับผิดชอบ และรับเคราะห์กรรมกับเด็กเหมือนกัน แม้จะไม่เป็นผู้ให้กำเนิดเด็กแต่ก็เป็นผู้ให้กำเนิดทางความรู้วิชาตลอดมรรยาทความประพฤติ และถือว่าเป็นเด็กของครูเสมอเด็กในบ้านของตน ถ้าเด็กดีก็พลอยมีเกียรติ ถ้าเด็กชั่วครูก็พลอยเสียไปด้วย เรื่องมันเกี่ยวโยงกันทั้งผู้ปกครองทางบ้านและผู้ปกครองทางโรงเรียน ซึ่งมีส่วนได้เสียเกี่ยวกับเด็กเทียบเท่ากัน จึงแสดงความหนักใจและเป็นห่วงเด็กเท่า ๆ กัน

ทางเด็กเมื่อถูกตำหนิก็ออกตัวไปทางหนึ่ง แต่ก็มีเหตุมีผลพอฟังได้ไม่แพ้ผู้ใหญ่ไปเสียที-เดียว ผู้ตำหนิก็เกิดงงงันอั้นตู้ไปด้วย โดยไม่คาดว่าเด็กจะมีเหตุมีผลที่น่าฟังเช่นนั้น โดยให้เหตุผลในเวลาถูกตำหนิ ว่าความเป็นทั้งนี้จะไปตำหนิเฉพาะเด็กฝ่ายเดียวก็เป็นความไม่ชอบธรรมเหมือนกันเพราะหลักวิชาที่ออกจากโรงเรียนใหญ่และครูใหญ่ มันออกจากผู้ปกครองทั้งทางบ้านและทางโรงเรียนทั้งนั้น เด็กไม่ได้ไปศึกษามาจากไหน แม้แต่เมืองนอกเมืองนา เด็กบางคนยังไม่เคยไปไม่เคยเห็นเลย นับแต่วันเกิดมาก็เกิดจากพ่อกับแม่ ความรู้วิชาก็เรียนจากพ่อกับแม่ มรรยาทความประพฤติคำพูดจาพาทีดีหรือชั่วก็ออกมาจากพ่อกับแม่ พอโตขึ้นบ้างมองดูดินฟ้าอากาศยังไม่ทั่วถึง พ่อแม่ก็ส่งเข้าโรงเรียน เวลาไปโรงเรียนก็เรียนวิชาและความประพฤติมรรยาทจากครูและเพื่อนนักเรียนด้วยกันแม้เพื่อนนักเรียนด้วยกันก็ล้วนมีพ่อแม่เป็นแดนเกิด และให้กำเนิดความรู้วิชามาเช่นเดียวกัน เด็กทุกคนต้องรับถ่ายทอดมาจากพ่อแม่และครูซึ่งเป็นผู้ปกครองเด็กเหมือนกัน จะเป็นความรู้และความประพฤติที่จริงหรือปลอมขึ้นอยู่กับแบบพิมพ์มาดั้งเดิม เด็ก ๆ เป็นเพียงผู้นำมาใช้เท่านั้น ไม่ได้อวดรู้อวดฉลาดไปแสวงหาความรู้วิชาและความประพฤติดีชั่วมาจากที่ไหน พอจะมาตำหนิว่าเด็กไม่ดีท่าเดียว ความรู้และมรรยาท ความประพฤติ ตลอดคำพูดทุกคำที่เด็กต่างคนต่างนำมาใช้อยู่เวลานี้ ล้วนแต่ได้มาจากพ่อแม้ทั้งนั้น เด็ก ๆ ไม่มีความรู้ความสามารถจะไปหาความรู้และความประพฤติมาจากที่ไหนได้ แม้แต่ร่างกายของเด็กที่เติบโตมาขนาดที่เห็น ๆ กันอยู่นี้เติบโตมาจากการเลี้ยงดูของพ่อแม่ พ่อแม่พากินอะไร พานุ่งอะไร พาไป พาอยู่อย่างไร พาประพฤติอย่างไร เด็ก ๆ ก็จำต้องเป็นไปตามพ่อแม่เพราะไม่มีความสามารถในตัวเอง

เมื่อถูกถามถึงการชอบเที่ยวตามโรงหนัง โรงละคร และบาร์ เป็นต้น เด็กก็ตอบว่า

โรงหนัง โรงอะไรเหล่านี้ ก็เป็นเรื่องของผู้ใหญ่จัดทำขึ้น และผู้ใหญ่พาเด็ก ๆ ไปดู เด็กจะมีเงินและความฉลาดสามารถมาจากไหนพอจะจัดสร้างโรงหนัง โรงละคร โรงระบำต่าง ๆ เหล่านั้นขึ้นมาได้ แม้แต่เงินค่าตั๋วเข้าดูก็เป็นเงินของคุณพ่อคุณแม่ให้ทั้งนั้น เพราะตนเองหาเงินไม่เป็น เมื่อถูกถามถึงเรื่องคุณพ่อคุณแม่ก็พาไปดูหนังและดูอะไรต่อมิอะไรด้วยหรือ เด็กก็ตอบว่า คุณพ่อคุณแม่และครูเป็นตัวการทีเดียว พาไปแทบทุกวันตอนเป็นเด็กเล็ก ๆ ถ้าไปพักประจำที่โรงเรียนหรือหอพัก ก็อาศัยเพื่อนนักเรียนพาไปบ้าง บางทีมีโอกาสคุณครูก็พาไปบ้าง เมื่อถูกถามถึงการจับจ่ายเงิน เด็กก็ให้เหตุผลว่า คุณพ่อคุณแม่ยิ่งจ่ายเงินเป็นไฟไปเลย บางครั้งคุณพ่อกับคุณแม่เกิดทะเลาะกันเพราะการจ่ายเงินมาก โดยไม่ทราบเหตุผลต้นปลาย การทะเลาะกันเนื่องจากทั้งสองฝ่ายไม่เข้าใจกัน โดยฝ่ายหนึ่งหาว่าอีกฝ่ายหนึ่งแอบเอาเงินไปบำรุงบำเรออะไรไม่ทราบ เรื่องจึงยุ่งกันอยู่เรื่อย ๆ

เมื่อทราบต้นสายปลายเหตุจากทั้งสองฝ่าย ซึ่งต่างก็มีเหตุผลเท่า ๆ กัน จึงไม่ทราบว่าจะตำหนิและชมใคร เพราะฝ่ายผู้ปกครองเด็กก็มีส่วนผิด อันเป็นต้นเหตุไม่ดีให้เด็ก ๆ มีส่วนผิดไปตามได้ดังที่เด็ก ๆ อ้างเหตุผล เรื่องจึงควรลงเอยกันที่ต้นเหตุเป็นกรณีที่ควรแก้ก่อนอื่น ถ้าต้นเหตุยังไม่ดีพอที่ผู้รับถ่ายทอดจะยึดไปใช้เป็นประโยชน์ได้ การตำหนิก็ไม่มีผลดีอะไรเกิดขึ้น จะเป็นทำนองปล่อยให้เรือนของตัวรั่ว แต่มัวไปตำหนิเรือนของคนอื่นไม่เข้าหลักของบุคคลผู้จะเป็นผู้นำที่ดีของโลก ดังนั้นเรื่องจึงสำคัญอยู่ที่ผู้ปกครองจะพยายามปรับปรุงตัวให้เป็นแบบพิมพ์ที่ดีของเด็ก ๆ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่เด็กนำไปใช้ล้วนแต่ได้รับถ่ายทอดไปจากผู้ใหญ่ทั้งนั้น ดังที่เด็กนำออกแสดงโดยมากเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่ริเริ่มทำเพื่อหาความสุขเฉพาะตัว แต่ขาดความคำนึงว่าเด็ก ๆ อาจจะเดินรอยตามผู้ใหญ่หรือไม่ ซึ่งจะทำให้เด็กเสียในอนาคต ถ้าผู้ใหญ่มีความสนใจในทุกกรณีที่ตนจะพึงทำในฐานะเป็นผู้ใหญ่ว่าควรหรือไม่ควรแล้ว เด็กจะได้รับสิ่งที่ดีและเป็นประโยชน์จากผู้ใหญ่ไปใช้ กลายเป็นคนดีในปัจจุบันและอนาคตจำนวนไม่น้อยเลย

ดังนั้น ผู้ปกครองเด็กทั้งหลายทั้งทางบ้านและทางโรงเรียน ต่างไม่ควรมองข้ามตนและควรสังเกตดูความประพฤติของตัวอยู่เสมอ อย่างไรต้องเป็นแบบพิมพ์ที่ดีของเด็กและประเทศชาติบ้านเมืองได้อย่างน่าชื่นชม เมื่อผู้ใหญ่ตั้งเข็มทิศทางเดินที่ดีไว้โดยความประพฤติตัวดีให้เด็ก ๆ ดำเนินตามแล้ว เด็ก ๆ ย่อมจะไม่ประพฤติเขวไปนอกลู่นอกทาง ซึ่งจะกลายเป็นโรคระบาดและเรื้อรังชนิดรักษาไม่หายอีกต่อไป คงจะมีทางดีขึ้นเป็นลำดับ และเด็กทุกคนและทุกวัยต้องอาศัยพ่อแม่

เป็นแดนเกิดทั้งรูปกายและความรู้วิชา เด็กไม่มีทางศึกษาหาความรู้วิชาโดยลำพังตนเองในขั้นเริ่มแรก นอกจากจะอาศัยผู้ใหญ่เป็นผู้ให้การศึกษาในวิชาทุกแขนง ทั้งวิชาในหลักธรรมชาติที่ไม่มีโรงเรียนสอน แต่เป็นการศึกษากับผู้เกี่ยวข้องไปในตัว ทั้งวิชาที่มีโรงเรียนและมีครูสอน แม้เพื่อน ๆ ของเด็กต่างคนก็ออกมาจากผู้ใหญ่ด้วยกัน เด็กที่นำมรรยาทความประพฤติดีหรือชั่วมาสังคมกันจนได้รับถ่ายทอดจากกันไปนั้น ก็ต้องออกมาจากผู้ใหญ่ของเด็กแต่ละคน เมื่อเด็กมาสมาคมกันก็นำสิ่งที่ได้รับถ่ายทอดมาแล้วมาคละเคล้ากัน จึงกลายเป็นเด็กดีบ้างเด็กชั่วบ้าง เมื่อเด็กดีกับเด็กชั่วเข้าปะทะกันจึงยากที่จะแยกออกได้ นอกจากจะพยายามหาทางออกตามภาษิตว่า "อเสวนา จ พาลานํ ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา" อย่าทำความสนิทติดใจ และนอนจมอยู่กับคนชั่ว จงพยายามเข้าใกล้ชิดสนิทสนมกับคนดีเท่านั้น

คนอื่นชั่วเรายังพอมีทางหลีกเลี่ยงได้ โดยไม่ทำให้เสียมรรยาทอันดีงาม แต่สำคัญที่เราเป็นคนชั่วเสียเอง นี้รู้สึกว่าหาทางหลีกเลี่ยงยาก จะหลบหลีกไปทางไหนก็จะโดนแต่เรา จะก้าวหน้าถอดกลับ หลีกซ้ายหลีกขวา ก็จะโดนแต่เราทั้งนั้น ฉะนั้นความชั่วกลับมาเป็นตัวเราผู้ทำเสียเอง จึงควรสะดุดใจและรีบแก้ไข อย่ามัวไปหนักใจกับคนอื่นให้มากไปโดยมิได้สนใจกับตัวเอง ไม่เข้าหลักของบุคคลที่เห็นโทษและเห็นคุณด้วยความมีเหตุมีผล หลักการที่จะนำมาดัดแปลงแก้ไขตัวเองคือหลักกรรม แปลว่า การกระทำเป็นกลาง ๆ แยกออกเป็นสาม คือ กุศลกรรม คือ การทำดีหนึ่ง อกุศลกรรม คือ การทำชั่วหนึ่ง อัพพยากตกรรม คือ การกระทำไม่ดีไม่ชั่วเป็นกลาง ๆ หนึ่ง พระพุทธ-ศาสนานิยมกรรมเป็นหลักใหญ่ การทำดีให้ผลเป็นสุข การทำชั่วให้ผลเป็นทุกข์ การทำกลาง ๆ ไม่เป็นผลไปทางสุขและทุกข์ กรรมชั่วที่ทำแล้วแต่ยังไม่แสดงผล ย่อมเป็นเช่นวัตถุระเบิดเครื่องทำลายที่ถูกเก็บไว้ แต่เมื่อถึงเวลากรรมชั่วให้ผล ย่อมก่อความเดือดร้อนและวินาศกรรมให้แก่ผู้ทำมากน้อยตามขนาดกรรม เช่นเดียวกับวัตถุระเบิดเครื่องทำลายออกแสดงฤทธิ์ตามขนาดของมันฉะนั้น แม้กรรมดีที่ยังไม่ให้ผลและเวลาให้ผลก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน แต่ต่างกันตรงที่แสดงผลเป็นสุขมากน้อยตามขนาดของกรรมดีที่ทำไว้เท่านั้น ฉะนั้นกรรมดีและกรรมชั่วทั้งสองประเภทนี้ จึงไม่ควรประมาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งว่าจะไม่ให้ผล แต่ควรจะทำความสนใจละความชั่ว และบำเพ็ญความดี สมกับเจตนาที่ต้องการความสุขเป็นสมบัติของตนทุกคน

กรรมชั่วเป็นเหมือนวัตถุเครื่องทำลาย มีหลายขนาดตามแต่ผู้ทำกรรมจะผลิตขึ้นมาใช้เอง ผลของกรรมก็มีหลายขนาดไปตามเหตุที่ผลิตไว้ รวมกรรมประเภทนี้แล้ว เรียกว่า "เครื่องทำลาย-

ตัวเอง" ใครเจอขนาดไหนเข้า จำต้องร้องทุกข์เหมือนกันหมด ไม่ว่าสัตว์ บุคคล และชาติชั้นวรรณะใด ทุกคนที่เชื่อต่อสิ่งที่มนุษย์ทำขึ้นทางด้านวัตถุ ทั้งด้านทำลายและด้านส่งเสริม ว่าเป็นของมีประสิทธิภาพ สามารถทำลายและส่งเสริมได้จริง จึงควรสนใจต่อหลักกรรมดี กรรมชั่ว ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ทำเองเหมือนกัน ว่าจะมีผลดีผลชั่วเช่นเดียวกับด้านวัตถุ เพราะทั้งด้านวัตถุและด้านนามธรรมย่อมมีทางไหลออกเป็นตัวผลเหมือนกัน เนื่องจากเหตุดีเหตุชั่วเป็นกุญแจเปิดทางเพื่อผลอยู่ตลอดเวลา ผู้กลัวภัยจากความทุกข์ และหวังความสุขความเจริญแก่ตน ทั้งโลกนี้และโลกหน้าจึงควรเห็นกรรมทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่วว่าเป็นสิ่งจะให้ผล แม้แต่อาหารหวานคาวและที่อยู่อาศัยซึ่งถือว่าเป็นของจำเป็น ทั่วโลกยังต้องอาศัย กรรม คือการปรุงแต่งและการปลูกสร้างที่เรียกว่ากรรม ตามหลักของศาสนา ความสุขที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยสิ่งเหล่านั้น ย่อมเป็นผลให้โลกได้ครองตัวตลอดมา ฉะนั้น คำว่า กรรมดีกรรมชั่วจึงมีความสำคัญไปคนละทาง ซึ่งผู้ทำกรรมจะควรเลือกเฟ้นก่อนจะมีผลตามสนอง

มนุษย์เราเป็นผู้มีใจฉลาดแยบคายกว่าสัตว์ แม้จะอาศัยอยู่ในโลกเดียวกันก็เป็นประหนึ่งอยู่คนละโลก จึงควรทำตัวให้แปลกจากสัตว์ โดยความประพฤติ ความรู้ความเห็นที่แสดงออกมาจากใจอันฉลาด จะเป็นความร่มเย็นแก่เพื่อนมนุษย์ตลอดสัตว์ซึ่งเป็นผู้โง่ หวังพึ่งผู้เป็นธรรมซึ่งมีการหักห้ามใจตัวเองด้วยเหตุผล คือ หลักธรรม อันเป็นธรรมชาติให้ความแน่นอนและไว้วางใจได้ ไม่ปล่อยไปตามอำเภอใจที่มีความอยากเป็นเครื่องผลักดันให้ไหลลงทางต่ำ เพราะตามธรรมดาของใจย่อมมีความอยากเป็นเจ้าเรือน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งคนโง่คนฉลาด และคนมีฐานะสูงและต่ำ ย่อมมีความอยากฝังอยู่ในใจด้วยกันทั้งนั้น แต่สำคัญที่การฝึกอบรมใจให้อยู่ในหลักธรรมอันเป็นความพอดีทุกคนจะกลายเป็นบุคคลที่พอดีไปตามธรรม และไม่ก่อความเดือดร้อนใส่ตนเองและส่วนรวม สิ่งใดที่ไตร่ตรองดูแล้ว เห็นว่าดีและเป็นประโยชน์ก็ทำลงไป แต่สิ่งที่เห็นว่าเป็นโทษ แม้ใจอยากทำก็ไม่ยอมลุอำนาจให้ทำ จะเป็นความเคยตัวและหักห้ามไม่อยู่ในคราวต่อไป รีบหักห้ามเสียแต่ต้นมือ จะสมชื่อว่าเป็นผู้รักตนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แม้เด็กผู้จำต้องอาศัยผู้ใหญ่ทุกกรณี ก็จะต้องเดินตามรอยและกลายเป็นเด็กดีในวันต่อไป เพราะร่องรอยทางชั่ว พ่อแม่ผู้ปกครองมิได้ทำแบบพิมพ์เอาไว้ พอจะให้เด็กหยิบฉวยมาเลียนแบบและกลายเป็นคนเสียหายไปตาม

ธรรม คือความสม่ำเสมอไม่เอนเอียง ผู้สนใจและเลื่อมใส ย่อมนำไปปฏิบัติได้ตามเพศและวัยของตน เฉพาะครัวเรือนหนึ่ง ๆ ถ้าขาดธรรมเป็นเครื่องปกครองแล้ว แม้จะมีความฉลาด

และมีสมบัติมาก ก็ไม่สามารถจะให้ความร่มเย็นแก่ตนและครอบครัวได้ เพราะความร่มเย็นมิใช่อยู่ที่สมบัติและความฉลาดที่ได้เรียนมาเพียงเท่านั้น แต่อยู่ที่ใจซึ่งมีธรรมอันนับว่ามีความพอดีประจำใจ กลายเป็นความพอดีประจำครอบครัว เพราะทุกสิ่งที่มีความพอดีประจำอยู่แล้ว ย่อมเพียงพอกับความต้องการ ไม่กำเริบ เช่นแกงที่แม่ครัวปรุงพอดีแล้วรับประทานก็มีรสอร่อยและเป็นสุขกายสุขใจ สามีภรรยามีความพอดีประจำตน ย่อมเป็นที่พอใจและเป็นสุขด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประพฤติข้ามเขตความพอดี ต้องเกิดเรื่องยุ่งและเดือดร้อนขึ้นทันทีในครอบครัวนั้นอยู่ด้วยกันไม่เป็นสุข แม้จะมีสมบัติมากก็นำมาแก้ไขไม่ตก ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนว่า "สนฺตุฏฺฐิ ปรมํ ธนํ" ความพอดีเป็นหลักทรัพย์อันพึงพอใจอย่างยิ่ง คนที่มีธรรม สันโดษ ความพอดี และอัปปิจฉตา คือความมักน้อยในอารมณ์เครื่องเสริมไฟ จึงมีความสุขเป็นเรือนพักของใจ จะไม่คะนองแบบล้นฝั่งอยู่ตลอดเวลา แม้จะฉลาดและมีทรัพย์มาก

มีบางท่านมาถามว่า ได้พบในหนังสือบางฉบับ แสดงเป็นเชิงไม่อยากให้พระเทศน์สอนประชาชนเกี่ยวกับความสันโดษและความมักน้อย เพราะสมัยนี้เป็นสมัยที่กำลังฟื้นฟูเศรษฐกิจของบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้า การสอนธรรมทั้งสองข้อนี้ จะเป็นการขัดแย้งหรือเป็นอุปสรรคต่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจของบ้านเมือง ท่านจะเห็นว่าอย่างไร ?

ในข้อนี้ สำคัญอยู่กับผู้ตีความหมายในธรรม แล้วนำมาชี้แจงให้คนฟังคนอ่าน ถ้าตีความหมายว่าธรรมทั้งสองบทนี้สอนให้เกียจคร้านอ่อนแอ สอนให้คนกินน้อยใช้น้อย ที่อยู่อาศัยก็ให้ทำคับแคบไม่เพียงพอกับการหลับนอน เครื่องใช้สอยทุกอย่างก็ทำให้น้อยไม่พอกินพออยู่อาศัย ไม่พอใช้ ทำอะไรก็ให้ทำแบบอด ๆ อยาก ๆ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับมนุษย์อาศัยก็ให้ทำแบบขาด ๆ เกิน ๆ แม้รับประทานก็ไม่ให้อิ่มแลเพียงพอกับธาตุขันธ์ที่ต้องการ ถ้าเป็นเช่นนี้ ก็กลัวคนจะลำบากและอดตายกันหมดทั้งประเทศ ก็จำต้องบอกให้ทราบ เพราะปกตินิสัยของคนก็ขี้เกียจอยู่ด้วย การบอกเพื่อให้คนมีความขยันหมั่นเพียรจึงไม่เป็นทางผิด

ความจริง ความมักน้อยกับความสันโดษ เป็นธรรมคู่เคียงของโลกตลอดมา และเป็นธรรมจำเป็นทั้งนักบวชและคฤหัสถ์ที่จะนำไปใช้ให้เหมาะกับเพศและฐานะของตนเท่าที่จะเห็นควร เพราะความหมายของธรรมก็บ่งชัดอยู่แล้วว่า จงเป็นผู้มักน้อยในสิ่งที่ควรมักน้อย เช่น คู่สามีภรรยามีเพียงผัวเดียวเมียเดียวเท่านั้นเป็นที่เหมาะและงามอย่างยิ่งแล้ว ไม่พะรุงพะรัง หามบาป หามกรรม

เพราะมีเมียมากเรื่องมาก เวลาตายไปคนข้างหลังจะไม่ยุ่งยากในการแบ่งปันมรดก ยกให้เมียโทนคนเดียวเก็บไว้เลี้ยงลูก เขาจะได้เห็นบุญคุณของพ่อที่ล่วงลับไป ทั้งต่างฝ่ายต่างถือว่าเป็นคู่ครองของกันและกัน ไม่ประพฤตินอกใจซึ่งผิดจากหลักความมักน้อย ต่างก็ไว้วางใจกันได้ในทางอารมณ์ นี้คือบ่อแห่งความสุขในครอบครัว เพราะคู่สามีภรรยาเป็นผู้ฝากเป็นฝากตายกันได้ตามหลักธรรม คือ ความมักน้อยไม่ยุ่งเกี่ยวกับหญิงชายอื่น ๆ แม้จะวิ่งตามมา เพราะไม่ใช่ของเรา จะไปเกี่ยวข้องให้ยุ่งไปทำไม สมบัติของเราจริง ๆ คือ ผัวคนเดียวหรือเมียคนเดียวเท่านั้น นอกนั้นไม่ยุ่งด้วย นี้คือการตัดต้นเพลิงที่ถูกต้อง เพื่อมิให้ลุกลามมาไหม้ครอบครัว

ความสันโดษ คือความพอดี เช่นน้ำที่เต็มแก้วแล้ว จัดว่าพอดีแล้ว จะเทน้ำลงเพิ่มอีกก็ผิดความพอดี ไม่เป็นประโยชน์อะไร คนที่ตั้งอยู่ในความพอดี คือคนที่รู้จักเราและรู้จักท่าน รู้จักของเราและรู้จักของท่าน เห็นใจเราและเห็นใจท่าน ซึ่งมีความรู้สึกเช่นเดียวกัน จะเป็นคนมีหรือคนจนคนโง่หรือคนฉลาด ก็รู้จักฐานะของกันและกัน ไม่เย่อหยิ่ง ไม่เหยียดหยาม ไม่กล้ำกราย ไม่ล่วงล้ำ ไม่เห็นแก่ได้ สมบัติของท่านมีมากหรือมีน้อย ไม่ล่วงล้ำเขตแดนโดยเห็นว่าพอเอาได้ เห็นว่าเขามีอำนาจน้อยพอจะเคี้ยวกลืนได้ เห็นว่าเขาโง่พอตบตากินได้ เห็นว่าเขามีพวกน้อยพอข่มขู่เอาได้ เห็นว่าเขาเผลอพอหยิบฉวยเอาได้ เห็นว่าเขานอนหลับพอขโมยเอาได้ เห็นว่าเขามีช่องโหว่พอคดโกงได้ เห็นว่าเขาไม่มีอาวุธพอปล้นจี้เอาได้ เห็นว่ามีแต่ผู้หญิงเฝ้ารักษาสมบัติพอขู่เข็ญเอาได้ ผู้มีธรรมสันโดษภายในใจแล้วทำไม่ลง ปลงจิตไม่ตกเพื่อจะทำ เพราะความเห็นใจกันและสงสาร เนื่องจากคิดดูใจเรากับใจท่านผู้อื่นแล้ว มีความรู้สึกอันเดียวกัน เรามีสมบัติน้อยมาก เรารักและสงวนของเรา ไม่อยากให้ใครมาล่วงล้ำ มีความยินดีที่จะแสวงหาสมบัติด้วยความชอบธรรม หาได้มากเท่าไรก็เป็นที่เย็นใจ เพราะการแสวงหาสมบัติด้วยความชอบธรรม จะได้มามากมายเท่าไร ไม่เป็นการขัดแย้งต่อธรรมสันโดษ เพราะพระพุทธเจ้าสอนให้คนมีความขยันหมั่นเพียรในทางที่ชอบ แต่มิได้สอนให้ขยันในการเบียดเบียนกันและทำลายกัน และถือเอาสมบัติเขามาเป็นของตน ดังนั้น ความมักน้อยและสันโดษ จึงมิได้เป็นข้าศึกแก่การงานของโลกทุกประเภท ซึ่งจะเป็นไปเพื่อความเจริญ พระองค์ยังกลับสรรเสริญคนมีความขยันและอดทนในการงานที่ชอบอีกด้วย สมกับปฏิปทาที่สอนไว้ทุกบททุกบาท เพื่อการรื้อฟื้นโลกและธรรมให้เจริญด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่มีปฏิปทาขี้เกียจแฝงอยู่ในวงธรรมของพระพุทธเจ้าเลย

ธรรมสันโดษ คือ ความยินดีในสมบัติที่มีอยู่ของตน จะมีน้อยมากเท่าไรก็ให้ยินดีในของที่ตนมีอยู่ ถ้าเรามีความขยันและฉลาดสามารถพอ จะทำการเพาะปลูกหรือจะปลูกสร้างโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ ขึ้นทั่วประเทศ ก็จะเป็นที่นิยมยินดีของคนจน ๆ เป็นอันมาก เผื่อเขาจะได้อาศัยพึ่งร่มเงาแห่งบารมีของเรา ทั้งจะเป็นที่เบาใจของรัฐบาล ซึ่งกำลังเป็นห่วงพี่น้องชาวไทยเรากลัวจะไม่มีที่อยู่อาศัย เครื่องอุปโภคบริโภคเพียงพอกับความเป็นอยู่ในครอบครัว ทั้งจะเป็นที่เทิดทูนศาสนธรรมในบทว่า

อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ว่าเป็นประโยชน์แก่โลกจริงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะไม่เป็นโมฆะอยู่เปล่า ๆ โดยไม่มีผู้สนใจและปฏิบัติตามจนเกิดผล

ธรรมข้อที่สองว่า อารกฺขสมฺปทา ถึงพร้อมด้วยการเก็บรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ด้วยความชอบธรรม ไม่จับจ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่ายโดยไม่มีขอบเขต การจับจ่ายควรถือความจำเป็น เป็นประมาณ ทรัพย์จะมีสถานที่จอดแวะบ้าง ไม่ไหลผ่านมือไปเสียทีเดียว ธรรมคือ มตฺตญฺญุตา ความรู้จักประมาณในการเก็บรักษา และการจับจ่ายที่เป็นฝาปิดและเปิดทรัพย์ในคราวจำเป็นที่ควรปิดและควรเปิด แม้แต่บ้านเรือนก็ยังมีประตูปิดเปิดที่เก็บทรัพย์ก็ควรจะมีบ้าง ถึงคราวจำเป็น เช่น เจ็บไข้เป็นต้น ทรัพย์ก็จะมีทางช่วยเปลื้องทุกข์ได้เท่าที่ควร

ข้อที่สาม "สมชีวิตา" การเลี้ยงและรักษาตัวให้เป็นไปพอประมาณ อย่าให้ถึงกับฟุ่มเฟือยหรือฝืดเคืองจนเกินไป ทั้ง ๆ ที่ทรัพย์เครื่องแก้ขัดแก้จนมีอยู่ แต่อย่าให้กลายไปว่าทรัพย์เป็นเครื่องเสริมคนให้เสีย และเสริมคนให้ขี้เหนียวจนเข้ากับใครไม่ได้ เหม็นฟุ้งไปหมดด้วยกลิ่นของความตระหนี่ถี่เหนียว และส่งกลิ่นฟุ้งไปไกลด้วย ทั้งตามลมและทวนลมจนหาที่หลบซ่อนจมูกไม่ได้เลย

ข้อที่สี่ "กัลยาณมิตตตา" ความมีมิตรสหายที่ดีงาม การคบมิตรเป็นสิ่งสำคัญมากควรเลือกเฟ้นด้วยดี แม้อาหารในถ้วยในจานซึ่งเป็นสิ่งสำเร็จรูปมาเรียบร้อยแล้ว ผู้รับประทานยังต้องเฟ้นทุกครั้งที่รับประทาน เพราะในอาหารย่อมมีทั้งกระดูกทั้งก้าง ซึ่งเป็นภัยต่อร่างกายปะปนอยู่ และอาหารบางชนิดยังแสลงต่อโรค จำต้องสังเกตด้วยดี ไม่เช่นนั้นอาจเป็นภัยต่อร่างกาย บาปมิตรยิ่งเป็นภัยอย่างร้ายแรง ถ้าคบด้วยความสะเพร่า ไม่ใช้ความสังเกตและเลือกเฟ้น ถ้าเป็นกัลยาณมิตร ก็เป็นคุณอย่างมากมาย พึ่งได้ทั้งคราวเป็นคราวตาย ไม่ยอมทอดทิ้ง สุขก็สุขด้วย ทุกข์ก็ทุกข์ด้วย เมื่อมีกิจจำเป็นก็ช่วยเหลือได้เต็มไม้เต็มมือ ไม่กลัวความสิ้นเปลืองใด ๆ ทั้งสิ้น ขอแต่เพื่อน

ผู้จำเป็นหรือจนมุมรอดพ้นออกมาได้ จึงจะเป็นที่พอใจ นี่คือเพื่อนผู้พึ่งเป็นพึ่งตายจริง ๆ ควรคบตลอดกาล เพื่อนที่ดีเราชอบคบ แต่เราไม่ดีเพื่อนก็รังเกียจเหมือนกัน ต้องมองดูตัวบ้าง เพื่อจะได้เป็นเพื่อนที่ดีของเขา เขาพลีชีพเพื่อเราฉันใด เราต้องพลีชีพเพื่อเขาฉันนั้น

วันนี้ได้อธิบายธรรมเริ่มแต่สมาธิมาพอประมาณ แล้วก็อธิบายเรื่องเด็กและผู้ปกครองเป็นลำดับจนถึงอัปปิจฉตาและสันโดษให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายทราบ ขอขอบคุณและอนุโมทนากับทุกท่านที่อุตส่าห์มาด้วยความสนใจต่อธรรม หากว่าโลกเราใคร่ต่อธรรมดังทุก ๆ ท่านที่สนใจและบำเพ็ญอยู่เวลานี้ โลกก็จะเป็นไปเพื่อความเจริญรุ่งเรือง แม้เด็กที่ได้รับการถ่ายทอดจากผู้ใหญ่ ก็จะกลายเป็นเด็กดีมีความเฉลียวฉลาดและปฏิบัติตัวได้ดีเป็นที่เบาใจผู้ปกครอง โดยเห็นว่าเด็กจะเจริญวัยทั้งความรู้วิชาและความประพฤติเป็นลำดับ ทั้งจะเป็นผู้นำของชาติต่อไปด้วยความละเอียดสุขุม ประเทศชาติของเราก็จะเจริญถาวรสืบ ๆ ไป ชั่วฟ้าดินสลาย

ดังนั้นการแสดงธรรมก็เห็นว่าสมควรแก่เวลา จึงยุติธรรมเทศนาเพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

กัณฑ์ที่ ๕

พระธรรมเทศนา

ณ วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี

วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๘

วันนี้จะอธิบายธรรมเกี่ยวกับการบำเพ็ญทางด้านจิตใจ ให้บรรดาท่านผู้ฟังที่มาจากสถานที่ต่าง ๆ ด้วยความสนใจใคร่ต่อธรรมเป็นอย่างยิ่ง ทราบตามโอกาสอันควร ท่านที่เป็นนักบวชซึ่งพาคณะศรัทธาผู้ใจบุญมากท่านมาสู่ที่นี่ นับว่าเป็นผู้มีความมุ่งหวังในธรรมอย่างแรงกล้า และมีความมั่นใจต่อการปฏิบัติ เพื่อถอดถอนเครื่องหมักหมมที่นักปราชญ์ถือว่าเป็นภัยต่อจิตใจ ให้หลุดลอยออกเป็นลำดับ จนไม่มีอะไรยังเหลือให้เป็นเชื้อแห่งภพชาติอีกต่อไป แต่การอธิบายธรรมเกี่ยวกับการอบรมจิตใจ ตามหลักธรรมท่านแสดงไว้มากมายเมื่อสรุปลงให้ย่อก็มี ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ทาน ศีล ภาวนา คำว่าศีลเข้าใจว่าทุกท่านคงเคยได้ยินได้ฟัง และเข้าใจกันมาพอสมควรแล้ว แม้คำว่า "ทาน" ซึ่งเป็นหลักใหญ่ส่วนหนึ่งของพระศาสนา และเป็นหลักธรรมที่พวกเราได้เคยบำเพ็ญมาเป็นประจำนิสัย ผู้แสดงไม่สงสัยว่าท่านนักใจบุญจะข้องใจ เพราะต่างท่านก็เป็นนักใจบุญสุนทร์ทานอยู่แล้ว แต่คำว่า "สมาธิ" และ "ปัญญา" ทั้งสองประเภทนี้ รู้สึกว่าสลับซับซ้อนและละเอียดลึกซึ้งมาก ทั้งไม่อาจจะปฏิบัติให้ถูกต้องตามความหมายในคำว่า สมาธิ และ ปัญญา ได้ทุกระยะไปฉะนั้น อุบายวิธีอบรมที่ผู้บำเพ็ญจะปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรมทั้งสองประเภทนี้ จึงควรอาศัยครูอาจารย์เป็นผู้แนะนำแนวทางให้ อนึ่ง ท่านผู้จะควรแนะนำแนวทางให้โดยถูกต้อง โดยมากก็เป็นผู้เคยได้รับการอบรมและรู้เรื่องของสมาธิ และปัญญาภายในใจมาพอสมควร หรือเป็นผู้มีความชำนิชำนาญ และปฏิบัติผ่านสมาธิและปัญญาไปเป็นขั้น ๆ นับแต่ขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุดของสมาธิและปัญญา มีความเฉลียวฉลาดและสามารถให้การอบรมสั่งสอนแก่ผู้มาอบรมศึกษา และปฏิบัติอยู่ด้วยให้ได้รับความเข้าอกเข้าใจตามขั้นภูมิของตนที่มาศึกษา

คำว่า สมาธิ เมื่อแปลตามศัพท์แล้วแปลว่า ความตั้งมั่น ประโยคแรกของความตั้งมั่นสำหรับ

นักบวชผู้มีหน้าที่โดยเฉพาะแล้ว เริ่มตั้งมั่นไปแต่ข้อวัตรปฏิบัติ ตั้งมั่นในระเบียบพระธรรมวินัย ตั้งมั่นต่อการสำรวมระวังทั้งกิจนอกการใน เหลียวซ้ายมองขวาไม่ยอมปล่อยวางสติและปัญญา เครื่องคุ้มครองใจให้พ้นจากภัยทุกระยะ อันจะเกิดขึ้นจากอายตนะภายนอกกับภายในสัมผัสกัน เพื่อเป็นเครื่องสนับสนุนจิตใจให้มีความเหนียวแน่นและมั่นคงทางภายใน การบำเพ็ญเพียรทุกประโยคและทุก ๆ อิริยาบถ มีสติมั่นคงอยู่กับประโยคแห่งความเพียร มีท่าทางสำรวมตนอยู่เสมอ ไม่ว่าจะอยู่คนเดียวหรือหลายคนไม่ว่าจะอยู่ในท่าอิริยาบถใด ไม่ว่าจะอยู่ในวัดหรือนอกวัด ไม่ว่าจะอยู่ในบ้านในเมืองหรืออยู่ในป่า ไม่ว่าจะอยู่ในถ้ำหรืออยู่บนภูเขา ไม่ว่าจะไปบิณฑบาตแล้วก้าวกลับมาทำการขบฉันและไม่ว่าจะมีการขบฉันอยู่ในสถานที่ใด ๆ มีท่าทางมั่นคงอยู่ด้วยการสำรวมตนใจเมื่อได้รับการบำรุงรักษาเพียงพอกับความต้องการ ย่อมทรงตัวอยู่ได้ด้วยความสงบ จนกลายเป็นองค์ของสมาธิที่แท้จริงขึ้นมาคือความสงบตั้งมั่นภายในใจ เบื้องต้นก็อาศัยความพยายามบำรุงจิตใจให้เป็นสมาธิโดยทางเหตุดังที่อธิบายผ่านมา อันดับต่อไปก็เป็นสมาธิขึ้นกับใจจริง ๆ หรือจะเรียกว่า สมาธิทางเหตุ สมาธิทางผลก็คงจะไม่ผิด เพราะทุก ๆ สิ่งไม่ว่าดีหรือชั่ว ถ้าไม่มีเหตุเป็นพื้นฐานรับรองแล้ว ผลจะหาทางเกิดขึ้นไม่ได้

แต่วิธีอบรมจิตให้ได้รับความสงบเป็นสมาธินี้ มีหลายวิธี วิธีที่กล่าวผ่านมาเป็นพื้นฐานรับรองทางความเพียร วิธีที่สองซึ่งจะได้รับการสนับสนุนจากวิธีแรกนั้นเกี่ยวกับบทธรรมเครื่องอบรมที่ผู้บำเพ็ญจะนำมากำกับใจในเวลาประกอบการภาวนา ควรเป็นบทธรรมที่ถูกกับจริตนิสัยของแต่ละรายเช่น อานาปานสติ การกำหนดลมหายใจเข้าออก หรือธรรมบทต่าง ๆ มีพุทโธ เป็นต้นตามจริตชอบ เมื่อนำมาประกอบกับองค์ภาวนา ถ้ารู้สึกปลอดโปร่งโล่งโถงภายในใจ และมีความสงบเยือกเย็นในเวลานั้น แสดงว่าธรรมบทนั้น ๆ ถูกกับจริตของตน และควรนำธรรมบทนั้นมากำกับองค์ภาวนาในคราวต่อไป ใจจะได้รับความสงบและละเอียดไปเป็นลำดับ เช่นเดียวกับโรคที่ถูกกับยาชนิดต่าง ๆ นับวันจะหายไปเป็นลำดับ จนหายจากโรคโดยเด็ดขาดเพราะยาขนานนั้น ๆ

จิตก็มีโรคประเภทหนึ่งที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนดวงใจของคนและสัตว์ โดยไม่อาจจะทราบได้ว่า เป็นโรคชนิดไร ทางธรรมป่าอยากจะให้นามว่า โรคเรื้อรัง เพราะเคยมีประจำใจมานาน จนถึงกับระอาต่อการรักษา โดยเข้าใจว่าอำนาจวาสนาน้อยบ้าง ไม่มีอำนาจวาสนารักษาให้หายได้บ้าง ปล่อยไปตามบุญตามกรรมบ้าง หมดความสนใจต่อการรักษาบ้าง แต่สิ่งที่จะยังโรค

ประเภทนี้ให้กำเริบ และกำเริบอย่างรุนแรง รู้สึกว่าจะเป็นยาอายุวัฒนะ เป็นยาประจำตัว เป็นยาประจำบ้าน ทั้งท่านและเรา เพราะเป็นโรคประเภทชอบของแสลงแต่ไม่ชอบรับยาเช่นเดียวกัน ยาที่เป็นคุณสำหรับแก้โรคประเภทเรื้อรังนี้ ท่านที่ได้รับผลอย่างสมบูรณ์มาแล้วคือ พระพุทธเจ้า มีพระเมตตาไว้ว่า สกฺกตฺวา พุทฺธรตนํ ธมฺมรตนํ สงฺฆรตนํ โอสถํ อุตฺตมํ วรํ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นโอสถอันอุดมเลิศ ดังนั้น ท่านผู้ต้องการให้ใจหายหรือทุเลาเบาบางจากโรคประเภทนี้จึงควรอาศัยยา คือ ธรรม ดังที่กล่าวมา แต่ธรรมก็ควรเป็นธรรมที่ถูกกับจริตนิสัยในขั้นเริ่มแรก เพื่อใจจะได้สงบลง นี้เป็นหลักสำคัญที่ผู้บำเพ็ญไม่ควรมองข้ามไป จิตที่ได้รับการอบรมด้วยวิธีที่ถูกต้องกับหลักธรรมตามจริตของคน ย่อมจะเห็นผลคือ ความสงบ เยือกเย็นประจักษ์ใจ ไม่ว่าหญิง ชาย นักบวช และฆราวาส เพราะโรคในกายและโรคในใจเป็นได้ในบุคคลทุกเพศ ยาที่ควรจะถูกกับโรคนั้น ๆ ผู้ที่หวังประโยชน์จากยานำมารักษาโดยถูกต้องตามวิธี ก็ย่อมจะหายได้เช่นเดียวกัน โดยไม่เลือกเพศหรือชาติชั้นวรรณะใด ๆ เพราะสำคัญอยู่ที่โรคถูกกับยาเท่านั้น ฉะนั้น ผู้สนใจใคร่ต่อการปฏิบัติธรรมจึงมีหวังได้รับผลเป็นเครื่องตอบแทนโดยทั่วกัน หากจะมีต่างกันอยู่บ้าง ก็ขึ้นอยู่กับเหตุคือการบำเพ็ญของแต่ละราย อาจมีความหนักเบามากน้อยไปตามจริตนิสัย ผลจึงมีการเหลื่อมล้ำต่ำสูงไปตามเหตุที่ทำให้เป็นไป

แต่การเริ่มปฏิบัติเบื้องต้น อาจมีความลำบากอยู่บ้าง เพราะเป็นงานที่ยังไม่เคยคลำหรือทางที่ยังไม่เคยเดิน แต่อย่าลืมว่า การปฏิบัติอบรมใจก็คือการทำงาน ขึ้นชื่อว่าการทำงานแล้วไม่ว่างานภายนอกหรืองานภายในย่อมมีความเหนื่อยยากลำบากเช่นเดียวกัน เฉพาะงานภายในหากจะมีความสะดวกนับแต่ขั้นเริ่มต้นจนถึงขั้นสูงสุด ก็คงมีเป็นบางรายดังที่ท่านเขียนประวัติไว้ว่า สุขา ปฏิปทา ขิปปาภิญญา หรือ ทนฺธาภิญญา แต่จะอย่างไรก็ดีเราควรคำนึงถึงหลักธรรมเสมอว่า ไม่ได้สอนคนให้มองเพียงแง่ความลำบาก และที่สะเพร่าทำลงไปแล้ว บังคับให้เห็นผล อยมฺภทนฺตา ถ้าไม่สมใจในขณะนั้นให้เลิกล้มไปเสีย หากหลักธรรมสอนเช่นนั้น แม้องค์พระพุทธเจ้าเองก็คงเป็นบุคคลที่ล้มละลายไม่สามารถตรัสรู้ และนำพระธรรมมาสั่งสอนโลกให้ได้รับความร่มเย็นได้เลย แต่ไม่ทรงสอนเช่นนั้น กลับสอนลงที่ ผล อันจะพึงได้รับเป็นที่ภาคภูมิใจ กับ เหตุ คือ การบำเพ็ญเพื่อผลเช่นนั้นให้เหมาะสมแก่กัน โดยมีความขยันหมั่นเพียรและความหนักแน่นต่อกิจการที่ทำ เป็นเครื่องหนุนงานอยู่เสมอ เพื่อผลจะมีช่องทางแสดงขึ้นตามรอยแห่งเหตุที่ทำแบบพิมพ์เอาไว้ เพราะฉะนั้น หลักพระพุทธ

ศาสนาจึงนิยมและสอนเน้นลงที่ต้นเหตุ คือ การกระทำเป็นสำคัญกว่าอื่น เมื่อเหตุเป็นพื้นฐานที่ผู้ทำทำได้มากน้อยเพียงไร ผลจะนิ่งอยู่ไม่ได้ ต้องแสดงขึ้นมาตามลำดับแห่งเหตุ นับแต่ผลเบื้องต้นจนถึงผลอันสุดยอด ได้แก่ วิมุตติพระนิพพาน ไม่นอกเหนือไปจากหลักของความเพียรที่บำเพ็ญโดยถูกต้องไปได้เลย ดังนั้น คำว่า มชฺฌิมา ปฏิปทา ที่ประทานไว้ จึงเป็นศูนย์กลางของโลกผู้มุ่งต่อธรรมเหล่านี้อยู่ตลอดเวลา มิได้เอนเอียงไปตามกาลสมัยใด ๆ และพร้อมที่จะแสดงผลตอบแทนแก่ผู้บำเพ็ญโดยถูกต้องตามขั้นแห่งธรรมและกำลังของผู้บำเพ็ญอยู่ทุกเวลา อกาลิโก

วาระนี้ จะอธิบายเรื่อง จิตภาวนา ที่ผู้บำเพ็ญได้รับการอบรมด้วยธรรมจนมีความสงบเยือกเย็น เห็นผลประจักษ์ใจแก่ตนเองเป็นขั้น ๆ ให้ท่านนักใจบุญทั้งหลายฟังตามสมควรแก่เวลา เพราะการทำงานไม่ว่างานภายนอกหรืองานภายในย่อมมีผลตอบแทนเสมอกัน โลกที่สืบเนื่องกันมาทั้งมนุษย์และสัตว์ไม่สูญสิ้นไปจากโลก ก็เนื่องมาจากผลเป็นเครื่องสนองเหตุแก่ผู้ทำตลอดมา เรียกง่าย ๆ ก็ว่าโลกตั้งอยู่ได้ด้วยกรรมและผลแห่งกรรม ไม่เช่นนั้นก็ไม่มีสัตว์โลกรายใดจะทนต่อการทำเหตุซึ่งไม่มีผลตอบแทนนี้ ให้ชีวิตเหลืออยู่ในโลกโมฆะนี้ได้แม้แต่รายเดียว แต่ที่ทั่วโลกเต็มไปด้วยมนุษย์และสัตว์ทั้งคนชั่ว คนดี คนโง่ คนฉลาด คนทุกข์จน คนมั่งมี คนมีอำนาจวาสนา ตลอดจนสัตว์มีประเภทต่าง ๆ กันตามกรรมนิยมที่ตนทำไว้ตามให้ผล ต่างก็ยอมจำนนต่อกรรมดีกรรมชั่วของตน และยอมรับเสวยผลโดยหาทางหลีกเลี่ยงไปไม่ได้ สมกับภาษิตที่สอนไว้ว่า กมฺมสฺสโกมฺหิ กมฺมทายาโท กมฺมโยนิ ฯ เป็นต้น สัตว์ไม่ว่าท่านว่าเรา ย่อมมีกรรมเป็นของตัวจำต้องมาด้วยกรรม อยู่ด้วยกรรม ไปด้วยกรรม กรรมกับสัตว์จึงเป็นทายาทกันตลอดเวลา ที่เชื้อแห่งวัฏฏะยังมีอยู่กับใจ ฉะนั้น ผลดี ชั่ว สุข ทุกข์ จึงเป็นคู่เคียงกันไปกับบรรดาผู้ยังมีกิเลสครองใจ โลกจึงไม่ว่างจากมนุษย์และสัตว์มีประเภทต่าง ๆ กันการบำเพ็ญตนเพื่อหวังพ้นจากกรรมเป็นชั้น ๆ จำต้องอาศัยความอุตส่าห์พยายาม ความขยันหมั่นเพียรทำลงไป อย่าลดละความเพียรพยายาม แต่การจะได้รับผลอย่างไรนั้น ไม่จำต้องคอยลงคะแนนแต่เป็นหน้าที่ของเหตุที่ตนทำลงไปแล้วนั่นแล จะเป็นผู้รื้อฟื้นคะแนน คือผลขึ้นมาให้ปรากฏโดยลำพังตนเอง ไม่จำเป็นต้องไปตั้งกฎเกณฑ์เอาไว้

เฉพาะการบำเพ็ญทางจิตภาวนาเพื่อมีหลักฐานมั่นคงทางภายในเป็นกิจสำคัญมาก ใจที่ไม่ได้รับความสงบเยือกเย็น เนื่องจากใจมีความกระเพื่อมอยู่ตลอดกาล หาเวลาสงบนิ่งอยู่เป็นปกติไม่ได้ จิตที่มีความสงบนิ่งอยู่เป็นปกติ คือ จิตที่ปราศจากสิ่งก่อกวนจากภายนอก แต่อาศัยอารมณ์

แห่งธรรมทางภายใน จึงดำรงตนอยู่ได้ด้วยความสงบสุข จิตในลักษณะนี้ท่านเรียกว่าจิตเป็นสมาธิ และเริ่มจะเป็นตัวของตัวขึ้นมาแล้ว ตามลำดับของชั้นแห่งสมาธิที่ปรากฏขึ้นภายในใจ ทุกท่านที่มุ่งความสงบสุขจากจิตอย่างแท้จริงอยู่แล้ว โปรดทำความมั่นใจและเข้มแข็งในทางความเพียร อย่างไรจะต้องเห็นจิตดวงครองอัตภาพนี้ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากจริงในวันหนึ่งแน่นอน ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา ฯ เป็นต้น คือ สิ่งทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจประ-เสริฐสุด สำเร็จแล้วด้วยใจทั้งนั้น

จิตนี้ถ้าได้รับการอบรม ดัดแปลงให้ถูกทางเป็นลำดับแล้ว ไม่มีอะไรจะมีคุณค่ามากและประเสริฐเท่ากับใจ แต่ถ้าถูกปล่อยหรือทอดทิ้งให้เป็นไปตามยถากรรมแล้ว ก็ไม่มีอะไรจะเลวร้ายยิ่งกว่าใจ ดังนี้ เพราะใจเป็นธรรมชาติกลาง ๆ ซึ่งจะดัดแปลงให้เป็นไปในทางดีและชั่วได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ เราผู้มุ่งต่อความสุขความเจริญอยู่แล้ว ไฉนจะปล่อยโอกาสให้ความชั่วมาเป็นผู้มีอำนาจเข้าครอบครองจิตดวงกำลังจะประเสริฐอยู่นี้ ให้เป็นจิตที่อับเฉาไปเล่า นอกจากจะพยายามดัดแปลงและฉุดลากขึ้นจากโคลนตม คือ กิเลสอาสวะ เป็นลำดับเท่านั้น ไม่มีทางอื่นสำหรับความรู้สึกของผู้มุ่งหวังในทางความสุขความเจริญแก่ตนเอง การฝึกหัดจิตขั้นเริ่มแรกต้องทนฝืนเอาบ้าง การนั่งภาวนาจะได้ชั่วระยะเวลาเพียง ๑๕ นาที ก็ยังดีกว่าการไม่ยอมนั่งเสียเลยในขั้นเริ่มแรก ครั้งต่อ ๆ ไปก็จะค่อย ๆ เขยิบขึ้นไปถึง ๒๐ นาที ๓๐ นาที จนถึง ๑ ชั่วโมง หรือ ๒ ชั่วโมง หรือมากกว่านั้นตามแต่ความเคยชินของธาตุและความสงบของใจ ที่ค่อยก้าวขึ้นสู่ความละเอียดและเคยชินต่อหน้าที่ของตน

ขณะนั่งภาวนาโปรดทำความรู้สึกกับธรรมที่ตนนำมาบริกรรมภาวนา ดังได้อธิบายผ่านมาแล้ว โปรดยึดเอาตามหลักข้างต้นนั้น คือให้ทำความรู้สึกไว้กับธรรมโดยเฉพาะอย่าให้เผลอส่งใจไปสู่อารมณ์อื่นที่ผ่านมาแล้ว และยังไม่มาถึงแต่ให้มีความรู้สึกอยู่เฉพาะใจกับธรรมภายในใจเท่านั้น และทุก ๆ วาระที่ทำกรรมฐานภาวนา ร่างกายจะเริ่มมีความเคยชินต่อการนั่ง การเดินจงกรม ส่วนใจก็จะมีความเคยชินต่อการภาวนาในท่าอิริยาบถนั้น ๆ และจะเริ่มมีความสงบผ่องใสขึ้นมา มองเห็นความสงบสุขประจักษ์ใจ อันเป็นเครื่องปลูกศรัทธาความเชื่อมั่น วิริยะ อุตสาหะ ขันติ ความอดทนขึ้นภายในใจเนื่องจากปรากฏผลในเวลาบำเพ็ญ ใจที่มีความสงบผ่องใสในระยะต้น จะค่อยแปรสภาพขึ้นสู่ความละเอียดเป็นลำดับ เพราะอาศัยการบำเพ็ญเป็นเครื่องหนุนไม่ขาดวรรคขาดตอน ฉะนั้น ประ-โยคแห่งการบำเพ็ญเพียรทุกระยะ จึงเป็นเช่นเดียวกับปุ๋ยและน้ำสำหรับหล่อเลี้ยงต้นไม้ หากขาดปุ๋ย

และน้ำแล้วต้นไม้ย่อมไม่มีความสดชื่น และไม่มีผลโดยสมบูรณ์ ใจถ้าขาดความเพียรเครื่องสนับสนุนย่อมไม่เจริญก้าวหน้า นอกจากนั้นยังจะถอยหลังลงสู่ทางต่ำ จิตมีระดับต่ำลงเท่าไร ก็ยิ่งเที่ยวกอบโกยเอาทุกข์มาให้เรามากเท่านั้น ทุกข์ข้างนอก ทุกข์ข้างใน และทุกข์ในที่ไหน ๆ ก็จะไหลมารวมอยู่ที่ใจดวงเดียว และจะกลายเป็นทะเลแห่งความทุกข์ขึ้นที่ใจ มองไปที่ไหน โลกกว้างแสนกว้างก็จะกลายเป็นโลกคับแคบขึ้นมาที่ใจอันเป็นไฟทั้งดวง นั่งอยู่ก็ร้อน นอนอยู่ก็ร้อน มองไปที่ไหนก็ไม่เป็นที่เจริญหู เจริญตา เจริญใจ หาทางผ่อนคลายและระบายทุกข์ออกจากใจไม่ได้ จำต้องตัดสินใจไปในทางผิด เช่น ดื่มยาพิษ ฆ่าตัวตาย โดยวิธีต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะจิตมีระดับต่ำ เนื่องจากไม่ได้รับความเอาใจใส่โดยถูกทางเท่าที่ควร ขยับตัวออกทางใด จึงมีแต่ทุกข์คอยกลุ้มรุมอยู่รอบด้าน

ฉะนั้น การดัดแปลงจิตให้เป็นไปในทางที่ดีด้วยความเข้มแข็ง เราเป็นนักบวช ซึ่งเป็นเพศที่พร้อมอยู่แล้วทุกเวลา และเป็นพุทธศาสนิกชนที่ใคร่ต่อธรรม จึงควรถือเป็นข้อหนักแน่นในการฝึกทรมานจิต โปรดอย่ามองข้ามจิตดวงนี้ไปเสีย วันหนึ่งผ่านไปโปรดอย่าให้ผ่านไปโดยเปล่าจากประโยชน์ที่จะควรได้รับในวันนั้น ๆ ควรจะมีความเพียรเพื่อประโยชน์ภายในติดแนบอยู่ด้วยทุก ๆ วันหรือทุก ๆ เวลาก็ยิ่งเป็นการดี ใจเมื่อมีความสงบเป็นบาทฐานตามที่อธิบายผ่านมาแล้ว หากได้รับความเอาใจใส่จากการระวังรักษาย่อมมีวันก้าวหน้าโดยลำดับ เพราะไม่มีโอกาสเล็ดลอดออกไปสั่งสมอารมณ์ที่เคยเป็นข้าศึกแก่ตนเอง และมีทางก้าวเข้าสู่ความสงบได้ตามเวลาที่ต้องการด้วยลักษณะแห่งความสงบของจิตที่เข้าพักตัวในเวลานั้น ท่านเรียก เอกคฺคตา จิตถึงความเป็นหนึ่ง คือ จิตมีอา-รมณ์เดียวไม่มีสองกับอารมณ์ใด ๆ ในเวลานั้น แม้จิตจะเคยบริกรรมกับธรรมบทต่าง ๆ หรือจะพิจาร-ณาสภาวธรรมส่วนใดอยู่ แต่ในขณะที่จิตหยั่งลงสู่ความสงบเช่นนั้นแล้ว จิตจำต้องปล่อยว่างไปชั่วเวลาที่กำลังพักอยู่ เมื่อถอนขึ้นมาแล้วค่อยทำหน้าที่ต่อไปอีก ขณะที่จิตเข้าถึงความสงบเช่นนี้ รู้สึกเป็น-ความสุขอย่างยิ่ง และเป็นความอัศจรรย์อย่างแปลกประหลาด ซึ่งไม่เคยประสบมาจากวัตถุและอารมณ์ต่าง ๆ แต่มาประสบจาก เอกคฺคตา จิตในเวลานั้น ธรรมทั้งนี้จะเรียกว่าสมาธิก็ได้ตามแต่ความถนัด เพราะมีความมั่นคงต่อตนเองและต่ออารมณ์ ไม่คอยจะวอกแวกคลอนแคลนไปตามอารมณ์ที่มายั่วยวนอย่างง่ายดายเหมือนที่เคยเป็นมา แต่การพักอยู่ได้นานหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับความชำนาญหรือไม่ชำนาญต่างกัน ถ้าจิตมีความชำนาญมากก็ทรงตัวอยู่ได้นาน และแสดงความสุขที่แปลกประ-หลาดและอัศจรรย์ ให้ผู้บำเพ็ญได้ชมเป็นเวลานาน ๆ เช่นเดียวกัน แม้จิตถอนขึ้นมาแล้ว แต่กระแส

แห่งธรรมที่เคยได้รับในขณะที่จิตพักอยู่ ก็ยังมีอานุภาพพอจะดึงดูดจิตให้มีความพอใจในรสชาติอยู่ไม่น้อย ฉะนั้น ผู้มีสมาธิเป็นเรือนใจจึงมีทางติดได้ หากไม่ใช้ความสังเกตสอดรู้ด้วยปัญญา หรือไม่มีผู้แสดงให้รู้ไว้ล่วงหน้าก่อน เพราะเป็นความสงบสุขที่แปลกประหลาดอยู่ไม่น้อย วิธีรักษาจิตประเภทนี้ให้ทรงตัวหรือให้เจริญก้าวหน้า ได้แก่ความเพียรอย่าลดละ และอย่าทำความยินดีเพียงเท่านั้นเพราะธรรมที่ละเอียดยิ่งกว่านี้ ยังมีอีกมากมาย ซึ่งจะกลายมาเป็นสมบัติของเรา เพราะอำนาจแห่งความเพียร เมื่อจิตถอนขึ้นมาแล้ว พยายามพิจารณาอีกเช่นที่เคยทำมา แต่อย่าคาดผลที่เคยปรากฏมาแล้วแต่ได้ผ่านไปแล้ว โปรดกำหนดตามวิธีที่เคยทำและเคยปรากฏมาแต่หนหลังซึ่งเป็นหลักเหตุนี้ไว้ เมื่อหลักของเหตุแม่นยำและมั่นคงอยู่แล้ว ผลจะปรากฏขึ้นมาเอง โดยไม่มีใครบังคับได้เช่นเราเคยกำ-หนด อานาปานสติ ปรากฏผลขึ้นมาเช่นนั้น ก็จงถือเอาธรรมนั้นเป็นหลักเหตุ แล้วบำเพ็ญต่อไปเมื่อเหตุมีกำลังพอจะเป็นไปได้ในธรรมขั้นใด ผลก็ยิ่งจะแสดงขึ้นมาในลำดับแห่งเหตุ อันมีกำลังเป็นลำ-ดับไปนั่นแล

ลำดับต่อไป เมื่อจิตมีความสงบพอทรงตัวได้ หลังจากจิตถอนขึ้นจากสมาธิแล้วควรพิจาร-ณาทางด้านปัญญา เพื่อเป็นการเรืองปัญญา และบำรุงสมาธิให้มีกำลังมั่นคงเพิ่มขึ้นอีก โดยสอดส่องไตร่ตรองดูสภาพธาตุขันธ์ภายนอกภายในตามจริตของปัญญาจะหนักไปทางไหน ในขั้นเริ่มแรก ตามธรรมดาของสภาวธรรมทั่ว ๆ ไป ย่อมมีการแปรและแตกสลายทั้งภายนอกทั้งภายใน ทั้งที่ผ่านมาแล้วทั้งที่ยังไม่มาถึง ทั้งปัจจุบันที่ปรากฏด้วยหู ด้วยตา และสัมผัสรับรู้อยู่กับใจ มันเต็มไปด้วยของแปร-ปรวนทั้งนั้น แม้แต่ภูเขาหินทั้งลูกก็ยังไม่มีอำนาจตั้งอยู่เหนืออนิจจัง คือความแปรปรวนไปได้ ถึงจะสูงจรดฟ้าก็เพียงแต่ลักษณะเท่านั้น ส่วนตัวภูเขาย่อมอยู่ใต้อำนาจของกฎอนิจจังพร้อมทั้งความสูงของมัน ไม่มีส่วนใดเล็ดลอดตาข่ายของอนิจจังไปได้เลย แต่ความแปรสภาพของภูเขาหินซึ่งเป็นวัตถุที่แข็งกว่าสิ่งที่ไม่แข็งแรงทั่ว ๆ ไป จึงมีความแปรสภาพอย่างเชื่องช้า ค่อย ๆ แปรไปตามความแข็งของตน แต่มิใช่ปัญหาที่จะสามารถมาลบล้างกฎของอนิจจังได้ จำต้องแปรไปในระยะก่อนและหลังกันอยู่นั่นเอง ย้อนเข้ามาถึงตัวและเรื่องของเรา ของหมู่เพื่อน และของแต่ละครอบครัว จะเห็นเป็นเรื่องความวิปโยคพลัดพรากกันตลอดสาย ทั้งคราวเป็นและคราวตาย ล้วนเป็นเรื่องวิปริณามธรรมประจำสัตว์และสังขารนั้น ๆ เฉพาะในวงวัดก็แสดงตัวอยู่ในลักษณะเช่นเดียวกันกับสิ่งทั่ว ๆ ไปเช่นวันนี้ท่านองค์นี้เข้ามา วันหน้าท่านองค์นั้นจากไป และท่านองค์นั้นไม่สบาย ท่านองค์นี้ปวดท้อง ท่าน

องค์นั้นปวดศีรษะ ต่างก็เป็นไปอยู่เช่นนั้น ทั้งในบ้านในวัด ทั้งนอกเมืองในเมือง ทั่วดินแดนไม่มีผู้ใดและสิ่งใดจะได้รับสิทธิเป็นพิเศษ อยู่เหนืออำนาจของกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ซึ่งเป็นกฎของคติธรรมดาและมีประจำอยู่ทั่วไตรภพไปได้เลย ผู้ใดเรียนจบคติธรรมดานี้โดยทางปัญญาแล้วผู้นั้นจะพ้นจากความทุกข์โดยประการทั้งปวง

ดังนั้น ทุกท่านซึ่งกำลังนั่งฟังการพรรณนาถึงกฎของคติธรรมดาอยู่ด้วยความสนใจโปรดใช้ปัญญาพิจารณาปลงธรรมสังเวชลงให้ถึงหลักความจริงของธรรมที่กล่าวมานี้ ซึ่งขณะนี้มีอยู่กับตัวของเราทุกท่านอย่างสมบูรณ์ อนิจจังได้อธิบายมาบ้างพอประมาณ แม้ทุกขัง อนัตตา ก็โปรดทราบว่าอยู่ในจุดเดียวกัน เช่นเดียวกับเชือกสามเกลียวที่ฟั่นติดกันเป็นเส้นเดียวนั่นแล พูดถึงเรื่องของทุกข์แล้วไม่ควรจะเป็นสิ่งที่น่าสงสัยที่ไหน เพราะไม่ใช่เป็นของลี้ลับ แต่มีอยู่ในกายและในใจของมนุษย์และสัตว์ทุก ๆ ราย แม้แต่เด็กตัวแดง ๆ ที่พึ่งคลอด เขายังต้องผ่านออกมากับความทุกข์ และแสดงอาการให้เรารู้ว่าเขาเป็นทุกข์ ทุกอาการที่เขาแสดงออกมาในเวลานั้น ล้วนเป็นเครื่องส่อให้เห็นว่ากองทุกข์เริ่มแสดงตัวออกมาอย่างเปิดเผย จากนั้นก็แสดงทุกข์ติดต่อกันไปตลอดสาย จนถึงวาระสุดท้ายก็แสดงตัวอย่างเต็มที่อีกครั้งหนึ่ง แล้วต่างอาการต่างก็แยกย้ายกันไปที่โลกให้นามว่า ตาย สิ่งทั้งนี้เป็นเรื่องแสดงออกแห่งกฎของไตรลักษณ์โดยสิ้นเชิง ไม่มีอะไรนอกเหนือไปจากนี้พอจะให้เกิดความสงสัย เพื่อความแจ้งประจักษ์ใจ โปรดมองลงไปที่กายกับใจของเราเอง เราจะได้เห็นทุกข์แสดงตัวเป็นอาการต่าง ๆ เต็มอยู่ในกายในใจอย่างสมบูรณ์ ไม่มีวันและเวลาบกพร่อง ความเคลื่อนไหวไปมาต่าง ๆ ที่เราแสดงออก ล้วนเป็นวิธีหาทางบรรเทาทุกข์ในตัวเราทั้งนั้น ฉะนั้น ทั่วโลกจึงไม่มีใครจะอยู่เหนือใคร และได้เปรียบใคร ในเรื่องความทุกข์ในขันธ์ เพราะแต่ละขันธ์มันเป็นบ้านเรือนของทุกข์ และเป็นที่อยู่หลับนอนของเขาเสมอกัน เวลาสงบบ้างก็สงบในที่นี้ ถ้าเทียบกับทางโลกเรียกว่า ทุกข์พักผ่อนตัวเอง เวลาเขาตื่นนอนก็แสดงขึ้นตามอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย เราก็เข้าใจว่าทุกข์เกิดขึ้นที่นั่นบ้าง ที่นี่บ้าง แท้จริงคือเขาตื่นนอน และไม่ทราบว่าจะขับไล่ให้เขาออกจากร่างกายนี้แล้วไปอยู่ที่ไหนกัน เพราะทุกข์มันเป็นเรื่องของเรา เนื่องจากร่างกายเราถือว่าเป็นของเรา ถ้าขับไล่เขาไปก็เท่ากับขับร่างกายเราไปด้วย ถ้าไม่ยอมขับไล่ร่างกายเพราะเป็นสิ่งที่รักและสงวน ก็เท่ากับยอมให้ทุกข์อยู่ด้วยเพราะกายกับทุกข์มันเป็นสิ่งอาศัยกันอยู่ เรื่องก็จำต้องลงเอยกันตรงที่ว่า ทุกข์กับเรายอมกอดคอกันตายเท่านั้นเอง

การพิจารณาทุกข์โดยทางปัญญา ควรให้รู้เห็นตามหลักความจริงของเขา ไม่ให้ขัดแย้งกันระหว่างเรากับทุกข์ ระหว่างทุกข์กับขันธ์ จะเป็นความราบรื่นของปัญญา ซึ่งจะแสวงหาทางออกจากทุกข์ให้จิตโดยชอบธรรม แม้ที่ถือว่าร่างกายเป็นตัว เป็นตน ก็เนื่องจากอุปาทานในกาย มันรัดตัวอย่างเต็มที่ จึงกลายเป็นกลุ่มเป็นก้อนขึ้นมา ที่เรียกว่านั่นเป็นเรา เป็นเขา นั่นเป็นของเรา เป็นของเขา เมื่อถอนอุปาทานในกายออกได้แล้ว คำว่าตนก็ไม่มีปัญหา มันหายไปเอง เมื่อตนเองหายไปจากกายเพราะอุปาทานถอนกรรมสิทธิ์ ทุกข์ที่จะเกิดขึ้นเพราะอุปาทานในกายก็ไม่มี ส่วนด้านจิตนั้นเป็นอีกประเภทหนึ่ง ที่ผู้บำเพ็ญพิจารณาร่างกาย ได้รับอุบายต่าง ๆ เข้าไปเป็นเครื่องสนับสนุนการพิจารณาทางด้านจิตใจให้มีความแยบคายขึ้นภายในใจ เรื่องของสติปัญญาที่เคยขาดวรรคขาดตอน ก็จะค่อยเชื่อมโยงถึงกันและติดแนบกันไปเอง เพราะอาศัยการสนับสนุนจากความเพียรไม่ลดละ จนกลายเป็นมหาสติ มหาปัญญาขึ้นมา และสามารถพิจารณาค้นคว้าไปโดยตลอดทั่วถึง กิเลสอาสวะแทรกซึมและซ่องสุมอยู่ไหน ปัญญาจะต้องทำการสอดส่องมองทะลุปรุโปร่งไปหมด และสามารถปลดเปลื้องออกได้เป็นลำดับ จนไม่มีกิเลสอาสวะ แม้ส่วนละเอียดยิ่งเหลืออยู่ภายในใจได้ กลายเป็นใจที่บริสุทธิ์เด่นดวงขึ้นมา เมื่อถึงขั้นนี้แล้วอยู่ที่ไหนก็สบาย ไม่ว่าจะอยู่ในป่า ในภูเขา ไม่ว่าจะอดหรืออิ่ม ไม่ว่าจะหนาวหรือร้อน เพราะนั่นมันเป็นเรื่องของขันธ์ที่จะต้องยอมรับกันทั่วโลก เนื่องจากเราต่างก็อยู่ใต้ฟ้าเหนือแผ่นดิน จำต้องประสบสัมผัสกับเย็นร้อนอ่อนแข็ง และความทุกข์ความลำบาก แต่ใจที่รู้เท่าทันแล้ว ย่อมไม่มีความพรั่นพรึงหวั่นไหวไปตาม ทรงไว้ซึ่งความเป็นธรรมในตัวเองและสิ่งทั้งปวง

ฉะนั้น ท่านนักปฏิบัติที่สนใจทุกท่าน โปรดมองดูตัวเอง อย่ามองข้ามไป เพราะใจเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากเหนือสิ่งใด ๆ ในตัวเรา พยายามบำเพ็ญประโยชน์ตนให้เต็มที่ อย่าให้เสียท่าเสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์อย่างเต็มภูมิ พร้อมทั้งได้พบได้บวช และเป็นพุทธบริษัทในพระพุทธศาสนาอันสมบูรณ์ด้วยเหตุและผล สมกับบทธรรมที่ว่า สวากฺขาตธรรม ธรรมที่ตรัสไว้ชอบแล้ว และบทว่า นิยยานิกธรรม เป็นธรรมที่สามารถนำผู้ปฏิบัติตามให้พ้นทุกข์ได้โดยแน่นอน โปรดมองดูทางพ้นทุกข์ในธรรมที่เรียกว่า นิยยานิกธรรม แก้ไขดัดแปลงกาย วาจา ใจ ให้เป็นไปตามธรรมและตามเพศของตน ผู้ที่ได้บำเพ็ญเต็มความสามารถและได้บรรลุถึงผลอันสมบูรณ์แล้ว จะผ่านพ้นจากทุกข์ไปได้ในอัตภาพนี้ ผู้ที่กำลังบำเพ็ญ เพื่อแดนพ้นทุกข์โดยไม่ลดละความเพียร ก็จะผ่านพ้นทุกข์ไปในวันหน้า ขออย่างเดียว

คือ อย่ามองดูทางพ้นทุกข์เลยธรรมของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า มชฌิมา จะเป็นการชอบธรรม

ในอวสานแห่งธรรม จึงขออาราธนาคุณพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ องค์เป็นสรณะของโลก มาคุ้มครองรักษาท่านพุทธบริษัททั้งหลายให้มีความสุขกายสบายใจ และปฏิบัติตนด้วยความสะอาด ปราศจากอุปสรรคเครื่องกีดขวางทางดำเนินทุกประเภท จนถึงแดนแห่งความเกษมโดยสวัสดีเถิด

กัณฑ์ที่ ๖

พระธรรมเทศนา

ณ วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี

วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๘

ความคิดที่เกิดขึ้นในเบื้องต้น สำหรับนักบวชผู้มุ่งต่อการปฏิบัติ ความคิดเพื่อแสวงหาครูอาจารย์นี้ เป็นความคิดที่ถูกต้อง โปรดรักษาความคิดเช่นนี้ไว้ ความคิดเช่นนี้แล จะสามารถลบล้างความคิดที่ไม่ดี และไม่เป็นที่ไว้วางใจต่อการปฏิบัติพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง จึงเป็นเหตุให้คิดเพื่อเสาะแสวงหาครูอาจารย์ ผู้ชี้แนวทางอันถูกต้อง แล้วจะได้ดำเนินไปด้วยความสะดวกและราบรื่น แม้พระสาวกองค์ที่ปรากฏว่าได้ถึงแดนแห่งความเกษม ก็ต้องมีความคิดเช่นนี้เหมือนกัน เช่น คิดอยากจะเข้าเฝ้าองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อพระองค์จะได้ประทานพระโอวาทสั่งสอนทั้งทางถูกและทางผิด เพื่อผู้ใคร่ต่อการศึกษาและปฏิบัติจะได้รีบแก้ไขและดำเนินโดยถูกต้อง ดังนั้นการแสวงหาครูอาจารย์ ซึ่งเป็นที่แน่ใจเราว่าจะเป็นผู้สามารถแนะนำสั่งสอนเราได้ จึงเป็นความคิดที่ดีและควรส่งเสริมความคิดประเภทนี้ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป แล้วคอยพยายามดัดแปลง กาย วาจา ใจ ของตนให้เป็นไปตามโอวาทของท่าน แต่ระวังความคิดที่จะคอยแทรกสิงและลบล้างความคิดที่ดีนี้ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้ เพราะสิ่งเหล่านี้มีอยู่ในฉากเดียวกัน เมื่อได้โอกาสอาจจะเกิดขึ้นได้ เราเองก็อาจจะหลงเชื่อไปตาม ถึงกับ กาย วาจา ใจ ไหวไปด้วย นี่คือสาเหตุที่จะให้เราได้รับความเสียหายไปวันละเล็กละน้อยและด้อยในทางปฏิบัติซึ่งยังผลให้ปรากฏเป็นลำดับ เพราะกิเลสกับธรรมตามธรรมดาท่านถือว่าเป็นข้าศึกต่อกัน ถ้ากิเลสมีกำลังมากกว่า ก็สามารถจะลบล้างธรรมซึ่งเป็นของดีเยี่ยมให้ลดน้อยลงไป จนถึงกับไปไม่มีธรรมภายในใจ แต่ถ้าธรรมมีกำลังมากกว่าก็สามารถลบล้างกิเลสให้ลดน้อยลงจนหมดสิ้นไปไม่มีอะไรเหลือ เช่น พระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นตัวอย่าง ดังนั้นเราผู้เป็นนักปฏิบัติโปรดสำนึกไว้เสมอว่ามีข้าศึกประจำตัวตลอดเวลา การแสวงหาครูอาจารย์จึงเป็นอุบายวิธีจะแก้ความคิดฝ่ายต่ำให้มีกำลังลดน้อยลง และเพื่อจะส่งเสริมความคิดฝ่ายสูงให้มีกำลังมาก

ขึ้น พอเป็นทางเกิดขึ้นแห่งธรรมวันละเล็กละน้อยจนกลายเป็นคนมีธรรมภายในใจ เริ่มต้นแต่ความสงบเย็นใจเป็นขั้น ๆ ไป ส่วนสถานที่และกาลเวลานั้นให้คาดเพียงชั่วระยะกาล เพื่อจะแสวงหาชัยสมรภูมิที่เหมาะสำหรับนักรบอันได้นามว่าศิษย์พระตถาคต แต่หลักสำคัญที่ไม่ห่างไกลจากกันนั้นคือ การบำเพ็ญตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าอิริยาบถใดให้อยู่ด้วยความเพียร เพื่อรื้อถอนสิ่งแทรกซึมและก่อกวนภายในใจ ด้วยอำนาจของสติและปัญญาอยู่เสมอ นี่เป็นหลักและจุดสำคัญสำหรับผู้บำเพ็ญเพื่อความหลุดพ้น สิ่งที่ปรากฏภายในใจซึ่งเชื่อแน่ว่าถูกตามหลักธรรม แม้จะเพียงเล็กน้อยก็ให้ถือว่า นั่นคือผลที่เกิดขึ้นจากการบำเพ็ญของตน เรื่องความลำบากในการบำเพ็ญโปรดอย่าถือเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าถือเป็นสิ่งสำคัญแล้ว สิ่งนั้นจะมีกำลังสั่งสมตัวเองมากระทำ การกีดขวางทางดำเนินเพื่อความก้าวหน้าของเรา มีข้อข้องใจอยู่ตรงไหน ซึ่งเห็นว่าไม่แน่ใจตามหลักธรรม โปรดทำความรู้สึกกับจุดนั้นทันทีและถือว่าจุดนั้นเป็นเป้าหมายสำหรับพิจารณาอย่าลดละ และอย่าคาดคะเน อย่าเอาความรู้เข้าไปคาด มรรค ผล นิพพาน อันจะเกิดจากการปฏิบัติ อย่าคาดสถานที่ว่าควรจะรู้ในสถานที่เช่นนั้น ๆ ขณะที่ข้อข้องใจเกิดขึ้น จงทำความรับรู้อยู่กับความขัดข้องนั้น ตามวาระที่ความขัดข้องแสดงตัวออกมา สถานที่นั้นแลคือชัยสมรภูมิ ได้แก่ สนามรบเพื่อชัยชนะตลอดไป คำว่ากิเลสไม่ว่าประเภทใดจะต้องแสดงขึ้นที่ใจของเราทุก ๆ ท่าน ไม่มีที่อื่นเป็นที่แสดงขึ้นแห่งกิเลสทั้งหลาย เพราะสิ่งทั้งนี้ไม่ได้มีอยู่ในสถานที่อื่นใด นอกจากจะอยู่กับความรู้คือใจนี้เท่านั้น ผู้ปฏิบัติเพื่อแก้ไขกิเลสอาสวะให้เบาบางลงเป็นลำดับจนถึงขั้นกิเลสหมดไปโดยสิ้นเชิง จงอย่ามองข้ามสิ่งที่ปรากฏมีความขัดข้องภายในใจเป็นต้น จะมีทางแก้ไขและถอดถอนกิเลสได้ตลอดไป และควรทราบว่า ความขัดข้องความไม่สะดวกสบายภายในใจมันเป็นเรื่องของกิเลสทั้งนั้น เป็นผู้ผลิตออกมาไม่ใช่สิ่งอื่น ๆ จะสามารถมาทำได้ โปรดดูเรื่องของตัวให้ละเอียดถี่ถ้วน ถ้าดูใจจะรู้เรื่องของกิเลส เพราะกิเลสกับใจนั้นอยู่ด้วยกันขณะนี้เป็นเวลาที่เรามีกิเลสฝังอยู่ภายในใจ โปรดทราบไว้ เขามิได้อยู่ในสถานที่และกาลใด ๆ นอกจากจะอยู่และแสดงขึ้นที่ใจทุก ๆ ขณะที่มีความพลั้งเผลอเท่านั้น การแก้ไขและถอดถอนกิเลสถ้าไม่ขุดค้นลงที่จุดนี้ ไม่มีทางผ่านพ้นไปได้ ทั้งไม่สามารถจะรู้เรื่องของตัวว่าเป็นกิเลส หรือเรื่องของกิเลสเป็นเรื่องของตัว เพราะทุกสิ่งที่เกิดขึ้น เราถือว่าเป็นเรื่องของเราไปเสียหมด โดยที่เราไม่ทราบว่า กิเลสกับเรานั้นเป็นอย่างไรบ้าง ผิดต่างหรือเหมือนกัน เป็นคนละอย่างหรือเป็นอย่างเดียวกัน ถ้ามีสติปัญญาก็จะทราบได้ว่ากิเลสกับใจไม่ใช่อันเดียวกัน แต่ถ้าหาไม่แล้ว กิเลสจะ

กลายเป็นเรา เราจะกลายเป็นกิเลสกันวันยังค่ำ จะแก้กิเลสก็หาที่แก้ไม่ได้ เพราะจะกระเทือนตัวเรา จะแก้เราก็ไม่ได้ เพราะจะไปกระเทือนกิเลส เพราะถือว่าเป็นเรื่องของเราเช่นเดียวกัน จะประกอบความเพียรก็กลัวจะกระเทือนตัวเราให้ได้รับความลำบาก ทั้งกลัวจะกระเทือนกิเลสซึ่งถือว่าเป็นเรื่องเดียวกันกับเรา เมื่อกิเลสมากลายเป็นเราเสียทุกส่วนแล้ว เราก็ไม่มีทางแก้กิเลสได้ เพราะกลัวจะมีการกระทบกระเทือนกัน ระหว่างกิเลสกับเราซึ่งกลายมาเป็นอันเดียวกัน เรื่องทั้งนี้ผู้มีสติปัญญาจะทราบได้ตามวาระแห่งธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ สิ่งใดที่ก่อความรำคาญและผลิตทุกข์ขึ้นมาให้แก่ตน แม้จะเป็นสิ่งที่ชอบอกชอบใจก็ตาม สิ่งนั้นท่านบอกว่าเป็นกิเลส เป็นสิ่งที่จะก่อกรรมทำเข็ญให้เราตลอดไป ไม่มีสมัยใดที่กิเลสจะผลิตความดีความชอบความสุขความเจริญให้คน นอกจากจะทำแต่ความทุกข์ร้อนให้ตลอดไปเท่านั้น แล้วควรละหรือที่จะไปเชื่อดวงใจที่เต็มไปด้วยกิเลส กระซิบอยู่ตลอดเวลาว่าเป็นของดี ควรจะยอมจำนนตามเขาที่ชี้เข็มทิศให้ไปตามแล้วหรือ ทำไมเราจะเป็นผู้เอนเอียงและล้มละลายไปตามเขาเช่นนั้น จะหาตัวเราที่แท้จริงไม่เจอตลอดกาล และจะหาความเป็นตัวของตัวจากความเพียรไม่ได้เหมือนกัน ทุก ๆ ท่านโปรดทราบไว้ว่า เวลานี้กิเลสกับเรากำลังคละเคล้าเป็นอันเดียวกันจนหาทางแยกไม่ได้ จะประกอบกิจการที่ชอบใด ๆ มีแต่กลัวจะกระเทือนกิเลสกับเรา ซึ่งแยกจากกันไม่ออก สุดท้ายก็อยากอยู่เฉย ๆ คอยให้กิเลสหลุดลอยไปเอง โดยไม่ทราบว่าการอยู่เฉย ๆ ก็เป็นเรื่องเกียจคร้านและเป็นทางสั่งสมกิเลสเพิ่มขึ้นภายในใจ คนที่อยู่เฉย ๆ ไม่ทำงาน โลกเขาเรียกว่าคนเกียจคร้าน คนเกียจคร้านไม่มีทรัพย์สมบัติเครื่องครองชีพ ไม่มีอาหารรับประทาน ไม่มีเครื่องนุ่งห่ม ไม่มีบ้านจะอยู่ เครื่องอุปโภคบริโภคขาดแคลนไปตาม ๆ กัน นั่นคือคนทุกข์ เพราะสาเหตุมาจากความเกียจคร้านเป็นเจ้าเรือน ความทุกข์เดือดร้อนเลยกลายเป็นโรคระบาดเรี่ยราดไปหมดทั้งครอบครัว ไม่มีใครจะได้รับความสมบูรณ์พูนผลในครอบครัวนั้น นี่คือโทษแห่งความเกียจคร้านหรือความอยู่เฉย ๆ

จิตที่ชอบอยู่เฉย ๆ ไม่พินิจพิจารณาหาทางแก้ไขตน ก็ต้องเป็นผู้ขาดแคลนความสุขภายในใจ ศีลสมบัติก็ไม่สมบูรณ์ นับวันจะด่างพร้อยและขาดทะลุไป สมาธิสมบัติคือความสงบเยือกเย็นภายในใจก็เกิดขึ้นมาไม่ได้ เพราะไม่มีทางจะเกิด เนื่องจากความเกียจคร้านเป็นเพชฌฆาตสังหาร แม้ปัญญาสมบัติก็หาทางกำจัดกิเลสไม่ได้ เพราะความเกียจคร้านปิดกั้นทางเดิน เมื่อสรุปความแล้ว ศีลสมบัติ สมาธิสมบัติ และปัญญาสมบัติ จะหาทางเกิดขึ้นมาเองเฉย ๆ โดยไม่ทำอะไรนั้นไม่ได้

เลย นอกจากจะเกิดขึ้นเพราะการบำเพ็ญที่เรียกว่าทำงานเท่านั้น การระมัดระวังและการบังคับจิตใจเพื่อรู้วิถีทางเดินของใจ ว่าเดินไปในทางถูกหรือผิด เหล่านี้จัดว่ามีงานไม่อยู่เฉย ๆ ผู้มีงานนี้แลจะเป็นผู้สามารถยังสมบัติทั้งสามนั้นให้เกิดขึ้นได้ ศีลสมบัติก็จะเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์และเย็นใจแก่เจ้าของ สมาธิสมบัติคือความสุขใจเพราะความสงบเป็นบาทฐานก็จะเกิดขึ้น เพราะความเพียรเป็นรากฐาน ปัญญาสมบัติ คือความฉลาดรอบคอบ ก็จะมีทางเกิดได้จากความพยายาม และยังจะสามารถถอดถอนสิ่งลามกโสมม ซึ่งแทรกสิงอยู่ภายในให้หมดสิ้นไปเป็นลำดับ ทั้งสามารถแยกกิเลสกับเราออกจากกันได้เป็นระยะ ๆ ด้วย เพราะเรื่องกิเลสกับเราเป็นเรื่องสำคัญมาก ถ้ารู้เท่าไม่ถึงเหตุการณ์แล้ว กิเลสกับเรา และเรากับกิเลส จะต้องคละเคล้ากันไปตลอดสายดังที่กล่าวผ่านมา จะทำการรื้อฟื้นและถอดถอนกิเลสภายในใจ ก็กลัวว่าจะไปทำลายใจให้ฉิบหายไปด้วยจึงไม่กล้าทำลงไป เพราะกลัวจะไปทำความกระทบกระเทือนมิตรสหาย ซึ่งอาศัยและอยู่ด้วยกันมาเป็นเวลานาน หาทราบไม่ว่า ความกลัวนั้นคือเรื่องของกิเลสหึงหวงตัวเอง ไม่อยากให้อะไรเข้าไปแตะต้อง เพราะกลัวจะเสื่อมคุณภาพและอำนาจวาสนาที่เคยครองไตรภพบนหัวใจของคนมานาน ข้อนี้ผู้ปฏิบัติควรคำนึงเสมอ ถ้าปล่อยตามอำเภอใจแล้ว ปรากฏเป็นความสุขความเจริญขึ้นมา ทั้งทางโลกและทางธรรมจะไม่มีอะไรเป็นขอบเขต ไม่มีกฎหมายบ้านเมืองเป็นเครื่องบังคับ ไม่มีหลักธรรมวินัยเป็นเครื่องดำเนิน แม้ที่สุดสัตว์ดิรัจฉานที่ไม่รู้ภาษีภาษาอะไรเลย ก็จะพลอยได้รับความสุขความเจริญไปตาม ๆ กันหมด เพราะการทำตามอำเภอใจเป็นไปได้ทั้งสัตว์ทั้งคนโดยไม่มีขอบเขต แต่มันไม่เป็นดังที่ว่านั้น ท่านจึงสอนไว้เสมอว่า กุสลาธมฺมา อกุสลาธมฺมา ได้ฟังทั้งคนเป็น ทั้งคนตายแต่จะทราบความหมายหรือไม่นั้น ไม่รับรองทั้งคนเป็นและคนตาย แม้ผู้แสดงเองก็ยังไม่รับรองตัวเองว่าจะเป็นไปดังที่ท่านสอนหรือไม่ แต่ธรรมซึ่งเป็นที่ไว้วางใจของโลกสอนไว้อย่างไร ก็ว่าไปตามแบบนกขุนทอง เพื่อหาที่กำบังไปตามธรรมเนียมของคนมีกิเลส ความหมายในธรรมทั้งสองบทนี้ว่า กุศลธรรมาหนึ่ง อกุศลธรรมาหนึ่ง เป็นธรรมกลาง ๆ ถ้าเป็นคุณสมบัติของผู้ทำก็แปลว่า ผู้มีกุศลธรรมหนึ่ง ผู้มีอกุศลธรรมหนึ่ง หรือจะแปลว่าผู้มีบุญและบาปก็ได้สุดแต่จะแปล เพราะคำว่าบุญหรือบาปนั้นขึ้นอยู่กับผู้ทำ ถ้าโง่ก็ทำความชั่วลามกใส่ตัวเอง ผลก็กลายเป็นทุกข์เดือดร้อนขึ้นมาในบุคคลผู้นั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า ดีกับชั่ว สุขกับทุกข์เป็นของคู่กัน และเป็นสมบัติของผู้ทำ ซึ่งเป็นตัวเหตุมิได้เกิดขึ้นมาเองโดยปราศจากเหตุคือการกระทำ ฉะนั้นผู้นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่มีหลัก

เหตุผลบนหัวใจด้วยแล้ว จึงควรพิจารณาโดยรอบคอบในกิจการทุกอย่าง ไม่ควรทำไปแบบสุ่มเดา โดยถือว่าไม่จำเป็นและไม่สำคัญ เพราะผลดีชั่ว สุข ทุกข์ จะเป็นสมบัติของผู้ทำ แม้ตนจะถือว่าไม่จำเป็นและไม่สำคัญก็ตาม ผู้มีธรรมวินัยประจำใจ ย่อมมีการใคร่ครวญด้วยดีก่อนทำกิจทุกอย่าง ผลจึงเป็นที่พึงพอใจไม่กระทบกระเทือนตัวเองและผู้อื่น และไม่ถือคำว่ายากหรือง่ายมาเป็นหลักสำคัญกว่าความเห็นว่าควรทำหรือไม่ควรทำ เพราะเล็งเห็นผลที่จะพึงได้รับไม่ด้อยกว่าเหตุที่จะทำลงไป เมื่อเหตุกับผลลงกันแล้ว ยากก็ต้องทำ ง่ายก็ต้องทำ ไม่คำนึงถึงความยากลำบาก

การบำเพ็ญเพียรมาเป็นลำดับ นับเป็นเวลาหลายวันหลายเดือนและหลายปี แต่ผลไม่ปรากฏขึ้นมาประจักษ์ใจ นี่เป็นเพราะเหตุใด เข้าใจว่าเป็นเพราะสักแต่ว่ากิริยาแห่งการทำเท่านั้น แต่หลักใหญ่ซึ่งเป็นองค์แห่งเหตุจริง ๆ คือ การบำเพ็ญอันเป็นไปด้วยความจงใจมีสติและปัญญาเป็นเครื่องควบคุม ได้บกพร่องหรือขาดไปในระยะนั้น ๆ ยังเหลือแต่กิริยาของการบำเพ็ญเท่านั้นปรากฏตัวอยู่เฉย ๆ ผลจึงไม่ปรากฏตามที่คาดไว้ หากมีความเพียรสมบูรณ์ตามองค์ภาวนาจริง ๆ ผลจะขัดขืนและแย้งเหตุไปไม่ได้ ต้องแสดงออกมาประจักษ์ใจโดยแน่นอน ความยากลำบากในการบำเพ็ญเพื่อรื้อถอนตนให้พ้นจากทุกข์นี้รู้สึกจะเป็นอุปสรรคแก่ผู้บำเพ็ญอยู่ไม่น้อย แต่ควรนำไปเทียบกับความทุกข์ลำบากที่เกี่ยวแก่การเกิดการตายในภพที่เป็นมา เป็นอยู่ และจะเป็นในอนาคต ลองดูทางไหนจะมีทุกข์มากกว่ากัน และมีความยืดเยื้อกว่ากัน เพียงเท่านี้ก็พอจะตัดปัญหาความลำบากในการบำเพ็ญที่เคยถือว่าเป็นอุปสรรคออกไปได้ ความเพียรพยายามทุกประโยค ก็จะเป็นไปด้วยความมานะอดทนและสนใจต่อหน้าที่ของตนมากขึ้น ทุกสิ่งที่เคยขัดข้องก็จะเป็นไปเพื่อความสะดวกและราบรื่น คงไม่เป็นทำนองก้างคอยจะขวางคอในเวลาจะบำเพ็ญความดีทุกประเภทอย่างที่เคยเป็นมาทั้งท่านและเรา เพราะต่างก็มีสิ่งที่คอยกระซิบให้แยกทางจากความเพียรอยู่เช่นเดียวกัน

การกำหนดภาวนาขอให้หยั่งลงสู่กายคตา คือส่วนร่างกายทั้งหมดหรือส่วนใดส่วนหนึ่ง ไม่ต้องไปคำนึงว่าจะถูกหรือผิดในเวลานั้น เพราะกายนี้เป็นหลักสัจจธรรมด้วย เป็นหลักสติปัฏฐานสี่ด้วย ถ้าใจดำเนินไปในกายอันเป็นหลักของธรรมทั้งสองประเภทนั้นสถิตอยู่แล้ว ต้องเป็นมรรคปฏิปทาเพื่อความพ้นทุกข์เป็นลำดับไป ข้อสำคัญขอให้มีความจงใจตั้งหน้าทำจริง ๆ วันนี้จิตดูดดื่มในอาการนี้ วันหลังจิตดูดดื่มในอาการนั้นและพิจารณาอย่างนั้น รู้เห็นในอาการนั้นอย่างนั้น มีอาการแปลกต่างกันในอาการของกาย และการพิจารณาก็ตาม ถ้าอยู่ในหลักของกายแล้ว ชื่อว่าไม่ผิดหลักสติ

ปัฏฐานและอริยสัจ ซึ่งเป็นธรรมรับรองเพื่อความถูกต้องอยู่แล้ว การพิจารณาจะหนักไปในอาการใดของร่างกายอาการนั้นจะไม่ทำให้ผิดจากองค์ของการภาวนา แม้ความรู้สึกที่เกิดจากการพิจารณากายคตาจะผิดแปลกกันไปตามวาระของการบำเพ็ญก็ปล่อยให้เป็นไปตามนั้น อย่านำความสงสัยเข้าไปทำลายความรู้และการพิจารณาในขณะนั้น จิตจะหยุดชะงักไม่ก้าวต่อไปอีก การเห็นกายด้วยสัญญาจัดเป็นบาทฐานเบื้องต้น เพราะเบื้องต้นต้องอาศัยสัญญาคาดหมายไปก่อน ปล่อยจิตให้คล้อยตามปัญญาก็ทำหน้าที่ไตร่ตรองไปตามเส้นทางที่สัญญาคาดไว้ การใช้ขันธ์ให้เป็นไปในทางแก้กิเลสอาสวะไม่ว่าขันธ์ใดที่ควรแก่การงานในเวลานั้น จงนำไปใช้ได้ตามที่เห็นสมควร เพราะการแก้หรือการผูกทั้งสองนี้ ต้องอาศัยขันธ์เป็นเครื่องมือทำงาน คือ ฝ่ายกิเลสและฝ่ายธรรม จำต้องอาศัยขันธ์เป็นเครื่องมือของตน ไม่เช่นนั้นจะสำเร็จเป็นกิเลส และธรรมขึ้นมาอย่างออกหน้าออกตาไม่ได้ การบำเพ็ญโดยถูกต้องตามองค์ภาวนา จะต้องปรากฏผลประจักษ์อย่างแน่นอน

ความสงบเยือกเย็นเป็นสมาธิ เราได้ยินแต่ครูอาจารย์พูดให้ฟัง และได้ยินแต่ท่านกล่าวในตำรา แม้กิเลสบาปธรรมก็ได้ยินแต่ท่านกล่าวไว้ในตำรา แต่เรื่องของธรรมคือความสงบเย็นใจเป็นขั้น ๆ จนถึงขั้นสูงสุด และเรื่องของกิเลสบาปธรรมที่แท้จริงนั้น เราไม่รู้ว่าเป็นใครและอยู่ที่ไหนเวลานี้ ทั้งธรรมทั้งกิเลสเคยแสดงตัวให้ปรากฏกับเราบ้างไหม? ทางที่กิเลสเกิดขึ้นนั้น เกิดขึ้นจากทางใดบ้าง ทางเข้าและทางออกของกิเลส เขาอาศัยทางสายใดบ้าง เป็นที่เข้า ที่ออกและที่เกิดขึ้น พ่อแม่ของกิเลสคืออะไร? เราเคยเห็นแต่พ่อแม่ของสัตว์ พ่อแม่ของคน แต่ไม่เคยเห็นพ่อแม่ของกิเลสอย่างแท้จริง และเราเคยเห็นแต่ชื่อของกิเลสตัณหาที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ นั้นเป็นชื่อของกิเลสตัณหา นั้นเป็นพ่อแม่ของคนของสัตว์ต่างหาก ไม่ใช่เป็นกิเลสตัณหาและไม่ใช่พ่อแม่ของกิเลสตัณหาอันแท้จริง เพราะเหล่านั้นมิได้มาทำความกระทบกระเทือนเราให้ได้ความทุกข์ร้อน และไม่ใช่เรื่องของธรรมที่จะยังความสุขความเจริญให้เกิดขึ้นภายในตน นอกจากขันธ์คือกายกับใจนี้ ที่ไหวตัวไปทางผิดหรือทางถูก ซึ่งเป็นทางเกิดขึ้นแห่งกิเลสและธรรมเท่านั้น นี่คือเรื่องของกิเลสอาสวะและเรื่องธรรมอันแท้จริง อวิชชา ที่อาศัยใจเกิดขึ้นทำให้คนและสัตว์กลายเป็นผู้มีกิเลสตัณหาไปตาม นี่แหละคือพ่อแม่ของกิเลสตัณหาอันแท้จริง ถ้าไม่สามารถคลี่คลายเรื่องของตัวออกให้รู้ชัดว่าส่วนไหนดี ส่วนไหนชั่ว ตัวเราเองก็จะเป็นกิเลสวันยังค่ำ และตกนรกหลุมอารมณ์ตลอดกาล ไม่มีฝั่งมีฝา มีเขตมีแดน เสวยอารมณ์ที่กิเลสปรุงให้อย่างเผ็ดร้อนไม่มีวันสิ้นสุดลงได้ ไม่เคยเห็นแบบ

แผนตำราไปตกนรก ขึ้นสวรรค์ชั้นพรหม สำเร็จ มรรค ผล นิพพาน และไปทำโจรกรรมทำร้ายติดคุกติดตะรางที่ไหน เป็นแต่บอกชื่อของกิเลสของธรรม ของผู้ทำดีทำชั่ว ผู้บริสุทธิ์เศร้าหมองไว้เท่านั้น การกระทำความดีความชั่ว เป็นเรื่องของคนของสัตว์ เพราะฉะนั้น กิเลสบาปธรรมจึงอยู่กับคนและสัตว์ เราเป็นผู้หนึ่งในมวลมนุษย์ จึงควรทำความรู้สึกว่า เป็นตัวกิเลสหรือเป็นธรรมกันแน่ คลี่คลายดูให้ดี จะได้รู้เห็นทั้งเรื่องของกิเลสและเรื่องของธรรมภายในใจเราเอง โดยไม่ต้องไปหาค้นดูที่ไหนให้เสียเวลาและเหน็ดเหนื่อยเปล่า ๆ ถ้าผู้บำเพ็ญมีความสามารถอาจหาญปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่ชี้บอกไว้ จะคว้าเอาชัยชนะมาได้เป็นระยะ ๆ จนถึงความบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิงจากกายกับใจนี้แน่นอน การมองหากิเลสตัณหาอันแท้จริง จะไปมองที่ไหนกัน ถ้าไม่มองดูกายกับใจ อันเป็นสถานที่อยู่ของกิเลสและธรรมแล้ว จะไม่พบของจริงตลอดกาล เพราะตำรากับตัวยาไม่เหมือนกัน และไม่ได้อยู่ด้วยกัน แต่อยู่คนละแห่ง เราต้องไปดูชื่อของยาที่ตำราแล้วไปรับเอายาที่ตู้ยาเราจะพบความจริงทั้งสองอย่าง คือ ตำราก็จะรู้ตัวยาก็จะได้มาสมประสงค์ นี่เราต้องไปดูชื่อของกิเลสตัณหา และธรรมเครื่องแก้ที่คัมภีร์ แล้วมาแก้ไขหรือถอดถอนกิเลสตัณหาด้วยธรรมที่ตัวของเรา เราจะพบความจริงทั้งสองประเภท คือ เรื่องของกิเลสก็จะรู้ การถอดถอนกิเลสด้วยธรรมก็จะประจักษ์ใจ ภายในกาย ในใจ นี้แล

ขอยกอริยสัจมาเป็นตัวอย่างพอได้ความ ทุกข อะไรเป็นทุกข์แน่ มันเป็นเรื่องของเราของท่านทั้งนั้น โปรดไปดูที่โรงพยาบาลจะเห็นแต่คนและสัตว์เต็มไปหมด จนไม่มีห้องให้อยู่ ไม่มีเตียงให้นอน แต่จะไม่พบตำราไปแทรกอยู่ที่นั้น เพื่อรักษาตัวแม้คัมภีร์เดียว สมุทัยความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมเกิดจากกามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหาเหล่านี้ ก็เป็นเรื่องของเราของท่าน มรรค คือทาน ศีล ภาวนา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี่ก็เป็นเรื่องของเราของท่าน จะบำเพ็ญให้เกิดมีขึ้นตามความหวัง นิโรธ ความดับทุกข์ ก็เป็นเรื่องของเราของท่านจะดับทุกข์ของตัวเองแต่ละรายตามธรรมในตำรา ท่านชี้เข้ามาหาเรา มิได้ชี้ไปที่อื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะเห็นอะไรเป็นตัวบาปตัวบุญโปรดทวนดูอีกครั้งเพื่อความแน่ใจ คือความรุ่มร้อนอยู่ที่ไหน บาปก็อยู่ที่นั่น ความสุขสบายอยู่ที่ไหนบุญก็อยู่ที่นั่น ความเศร้าหมองอยู่ที่ไหน กิเลสก็อยู่ที่นั่น ความผ่องใสและบริสุทธิ์อยู่ที่ไหน ธรรมก็อยู่ที่นั่น รวมลงแล้วมันอยู่ที่เราทั้งนั้น ไม่ได้อยู่ในที่อื่นใด จึงไม่น่าสงสัยอะไรอีก มีอยู่เพียงว่าเราจะทำความสนใจต่อการบำเพ็ญแค่ไหน เพื่อทราบเรื่องของตัวกับเรื่องของกิเลส ถ้าทราบแล้ว

ก็เท่ากับทราบเรื่องสุข เรื่องทุกข์ภายในภายนอกโดยตลอด เพราะเป็นเรื่องอริยสัจอย่างสมบูรณ์ แม้หลุดพ้นก็จำต้องหลุดพ้นไปในระหว่างอริยสัจทั้งสี่นี้ ไม่มีที่อื่นเป็นทางหลุดพ้น ฉะนั้น จงใช้สติปัญญาพิจารณาลงในทุกข์อย่างรอบคอบ เพื่อทราบว่า ทุกข์เกิดขึ้นมาจากอะไร และอะไรเป็นสาเหตุให้ทุกข์เกิด ก็จะทราบเรื่องทุกข์ สมุทัย ซึ่งมีอยู่ในจุดเดียวกันอย่างแน่นอน ไม่เช่นนั้น พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นเป็นศาสดาของโลก และตรัสเป็นสวากขาตธรรมโดยชอบให้พวกเราศึกษาและปฏิบัติตามไม่ได้เลย พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ จะไม่ปรากฏขึ้นในโลก โปรดทำความมั่นใจและห้าวหาญต่อความเพียรเพื่อแดนพ้นทุกข์ อย่าถอยทัพให้ข้าศึก คือกิเลสหัวเราะเยาะและเหยียบย่ำล้ำแดนแห่งความเพียรเข้ามา เราจะตกอยู่ในวงล้อมของข้าศึก หาทางออกไม่ได้ การบำเพ็ญมรรค คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยความเพียร จงทำให้สมบูรณ์ถึงขั้นรู้ทุกข์ก็จะรู้อย่างสมบูรณ์ รู้และถอนสมุทัยก็จะรู้และถอนอย่างหมดเชื้อ นิโรธความดับทุกข์ด้วยมรรคก็จะดับอย่างสมบูรณ์เพราะธรรมทั้งสี่ประเภทนี้เกี่ยวโยงกัน จะแยกจากกันไม่ได้ เมื่อรู้รอบสัจจะทั้งสี่นี้แล้ว ความบริสุทธิ์ก็ปรากฏขึ้นมาเอง แม้จะไม่เคยทราบมาก่อนก็ไม่มีทางสงสัย เพราะไม่มีสองมีสามกับอะไรอีก พอจะให้ผู้บรรลุถึงความบริสุทธิ์แล้วเลือกหาเอา แต่ธรรมนั้นเป็นเอกธมฺโม คือ เป็นธรรมแท่งเดียวนอกสมมติ สุดที่จะสง่างามและอัศจรรย์เหนือโลกใด ๆ จึงหมดปัญหาจะเป็นอย่างอื่นอีก

การแสดงธรรมเพื่อผู้มุ่งต่อแดนพ้นทุกข์ ซึ่งเตรียมพร้อมแล้วจะแสดงไปที่อื่น ๆ จึงขอเรียนให้ทราบอย่างเป็นกันเอง รู้สึกว่าไม่ค่อยถนัดใจ คล้ายกับตะครุบเงา แต่ถ้าได้แสดงลงที่กาย ที่ใจ ซึ่งเป็นเรือนรังของอริยสัจแล้ว รู้สึกว่าสนิทใจ เพราะเท่าที่ได้ปฏิบัติมาก็ปฏิบัติอย่างนี้ หากจะรู้มากน้อยตามกำลัง ก็ไม่ได้รู้จากที่ไหน แต่รู้ขึ้นมาที่นี่ แม้ธรรมที่กำลังแสดงอยู่ขณะนี้ก็ไม่ได้ไปหามาจากที่ไหน นอกจากจะนำมาจากท่านจากเราซึ่งเป็นเรือนร่างของสัจจธรรมด้วยกันเท่านั้น ไม่มีอำนาจวาสนามากมายพอจะไปแสวงหาธรรม นอกจากอริยสัจซึ่งมีอยู่กับกายกับใจมาแสดงให้หมู่เพื่อนฟังได้ ดังนั้น จึงขออภัยจากท่านผู้ฟังมาก ๆ ด้วย ที่ไม่ได้ธรรมแปลกประหลาดมาปฏิสันถารต้องรับท่านที่มาจากที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกลอย่างสมใจ ทั้งนี้เพราะความจนใจดังที่เรียนให้ทราบแล้ว ได้ทราบแต่พระพุทธเจ้าสอนพวกเราที่เป็นพุทธบริษัท ท่านยกเอาเรื่องของท่านและของเรามาสั่งสอนพวกเรา โดยบอกว่าเป็นอริยกิจเสมอกันทั่วไตรภพ การปฏิบัติก็ให้ถือเอาอริยสัจเป็นทางเดิน ยกเอามรรคเป็นเส้นทางเราเป็นผู้ก้าวเดินตามเส้นทางทุกข์กับสมุทัยเป็นหิน กรวด

ทราย ที่โรยบนเส้นทางผสมด้วยยาง รวมทุกข์ สมุทัย มรรค เข้าด้วยกันกลายเป็นถนนลาดยาง ผู้เดินทางก็ก้าวไปโดยสะดวก ไม่ขลุกขลักจนถึงที่หมาย นิโรธ คือ หยุดจากการเดินทาง ผลที่เกิดจากการหยุดเดินเป็นความสุขสบาย เพราะหายกังวลจากการเดินและการหยุดโดยประการทั้งปวง แล้วนั่นคือ ธรรม นอกจากสัจจะทั้งสี่ธรรมนี้ ผู้เดินทางถึงที่แล้ว เป็นสันทิฏฐิโก รู้เอง ไม่ต้องถามใคร เพราะสันทิฏฐิโกเป็นมัชฌิมา ไม่รอคอยอยู่กาลหน้ากาลหลัง เนื่องจากธรรมนี้ไม่ใช่รถยนต์ รถไฟ พอจะเข้าคิวรอเวลา ผู้จะควรรับผลจากสันทิฏฐิโกก็ไม่ใช่คนโดยสารรถยนต์ รถไฟ พอที่จะไปรอที่คิว และรอเวลารถจะออกจะเข้า

ในอวสานแห่งธรรมที่แสดงมา ก็เห็นว่าสมควรแก่กาล ขอความสะดวกกายสบายใจต่อการบำเพ็ญธรรม จงเป็นไปในท่านทั้งหลาย นับแต่ขั้นเริ่มแรกจนถึงจุดที่หมายอย่าได้มีอุปสรรคมากีดขวางในวงการ จงมีแต่ความสุขความสำราญ ประจำอิริยาบถความเคลื่อนไหว ทุกทิวาราตรีกาล โดยนัยที่ได้แสดงมาด้วยประการฉะนี้

กัณฑ์ที่ ๗

พระธรรมเทศนา

ณ วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี

วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๘

การฝึกหัดอบรมตัวเอง ควรจะใช้ความสังเกตสอดรู้นิสัยของตัว เพราะคนเรานิสัยไม่เหมือนกัน เช่นเดียวกับเหล็กซึ่งมีหลายประเภท แต่จะยกมาเทียบเพียง ๔ ประเภทพอเข้ารูปกัน คือ ประเภทที่หนึ่งเป็นเหล็กกล้าและเหนียว คุณภาพก็ดีเยี่ยม ประเภทที่สองเนื้อเหล็กและคุณภาพลดกันลงมาบ้าง แต่อยู่ในเกณฑ์ดี ประเภทที่สามเนื้อเหล็กอ่อน คุณภาพไม่สู้จะดี แต่ยังอยู่ในเกณฑ์พอใช้ได้ ประเภทที่สี่เป็นเหล็กที่เลวมาก ทั้งคุณภาพไม่ดีเลย เพียงสักแต่ว่าเหล็กเท่านั้น ไม่ค่อยมีใครสนใจนำไปทำประโยชน์

นายช่างก็มี ๔ ประเภท คือ นายช่างที่หนึ่งมีความฉลาดและชำนาญ ทั้งรู้เนื้อเหล็กทุกประเภทได้อย่างดีเยี่ยมด้วย นายช่างที่สองมีความฉลาดและชำนาญรองกันลงมา แต่อยู่ในเกณฑ์ดีมีความสามารถพอสมควร นายช่างที่สามพอทำได้ แต่ไม่ค่อยมีความฉลาดและชำนาญทำเหล็กทีได้ทีเสีย เอาแน่ไม่ค่อยได้ และนายช่างที่สี่ไม่เป็นท่าอะไรเลย ไว้วางใจไม่ได้ ขาดความเชื่อถือจากนายช่างทั่ว ๆ ไป ไม่ค่อยมีคนมาว่าจ้างให้ทำ เพราะกลัวจะทำเหล็กเขาให้เสื่อมคุณภาพและเสียไป

เหล็กประเภทที่หนึ่ง ทั้งนายช่างก็เป็นประเภทที่หนึ่ง มีความฉลาดและชำนาญในเนื้อเหล็กทุกประเภทด้วย ย่อมสามารถทำเหล็กทั้งสามประเภทให้เป็นเครื่องใช้ชนิดต่าง ๆ ได้ดีมากทั้งคุณภาพก็สูงเยี่ยม และยังสามารถเสริมคุณภาพจากฐานะเดิมของเหล็กประเภทต่าง ๆ ให้ดีขึ้นได้ด้วย

นายช่างประเภทที่สอง มีความฉลาดพอสมควร และมีความสามารถทำเหล็กสามประเภทให้ทรงคุณภาพเดิมไว้ได้ และใช้ประโยชน์ได้ดีพอสมควร แต่ไม่สามารถเสริมคุณภาพของเหล็กทุกประเภทให้ดีขึ้นจากฐานะเดิมเท่านั้น

นายช่างประเภทที่สาม ไม่อาจทำเหล็กสามประเภทให้ทรงคุณภาพตามฐานะเดิมของตน

ไว้ได้ ทั้งอาจทำเหล็กสามประเภทให้เสื่อมคุณภาพลงได้ด้วย

ส่วนนายช่างประเภทที่สี่นั้น รู้สึกจะไม่เป็นที่เชื่อถือของนายจ้างทั่ว ๆ ไป แม้มีผู้นำเหล็กมีประเภทต่าง ๆ มาว่าจ้างให้ทำเครื่องใช้ชนิดต่าง ๆ แทนที่จะได้ค่าจ้างแรงงานจากเจ้าของเหล็กผู้มาว่าจ้างให้ทำ แต่กลับทำเหล็กประเภทที่หนึ่งและที่สองของเขาให้ลดคุณภาพลงมากเกือบจะใช้การอะไรไม่ได้ และทำเหล็กประเภทที่สามของเขาให้เสียไปเลย จำต้องชดใช้ค่าเสียหายให้แก่เขาจนตัวเองเสียหายป่นปี้ไปหมด

บุคคลก็มี ๔ ประเภทดังท่านกล่าวไว้ อุคฆติตัญญู รู้ธรรมได้อย่างรวดเร็วทันใจหมาย วิปจิตัญญู รู้ธรรมได้รองลำดับกันลงมา เนยยะ พอแนะนำสั่งสอนได้ เสมอท่านเสมอเรา และปทปรมะ บุคคลประเภทที่หนามาก จนไม่เชื่อว่า บาปมี บุญมี หรือสูญไปเลย แม้เขาจะหาบหามสิ่งเหล่านี้อยู่บนบ่า ก็ไม่รู้ว่าดี ชั่ว บุญ บาป เป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงจัดเป็นบุคคลประเภทที่หมดหวัง เพราะช่วยอะไรไม่ได้ ถ้าเป็นคนไข้ก็เรียกว่า ทั้งหมอทั้งญาติหมดหวัง ไม่มีทางฟื้นต่อไปได้ นอกจากจะเตรียมกุสลามาติกาไปตามระเบียบ และธรรมเนียมของคณะญาติที่นับถือพุทธเท่านั้น แต่จะได้บุญหรือไม่นั้นไม่รับรอง เพราะเป็นบุคคลที่สิ้นหวังมาแต่ ปทปรมะ อยู่แล้ว ผู้ให้บุญก็ไม่อาจทราบว่า เขาจะต้องการอะไรหรือไม่ แต่ขัดคำนิมนต์ไม่ได้จำต้องไปตามคำเชื้อเชิญ เพราะพระกับญาติโยมเป็นเรื่องแยกจากกันไม่ออก ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา และเผื่อท่านผู้หวังบุญจะได้รับประโยชน์จากกุสลามาติกาเท่าที่ควร

อาจารย์ผู้ให้ธรรมก็มี ๔ ประเภท ประเภทที่หนึ่ง ขอน้อมเกล้าทูลพระพุทธเจ้าของเรา ประเภทที่สอง ขอน้อมถวายพระสาวกอรหันต์ท่าน ประเภทที่สาม ยกถวายครูอาจารย์ผู้อาวุโสด้วยอายุพรรษา และคุณวุฒิที่ท่านได้เล่าเรียนและปฏิบัติมาก่อน ส่วนประเภทที่สี่นี้ยกให้พวกเราที่ปฏิบัติและรู้ธรรมพองู ๆ ปลา ๆ และสอนกันไปแบบงู ๆ ปลา ๆ ตามธรรมเนียมที่เขาเสกสรรว่า "เป็นอาจารย์" ถ้าไม่ตอบก็มีคนมาถาม ถ้าไม่สอนก็มีคนมาเรียนด้วย จึงรู้สึกลำบากที่เป็นอาจารย์ตามคำเสกสรร เพราะไม่ใช่อาจารย์ที่ทรงคุณธรรมภายในใจ และควรแก่การสั่งสอนอบรมผู้ใคร่ต่อความดีที่มาศึกษาด้วย

อาจารย์มี ๔ ประเภท และบุคคลมี ๔ ประเภท ในครั้งพุทธกาลพวกเราก็พอจะทราบได้ว่า คนดี คนชั่ว คนโง่ คนฉลาด มีสับปนกันอยู่ แม้สมัยปัจจุบัน เมื่อยกเว้นอาจารย์ประเภทหนึ่งแล้ว

ก็คงจะมีบุคคลประเภทดังกล่าวนี้ปะปนกันอยู่ ดังนั้นอาจารย์สามประเภทดังกล่าว จึงอาจมีสับสนปนกันมาตามลำดับกาล

คำว่าอาจารย์ ยังแยกออกเป็นสองแผนก คือ อาจารย์ผู้คอยสังเกตสอดรู้จริตนิสัยและความประพฤติผิดถูกชั่วดีของตน ว่าควรจะฝึกฝนดัดแปลงตนอย่างไร ด้วยวิธีใดบ้าง จึงจะเหมาะสมและได้รับประโยชน์เป็นขั้น ๆ ไป ที่เรียกว่าอาจารย์ภายในหนึ่ง

อาจารย์ผู้ให้การอบรมสั่งสอนแก่ผู้มาศึกษาอบรมด้วย ว่าจะควรสังเกตรอบรู้จริตนิสัยและความประพฤติของผู้มารับการศึกษาอบรมอย่างไรบ้าง และจะควรให้อุบายสั่งสอนอย่างไรจึงจะเหมาะและเป็นประโยชน์แก่ผู้มาศึกษา ตามขั้นภูมิแห่งความรู้และจริตนิสัยที่เรียกว่าอาจารย์ภายนอกหนึ่ง

อาจารย์ทั้งสองนี้ เป็นเรื่องสำคัญไม่น้อย สำหรับผู้จะหวังพึ่งตนเองและผู้ยังไม่สามารถจำต้องอาศัยอาจารย์ผู้แนะแนวทางให้ เฉพาะผู้หวังพึ่งตนอันเป็นหลักประกันสำคัญต้องพยายามสอดรู้ความประพฤติและจริตนิสัยของตนอยู่เสมอ ว่าจะควรปฏิบัติต่อตนอย่างไร แค่ไหน จึงจะพอเหมาะแก่นิสัยและกำลังของตัว ผลที่เกิดจากการสังเกตตัวเอง ถ้ารู้ว่าเรามีนิสัยหยาบละเอียดแค่ไหนจากนั้นก็พยายามดัดแปลงตัวเองไปตามนิสัยที่ตนเห็นว่าหยาบหรือละเอียด ถ้านิสัยเราหยาบ การบำเพ็ญเพียรพอประมาณไม่เห็นผลปรากฏ จำต้องเร่งข้อวัตรปฏิบัติและความพากเพียรภายในใจเข้าให้มากกว่าปกติธรรมดา เช่นเดียวกับนายช่างตีเหล็ก ถ้าเหล็กยังอยู่ในขั้นหยาบซึ่งควรจะตีให้หนักมือ เขาต้องลงกำลังแรงเมื่อเหล็กละเอียดลงไป ซึ่งควรจะถึงจุดที่หมายแล้ว เขาก็เบามือลง เมื่อถึงจุดที่หมายแล้วเขาก็หยุด จากนั้นเขาก็เปลี่ยนเครื่องมือใหม่ ให้พอเหมาะสมกันกับเหล็กซึ่งต้องการความละเอียด ค่อยขัดสีอย่างระมัดระวัง จนถึงจุดที่ต้องการแล้ว เขาก็หยุดทันที

การสังเกตนิสัยของตัว ก็ต้องทำเช่นนั้นเหมือนกัน ถ้าจิตยังอยู่ในขั้นหยาบมากจำต้องทรมานกันให้หนักบ้าง แม้จะทนลำบากก็ต้องฝืนและอดทนจนจิตหายพยศ เพราะนิสัยต่างกัน คือ ผู้มีนิสัย หยาบ กลาง และละเอียด แม้ในคน ๆ เดียว ก็ยังมี หยาบ กลาง และละเอียด ตามสมัยกาลการฝึกอบรมจึงจะทำแบบเดียวไม่ได้ จำต้องเปลี่ยนแปลงไปตามจิตที่เปลี่ยนแปลงตัวเองไปเป็นระยะๆ เช่น จิตประเภทละเอียดอยู่บ้างแล้ว พอได้รับการอบรมจากครูอาจารย์ แล้วนำไปปฏิบัติก็ปรากฏผลได้เร็ว จิตประเภทที่สองต้องทำครั้งแล้วครั้งเล่าจนพอแก่กำลังจะเป็นความสงบได้ก็ปรากฏผลขึ้นมา ส่วนจิตประเภทที่สามไม่ค่อยจะได้เรื่องได้ราวอะไรเลยในขั้นเริ่มแรก ทั้งไม่ทราบว่าจิตของตนเป็น

อย่างไร แม้นั่งภาวนา จิตไม่เคยมีความสงบเยือกเย็นเลย นั่งเพียงสองสามนาที ก็บ่นว่าจะตายแล้วถึงกับร้องหาพ่อหาแม่ จะพานั่งภาวนาคราวไร คล้ายกับจะถูกนำเข้าตะแลงแกง เหมือนเขาจะนำสัตว์ไปสู่ที่ฆ่า ทั้ง ๆ ที่ก็ทราบอยู่ว่าเราไม่ใช่สัตว์ประเภทที่จะถูกนำไปเพื่อขึ้นเขียงฆ่า แต่เราเข้าสู่ห้องเพื่อทำความสะอาดแก่จิตด้วยเครื่องซักฟอก คือธรรมอันเป็นธรรมชาติสะอาดยิ่งเท่านั้น เพราะจิตนี้สกปรกมาก จึงทำความทุกข์ให้แก่ตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าเวลาอด เวลาอิ่ม เวลามั่งมี และเวลายากจน มันทำทุกข์ให้เราได้ทั้งนั้น จึงควรจะทำความสะอาดให้จิต เพื่อจะได้มีความสุขบ้างพอสมควรหากได้ไม่มาก แต่มันฝืนเอาเสียจริง ๆ ไม่อยากหันมองวัด มองห้องทำภาวนา มองทางเดินจงกรม ไม่อยากหันหน้ามองหนังสือธรรม ไม่อยากฟังคำว่า ภาวนาเสียเลย ถ้าถูกบังคับเข้าจริงๆ ทนไม่ไหว ก็ทำบ้างเพียงห้านาทีสิบนาที คอยแต่จะเผ่นออกท่าเดียว จากนั้นก็ตั้งกฎเกณฑ์บังคับบัญชาให้ธรรมแสดงผล ถ้าไม่ได้อย่างใจหวังก็จะหยุดเดี๋ยวนี้ การทำเช่นนี้ไม่ใช่เราเข้าที่ภาวนาเพื่อความสงบเย็นใจ แต่กลายเป็นการเข้าที่ทำความกังวลใส่ตัวเอง เพราะไม่ถูกต้องตามหลักการบำเพ็ญของผู้มุ่งหน้าต่อความสุขทางใจ ซึ่งเป็นคำรับรองจากนิยยานิกธรรม ที่ถูกต้อง พยายามปรับปรุงตัวเองเข้าสู่หลักธรรม ซึ่งจะนำความสุขมาให้ตามควรแก่กำลังของตนที่บำเพ็ญได้ ต้องตั้งกฎกติกาและตั้งความเพียรบังคับตัวเองเข้าสู่ธรรม บกพร่องตรงไหน รีบปรับปรุงแก้ไขจุดบกพร่องนั้นให้ดี วันนี้ทำความเพียรได้เท่านั้นชั่วโมง ผลที่ได้รับเป็นอย่างไร และขณะที่ทำความเพียร จิตได้เล็ดลอดออกไปสู่อารมณ์ที่ไหนบ้างหรือไม่ เพราะการส่งจิตออกไปตามอำเภอใจนั้น ไม่ใช่หลักของการภาวนา แม้จะสงจิตออกไปข้างนอกก็เพื่อรู้เหตุผลตามหลักของการภาวนา ซึ่งมีอยู่ทั้งภายนอกภายใน นี่คือหลักของการภาวนาที่ถูกต้อง เมื่อเราทำถูกตามวิธีนี้ เวลาทำได้สักกี่นาทีกี่ชั่วโมง ผลปรากฏอย่างไรบ้าง ถ้ายังไม่ปรากฏต้องเพิ่มเวลาเข้าอีก เหมือนหมอเพิ่มยาแก้โรคให้แก่คนไข้ฉะนั้น ต้องเพิ่มเวลาและความเพียรเข้าไปโดยลำดับ จนกว่าจะเห็นผลปรากฏจากการภาวนาว่าได้ปรากฏผลเช่นนั้นๆ อนึ่ง ผลที่ปรากฏนั้นจะไม่ต้องศึกษาไต่ถามใคร จะเป็นสิ่งที่แปลกประหลาดขึ้นกับจิตของผู้ภาวนาโดยถูกต้อง ความเพียรที่เคยตะเกียกตะกายแบบล้มลุกคลุกคลานมาแต่ก่อน จะตั้งตนขึ้นมาทันทีเพราะอำนาจศรัทธาความเชื่อมั่นต่อผลที่เคยประจักษ์ใจเป็นเครื่องสนับสนุน กำลังทุกด้านซึ่งเป็นเครื่องส่ง-เสริมความเพียรจะเป็นมาพร้อมกัน เวล่ำเวลาที่เคยกดขี่บังคับเรามาแต่ก่อน เลยไม่เป็นปัญหาสำคัญ เพราะความมุ่งในธรรมเบื้องสูงขึ้นไป มีกำลังมากกว่า

หลักของการภาวนาที่จะเห็นผลประจักษ์ต้องทำอย่างนี้ เพราะเราทุกคนไม่เคยจารึกการสร้างวาสนาบารมีมาแต่ก่อน ๆ ไว้แม้แต่รายเดียว ใครจะสร้างไว้มากน้อย ย่อมไม่มีโอกาสทราบได้ เพราะสิ่งปิดบังมีอยู่ภายในใจ จำต้องอาศัยการอบรมบ่มอินทรีย์ เพื่อเป็นการเพิ่มวาสนาบารมีขึ้นให้มากด้วยการกระทำความดี สิ่งที่ปิดบังวาสนาบารมีก็จะค่อยหายจางไปเป็นลำดับ แล้วก็จะทราบชัดว่า เรานี้แลเป็นผู้สร้างวาสนาบารมีมาเอง

การสังเกตนิสัยของตัวกับความเพียรให้เหมาะสมกันเป็นเรื่องสำคัญมากโปรดอย่ามองข้ามไป ถ้าสักว่าทำไปเท่านั้น ก็ยากที่จะรู้เห็นเหตุผล ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการกระทำเพียงลอย ๆ ทุกสิ่งถ้าทำเพียงลอย ๆ ไม่ว่าทางโลกและทางธรรมไม่ค่อยจะปรากฏผลที่พึงพอใจ ดังนั้น จึงควรสังเกตนิสัยเพื่อรู้ความหนักเบา ถ้าเป็นนิสัยหยาบตามวาระของจิต ซึ่งควรจะเข้มแข็งให้หนักมือในทางความเพียรจึงจะปรากฏผลขึ้นมา เราก็ควรทำอย่างนั้นเหมือนเขาทำนา เพราะนาบางแปลงทำยาก แต่นาบางแปลงทำง่าย นาของเราเป็นนาที่ทำยาก จะทำอย่างง่ายดายเหมือนนาที่เขาทำง่ายนั้นไม่ได้ แต่เพราะนาแปลงนี้เป็นนาของเรา แม้จะทำยากแสนยากเราก็ต้องทำ ง่ายเราก็ต้องทำ จะไปทำนาคนอื่นไม่ได้ ผิดคติธรรมดาความนิยมของโลก นาของเขาจะง่ายหรือยาก เขาก็ต้องทำนาของเขาเช่นเดียวกับเรา นิสัยนี้เป็นนิสัยของเรา จะหยาบหรือละเอียดก็มิใช่ผู้อื่นใดมาสร้างนิสัยประเภทนี้ให้เรา เราเป็นผู้สร้างมาเอง เราต้องเป็นผู้บึกบึน แก้นิสัยของตัวเองจากนิสัยหยาบขึ้นสู่ความละเอียด ต่อไปก็จะกลายเป็นของง่ายขึ้นมา รายที่บำเพ็ญปรากฏผลได้ง่ายก็มีหน้าที่จะเร่งความเพียรเพื่อปรากฏผลขึ้นไปโดยรวดเร็วเช่นเดียวกัน จนถึงจุดหมายที่ต้องการจะประมาทนอนใจ โดยถือว่าตนทำง่ายย่อมไม่ควรเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น ครั้งพุทธกาล การบำเพ็ญเพียรของโยคาวจรจึงมีลักษณะต่าง ๆ กันในประโยคความเพียร บางท่านก็ง่าย บางท่านก็ยาก เช่นเดียวกับสมัยทุกวันนี้ แต่จะยากหรือง่ายก็เป็นหน้าที่ของตนจะต้องทำ เพราะเป็นงานของตนโดยเฉพาะ จะรอเวล่ำเวลาหรือให้คนอื่นทำแทนหรือช่วยทำไม่ได้ ไม่เหมือนปลูกบ้านปลูกเรือนหรือธุระอย่างอื่น ๆ แม้ครูอาจารย์ก็เป็นแต่ผู้แนะแนวทางให้เท่านั้น ส่วนการประกอบนั้นเป็นหน้าที่ของเราโดยเฉพาะ ท่านแนะวิธีให้แล้วโดยถูกต้องไม่มีข้อสงสัยส่วนใหญ่ แต่ธรรมบางแขนง วิธีประกอบก็ต้องเป็นอุบายความแยบคายของเราเอง ถ้าจะรับอุบายจากท่านทุกแง่ทุกกระทงย่อมไม่ทันกับเหตุการณ์ที่ปรากฏขึ้นภายในใจที่มีความเพียรเป็นไปอยู่ เรา

ต้องพยายามคิดค้นหาอุบายโดยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้ทันกับใจที่มีแง่งอนมากมาย ไม่เช่นนั้นไม่ทันกัน งานไหนก็ไม่ยากลำบากเท่างานเพื่อข้ามกองทุกข์ที่มีอยู่ในขันธ์และในจิต งานนี้เป็นงานอันยิ่งใหญ่ ต้องทุ่มเทกำลังลงไปด้วยความเพียรอย่างหนัก คล้ายกับว่าจะเป็นจะตายเท่ากัน เพราะผลก็ยิ่งใหญ่เท่าเทียมกัน เมื่อเข้าถึงแล้ว ผู้ต้องการกำไรมากมายจำต้องลงทุนมาก ผู้ต้องการกำไรเพียงเล็กน้อยการลงทุนก็ไม่เท่าไร ผู้ต้องการข้ามไปเสียทีเดียว ก็ควรเร่งความเพียรแบบลูกศิษย์พระตถาคต เพราะไม่มีอะไรที่น่าสงสัยแล้วในโลกนี้ ไม่ว่าโลกนอกโลกใน ไม่ว่าทุกข์นอกทุกข์ใน มันเป็นเรื่องบีบคั้นทั้งท่านและเราเสมอกันทั่วจักรวาล จึงไม่ควรสงสัยในเรื่องของทุกข์ที่ผ่านมาแล้วก็ดี ที่กำลังเป็นไปอยู่ ณ บัดนี้ก็ดี ที่จะเป็นไปในอนาคตแห่งขันธ์ที่มีอยู่นี้ก็ดี ที่จะเป็นไปในอนาคตแห่งขันธ์ในภพหน้าชาติหน้าก็ดี มันเป็นเรื่องภพ เรื่องชาติ เรื่องธาตุ เรื่องขันธ์อันเดียวกัน เรื่องของทุกข์จึงจะเป็นอื่นไปไม่ได้ ต้องเป็นทุกข์ชนิดเดียวกัน เช่นเดียวกับไฟซึ่งเป็นของร้อน ไม่ว่าไฟเตาไหนไม่ว่าไฟในบ้านนอกบ้าน ไม่ว่าไฟในเตาหรือนอกเตา จี้เข้าไปต้องร้อนเหมือนกันหมดทั้งคนและสัตว์ ขึ้นชื่อว่าทุกข์แล้ว ไม่ว่าจะมาจากข้างนอกหรือจะเกิดขึ้นข้างใน จะเกิดจากกายหรือจะเกิดจากใจมันเป็นเรื่องบีบคั้นให้ได้รับความทุกข์ความทรมานจนทรงตัวอยู่ไม่ได้เสมอกันหมด จึงควรเรียนเรื่องทุกข์ให้จบ ถ้าเรียนไม่จบ เรื่องความสุขก็ชื่อว่ายังเรียนไม่จบเช่นเดียวกัน เพราะเป็นเรื่องสมมติเหมือนกัน สุขกับทุกข์จะคอยเจือปนเคลือบแฝงกันไปอยู่ทำนองนี้ ให้ได้รับความตื่นเต้นและอับเฉาไปตลอดกาล ขันธ์อดีตที่มาแล้วก็ดี ขันธ์อนาคตที่ยังมาไม่ถึงก็ดี ขันธ์ปัจจุบันที่ปรากฏอยู่กับเราก็ดี ท่านว่า ภาราหเว ปญฺจกฺขนฺธา ขันธ์ทั้งห้าเป็นภาระอันหนักเหมือนกัน ไม่มีขันธในกาลใดจะผิดแปลกแตกต่างกัน การใช้ปัญญาพิจารณาสงเคราะห์ลงในปัจจุบันแห่งเดียวเท่านั้น ก็เป็นอันว่ารู้ทั่วไปทั้งอดีตอนาคตไปปรากฏจะเป็นที่สงสัยในขันธ์ประเภทใด ใจจะทนถือมั่นอยู่ไม่ได้ ย่อมปล่อยวางไปตามหลักความจริงของปัญญาที่รู้เห็นชัดเจนแล้ว เมื่อเรียนทุกข์ภายในขันธ์จบ ทุกข์ภายในใจก็ทนปัญญาไปไม่ได้ เพราะเป็นสัจจะประเภทเดียวกัน เชื้อของทุกข์มีอยู่ที่จุดใด ปัญญาจะค่อยสอดส่องมองรู้เข้าไปที่จุดนั้นเมื่อพร้อมกันแล้วก็ทำลายกันลงในที่นั้นเอง จะพ้นวิสัยของปัญญาไปไม่ได้ เมื่อเรียนทุกข์ในขันธ์จบและทุกข์ในใจจบ สิ่งที่จะมาก่อเหตุเป็นต้นทุกข์จนกลายขึ้นมาเป็นธาตุ เป็นขันธ์ ก็หมดทางที่จะเกิดทั้งสุขทั้งทุกข์อันอยู่ในวิสัยของสมมติด้วยกันก็เป็นอันว่าเรียนจบโดยตลอดสิ้นเชิง ส่วนบรมสุขซึ่งนอกเขตสมมตินั้น เป็นวิสัยของผู้ทำใจให้บริสุทธิ์ บรรลุถึงสอุปาทิเสสนิพพานแล้ว จะตกลงกันเองโดยไม่มี

อะไรไปยุ่งเกี่ยว

ฉะนั้น คำว่าพระนิพพาน สำหรับท่านผู้กำลังปฏิบัติต่อหลักธรรมอันแท้จริง จึงไม่ควรคาดหมายไปจากขันธ์และจิตซึ่งมีอยู่กับตัวเรา เพราะสัจจธรรมอยู่ที่ไหน ความพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิงก็จะปรากฏขึ้นมาจากที่นั่น การพิจารณาสภาวธรรมทั้งหลายไม่ว่าข้างนอกข้างใน เป็นอุบายวิธีจะถอดถอนจิตที่มีความเกี่ยวข้องกังวลกับสิ่งเหล่านั้น ให้กลับย้อนเข้ามาเป็นลำดับ เพื่อภาระของจิตจะได้มีวงแคบเข้ามา ความกังวลก็มีน้อย เรื่องทุกข์ก็มีน้อย จนทราบได้ชัดว่า ทุกข์ทั้งมวลมันมีอยู่ในขันธ์และในจิตนี้เท่านั้น นอกจากนี้ก็เป็นดินฟ้าอากาศ แม้จะกว้างแสนกว้างมีมากแสนมาก ก็เป็นเพียงธรรมชาติของเขา หากมีและเคยเป็นอยู่อย่างนั้นตามธรรมดาของตน ๆ ไม่ได้มากดขี่บังคับเราให้ได้รับความชอกช้ำเดือดร้อนเหมือนกับเรื่องของตัว ที่ทำความกระทบกระเทือนตนอยู่ตลอดเวลาเช่นนี้

การบำเพ็ญพิจารณา เราก็มิได้ไปเช่าสถานที่บ้านเรือนของใครเพื่อทำงานประเภทนี้ ร่างกายจิตใจซึ่งเป็นที่ทำงานและเครื่องทำงานก็ไม่ต้องไปหามาจากไหน สติปัญญาก็มีอยู่กับเราผู้เป็นนักค้นคว้ามีอยู่พร้อมมูลในสถานที่แห่งเดียว มีอยู่อย่างเดียวว่า เราจะพิจารณาให้ถึงรากฐานแห่งความจริงที่มีอยู่กับเราหรือไม่เท่านั้น ถ้าพิจารณาให้รู้เรื่องของสัจจธรรมซึ่งมีบริบูรณ์อยู่ในกายในใจของเราอย่างเต็มที่แล้ว ความสิ้นสุดแห่งทุกข์ที่เคยบีบคั้นจิตใจเรามาเป็นเวลานาน ไม่ต้องกลัวว่าจะไม่มีที่บรรจุตำแหน่งความบริสุทธิ์ เพราะพระนิพพานไม่ใช่สถานที่ทำงานแผนกต่าง ๆ พอจะเต็มไม่มีบรรจุเนื่องจากคนสอบได้มาก โปรดเรียนและสอบตัวเองไปด้วยข้อปฏิบัติ กำจัดสิ่งเคยเป็นข้าศึกของใจออกให้หมดจนปรากฏเป็นผู้บริสุทธิ์ขึ้นมา จะบริสุทธิ์เป็นจำนวนแสน ๆ ล้าน ๆ คน ก็ไม่จนสถานที่บรรจุ เพราะพระนิพพานไม่มีขอบเขตจำกัดเหมือนงานแผนกต่าง ๆ เนื่องจากพระนิพพานไม่ใช่สมมติ

ความยึดเยื้อแห่งภพแห่งชาตินั้น ถ้าเป็นสิ่งที่นับได้ อ่านได้ และได้จดบันทึกไว้เหมือนบันทึกสิ่งต่าง ๆ แล้ว ไม่มีกองวัตถุใด ๆ จะใหญ่โตและสูงยิ่งกว่ากองบัญชีแห่งการเกิดตายของสัตว์แต่ละราย ๆ เกิดภพนี้ ก็จดไว้ในภพนี้ มีทุกข์ปรากฏขึ้นขณะใดบ้างจดไว้วันนี้ ทุกข์เกิดมากน้อยเท่าไรจดไว้ วันหน้าทุกข์เกิดเท่าไร จดไว้ เดือนหน้าทุกข์เกิดเท่าไร จดไว้ ปีหน้าทุกข์เกิดเท่าไรจดไว้ จดไว้ทุก ๆ ระยะที่ทุกข์ปรากฏขึ้น ไม่ว่าทุกข์จะเกิดขึ้นทางกายหรือทางใจจดไว้หมด จนรวมหมดทั้งชาติมีทุกข์ประมาณเท่าไรแล้ว อีกภพชาติหนึ่ง ๆ ที่ติดต่อกันมาเป็นลำดับ จนถึงปัจจุบันวันนี้มีกี่ภพกี่ชาติ แต่ละภพ แต่ละชาติ มีกี่วัน กี่เดือน กี่ปีของชีวิตในภพนั้น ๆ และมีทุกข์เกิดขึ้นในวันนั้นๆ

เดือนนั้น ๆ ปีนั้น ๆ ภพชาตินั้น ๆ มากเท่าไร อ่านตลอดกัปตลอดกัลป์ก็ไม่มีจบ ในประวัติของเรา คนเดียวเท่านั้น ความยืดเยื้อแห่งทุกข์เป็นมาเช่นนี้ ถ้าเราสามารถบันทึกความเป็นมาของเราแต่ต้นภพต้นชาติจนถึงบัดนี้ จะไม่มีแผ่นดินอันกว้างขวางที่ไหนเป็นที่เก็บบัญชีแห่งกองทุกข์ของเราที่ทำสถิติเอาไว้ในโลก แผ่นดินที่อาศัยอยู่เวลานี้เพียงบัญชีของเราคนเดียวก็หาที่เก็บไม่ได้แล้ว ยังบัญชีของคนอื่นสัตว์อื่น จะเอาไปเก็บไว้ที่ไหนกันอีก ทั้งท้องฟ้า มหาสมุทรจะไม่มีที่เก็บไว้เลย เพราะมันเต็มไปด้วยกองทะเบียนบัญชีของความเกิด ความตาย ความทุกข์ทรมาน ความล้มหายตายพลัดพรากจากสัตว์และสังขารทั้งของเขาของเราสับสนปนเปกันไปหมดอย่างนี้ ไม่มีที่ไหนว่างพอจะเอาปลายเข็มแยงลงได้ ว่าไม่ถูกกองบัญชีเกิดตายของเรา แม้อนาคตข้างหน้าโน้น ก็คือจิตดวงนี้เองเป็นผู้จะวางร่องรอยของตนไปเป็นลำดับ ๆ เช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาแล้ว เหยียบย่างไปที่ไหนถูกแต่ภพแต่ชาติถูกแต่กองทุกข์ของตนวันยังค่ำ คืนยังรุ่ง ทุกข์ซ้ำทุกข์ ทุกข์ภายนอกได้แก่ทุกข์ในขันธ์ ทุกข์ภายในได้แก่ทุกข์ใจ ทุกข์แล้วทุกข์เล่าอยู่ภายในขันธ์ตลอดเวลา แม้จะไม่มีการเจ็บไข้ก็ตาม ทุกข์ประจำขันธ์ต้องทุกข์แล้วทุกข์เล่าอยู่อย่างนั้น ทุก ๆ คน ทุก ๆ สัตว์ และยังทุกข์ภายในใจอีก ออกจะเหลือทน เพราะย้ำกันไปไสกันมาเหมือนกงจักร ถ้าเป็นตัวหนังสือแล้ว จะหาที่อ่านไม่ได้ เพราะเขียนซ้ำรอยกัน แต่นี้เป็นเรื่องของทุกข์ซ้ำรอยกัน ไม่ทราบว่าซ้ำกันกี่มากน้อย แล้วยังจะซ้ำกันไปอีกข้างหน้าไม่ทราบว่าจะนานสักเท่าไร ไม่มีประมาณเลย ในชาติที่เห็นอยู่นี้ นับว่าเรามีวาสนาบารมีมากยิ่งกว่าสัตว์ทั้งหลายอยู่แล้ว เพราะได้มาเกิดเป็นมนุษย์ ทั้งได้พบพระพุทธศาสนาที่เต็มไปด้วยเหตุผล และทนต่อการพิสูจน์ ทั้งเป็นสาวากขาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบ และเป็นนิยยานิกธรรมผู้ปฏิบัติตามต้องได้รับผล เพื่อนำตนออกจากทุกข์เป็นลำดับ อย่าให้เสียทีและผ่านไปเปล่า จงพยายามถือเอาประโยชน์จากศาสนธรรมให้ได้เท่าที่ควร

ที่ผ่านมานี้ได้อธิบายเรื่องทุกข์ซึ่งเป็นสิ่งคลุกเคล้ากับเราอยู่ตลอดเวลา เพื่อท่านผู้ฟังจะได้ถือเป็นคติ และหาอุบายพร่ำสอนตน เพื่อหาทางออก เพราะความเห็นโทษในทุกข์ประจักษ์ใจ ความพากเพียรเพื่อหนีทุกข์ หากเกิดขึ้นมาเองเช่นเดียวกับคนหรือสัตว์กลัวอันตราย วิ่งไม่ได้ก็ต้องเสือกคลานไปจนสุดกำลัง ใคร ๆ ก็ต้องตะเกียกตะกายหนีภัย จะยอมนอนตายอยู่เฉย ๆ ได้อย่างไร สุดวิสัย ณ ที่ใดแล้วค่อยล้มตายที่นั่น ผู้กลัวทุกข์ก็ต้องตะเกียกตะกายเหมือนกัน สุดวิสัย ณ ที่ใดแล้วจึงมอบไว้กับความจำเป็นที่สุดวิสัยจริง ๆ ถ้ากลัวบ้าง กล้าบ้าง ยังมีทางเข้า ๆ ออก ๆ บางทีก็

ขี้เกียจทำความดี คิดขึ้นมาบางวาระก็กลัวทุกข์ คิดขึ้นมาบางวาระก็กล้าหาญต่อทุกข์ โดยเห็นว่าคนทั้งโลกไหนจะมีความทุกข์แต่เราคนเดียว เขาก็ต้องทุกข์เช่นเดียวกับเรา นี่เองจะไปกลัวมันทำไม แม้จะไปตกนรกหมกไหม้ ในที่นั่นก็มีทั้งผู้หญิงผู้ชาย จะแสวงหาสามีภรรยาและโรงหนังโรงละครในที่นั้นก็ยังพอได้ แต่ข้อนี้เราลองคิดดูซิว่า เนื้อเป็ดเนื้อไก่ซึ่งมีทั้งตัวผู้ตัวเมียที่ถูกเขาสับยำจนแหลกละเอียดแล้วโยนลงไปในหม้อที่กำลังเดือดพล่านนั้น เคยเห็นสัตว์เหล่านี้ไปเที่ยวแสวงหาครอบครัวผัวเมียและเล่นระบำทำเพลงกันสนุกสนานในหม้อแกงนั้นบ้างไหม หรือเขาโยนเขียด โยนหอย โยนปลา ซึ่งมีทั้งตัวเล็กตัวใหญ่ มีทั้งตัวผู้ตัวเมียลงในหม้อน้ำร้อนที่กำลังเดือด มีสัตว์ตัวใดบ้างที่แสวงหาครอบครัวและความสนุกสนานรื่นเริงในที่เช่นนั้น มองเห็นแต่ตัวไหนก็ทำกระเสือกกระสนจนสุดกำลัง แล้วนอนตายแช่น้ำร้อนอยู่เท่านั้น โดยมิได้สนใจว่าเขาเป็นตัวผู้ เราเป็นตัวเมีย เพราะความทุกข์ทรมานจนถึงตายจะไปสนใจกับเรื่องผัว ๆ เมีย ๆ ที่ไหนกัน

เรื่องทุกข์ทรมานที่จะเป็นไปในกาลข้างหน้า ก็ควรเทียบในทำนองเดียวกันจึงจะเห็นภัยประจักษ์ใจ ความขยันหมั่นเพียรเพื่อความแหวกว่ายหนีทุกข์นั้นจะมีขึ้นมาเอง เช่นเดียวกับบุคคลไปเจอเสือซึ่งเป็นสัตว์ร้าย ใครก็ทราบกันอยู่แล้ว แม้จะมองไม่เห็นตัวเพียงได้ยินแต่ชื่อก็กลัวกัน ที่ไหนเราไปเจอเอาอย่างจัง ๆ เสียเองจะยอมให้เสือกินมีอย่างหรือ อย่างไรก็ต้องวิ่งจนสุดฝีเท้าที่จะวิ่งได้ ขณะนั้นถ้ามี ๕ ขา ก็ต้องวิ่งพร้อมกันทั้ง ๕ ขา ไม่เพียงแต่ ๒ ขาเท่านั้น ถ้าเป็นผู้แสดงไปเจอเอาอย่างนั้น จะอย่างไรก็คงจะไม่มีอะไรเหลือติดตัว แม้สบงจีวรจะขาดหลุดลุ่ยไปหมดก็ต้องยอม แต่ฝีเท้าจะไม่ยอมหยุดวิ่ง เป็นอะไรเป็นกัน เพราะมันสำคัญอยู่ที่ชีวิต ซึ่งเป็นของมีค่าเหนือตัวเรา ใครจะไปยอมให้เสือกินเปล่า ๆ มีประโยชน์อะไร แต่การวิ่งหนีเสือมันมีประโยชน์มาก เพราะได้ชีวิตเราไว้ทั้งคนไม่ล่มจมเปล่า แต่นี้ยังดี เวลาเที่ยวกรรมฐานตามป่าตามเขาซึ่งเป็นชุมนุมของสัตว์ร้ายมีเสือเป็นต้น ก็ไม่เคยเจอเสือ แม้เสือก็คงจะทราบนิสัยเราซึ่งเป็นคนขี้ขลาดหวาดกลัว เสือก็เลยกลัวเรา ไม่กล้าเจอกันในสถานที่และกาลเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะความรักชีวิตมีขนาดไหน ความตะเกียกตะกายเพื่อหนีภัยก็มีขนาดนั้น

ถ้าเรารักสงวนจิตใจ เราไม่อยากให้สิ่งที่เป็นภัยต่อใจ ฉุดลากไป เพื่อการเกิดการตายไม่มีจบสิ้น เช่นเดียวกับไปพบเสือ และไม่ยอมตัวให้เสือกินเปล่าแล้ว ก็ควรทำความพยายามตะเกียกตะกาย เพื่อแหวกว่ายออกจากกองทุกข์ดังกล่าวมา เพราะไม่มีอะไรที่จะน่าสงสัยแล้วในโลก

นอกโลกใน ทั้งโลกท่านโลกเรา ถ้ายังสงสัยไม่แน่ใจจะไปเที่ยวสอบถามโลกไหนก็ไปถามลองดูหรือจะไปสอบถามนายยมบาลก็ได้ เขาคงจะบอกเรื่องความยุ่งยากเกี่ยวกับหน้าที่คอยจดทะเบียนบัญชีของคนของสัตว์ที่ทำดีทำชั่ว เกิด ๆ ตาย ๆ ซึ่งเป็นเรื่องทุกข์ยุ่งไปหมด หรือเขาอาจจะไม่มีเวลาคุยอะไรกับเรามากนักก็ได้ เพราะหน้าที่เขากว้างขวางและยุ่งมากยิ่งกว่าโลกของเราเสียอีก เนื่องจากคนและสัตว์ในสามภพตกอยู่ในความรับผิดชอบของเรา จะต้องคอยลงทะเบียนบัญชีและอื่น ๆ อีก เพียงโลกมนุษย์เราก็พอจะสอบถามได้ความชัด ในเรื่องทุกข์ที่มีประจำอยู่ทุกสัตว์ทุกบุคคล เช่นไปถามคนจนเขาก็จะบอกว่าเป็นทุกข์เพราะความจนบังคับ ทั้งติดหนี้สินเขาพะรุงพระรังยุ่งไปหมด เขามาทวงหนี้สินแทบทุกวัน ทั้งข้าวจะรับประทานก็ไม่มี ไปถามคนมั่งมีก็จะบอกว่า ทุกข์เพราะการงานมากไม่มีเวลาพักผ่อน หาเวลาเป็นตัวของตัวแทบไม่ได้ในวันคืนหนึ่ง ๆ ทั้งรายรับรายจ่ายยุ่งไปหมด จะหาใครทำแทนก็ไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องสำคัญเราต้องทำเอง และติดแจอยู่กับงานนี้ตลอดเวลาไปไหนไม่ได้ บางครั้งนั่งหลับคาโต๊ะก็มี เพราะเวลาพักผ่อนไม่เพียงพอ เนื่องจากงานติดต่อกันอยู่ตลอดสาย ทั้งงานในบ้าน ทั้งงานนอกบ้าน ทั้งงานใกล้ และงานไกล ตลอดสินค้าที่ส่งมาจากที่ต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศ เราเป็นผู้รับผิดชอบทุก ๆ สิ่ง และทุก ๆ แขนงของงาน บางวันถึงกับรับประ-ทานไม่ได้และนอนไม่หลับ ต้องใช้ความคิดมาก เพราะงานมากเงินมากไหลเข้ามารวมอยู่ที่เราเป็นผู้รับผิดชอบคนเดียว ฉะนั้นเรื่องมันจึงยุ่งอยู่อย่างนี้ ตามธรรมดาแล้ว นี้เป็นงานอาชีพซึ่งจำเป็น-อย่างยิ่งที่ทั่วโลกต้องทำกัน เพราะธาตุขันธ์มีด้วยกันทุกคน ทั้งต้องอาศัยสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องบำรุงเป็นประจำจะขาดไปไม่ได้ ถ้าขาดสิ่งเหล่านี้โลกต้องสลายตั้งอยู่ไม่ได้ ถึงเช่นนั้นคนเรายังบ่นกันทั่วโลก ไม่มีที่ไหนจะไม่บ่นเกี่ยวกับเรื่องการงาน ไม่ค่อยจะได้ยินว่า ฉันจน ฉันสบาย เพราะไม่ต้องเป็นภาระกับสมบัติเงินทองและสิ่งต่าง ๆ มากมายนัก และฉันมีเงินทองมาก ฉันอยู่สบาย สามีก็ถูกอกถูกใจ ภรรยาก็ถูกอกถูกใจ ลูกหญิงลูกชายก็ถูกอกถูกใจ ญาติมิตรเพื่อนฝูงถูกอกถูกใจ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับฉันเป็นที่ถูกอกถูกใจทั้งนั้น แต่มักจะได้ยินแต่บ่นกันทั้งนั้น ไม่ว่าคนจน คนมีคนโง่ คนฉลาด ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชาย ไม่ว่านักบวช และฆราวาส พวกเรารู้ทุกข์ รู้เพียงขั้นบ่นกันเท่านั้น ฉะนั้นใครจึงบ่นกับทุกข์อยู่ทุกแห่งทุกหน ทั้งคนมีคนจน ทั้งคนโง่ คนฉลาด ทั้งในวัดนอกวัด ทั้งในบ้านนอกบ้าน ทั้งในเมืองนอกเมือง ทั้งเมืองเล็กเมืองใหญ่ ทั้งในประเทศและนอกประเทศ ทั้งประเทศเล็กและประเทศใหญ่ ทั่วโลกบ่นเหมือนกันหมด

แต่พระพุทธเจ้าท่านรู้ถึงความจริงของทุกข์ รู้ฐานที่เกิดของทุกข์ และรู้วิธีรื้อถอนสาเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งภายในภายนอก ท่านจึงสามารถดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง ไม่มีการบ่นให้ทุกข์ดับไปเฉย ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่ทำการแก้ไขและรื้อถอน ฉะนั้น ท่านจึงสอนโลกด้วย โลกวิทู (ความรู้แจ้งโลก) โดยความองอาจกล้าหาญ ไม่มีความสะทกสะท้านในการสั่งสอน เพราะท่านรู้โลกชัด ทั้งโลกนอกโลกใน ทั้งธรรมนอกและธรรมใน ด้วยพระปัญญาอันแหลมคมอย่างยิ่ง พวกเราเหยียบย่ำกันไปเหยียบย่ำกันมา ก็ไม่ทราบว่า ของดีของชั่วคืออะไร เช่นเดียวกับผู้ไม่มีความฉลาดในการค้นแร่แปรธาตุ แม้จะเดินเหยียบย่ำไปมาอยู่ตลอดกาล ก็ไม่รู้ว่าอะไรเป็นแร่และเป็นธาตุชนิดไร แต่ผู้มีความรู้ความฉลาดในทางนี้ เพียงเดินไปเท่านั้น เขาก็รู้ว่าที่นั่นมีแร่ชนิดนั้น แม้จะเป็นคนเหมือนกัน แต่มันต่างกันที่มีความฉลาดแหลมหลักต่างกัน นี้พวกเราก็นั่งทับนอนทับความดีความชั่วอยู่ตลอดเวลา อกาลิโกก็ไม่ทราบว่าจะเลือกเฟ้นเอาอะไร จึงเลยยกเอาหมดทั้งรัง รับกันหมดทั้งเปลือก สุขบ้างทุกข์บ้างก็ยอมทนเอา

วันนี้ได้อธิบายเรื่องทุกข์ให้บรรดาท่านผู้ฟังทราบตามเรื่องของทุกข์ที่มีอยู่กับตัว โปรดนำไปพิจารณาและบำเพ็ญตนเต็มสติกำลังความสามารถ อย่าลดละความเพียรพยายาม จะได้มากหรือน้อยเป็นสมบัติของเรา เพราะของดีแม้จะมีน้อยก็ดี ยิ่งมีมากก็ยิ่งดีมาก และใครก็ต้องการ เช่นบ้านดีแน่นหนามั่นคงและสวยงาม ใครก็ชอบ ที่ดินดีมีราคาแพงจะปลูกบ้านเรือนก็ดี จะทำเป็นสวนเป็นนาก็ดี ใครก็ชอบ เด็กดีมีความเชื่อฟังผู้ปกครองเรียนหนังสือดี ไม่ชอบเที่ยวเตร็ดเตร่ไม่เป็นคนผลาญทรัพย์ ชอบประหยัด หัดนิสัยให้ตรงต่อเวลา ผู้ปกครองก็ชอบ ผู้หญิงดี ประพฤติตัวสมศักดิ์ศรีของหญิง ไม่เป็นคนชอบเที่ยวและชอบเกี่ยวผู้ชายใครก็ชอบ สรุปความแล้ว ทุกสิ่งถ้าเป็นของดีมีประโยชน์แล้ว ใครก็ชอบกันทั้งโลก ดังนั้น จงพยายามดัดแปลงตนให้ดี หากยังไม่พ้นจากวัฏฏสงสารในวันนี้ วันหน้า ก็จะได้อาศัยความดีเหล่านี้เป็นเครื่องพยุงในภพนั้น ๆ จึงมีความสุขความเจริญในภพชาติที่ตนอาศัย เหมือนคนเดินทางมีเครื่องป้องกันตัว แดดร้อนแต่มีเครื่องปกปิดกายก็พอบรรเทาทุกข์ไปได้ ไม่ร้อนแผดเผาเสียทีเดียว การท่องเที่ยวไม่วัฏฏะก็ต้องอาศัยบุญวาสนาบารมีที่เคยสร้างมา เป็นเครื่องปกป้องกำบังทุกข์ทั้งหลาย ไม่ให้ทุกข์ทรมานจนเกินไป พอมีทางหายใจได้บ้างในภพชาติหนึ่ง ๆ ไม่รับแบกหามเอาทุกข์ทั้งโลกธาตุเสียแต่ผู้เดียว

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ จึงขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยมาอภิบาลคุ้มครอง

ท่านทั้งหลาย ในอิริยาบถทั้งสี่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน จงมีคุณพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ตามรักษา และขอให้เป็นผู้มีโอกาสวาสนาอำนวย ได้บำเพ็ญคุณงามความดีตลอดไปโดยความสะดวกจนถึงแดนแห่งความสมหวังโดยทั่วกันเถิด

กัณฑ์ที่ ๘

พระธรรมเทศนา

ณ วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี

วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๘

พระศาสนาถ้าจะเทียบทางด้านวัตถุ ก็เหมือนน้ำที่สะอาดสำหรับซักฟอกสิ่งสกปรกทั้งหลายให้กลายเป็นของสะอาดขึ้นมา ใจจึงเทียบกับวัตถุที่ไม่สะอาด คือมีความเศร้าหมองอยู่ภายในตัว เพราะอาศัยความคลุกเคล้ากับอารมณ์ที่สกปรก การทำใจให้สกปรกนั้นเรามีทางทำได้ด้วยกัน ไม่ว่าสัตว์บุคคลและชาติชั้นวรรณะใดเพราะทางนี้เป็นทางที่เคยชินของจิตมาแล้ว ทางนี้จึงเป็นทางสะดวกราบรื่นของจิตและอารมณ์ที่โสมมทุกประเภทถ้าเทียบกับทางภายนอก ก็เหมือนทางที่มีผู้คนสัญจรไปมาตลอดเวลา ไม่รกรุงรัง เพราะอาศัยการเหยียบย่ำผ่านไปมาอยู่เสมอ ทางที่มาของมลทินผ่านเข้าออกระหว่างจิตกับอารมณ์ ย่อมมีความเตียนและราบรื่นเช่นเดียวกัน โดยมีจิตเป็นสถานที่อยู่อาศัย มีจิตเป็นสถานที่เกี่ยวข้อง อารมณ์กับจิตจึงเป็นไปด้วยกันอย่างง่ายดาย

แต่อุบายวิธีซักฟอกใจให้เป็นไปเพื่อความสะอาดผ่องใส เป็นที่เย็นใจน่าดูน่าชมแก่ตนและระบายออกมาทางกายวาจา ให้เป็นที่น่าดูน่าชมของคนอื่นนั้น ต้องมีครู มีอาจารย์เป็นผู้คอยแนะนำสั่งสอน ให้รู้ทั้งทางถูกและทางผิด ดังนั้น ธรรมจึงเป็นเหมือนเครื่องซักฟอกที่ดีเยี่ยม ซึ่งออกจากพระหทัยอันบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของแห่งธรรม และทรงนำมาประกาศสอนบรรดาสัตว์ให้รู้ทางดำเนิน อันเป็นไปเพื่อความเกษมเป็นขั้น ๆ โดยแนะนำอุบายวิธีต่าง ๆ ตามควรแก่อุปนิสัยของผู้มาอบรมศึกษา ในขั้นเริ่มแรกแห่งการสั่งสอน ทรงแนะนำด้วยพระองค์เอง จนเห็นผลประจักษ์แก่ผู้มาศึกษาและปฏิบัติด้วยเป็นขั้น ๆ แห่งธรรม ตลอดถึงขั้นบรรลุเป็นสาวกอรหันต์ขึ้นมาในวงแห่งธรรมเป็นจำนวนมากพอสมควรแล้ว จากนั้นก็ทรงมอบให้สาวกทำหน้าที่สั่งสอนช่วยบ้าง ทรงสั่งสอนเองบ้าง มีการถ่ายทอดมาเป็นลำดับจนถึงครูอาจารย์ ซึ่งสมควรจะเป็นที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจประชาชนด้วยหลักปริยัติ ปฏิบัติ และความรู้ภายในใจ ถ่ายทอดมาถึงพวกเรา

ใจที่ได้รับการซักฟอกด้วยการบำเพ็ญคุณงามความดี ตามพระโอวาทธรรมของพระพุทธเจ้า จึงกลายเป็นใจที่นิ่มนวลแก่ตนเอง จะคิดปรุงเกี่ยวกับการงานทุกด้าน จะพูดจาพาทีกิริยามารยาท ความเคลื่อนไหวทุกอาการ เป็นกิริยาที่น่าดู น่าชมไปตาม ๆ กัน ฉะนั้น นักปราชญ์มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น จึงนิยมการฝึกฝนอบรมตนมากกว่าสิ่งอื่น ๆ เพราะเล็งเห็นว่าใจเป็นรากฐานสำคัญของงาน ทุกชิ้น ไม่ว่างานทางโลกหรือทางธรรม มีใจเป็นผู้รับผิดชอบทั้งนั้น งานทุกชิ้นจะสำเร็จขึ้นมาใน ลักษณะใด ย่อมเป็นเครื่องส่อถึงใจผู้เป็นเจ้าของงานเสมอ ใจท่านเปรียบเหมือนเนื้อผ้าที่คอยจะ สกปรกได้อย่างง่ายดาย เจ้าของต้องคอยระวังรักษาความสะอาดอยู่เสมอ ลักษณะของจิตก็คอยจะ คลุกเคล้าด้วยอารมณ์ เครื่องเศร้าหมองอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้ โลภ ให้โกรธ ให้หลง บ่อย ๆ จนตามรู้ไม่ทัน แต่เมื่อได้รับการอบรมด้วยวิธีต่าง ๆ ตามแนวทางแห่งธรรมที่ชี้บอกไว้ ใจก็ค่อยหาย พยศ และมีความสง่าราศีขึ้นมา คอยฟังคำสั่งเราบ้าง ไม่ค่อยผาดโผนโลดเต้นเหมือนที่ยังไม่ได้รับ การอบรม และใจเป็นสิ่งสำคัญกว่าวัตถุภายนอกอีกมากมาย จึงจำต้องมีการอบรมเสมอ แต่การ อบรมจิต ย่อมมีการฝ่าฝืนธรรมดาของจิตที่เคยเป็นมาอยู่บ้าง คำว่าธรรมดาหมายถึงสิ่งที่เคยเป็น และเคยชินมาแล้ว จิตที่เคยเป็นมาจนไม่ทราบความผิดถูกดีชั่วของตน เพราะความไม่สนใจสังเกต เนื่องจากความเคยชินมาอย่างนั้นเป็นนิสัย นี่เรียกว่าธรรมดา แต่การฝึกหัดดัดแปลงใจให้ผิดจาก เรื่องธรรมดา ความคิดธรรมดา การกระทำธรรมดานั้น เป็นการลำบากอยู่บ้าง จะอย่างไรก็ดี เราอย่าลืม พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ซึ่งเป็นองค์แห่งสรณะอันประเสริฐของเรา พระองค์ทรงบำเพ็ญมา ก่อนด้วยความฝ่าฝืน ตั้งแต่ต้นเป็นลำดับมา ไม่ทรงปล่อยไปตามกระแสของใจที่มีความอยากเป็นประ จำ ตลอดอุบายต่าง ๆ ที่ทรงนำมาแก้ไขดัดแปลงพระองค์จนสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา ก็เป็นเรื่อง ฝืนคติธรรมดาที่จิตเคยเป็นมาทั้งนั้น การตัดสินใจสละตำแหน่งหน้าที่จากความเป็นกษัตริย์อันเป็นพระ เกียรติสูงสุด การเสด็จออกจากปราสาท การพลัดพรากจากพระชายา และพระโอรส พระชนกชนนี ไพร่ฟ้าประชาชี ตลอดจนพระราชสมบัติทั้งแผ่นดิน ทำไมจะไม่เป็นการฝ่าฝืนคติธรรมดาเล่า ต้อง เป็นการฝ่าฝืนอย่างยิ่งและฝ่าฝืนจนสลบไสลไปในบางครั้ง เพราะอำนาจความมุ่งหวังเต็มพระทัยใน ความพ้นทุกข์ และมุ่งหวังจะรื้อขนสัตว์ซึ่งเป็นสมบัติอันมีค่ามาก มีพระชายาและพระโอรส เป็นต้น ให้ตามเสด็จสู่ธรรมอันเป็นแดนเกษม จึงทรงฝืนพระองค์อย่างเต็มที่ โดยไม่ทรงอาลัยและเสียดาย ในชีวิตว่าจะเป็นหรือตาย และทรงฝืนจนโลกสะเทือนไปหมดทั้งแผ่นดิน ฝืนในอันดับต่อไป คือ ฝืนใจ

ไม่ให้คิดเป็นอารมณ์ห่วงใยในพระราชฐานบ้านเมืองที่เคยปกครองมา มีพระชายาและพระโอรสเป็นต้น ไม่ให้มีความเกาะเกี่ยวกังวลพระทัยในเวลานั้น ทรงมุ่งหน้าต่อความเพียรเพื่อตรัสรู้ แม้จะทรงมีความลำบากอย่างมากมาย ในการอยู่ การไป การเสวย การนุ่งห่ม การหลับนอน ซึ่งไม่เคยประสบมาอย่างนั้น จำเป็นก็ต้องฝืน อยู่ไม่สบายก็ฝืนอยู่ นั่งไม่สบายก็ฝืนนั่ง นอนไม่สบายก็ฝืนนอน การเสวยไม่สะดวกก็จำต้องฝืน หลับตาเคี้ยว หลับตากลืน เพราะสิ่งทั้งนี้มิใช่เป็นสิ่งที่กษัตริย์เคยทรง จึงเป็นเรื่องฝืนไปหมดทุกอาการและทุกสิ่งที่มาเกี่ยวข้องกับพระองค์ และยังฝืนใจไม่ให้คิดปรุงเรื่องราวที่เคยเป็นมาซึ่งจะก่อความกังวลให้ทรงท้อถอยความเพียร ทรงปลอบโยนและข่มขู่ใจ ให้มีความอุตส่าห์พยายามและเข้มแข็งทางด้านความพากเพียรไม่ยอมให้ลดละ แม้การอดพระกระยาหาร ไม่ทรงเสวยถึง ๔๙ วันก็ยังทรงสามารถทำได้ ซึ่งคนสมัยนั้นและสมัยใดบ้างจะสามารถฝืนร่างกายและใจ ทำได้เหมือนอย่างพระองค์ท่าน ประวัติเช่นนี้มีพระองค์ผู้เดียวเท่านั้นทรงทำได้ และมีพระประวัติรอดตายมาให้โลกได้เป็นขวัญใจ ให้ระลึกถึงท่านทั่วดินแดน การบำเพ็ญเพียรทุกประโยคของพระองค์ปรากฏว่าฝืนใจทั้งนั้น แม้เช่นนี้ก็ไม่ทรงท้อพระทัยที่จะถอยพระองค์เสด็จกลับเข้าสู่พระราชฐานบ้านเมือง ให้กิเลสที่ครอบงำพระทัยหัวเราะเยาะ และเป็นผู้จับจองวัฏฏะ คือ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อีกต่อไป ที่กล่าวมาทั้งนี้ เป็นประวัติของ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ของพวกเราท่านฝืนพระทัยท่านอย่างนั้น มิใช่เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาแบบวาดมโนภาพเอาเฉย ๆ คือ พอนึกอยากจะเป็นเท่านั้น ก็เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา ถ้าเป็นเช่นนั้นพระพุทธเจ้าก็มีอยู่ทุกแห่งทุกหน แม้สัตว์ดิรัจฉานบางประเภทก็คงมีโอกาสเป็นพระพุทธเจ้าได้ในขณะที่คิดอยากจะเป็น ไม่ว่าแต่มนุษย์ที่มีความคิดสูงกว่าสัตว์เลย ที่ไม่เป็นได้เช่นนั้นก็เพราะธรรมมีความเสมอภาคต่อสิ่งที่เป็นฐานะและอฐานะ โลกจึงมีคนดี คนชั่ว สัตว์ดี สัตว์ชั่ว ไปตามกรรมของตนที่ทำไว้ไม่ปีนเกลียวกัน

กิเลสและบาปธรรม มีความเกรงกลัวอำนาจคนที่ฝืนคติธรรมดา เช่นพระพุทธเจ้าของเรา พอพระองค์เริ่มฝืน กิเลสก็เริ่มเป็นเดือดเป็นแค้น และเริ่มขยับขยายที่อยู่อาศัยเริ่มย้ายครอบครัวผัวเมียยุ่งไปตาม ๆ กัน พอพระองค์ฝืนเต็มที่ กิเลสก็ร้อน เพื่อหาทางออกเต็มที่ เมื่อถึงขั้นตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา กิเลสตั้งอยู่บนพระทัยไม่ได้ก็แตกกระจัดกระจาย หลงลูกหลงแม่ หลงผัวหลงเมียกันยุ่งไปหมด เพราะหาทางออกและหลบภัยจากมหาสติมหาปัญญา อันเป็นเหมือนวัตถุเครื่องทำลายที่ทันสมัย ไม่มีกิเลสตัวใดจะสามารถฝืนเอาชีวิตแลกสติปัญญาปรมาญ ทนตั้งอยู่บนพระ

หัยได้ต่อไป กิเลสทุกประเภทต่างก็หลุดลอยออกจากพระหัยโดยสิ้นเชิง ยังคงเหลือแต่ พุทธะ อันเด่นดวง ซึ่งเป็นมิ่งขวัญของพระองค์ผู้กล้าตายในสงคราม ทรงสละทุกสิ่งทุกอย่าง ก็เพื่อธรรมดวงนี้เท่านั้น ครั้นแล้วก็สมพระประสงค์ และเป็นพระพุทธเจ้าที่สมบูรณ์ขึ้นมา ให้เป็นมิ่งขวัญของโลกในลำดับต่อมา

ดังนั้นเราผู้เป็นพุทธบริษัท ที่จัดว่าเป็นลูกศิษย์พระตถาคต ผู้ปรากฏเด่นทางความเพียรและบริสุทธิ์ในพระหัย เวลาประกอบความพากเพียรไปถึงที่คับแคบและจนมุม จึงไม่ควรจะหาทางออกด้วยความท้อถอย อันเป็นทางมัดตนเองโดยไม่รู้สึก เพื่อเป็นหลักชัยโปรดระลึกถึงท่าน ทั้งการดำเนิน วิธีดำเนิน และการฝืนคติธรรมดา ว่าท่านทรงทำอย่างไรบ้าง จึงได้ชัยชนะมาสั่งสอนพวกเรา ท่านมีความลำบากยากเย็นเข็ญใจแค่ไหน อย่าเห็นเพียงว่า การประกอบคุณงามความดีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แล้วเข้าใจว่าตนมีความขยันหมั่นเพียรและมีความกล้าหาญยิ่งกว่าครูคือศาสดา ถ้ามีความคิดไปทำนองนั้น แสดงให้เห็นว่า เราจะเป็นผู้ท้อถอยความเพียร และด้อยในการดัดแปลงตนเองด้วยความเข้มแข็ง ทำอย่างไรจึงจะเป็นไปเพื่อความเข้มแข็งและก้าวหน้าเพื่อตามเสด็จพระพุทธเจ้าให้ทันนั่นแลเป็นความคิดที่ดี และหน้าที่อันเหมาะสมแก่เรา ผู้เป็นพุทธบริษัทถือพระพุทธเจ้าเป็นครู ตามที่เห็นในพระประวัติซึ่งได้นำมากล่าวบ้างแล้ว รู้สึกว่าเป็นคติตัวอย่างแก่โลกได้อย่างสมบูรณ์ ไม่มีทางจะตำหนิได้แม้แต่น้อย ส่วนเรายังไม่มีถึงขนาดนั้น ไหนจะถือว่าตนเก่งกล้าสามารถยิ่งกว่าครู เราต้องย้อนจิตมาสอนตนอย่างนี้บ้าง จะมีแก่ใจทำความเข้มแข็งต่อการดำเนินเพื่อความปลดเปลื้องสิ่งที่เคยทำการกีดขวางต่อใจมานาน ให้ลดน้อยหรือสิ้นไปทุกระยะการงาน เพื่อปลด-เปลื้องถอดถอนตัวให้ขึ้นจากหล่มลึก แม้จะยากลำบากขนาดไหน ไม่ควรไปยึดถือสิ่งนั้นมาเป็นอุปสรรคต่อใจผู้กำลังมุ่งหวังต่อความสุขสมบูรณ์ จะเป็นการตัดหนามกั้นทางตนเองจนหาทางเดินเพื่อความพ้นทุกข์ไปไม่ได้ ต้องพยายามแหวกขวากหนามที่มีอยู่ในหนทางและสองฟากทางออกเป็นลำดับด้วยความขยันหมั่นเพียร เราอยู่ที่ไหน ไม่ว่าในบ้านหรือในป่า การบำเพ็ญคุณงามความดีมีทางทำได้ โอกาสวาสนามีการอำนวยแก่ผู้มีความมุ่งมั่นต่อธรรมอยู่เสมอ แต่โอกาสวาสนานั้นจะไม่อำนวยสำหรับบุคคลผู้ชอบตีตนตายก่อนเป็นไข้ ผู้ตำหนิติโทษตนเองโดยไม่มีเหตุผล และยังจะเป็นการเปิดทางให้ความท้อแท้อ่อนแอเข้ามาเป็นเจ้าเรือนบนจิตใจมากขึ้น และจะหาโอกาสวาสนาอำนวยไม่ได้ตลอดกาล ผู้ตั้งใจจะดำเนินตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ต้องคำนึง ถึงทางดำเนินของพระองค์และพระธรรม

ที่ปรากฏเป็น "ธมฺโม ปทีโป" มีความสว่างไสวเหนือสิ่งใด ๆ ในโลก ธรรมนี้ก็เกิดขึ้นจากการฝืนคติธรรมดาของพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ซึ่งต้องตามเสด็จพระพุทธเจ้าด้วยปฏิปทาเครื่องดำเนินแบบเดียวกันไม่ว่าจะยากหรือง่าย แต่มีความเพียรเป็นที่ตั้งในกิจการที่เห็นว่าชอบธรรมจนเป็นผลสำเร็จได้ ฉะนั้น ทั้งสามรัตนะจึงเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจของสัตว์โลกได้ในขั้นมหาอุดมมงคล

ใจของสามัญชนทั่ว ๆ ไป ถ้าพูดถึงความดื้อดึง ต้องเป็นจิตที่ดื้อดึงเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจิตผู้หญิง ผู้ชาย นักบวชและฆราวาส เพราะมีสิ่งส่งเสริมอยู่ภายในให้แสดงตัวออกมา เป็นความดื้อดึงแข็งกระด้างเหมือนกัน ไม่ว่าจิตใครที่ปรากฏเป็นรูปร่างขึ้นมาเช่นเราเช่นท่านแล้ว จะกลายเป็นจิตที่บอกง่าย สอนง่าย และมีการสั่งสมอบรมคุณงามความดีใส่ตัว โดยไม่ต้องมีการบังคับบัญชาพาจัดพาทำอะไรทั้งนั้น แต่เป็นไปเองโดยลำพังตัวเองอย่างนี้ จะหาไม่เจอเลยในแหล่งแห่งไตรโลกธาตุ แม้จะเป็นผู้มีนิสัยวาสนาเบาบางมาเพียงไรก็ตาม เบื้องต้นต้องอาศัยการฝึกหัดอบรมด้วยกันทั้งนั้น จึงจะเป็นไปได้ ไม่เช่นนั้นก็ไม่ต้องมีครู มีอาจต้องคอยชี้แจงสั่งสอนให้เหน็ดเหนื่อยเปล่าเฉพาะผู้แสดงแล้ว ถือว่าการสอนคนให้เป็นคนที่ดี และการสอนพระให้เป็นพระที่ดีนี้เป็นภาระหนักอย่างฝังลึกทีเดียว เพราะผู้มาศึกษาอบรมด้วย มีความรู้สึกในแง่หนักเบาต่างกันเป็นราย ๆ ไป การสั่งสอนจึงจะทำแบบนายสานายมาไม่ได้ ผู้มารับการศึกษาจะไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควรจะได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จำต้องเป็นภาระอยู่กับผู้ให้การอบรมสั่งสอนโดยดี ฉะนั้น การฝึกฝนตนตามนัยที่ครูอาจารย์อธิบายให้ฟังแล้ว จึงควรถือเป็นภาระของตัว อย่างไม่สนใจหาผู้เปลี่ยนตัว เพราะไม่ใช่งานซึ่งจะทำแทนกันได้ แม้จะยากหรือลำบากเพียงไร ก็เป็นงานจำเป็นสำหรับเราโดยเฉพาะ งานที่จะก้าวไปเพื่อความพ้นทุกข์ตามเสด็จพระพุทธเจ้านี้ เป็นงานที่มีเกียรติสำหรับเรา และเป็นงานตัวอย่างของโลกและธรรมทั่ว ๆ ไป เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญมาจนสำเร็จเต็มภูมิแล้ว ยังเป็นบุคคลตัวอย่างของโลกให้ถือเป็นแบบฉบับ ตลอดถึงสมัยทุกวันนี้ไม่เคยล้าสมัยและจืดจางตลอดมา

เราผู้เป็นลูกของท่านผู้กล้าหาญ จึงควรเอาแบบอย่างจากครูมาใช้ อย่ามีความอิดหนาระอาใจต่อความเพียร จิตถ้าได้รับการบำรุงจากความเพียรเสมอแล้ว ต้องขยับตัวขึ้นไปเป็นลำดับไม่มีวันจะถอยกลับลงมา วันนี้รู้เรื่องของตัวขนาดนี้ วันนี้มีอารมณ์เกี่ยวข้องใจเท่านี้ และได้ใช้ความเพียรพยายาม รู้ และแก้ไขกันได้ขนาดนี้ วันหน้ารู้อารมณ์ประเภทนั้น และทำการแก้ไขกันได้เท่านั้น ๆ และมีความเพียรสืบต่อกันไปทุกวันและเวลา กิเลสอาสวะจะมีกำลังก่อตัวมาจากที่ไหนบ้าง พอ

จะมากลุ้มรุมใจของผู้มีความเพียรให้หนาแน่นขึ้นไป มีแต่นับวันจะน้อยลงเป็นลำดับเท่านั้น นอกจากผู้ไม่สนใจจะอบรมดัดแปลงตนเองเท่านั้น นั่นเป็นคนหาประมาณมิได้ คือเป็นคนไม่มีเขตแดน อย่าถือเอามาเป็นคติตัวอย่าง จะทำให้ด้อยลงในทางความเพียรและมีทางเสียไปด้วย ผู้เป็นคนดีมีคติประจำตน จะเป็นหญิงเป็นชาย เป็นนักบวชหรือฆราวาส โปรดยึดเอามาเป็นคติทันที แม้ที่สุดมองเห็นใบไม้ร่วงหล่นลงจากขั้วของมัน ก็ให้ยึดเอามาเป็นธรรมเครื่องพร่ำสอนตนโดยถือว่ากิริยาที่ใบไม้ร่วงลงมานั้น คือ ความหมดกำลังที่จะตั้งอยู่ได้ จึงร่วงโรยลงไปเช่นนั้น ชีวิตของมนุษย์และสัตว์ก็ย่อมมีสภาพเช่นเดียวกัน มีความทุกข์และความแปรปรวนประจำตน เรื่องสภาพของธาตุขันธ์เคยเป็นเช่นนั้นตลอดมา ใครจะรู้หรือไม่รู้ก็เป็นอยู่อย่างนั้น สภาพเหล่านี้ตั้งอยู่เหนือโลกธรรมทั้งหลาย ไม่เคยเป็นไปตามการตำหนิติชม และคำอ้อนวอนของผู้ใดทั้งนั้น และเรื่องเช่นนี้เคยมีประจำอยู่ทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นสภาพใดที่อยู่ในวงสมมติ ย่อมมีทางเดินสายเดียวกัน ไม่มีผู้ใดมีอำนาจราชศักดิ์จะก้าวเดินทางสายแปลกจากโลกไตรภพนี้ไปได้ นอกจากท่านผู้บริสุทธิ์โดยสิ้นเชิงแล้วเท่านั้น จะไม่เดินทางสายสมมติที่โลกเดินกัน ผู้ใช้ตามความไตร่ตรองด้วยปัญญา ไปที่ไหนมีแต่ธรรมโอสถเครื่องแก้ใจทั้งนั้น เพราะความรับสัมผัสจากสิ่งต่าง ๆ เตือนอยู่เสมอ ทั้งวันทั้งคืน ยืนเดินนั่งนอน ตรงกับท่านว่าฟังธรรมในหลักธรรมชาติ ได้ฟังตลอดเวลาไม่มีขาดวรรคขาดตอน ไม่เหมือนพระท่านเทศน์ให้ฟังบนธรรมาสน์

ก็พวกเรามีศาสดาเป็นครูสอนอยู่แล้วทุกบททุกบาท ท่านตรัสไว้ในธรรมนับได้แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ ส่วนที่เป็นปลีกย่อยไม่อาจคณานับ ทั้งนี้ล้วนเป็นอุบายวิธีที่สอนเราทั้งนั้น เพราะเรื่องทุกสิ่งทุกอย่างมีอยู่กับเรา ธรรมทั้งหมดจึงมาเกี่ยวข้องกับเรา ถ้าเรามี โอปนยิโก น้อมมาปฏิบัติดัดแปลงตนเองให้เป็นไปตามพระโอวาทที่พร่ำสอนแล้ว ย่อมมีทางเล็ดลอดจากทุกข์ไปได้เป็นลำดับฉะนั้น สติปัญญาที่เราไตร่ตรองดูเรื่องภายนอกภายใน จึงควรให้แนบสนิทกับใจ เรื่องของทุกข์ ก็มีทั้งทุกข์ข้างนอก มีทั้งทุกข์ข้างใน มีทั้งทุกข์ของท่านและทุกข์ของเรา และทุกข์ของสัตว์แต่ละประเภทเต็มไปหมด ล้วนเป็นเรื่องของทุกข์คือความบีบคั้นอันเดียวกัน สัตว์และคนแสดงกิริยาต่าง ๆ ออกมาให้เราเห็นว่าเขาเป็นทุกข์ ก็เพราะความทนตัวอยู่ไม่ไหวนั่นเอง สัตว์ก็แสดงกิริยาของสัตว์ คนก็แสดงกิริยาของคน ตามประเภทของตน ก็เมื่อเรื่องของทุกข์ประกาศตัวอยู่ทั้งข้างนอกและข้างในทำไมจะไม่รู้ไม่เห็น เพราะทุกข์เป็นของมีอยู่จริง ๆ ถ้าใช้ปัญญาไตร่ตรองอยู่บ้างก็ควรจะทราบตามเรื่องของทุกข์โดยลำดับ และยังทุกข์ที่เป็นส่วนละเอียดเข้าไปอีก คือทุกข์ทางใจ ถ้าสติปัญญายังไม่สามารถ

ตามสอดรู้เข้าไปถึงตราบใดทุกข์ก็แสดงตัวอยู่ตราบนั้น เช่นเดียวกับเนื้อผ้าที่สกปรก ยังไม่ถูกฟอกให้ละเอียดทั่วถึง มลทินก็ย่อมมีทางเกาะอยู่ได้ จนกว่าจะถูกซักฟอกจนขาวสะอาดโดยทั่วถึงแล้ว มลทินก็ย่อมหมดไป ฉะนั้น จิตที่ถูกซักฟอกด้วยปัญญาก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ฉะนั้น จึงควรทราบว่า ไม่มีจิตดวงใดจะพ้นวิสัยของการฝึกฝนทรมานจากความเพียรไปได้ อย่างไรก็ต้องเป็นจิตที่บริสุทธิ์ผ่องใสขึ้นมาตามส่วนแห่งการดัดแปลงของผู้มีความเพียรโดยไม่มีปัญหา ขออย่างเดียว คือ อย่าเห็นความเพียรเครื่องรื้อถอนตนออกจากทุกข์เป็นกรวดเป็นทรายไปก็พอ จิตจะมีการทรงตัวอยู่ได้ ไม่ถูกพัดผันจากพายุ คืออารมณ์เครื่องยั่วยวนที่มาจากทิศต่าง ๆ ทั้งยังสามารถต้านทานลมพิษเหล่านี้ได้ ด้วยอุบายของปัญญาอันมีความเพียรเป็นแม่แรงพาให้ยืนตัว ทุกข์ สมุทัยที่เคยเป็นข้าศึกก็จะกลายมาเป็นหินลับสติปัญญาให้คมกล้าขึ้นเป็นลำดับ จนสามารถแยกตนออกจากทุกข์ได้ ทั้งทุกข์ทางกายและทุกข์ทางใจหมดความเกี่ยวข้องกังวลในทุกข์ที่เคยซึมซาบกันมาเป็นเวลานาน แม้ยังเหลืออยู่ก็เพียงเศษแห่งทุกข์ที่มีประจำขันธ์ ซึ่งไม่มีพิษสงอะไรเท่านั้น ทุกข์ประเภทนี้แม้พระพุทธเจ้าก็ต้องยอมรับเช่นเดียวกับสามัญชนและสัตว์ทั่ว ๆ ไป ไม่ทรงปฏิเสธ เพราะขันธ์อันเป็นเรือนรังดั้งเดิมของทุกข์ยังมีอยู่ จำต้องยอมรับกันไปจนกว่ากาลเวลาของคติธรรมดาจะตัดสินยุติลง ทุกข์ประจำขันธ์ก็เป็นอันหมดปัญหาลงในเวลานั้น ไม่มีทางสืบต่อภพชาติอีกต่อไป ใจที่บริสุทธิ์ก็กลายเป็นบรมสุขไปตามอนุปาทิเสสนิพพานโดยไม่มีสมมติใด ๆ ตามขัดแย้ง

ขอย้อนกลับคืนหาสัจจะสองข้างต้นอีกครั้ง เผื่อท่านผู้ฟังจะได้ตรวจตราตนเองกับสองสัจจะข้างต้น ให้ละเอียดถี่ถ้วนอีกครั้งหนึ่ง คือตามหลักธรรมแล้ว ทุกข์ไม่ว่าทุกข์ทางกายและทุกข์ทางใจถ้าไม่มีสาเหตุทำให้เกิด แต่แสดงตัวขึ้นมาเฉย ๆ ย่อมเป็นไปไม่ได้เช่น กายจะปรากฏทุกข์ขึ้นมาต้องมีสาเหตุที่ทำให้เป็นส่วนบกพร่องของกายปรากฏขึ้นมา ทุกข์จำต้องปรากฏขึ้นมาตามจุดบกพร่องนั้น ๆ แม้ทุกข์ทางใจก็จำต้องแสดงขึ้นมาตามจุดบกพร่องของใจ ที่เรียกว่าความเลินเล่อเผลอสติ นี่เป็นจุดบกพร่องของใจที่ยังทุกข์ให้เกิดขึ้นได้เมื่อ สุข ทุกข์ เกิดขึ้นตามสาเหตุดีชั่วเป็นหลักประกันอยู่แล้ว การตำหนิติชมในผลคือ สุข ทุกข์ จึงไม่มีผลดีอะไรเกิดขึ้น นอกจากจะเป็นเรื่องส่งเสริมสมุทัยให้ทำการสั่งสมทุกข์เพิ่มขึ้นอีกเท่านั้น ฉะนั้น เพื่อดับทุกข์ให้ถูกตามทางมรรคปฏิปทา ผู้รับทราบทุกข์ที่เกิดขึ้นจึงควรจับทุกข์ขึ้นเป็นเป้าหมาย แล้วพิจารณาตามสาเหตุที่ให้เกิดทุกข์โดยรอบคอบด้วยปัญญา เช่นวันนี้เราไม่สบายใจ เพราะคิดถึงเรื่องอะไรจึงเป็นสาเหตุให้เกิดความไม่สบาย ไม่สบายใจกับสิ่งใด

หรือกับผู้ใด เกิดขึ้นที่ไหน ขณะนี้ความไม่สบายตั้งอยู่ที่ไหนตั้งอยู่กับอะไร ความไม่สบายนี้เป็นใคร หรือเป็นของใคร ท่านว่าความไม่สบายเป็นต้นนี้เป็นของจริงอันประเสริฐ มิได้เป็นใครและเป็นของใครทั้งนั้น การใช้ปัญญาตามขุดค้นเข้าไป ก็จะพบต้นเหตุอย่างชัดเจนว่า โรงงานผลิตทุกข์ คือ ใจที่ไม่มีสติไม่มีปัญญารักษาตน ปล่อยให้ความคิดปรุงอันเป็นฝ่ายสมุทัยสั่งสมทุกข์ขึ้นมา โดยไม่มีการต้านทานขัดขวางใจจึงได้รับความทุกข์อย่างไม่มีใครช่วยได้ ทุกข์มีสาเหตุเกิดขึ้นได้ดังที่กล่าวมานี้แล ฉะนั้น ผู้พิจารณาเพื่อดับทุกข์โดยชอบธรรม จึงควรใช้ปัญญาจดจ้องเข้าไปในจุดที่แสดงอาการกระเพื่อมอยู่ตลอดเวลา จุดนั้นเป็นที่เกิดขึ้นแห่งทุกข์และสมุทัยทั้งมวล และเป็นโรงงานใหญ่โตและแข็งแรงมั่นคงมาก ต้องทดสอบดูให้ละเอียดถี่ถ้วน ไม่เช่นนั้นจิตจะไปทำความสำคัญว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นเราและเป็นของเราขึ้นมา ความสุขทุกข์ก็จะกลายเป็นเรา เป็นของเราขึ้นมาตาม ๆ กัน คำว่า "เรา" กับความคิดดี คิดชั่ว และสุขทุกข์ ก็จะเชื่อมเข้าเป็นอันเดียวกันจนหาทางแก้ไขไม่ได้ ฉะนั้น จงคอยสังเกตด้วยสติกับปัญญา ตามลำดับที่ความคิดดีหรือชั่วเกิดขึ้นภายในใจ ทั้งขณะตั้งอยู่และดับไป พร้อมทั้งการทราบต้นเหตุที่เกิดขึ้นของสิ่งเหล่านั้นไปในระยะเดียวกัน เช่น ความดีใจเสียใจ เป็นต้นเกิดขึ้น จงจับจุดนี้แล้วขุดค้นหาสาเหตุที่เกิดขึ้น เรื่องความสุขความทุกข์ที่เป็นผลซึ่งออกมาจากจุดเดียวกันก็จะดับไป แล้วเปลี่ยนสภาพขึ้นมาใหม่ ให้จิตตามรู้กันตามลำดับของเรื่องที่ยังไม่จบสิ้นลงโดยสิ้นเชิง ยังจะได้คติที่สำคัญ ๆ จากการพิจารณาในเวลานั้นด้วย วิธีดำเนินจิตต้องถือความสัมผัสและความกระเพื่อมของจิตเป็นเป้าหมายของการพิจารณา จิตจะแสดงตัวขึ้นมาอย่างไร เช่น แสดงเป็นความเสียใจและเศร้าหมองขึ้นมา อย่าตื่นเต้นตกใจไปตามอาการที่แสดงนั้น ๆ จงพิจารณาให้รู้โดยทั่วถึงตามหลักสติปัญญาของผู้ต้องการทราบต้นเหตุแห่งเรื่องทั้งปวง ไม่ให้มีจุดบกพร่องต่อการพิจารณา ความเสียใจและเศร้าหมองเป็นสาเหตุมาจากสมุทัย ความดีใจและผ่องใสเป็นสาเหตุมาจากมรรค คือ ข้อปฏิบัติทั้งสองประเภทนี้จงถือเป็นทางเดินของสติปัญญาต่อไป อย่าไปยึดเอาความเศร้าหมองและผ่องใสนั้นมาเป็นตน สติปัญญาจะหาทางเดินต่อไปไม่ได้ เนื่องจากความเศร้าหมองและความผ่องใสจะกลายเป็นเราขึ้นมาในระยะที่ไปยึดเขา เรากับเขาจะแก้กันไม่ตก เพราะความผ่องใสเราก็เสียดายและรักสงวน ส่วนความเศร้าหมองเราก็เกลียดชัง ความเกลียดชังก็เป็นเรื่องของเรา แม้เราไม่ชอบความเศร้าหมอง แต่เรากลับชอบความเกลียดชัง จึงถือความเกลียดชังขึ้นมาเป็นตัวโดยไม่รู้สึก กิเลสกับเราจึงมีโอกาสคละเคล้ากันได้อย่างนี้ เรื่องมารยาของใจที่มีกิเลส มันแสดงอาการ

หลอกลวงเราได้ร้อยแปดพันประการ เพื่อการดำเนินไปด้วยความสะดวกและราบรื่น จงถือเอาเรื่องดี เรื่องชั่ว และความเศร้าหมองผ่องใสเป็นต้น เป็นทางเดินของสติปัญญา จิตจะแสดงอาการอย่างใดขึ้นมา จงทราบ และทำความเข้าใจกับสิ่งที่ปรากฏขึ้นมาทันที อย่าไปทำความเข้าใจเอาเองว่าสิ่งที่ปรากฏขึ้นมานั้น เป็นสิ่งที่ควรไว้วางใจ และควรถือเป็นหลักยึดของใจ จะกลายเป็นความพลั้งเผลอและหลงยึดเอาสิ่งนั้น แล้วกลายเป็นสมมติจุดหนึ่งขึ้นมาให้เป็นเครื่องกดถ่วงใจโดยไม่รู้สึก เมื่อสิ่งที่เห็นว่าเป็นสิ่งถูกกับใจสลายตัวลงไป และสิ่งที่ไม่ชอบใจเข้ามากีดขวาง ใจก็จะแสดงความเสียใจขึ้นมา นั่นเป็นเรื่องเสริมสมุทัย ให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาอีก ดังนั้น เพื่อความรอบคอบต่อทางดำเนินของตน จงทำความเข้าใจกับสิ่งเหล่านั้นด้วยดี ว่าเมื่อยังมีอารมณ์ดี ชั่ว และสุข ทุกข์ ปรากฏในวงปฏิบัติของจิต ก็แสดงว่าทางเดินของเรายังมีอยู่ ยังไม่ถึงที่สุดซึ่งควรจะหยุดการเดิน และจำต้องเดินตามสิ่งที่ปรากฏ สิ่งที่ปรากฏขึ้นมาเฉพาะหน้าไม่ว่าดีว่าชั่ว และไม่ว่าจิตจะแสดงอาการใดๆ ออกมา ต้องตามรู้ตามเห็นด้วยการพิจารณา และถือจุดหรืออาการนั้น ๆ เป็นทางเดินของสติปัญญา โดยพิจารณาให้ถี่ถ้วน อย่าได้นอนใจกับสิ่งใด ๆ เมื่อสิ่งที่กล่าวมายังปรากฏอยู่กับใจมากน้อย ให้ถือว่าสิ่งที่ปรากฏนี้แล กำลังเป็นทางเดินของจิตและสติปัญญาอยู่เวลานี้ เรายังมีทางเดินต่อไปอีก ยังไม่สิ้นสุดทางเดินของเรา จนกว่าสติปัญญาจะรู้รอบคอบ และสิ่งทั้งหลายที่เคยปรากฏกับใจ ก็สลายตัวลงไปพร้อมทั้งรากฐานของมันที่เป็นจุดของสมมติอันสำคัญ เมื่อทุกสิ่งที่เคยเป็นข้าศึกของใจสลายตัวลงไปโดยสิ้นเชิงแล้ว นั่นแลการเดินทางของจิต มีสติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร เป็นเพื่อนสองย่อมยุติลงเพียงเท่านั้น นั่นเชื่อว่าหมดทางเดินจริง ๆ การหมดทางเดินจากสมมติ ดี ชั่ว นั่นแล ท่านเรียกว่า วิมุตติ เราจะไปหาวิมุตติที่ไหนกัน นอกจากจะทำลายสมมติออกจากใจหมดแล้วก็เป็นวิมุตติขึ้นมาเท่านั้น ไม่มีที่ไหนเป็นวิมุตติตามความคาดหมายของใจ ซึ่งเป็นเจ้าอารมณ์

คำว่า วิมุตติ กับ นิพพาน นั่นเป็นไวพจน์ของกันและกัน คือ ใช้แทนกันได้ เช่นเดียวกับการกินกับการรับประทาน ซึ่งเป็นความหมายอันเดียวกัน พูดเพียงคำใดคำหนึ่งโลกก็รู้ทั่วถึงกัน จิตที่เป็นวิมุตติของท่านผู้หลุดพ้นเพราะกำลังความเพียร จะย้อนกลับเห็นคุณของความเพียรที่พาตะเกียกตะกายและล้มลุกคลุกคลานจนถึงแดนเกษมในปัจจุบันอย่างเต็มที่ และเห็นโทษแห่งความเกียจคร้าน และความโง่เขลา ที่พาให้ซบเซาเหงาหงอย เพราะความบีบบังคับของกิเลสบาปธรรมซึ่งเป็นเจ้าครองใจ ไม่มีเวลาปลดแอกพอให้อยู่สบายสักเวลาหนึ่งเช่นเดียวกัน

นี่แล การดำเนินตามแบบ พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ เป็นสรณะ ย่อมมีจุดจบเป็นที่หวังดังที่อธิบายมา ทุกท่านโปรดนำไปประดับตน จะได้มากน้อยตามกำลังความสามารถ ธรรมจะงามในเราตามขั้นแห่งธรรมที่ตนบำเพ็ญได้ เราก็เป็นผู้งามในธรรม เพราะชื่อว่าธรรมแล้วย่อมงามเป็นลำดับไม่มีสิ้นสุด คือ งามในเบื้องต้นที่เราเริ่มบำเพ็ญ ก็เป็นอาทิกลยาณ งามในท่ามกลางของท่านผู้บำเพ็ญขั้นสมาธิ ปัญญา ก็เป็น มชฺเฌกลฺยาณํ งามในที่สุดของท่านผู้มีจิตบรรลุถึงวิมุตติ พระนิพพาน ก็เป็น ปริโยสานกลฺยาณํ คือ งามอย่างสุดขีดสุดแดน ไม่มีอันใดเสมอเหมือน เพราะฉะนั้นทุกท่านโปรดทำความบากบั่นต่อความงามแห่งธรรมในจุดสุดท้าย ให้สมกับธรรมที่มีไว้สำหรับโลกจะน้อมนำมาประดับตัวได้ทุกเวลาที่ต้องการ

ในอวสานแห่งธรรม จึงขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัยมาอภิบาลคุ้มครองท่านทั้งหลาย ให้มีความสะดวกสบายในการบำเพ็ญ จนเห็นผลเป็นที่พึงพอใจโดยทั่วหน้ากันเทอญ

เจ้าภาพขอขอบคุณ

น.ต. คงศักดิ์ บัวพิมพ์ ร.น.

คุณธำรงศักดิ์ ธำรงนาวาสวัสดิ์

และ

ผู้ร่วมงานทุกท่าน

ที่ช่วยให้หนังสือนี้สำเร็จได้โดยสมบูรณ์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ขวนพิมพ์ 112 - 116 ถนนบริพัตร บ้านบาตร กรุงเทพมหานคร โทร. 2810541 นายขวน ศรสงคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2520